

BALZAC

PIELEA DE SAGRI

Honoré de BALZAC

Pielea de sagri

În românește de
Pericle Martinescu

La Peau de chagrin,
1830

Wm. Hall

Cuprins

I. TALISMANUL

II. FEMEIA FĂRĂ INIMĂ

III. AGONIA

EPILOG

*Domnului SAVARY,
membru al Academiei de Științe*

I.

TALISMANUL

Într-o zi, pe la sfârșitul lui octombrie 1828^[1], un tânăr intra la Palais-Royal^[2] în momentul când se deschideau sălile de joc, conform legii ce oblăduște o patimă de pe urma căreia se storc atâtea impozite. Fără a sta pe gânduri, apucă pe scara ce ducea la tripoul cu numărul 36.

— Domnule, pălăria dumneavoastră, vă rog! îi strigă cu o voce seacă și răstită un bătrânel palid, ghemuit în umbră, la garderobă, și care se ridică repede, arătând o față potrivită în totul cu făptura sa mârșavă.

De îndată ce pășești într-o casă de joc, legea începe prin a te despuia mai întâi de pălărie. Să fie oare, o parabolă evanghelică și providențială? Nu-i mai degrabă un mod de a încheia un contract drăcesc cu dumneata, cerându-ți un zălog oarecare? Este cumva un mijloc de a te obliga să păstrezi o atitudine respectuoasă față de cei care au să-ți câștige banii? Ori poate poliția, pitită prin toate cotloanele sociale, vrea să știe numele pălărierului dumitale, sau al dumitale, în cazul când l-ai avea înscris pe căptușeală? Sau, în sfârșit, pentru a-ți lua măsura craniului și a întocmi o statistică instructivă despre capacitatea cerebrală a jucătorilor? Asupra acestui punct, administrația păstrează o tăcere desăvârșită. Dar, e destul să fi

făcut un singur pas spre masa verde pentru ca pălăria să nu-ți mai aparțină, așa cum nici dumneata însuși nu-ți mai aparții: ești pus la joc, dumneata, averea dumitale, pălăria, bastonul și paltonul dumitale. La plecare, JOCUL îți va demonstra, printr-o crudă ironie tradusă în fapt, că ți-a mai lăsat ceva, din moment ce ți se dau înapoi unele lucruri. Dacă ai avut însă o pălărie nouă, vei constata, pe pielea dumitale că trebuie să-ți faci un costum de jucător.

Mirarea manifestată de tânăr când primi o fișă numerotată în schimbul pălăriei lui, ale cărei margini erau din fericire puțin cam roase, dovedea cu prisosință că el avea un suflet nevinovat încă. Bătrânelul, mistuit desigur din fragedă tinerețe de văpaia plăcerilor vieții de jucător, îi aruncă o privire mohorâtă și fără căldură, în care un filosof ar fi văzut mizeriile spitalului, vagabondările oamenilor ruinați, procesele verbale a sumedenie de asfixii, condamnări la muncă silnică pe viață, surghiunuri în Guazacoalco. Omul acesta a cărui față albă, suptă, arăta că nu cunoștea altă hrană decât ciorbele vâscoase ale lui Darcet^[3], constituia imaginea gălbejită a patimii redusă la cea mai simplă expresie a ei. În zbârciturile lui se citeau urme de vechi torturi, și probabil că își juca toată leafa nenorocită chiar în ziua când o primea. Întocmai ca gloabele asupra cărora loviturile de bici nu mai au niciun efect, nimic nu mai era în stare să-l facă să tresară; surdele gemete ale jucătorilor care ieșeau ruinați, blestemele lor mute, privirile lor năucite îl lăsau totdeauna rece. Era jocul încarnat. Dacă tânărul s-ar fi uitat mai cu luare aminte la acest jalnic cerber^[4], poate că și-ar fi spus; „În inima asta nu se mai află decât o pereche de cărți de joc!” Dar necunoscutul nu luă în seamă această pildă vie pe care fără îndoială providența o așezase acolo, după cum tot ea a lăsat de strajă dezgustul la poarta fiecărui loc de pierzanie. El pătrunse cu îndrăzneală în sala unde

sunetul aurului exercita o orbitoare putere de fascinație asupra simțurilor întărite de lăcomie. Acest tânăr era pesemne împins acolo de cea mai logică dintre elocventele fraze ale lui Jean-Jacques Rousseau, și al cărei trist înțeles sună cam așa: *„Da, admit ca un om să se ducă la joc, însă tocmai atunci când între el și moarte nu mai vede altceva decât ultima lui para.”*

Seara, în casele de joc nu stăruie decât o poezie vulgară, dar al cărei efect e asigurat, ca și acela al unei drame sângeroase. Sălile sunt ticsite de spectatori și de jucători, de bătrâni scăpătați care se târăsc până aici ca să se încălzească, de chipuri frământate, de orgii începute cu vin și pe cale de a se sfârși în Sena. Cu toate că patima e prezentă peste tot, numărul prea mare de actori te împiedică să privești în față demonul jocului. Seara de joc pare un adevărat fragment de „tutti” în care trupa întreagă țipă, în care fiecare instrument al orchestrei își modulează fraza lui. Puteți vedea acolo mulți oameni respectabili veniți să caute distracții și plătindu-le cum ar plăti plăcerea unui spectacol, a unei mese bune, sau așa cum s-ar duce într-o mansardă să cumpere cu un preț ieftin regrete usturătoare, pentru trei luni de zile. Vă dați însă seama cât delir și câtă îndârjire trebuie să fie în sufletul unui om care așteaptă cu nerăbdare deschiderea unui tripou?

Între jucătorul de dimineața și jucătorul de seara, există aceeași deosebire ca între un soț nepăsător și un îndrăgostit ce tremură sub fereastra iubitei lui. Abia spre dimineață își fac apariția patima fremătătoare și nevoia în toată groaznica ei realitate. Dar numai seara veți putea admira un jucător adevărat, un jucător care a uitat să mai mănânce să doarmă, să trăiască, să gândească, atât de mult îl sfâșie biciul patimii, atât de tare îl furcă, îl chinuie mâncărimea unei lovituri de *trente-et-quarante*^[5]. În această oră blestemată veți întâlni ochi al căror calm te îngrozește, chipuri ce

te fascinează, priviri ce întorc cărțile cu o expresie mistuitoare. De aceea, casele de joc nu par sublime decât la deschiderea ședințelor lor. Dacă Spania are luptele ei de tauri, dacă Roma și-a avut gladiatorii^[6] ei, Parisul se mândrește cu al său *Palais-Royal*, ale cărui rulete ațățătoare îți dau plăcutul prilej de a vedea cum curge sângele în valuri fără primejdia ca picioarele celor din sală să alunece vreodată din pricina asta. Încercați să aruncați o privire furișă asupra acestei arene, intrați!... Ce goliciune! Pe pereții acoperiți cu un tapet soios până la înălțimea omului, nu se vede nicio imagine care să încânte sufletul. Nu se găsește nici măcar un cui pentru a ușura sinuciderea. Pardoseala e tocită, murdară. O masă lunguiată ocupă mijlocul sălii. Simplitatea scaunelor de paie îngrămădite în jurul postavului ros de șuvoaiele de aur trădează o ciudată nepăsare față de lux la niște oameni care se duc să piară acolo pentru bogăție și lux. Această antiteză omenească iese la iveală ori de câte ori sufletul reacționează puternic asupra lui însuși. Îndrăgostitul vrea să-și îmbrace amanta în mătase, s-o înfășoare în stofe moi din Orient, dar de cele mai multe ori o posedă pe o laviță. Ambițiosul se visează în culmea puterii, dar se bălăcește în noroiul servilismului. Negustorul lânzezește în fundul unei dughene umede și nesănătoase, clădind un palat din care fiul său, moștenitor precoce, va fi izgonit de licitația pusă la cale de ceilalți frați. În fine, există oare ceva mai dezgustător ca o casă de plăceri? Bizară problemă! Veșnic în opoziție cu el însuși, înșelându-și speranțele prin nefericirile prezente, iar nefericirile printr-un viitor ce nu-i aparține, omul imprimă tuturor actelor sale caracterul nestatorniciei și al slăbiciunii. Aici, pe pământ, nimic nu e desăvârșit afară de nenorocire.

În clipa când tânărul intră, în salon se aflau câțiva jucători veniți înaintea lui. Trei bătrâni cu

capetele pleșuve ședeau nepăsători în jurul mesei verzi; fețele lor de ipsos, nemișcate ca ale diplomaților, arătau niște suflete obosite, niște inimi care se dezvățaseră de mult să mai bată, chiar de-ar fi pus la joc întreaga avere nedotală a soției. Un italian tânăr, cu părul negru, cu fața măslinie, sta liniștit, cu coatele proptite pe un capăt al mesei și părea că ascultă presimțirile acelea tainice care-l îndeamnă în chip fatal pe orice jucător: „Da! – Nu!” Capul lui meridional iradia numai aur și foc. Șapte sau opt spectatori, în picioare, așezați în așa fel încât formau o galerie, așteptau scenele pe care le pregăteau parcă anume pentru ei: roata norocului, măștile actorilor, alunecarea banilor și a lopeților. Oamenii aceștia fără nicio treabă, stăteau acolo, tăcuți, neclintii, numai ochi și urechi, așa cum stă poporul în Place de la Grève^[7] când călăul mai retează câte un cap. Un bărbat înalt, slab, cu o haină jerpelită, ținea într-o mână un registru, iar în cealaltă un ac pentru a însemna mizele de pe *roșu* sau de pe *negru*. Acesta era unul dintre acei Tantali moderni^[8] care trăiesc alături de toate plăcerile secolului lor, unul dintre acei avari fără comoară care joacă pe mize închipuite: un fel de nebun lucid care încerca să-și uite mizeria mângâind o himeră, sau care mânuia în sfârșit viciul și primejdia întocmai cum mânuiesc preoții tineri împărtășania când rostesc liturghia. În fața celui care ținea banca, unul sau doi din acei speculatori șireți către cunosc bine oscilațiile jocului, aidoma foștilor osândiți ce nu se mai tem de galere, veniseră acolo să-și încerce de trei ori norocul și să-și încaseze imediat câștigul din care probabil că trăiau. Doi valeți bătrâni se plimbau agale prin sală, cu brațele încrucișate, și din când în când priveau pe fereastră, în grădină, de parcă ar arăta trecătorilor ca o firmă, chipurile lor șterse. În clipa când tânărul deschise ușa, *crupierul* și *bancherul* tocmai aruncau asupra jucătorilor acea privire absentă care sugrumă și

strigau cu o voce subțire: „Faceți jocul!” Tăcerea deveni oarecum mai adâncă și toate capetele se întoarseră spre noul sosit, mai mult de curiozitate. Dar, ceva nemaipomenit! Bătrânii aceia istoviți, slujbași împietriți, spectatorii, ba până și înfocatul italian, toți, văzându-l pe necunoscut, fură zguduiți de nu știu ce fior îngrozitor. Ar trebui ca cineva să fie cu totul nenorocit spre a stârni mila, prea slab ca să trezească o simpatie, sau să aibă o înfățișare de-a dreptul sinistră pentru a face să freamăte inimile în această sală unde durerile sunt silite să rămână mute, unde mizeria e veselă și desperarea cuviincioasă! Ei bine, în simțământul nou ce răscoli inimile acelea înghețate era ceva din toate acestea în momentul când intră tânărul. Dar, oare, nu s-a întâmplat adesea ca până și inimile călăilor să se înduioșeze în fața fecioarelor ale căror capete blonde trebuiau să fie tăiate la un semn al revoluției?

La prima aruncătură de ochi, jucătorii citiră pe fața novicelui un mister îngrozitor: trăsăturile lui tinerești erau înfășurate într-o grație înnegurată, privirea-i arăta nenumărate încercări neizbutite, mii de speranțe înșelate! Sumbra nepăsare a sinuciderii dădea frunții lui o paloare aspră și bolnăvicioasă, un zâmbet amar îi desena cute ușoare la colțurile gurii, întreaga lui fizionomie exprima o resemnare ce-ți făcea rău s-o vezi. În fundul ochilor săi împăienjeniți poate de oboselile plăcerilor, licărea o scânteie de geniu. Desfrânarea pusu-și-a oare pecetea ei murdară pe această figură nobilă, altădată curată și înfocată, acum atât de descompusă? Doctorii ar fi atribuit, desigur, cearcănele galbene din jurul pleoapelor și roșeața ce-i păta obrazii unor răni ale inimii sau pieptului, pe când poeții ar fi vrut să recunoască în aceste senine ravagiile științei, urmele nopților petrecute la lumina lămpii de studiu. Dar o pasiune mai cumplită ca boala, o boală mai nemiloasă decât studiul și geniul răvășeau această tânără figură,

contractau acești mușchi plini de vigoare, chinuiau această inimă pe care orgiile, studiul și boala abia apucaseră s-o atingă. După cum un criminal celebru e întâmpinat cu respect de ceilalți condamnați atunci când pășește pragul ocnei, tot astfel demonii aceștia cu chip de om, cunoscători în ale torturii, salutară în el o durere nespusă, o rană adâncă pe care o răscoleau cu privirea, și în maiestrea ironiei lui mute, în eleganța săracăcioasă a veșmintelor lui, recunoscără pe unul dintre prinții lor. Tânărul avea, ce-i drept, un frac bine croit, dar cravata și vesta îi erau încheiate cu prea multă grijă ca să-i poți presupune o cămașa. Măinile sale, frumoase ca ale unei femei, erau de o curățenie îndoielnică; mai precis, de două zile încoace nu mai purta mănuși! Dacă însuși crupierul și valeții se înfiorară fu din cauză că farmecul inocenței se mai distingea încă în trăsăturile lui subțiri și gingașe, în părul său blond și rar, ondulat în chip natural. Figura lui arăta că nu avea mai mult de douăzeci și cinci de ani și viciul părea a nu o fi atins decât în trecere. Seva proaspătă a tinereții lupta încă din plin cu dezastrele unei porniri neputincioase spre desfrâu. Beznele și lumina, neantul și existența se războiau pe chipul lui, producând în același timp și grație și oroare. Tânărul apărea acolo ca un înger fără aripi, ce se rătăcise din drum. De aceea, toți dascălii aceia emeriți ai viciului și ticăloșiei, asemeni unei babornite știrbe ce se simte cuprinsă de milă văzând o fată frumoasă dedându-se corupției, fură cât pe-aci să-i strige novicei: „Ieși de-aici!” dar acesta se îndreptă direct spre masă, se opri lângă ea, în picioare, și aruncă la nimereală pe postavul verde o piesă de aur pe care o avea în mână; piesa se rostogoli și se opri pe negru, iar el, ca toate sufletele tari cuprinse de groază când sunt săcâte de nesiguranță, își întoarse privirea spre crupier cu o căutătură calmă și totodată îngrijorată. Curiozitatea stârnită de intrarea lui în joc fu atât de

mare încât bătrânii. nu mai pontară; în schimb, italianul se agăță cu toată orbirea patimii de o idee ce-i surâse deodată și pontă grămada lui de aur pe cealaltă culoare, în opoziție cu jocul necunoscutului. Bancherul uită să mai rostească frazele acelea transformate cu timpul într-un strigăt răgușit și neînțeleș: „Faceți jocul! – Jocul e făcut! – Nimic nu mai cade!” Crupierul întinse cărțile și păru că urează noroc ultimului venit, fără să se sinchisească de pierderea sau câștigul realizat de antreprenorii acestor sumbre plăceri. Fiecare spectator voia să vadă în soarta acelei piese de aur o dramă, cea din urmă scenă a unei vieți neîntinate; ochii lor, ațintiți asupra fatidicelor bucăți de carton, scânteiară, dar, deși se uitau cu toată atenția când la cărți, când la tânăr, nu putură să observe niciun semn de emoție pe fata rece și resemnată a acestuia.

— Roșu, cu soț, câștigă! anunță în mod oficial crupierul.

Un fel de horcăit surd ieși din pieptul italianului când văzu căzând unul câte unul biletele păturite pe care i le arunca bancherul. Cât despre tânăr, el nu-și dădu seama că e ruinat decât în clipa când lopățica se întinse ca să culeagă ultimul său napoleon. Fildeșul izbi cu un zgomot sec piesa care, iute ca o săgeată, zbură și se amestecă în movila de aur strânsă în fața casei. Necunoscutul închise o clipă ochii, iar buzele i se făcură albe; apoi își ridică din nou pleoapele, gura își recăpătă o roșeață de mărgean, luă aerul unui englez pentru care viața nu mai are niciun mister, și dispăru, fără a cerși vreo consolare printr-una dintre acele priviri sfâșietoare pe care jucătorii desperați le aruncă deseori celor de față. Câte întâmplări se îngrămădesc în spațiul unei secunde și câte lucruri sunt legate de-o aruncătură de zar!

— Asta-i, desigur, ultimul lui cartuș! zise crupierul zâmbind, după o clipă de tăcere, luând

piesa de aur și ținând-o între degetul cel mare și arătător, în fața publicului.

— Un descreierat ce se va arunca în apă, răspunse un obișnuit al casei, privind în jurul lui, spre jucătorii ce se cunoșteau toți între ei.

— Mare pagubă! rosti unul dintre valeți, luând o priză de tabac.

— Dacă am fi făcut și noi ca domnul! se adresă unul dintre bătrâni către colegii lui, arătând spre italian.

Toată lumea se uita la fericitul jucător, care își număra banii cu mâinile tremurânde.

— Auzeam parcă un glas, spuse el, care îmi urla în urechi: „Jocul va înfrânge disperarea acestui tânăr”.

— Nu-i un jucător, continuă bancherul; altfel și-ar fi mizat banii în trei părți, ca să aibă mai mulți sorti de câștig.

Tânărul era să iasă fără să-și ceară pălăria; dar bătrânul dulău, după ce văzuse starea proastă a acelei jerpelitori, i-o dădu fără să scoată o vorba; jucătorul înapoie fișa cu o mișcare mașinală și coborî scările fredonând *Di tanti palpiti*^[9], dar așa de încet încât abia auzea el însuși fermecătoarea arie.

Peste câteva clipe ajunse în galeria de colonade de la Palais-Royal, înaintă până în strada Saint-Honoré, se îndreptă spre Tuileries și străbătu grădina cu pași nehotărâți. Pășea ca prin mijlocul unui pustiu, înghiontit de oameni pe care nu-i vedea, urmărit în larma mulțimii de o singură voce; a morții; în sfârșit, adâncit într-o meditație moleșitoare, asemeni aceleia ce pune stăpânire pe osândiții cărați, nu demult, cu căruța, de la Palat la Place de la Grève, spre eșafodul înroșit de sângele vărsat din belșug începând din anul 1793^[10].

Sinuciderea are în ea ceva măreț și groaznic. Prăbușirile unei gloate omenești nu sunt primejdioase: ele sunt ca ale copiilor, care cad prea de jos pentru a se vătăma; dar ca un om mare să fie

zdrobit, el trebuie să cadă de sus de tot, trebuie să se fi ridicat până la ceruri, să fi întrezărit un paradis inaccesibil. Cumplite trebuie să fie vijeliile care-i silesc să caute pacea sufletului în gura unui revolver. Câte talente tinere nu se sting și nu pier stinghere, prin mansarde, fără niciun prieten, fără nicio femeie care să le aducă o alinare, în mijlocul unui milion de oameni, în prezența unei mulțimi îmbuibate de aur, dar cuprinsă de urât! Dacă le gândești la toate acestea, sinuciderea capătă proporții uriașe! De la vajnica speranță cu care vine un tânăr la Paris, până la o moarte voită, numai Dumnezeu știe câte concepții se ciocnesc între ele, câte vise părăsite, câte disperări și strigăte înăbușite, câte lupte zadarnice și capodopere părăsite în drum. Orice sinucidere e un poem sublim de melancolie. Nicăieri nu veți găsi plutind pe oceanul literaturii, o carte ce-ar putea întrece în profunzime această informație:

„Ieri la ora patru, o femeie tânără s-a aruncat în Sena de pe Pont-des-Arts”

În fața acestui laconism parizian totul pălește: dramele de pe scenă, romanele, chiar și acest străvechi frontispiciu: *Tânguirile gloriosului rege al Kaërnavanului, întemnițat de copiii săi*, ultimul fragment al unei cărți pierdute, a cărei lectură îl făcea să plângă până și pe acel Sterne^[1] care el însuși își părăsise nevasta și copiii...

Necunoscutul nostru fu năpădit de mii de gânduri asemănătoare ce treceau ca niște limbi de foc prin sufletul lui, așa cum zboară drapelele zdrențuite în iureșul unei bătălii. Iar dacă își lepăda o clipă povara inteligenței și a amintirilor, pentru a se opri în fața unor flori cu vârfurile legănate încet de zefir printre valurile de verdeață, era cuprins îndată de o răbufnire a vieții ce se răzvrătea încă sub apăsătoarea idee a sinuciderii, și atunci își ridica ochii spre cer: dar și acolo, norii plumburii, rafalele de vânt încărcate de tristețe, o atmosferă grea îl sfătuiau și ele să moară. Apucă spre Pont-

Royal, gândindu-se la fanteziile din ultimele momente ale diverșilor lui predecesori. Îi venea să zâmbească aducându-și aminte că lordul Castlereagh^[12] înainte de a-și tăia beregata își satisfăcuse cea mai umilă dintre necesitățile trupești, iar academicianul Auger^[13] își căutase tabachera pentru a priza pe când se îndrepta spre moarte. Analiza toate aceste ciudățenii și discuta cu el însuși, când, lipindu-se de parapetul podului ca să-i facă loc unui hamal ce venea dinspre Hale și care-i prăfui puțin mâneca hainei, se pomeni scuturându-și-o cu îngrijire. Ajuns în punctul cel mai înalt al podului, privi apa cu o căutătură înfiorătoare.

— Proastă vreme ca să te îneci, îi spuse rânjind o bătrână îmbrăcată în zdrențe. Murdară și rece mai e și Sena asta!...

El răspunse printr-un zâmbet plin de naivitate, ce trăda amețeala curajului său; dar se înfioră deodată văzând de departe, la debarcaderul de la Tuileries, baraca deasupra căreia se afla o placarda pe care erau scrise cu litere de o șchioapă aceste cuvinte: AJUTOARE PENTRU ASFIXIAȚI. Parcă-l și văzu pe jupân Dacheux, înarmat cu dragostea lui de oameni, apucând și trăgând vâslele acelea pline de virtute cate sparg țeasta înecaților când au nenorocul să se ridice la suprafața apei; îl zări ca prin ceață asmuțind curioșii, căutând un doctor, pregătind fumigații; citi jelaniile gazetarilor scrise între desfătările unui ospăț și surâsul unei dansatoare; auzi sunetul banilor numărați barcagiilor, pentru capul său, de prefectul de poliție. Mort, era prețuit la cincizeci de franci; viu însă, nu era decât un om de talent, fără protectori, fără prieteni, fără un acoperiș, fără o saltea măcar, un adevărat zero social, de niciun folos statului, care nici nu se sinchisea de el. O moarte în plină zi i se păru dezgustătoare, astfel că se hotărî să moară în timpul nopții, pentru a nu oferi acestei societăți, care nesocotea măreția vieții

lui, decât un cadavru fără identitate. Își urmă deci drumul, îndreptându-se spre cheiul Voltaire, cu mersul unui om fără nicio treaba, ce caută să-și omoare vremea. Când coborî treptele da la capătul podului, la colțul cheiului, cărțile vechi întinse pe parapet îi atraseră dintr-odată atenția; nu lipsi mult, ca să cumpere câteva. Prinse a zâmbi, își anină din nou filosofic mâinile de buzunarele vestei, și tocmai se pregătea să-și reia acea înfățișare nepăsătoare, plină de un rece dispreț, când auzi cu mirare câteva piese răsunând într-un mod de-a dreptul fantastic în fundul buzunarului său. Un surâs de nădejde îi lumină toate trăsăturile chipului, alunecă de pe buze pe față, pe frunte, făcând să-i strălucească de bucurie ochii și obrajii întunecați. Scânteia asta de fericire semăna cu dungile acelea de jar ce apar și dispar de-a lungul rămășițelor unei hârtii mistuite de flăcări; dar fața lui avu soarta cenușii negre, se întrista din nou când necunoscutul, scoțând cu nerăbdare mâna din buzunar, nu zări decât trei băncuțe mari și late de câte circi centime.

— Ah, domnișorule, *la carita! la carita!*
Catarina!^[14] Un bănuț pentru pâine!

Un pui de coșar, a cărui figură rotundă era toată neagră, cu trupul murdar de funingine, cu hainele zdrențuite, întinse mâna spre omul nostru ca să-i smulgă ultimii bani.

La doi pași de micul savoiard^[15], un cerșetor bătrân, bolnav, cu o înfățișare jalnică, înfășurat ca vai de lume într-un așternut ciuruit, i se adresă cu o voce groasa, înăbușită:

— Domnule, dați-mi ce vă lasă inima, am să mă rog lui Dumnezeu pentru dumneavoastră...

Dar când tânărul își întoarse fața spre bătrân, acesta tăcu deodată și nu mai ceru nimic, recunoscând, pesemne, pe chipul lui funebru pecetea unei mizerii mai mari decât a sa.

— *La carita! la carita!*

Necunoscutul aruncă banii săi copilului și bătrânului acela sărman, apoi trecu pe partea cealaltă, mergând în direcția caselor, deoarece nu mai putea suporta priveliștea chinuitoare a Senei.

— Ne vom ruga lui Dumnezeu să vă dea zile multe! auzi în urma lui glasul celor doi cerșetori.

În dreptul tarabei unui negustor de stampe, acest om aproape mort, întâlnește o femeie tânără ce cobora dintr-un echipaj strălucitor. Admiră cu o adâncă plăcere ființa asta fermecătoare, al cărui chip alb era frumos încadrat în atlazul unei pălării elegante. Fu vrăjit de talia ei zveltă, de mișcările ei armonioase. Rochia, ușor ridicată de scara trăsurii, lăsa să se vadă un picior al cărui linii gingașe erau conturate de un ciorap alb și bine întins. Tânăra femeie intră în magazin, de unde cumpără câteva albumuri și colecții de litografii, plătindu-le cu mai multe piese de aur ce sclipiră și zornăiră pe tejghea. Tânărul, dând impresia că se oprișe în pragul ușii ca să se uite la gravurile expuse în vitrină, aruncă iute frumoasei necunoscute ocheada cea mai pătrunzătoare ce-o poate arunca un bărbat, primind în schimb una dintre acele priviri scurte și nepăsătoare zvârlite la întâmplare trecătorilor. Era, din partea lui, un adio pe care și-l lua de la dragoste, de la femeie! Dar această ultimă și puternică interogare nu fu înțeleasă, nu răscoli inima aceea de femeie ușuratică, n-o făcu să roșească, n-o îndemnă să-și plece ochii. Ce putea să însemne așa ceva pentru ea? Desigur o admirație mai mult, stârnirea unei dorințe care, seara, o va face să-și spună aceste culci cuvinte: „Eram *bine* azi”. Tânărul trecu repede la alt geam și nu-și mai întoarse capul când necunoscuta se urcă din nou în trăsură. Căi porniră, această ultimă imagine a luxului și a eleganței dispăru, așa cum avea să dispară și viața lui. Mergea cu pași triști de-a lungul magazinelor, privind fără prea mult interes mărfurile expuse. Când se sfârși șirul de prăvălii, își îndreptă ochii spre Luvru^[16], spre

Institut^[17], spre turnurile catedralei Notre-Dame și ale Palatului de Justiție, spre Pont-des-Arts. Toate aceste monumente păreau a căpăta o înfățișare tristă, reflectând nuanțele mohorâte de pe cerul al e cărui lumini rare dădeau un aer amenințător Parisului, care, întocmai ca o femeie frumoasă, e supus adesea unor ciudate capricii de urâtenie și splendoare. Natura conspira astfel și ea ca să-l afunde pe muribund într-un extaz dureros. Pradă acelei puteri dușmănoase a cărei acțiune nimicitoare își găsește un adevărat vehicul în fluidul care circulă prin nervii noștri, el simțea cum organismul său se apropie încetul cu încetul de fenomenele fluidității. Chinurile acestei agonii îi imprimau o mișcare asemănătoare cu aceea a valurilor și-l făceau să vadă clădirile și oamenii ca printr-o negură în care totul se clătina. Voi să se sustragă furtivelor pe care le produceau asupra sufletului său reacțiunile naturii fizice și se îndreptă spre un magazin de antichități cu gândul de a-și întări simțirile cu o hrană nouă sau de a aștepta acolo până se va face noapte, alegând diferite obiecte de artă. La drept vorbind, făcea asta mai mult ca să capete curaj și să ceară un coniac, întocmai ca osândiții care se tem că își vor pierde forțele în drumul spre eșafod; dar conștiința morții apropiate dădu pentru o clipă tânărului îndrăzneala unei ducese care are doi amanți, și intră la negustorul de rarități cu un aer liniștit, lăsând să-i fluture pe buze un zâmbet încremenit, ca al unui bețiv. Nu era la drept vorbind beat de viață, sau mai bine zis de moarte? Curând însă fu din nou cuprins de amețeli și începu să vadă toate lucrurile învăluite în culori ciudate, sau însuflețite de o mișcare ușoară a cărei cauză se afla desigur în circulația neregulată a sângelui său, aici spumegând ca o cascadă, aici potolit și searbăd ca apa caldută. Ceru cu simplitate îngăduința de a vizita toate sălile magazinului spre a vedea dacă nu găsește nicaiva lucruri rare ce l-ar putea interesa.

Un băiat cu fața rumenă și grasă, cu părul roșcat și cu o caschetă de lutru pe cap, încredințat supravegherea prăvăliei unei țărance bătrâne, un fel de Caliban^[18] femelă, ce lustruia o sobă ale cărei minunății se datorau geniului lui Bernard Palissy^[19], apoi îi spuse străinului cu un aer nepăsător:

— Poftiți, domnule, poftiți! Jos n-avem decât lucruri destul de comune; dar dacă vreți să vă dați osteneala de a urca la etajul întâi, aş putea să vă arăt niște admirațiile mumii aduse de la Cairo, mai multe vase încrustate, câteva abanosuri sculptate... *renaissance*^[20] veritabile, sosite de curând și care sunt de toată frumusețea.

În groaznică situație în care se găsea necunoscutul, limbuția asta de cicerone^[21], frazele astea atât de neghioabe, negustorești, fură pentru el ca sâcâielile meschine cu care spiritele înguste asasinează pe un om de geniu. Hotărât să-și ducă până la capăt crucea, el dădea a înțelege că-și ascultă cu luare-aminte însoțitorul, și îi răspundea cu gesturi sau cu monosilabe; dar, pe nesimțite, izbuti să-și cucerească dreptul la tăcere și putu să se adâncească nestingherit, în ultimele lui meditații. Acestea fură cumplite. Era poet, și sufletul său descoperi pe negândite o hrană imensă: avea să vadă cu anticipație osemintele a douăzeci de lumi deodată.

La prima ochire, încăperile magazinului îi oferiră priveliștea unei mari dezordini, în care toate creațiile ieșite din mâna omului sau a lui Dumnezeu stăteau îngrămădite una peste alta. Crocodili, maimuțe și boa împăiați rânjeau în fața unor vitralii de biserică, păreau că vor să-și înfigă colții în statui, să alerge după mobilele lăcuite sau să se cațere pe candelabre. Alături de un sfinx dedicat lui Sesostriș^[22] se afla un vas de Sèvres^[23], pe care doamna Jacolot pictase un Napoleon. Întâmplări de la începutul lumii și evenimente din ajun se împerecheau într-o naivitate grotescă. O

frigare era așezată pe un chivot, o sabie republicană stătea lângă o halebardă medievală. Doamna du Barry^[24], înfățișată într-un pastel de Latour^[25], cu o stea deasupra capului, goală, dar învăluită de un nor, părea să contemple cu o poftă teribilă un ciubuc indian, încercând să ghicească rostul spiralelor ce șerpuiau spre ea. Unelte ale morții, pumnale, pistoale curioase, arme cu secret erau aruncate de-a valma cu unelte ale vieții: castroane de porțelan, farfurii de Saxa^[26], cești orientale aduse din China, solnițe antice, bomboniere feudale. O corabie de fildeș plutea cu pânzele întinse pe spinarea încremenită a unei broaște țestoase. O mașină pneumatică părea că astupă cu totul vederea împăratului August, care stătea nemișcat și maiestuos. Mai multe portrete de consilieri municipali francezi, de burgmestri olandezi, nesimțitori, așa cum fuseseră și în viața lor, se ridicau deasupra acestui haos de antichități, dominându-le, cu priviri serbede și reci. Se părea că toate țările de pe fața pământului își trimiseseră acolo câte o fărâmbă din iscusința lor, câte o mărturie despre artele lor. Era ca un fel de gunoi filosofic din care nu lipsea nimic, nici luleaua sălbaticului, nici papucul verde aurit al seraiului, nici iataganul maurului, nici idolii tătarilor. Se aflau acolo până și tabachera soldatului, și artoforul preotului^[27], și penele tronului. Aceste tablouri monstruoase erau supuse la mii de accidente luminoase datorită bizareriei a o mulțime de reflectări ce se încrucișau în vălmășagul nuanțelor, în ciocnirea bruscă dintre umbre și lumini. Urechea părea că aude tot felul de țipete sfâșiate, spiritul părea că întâlnește drame încă neîncheiate, ochiul părea ca zărește sclipiri neascunse pe de-a întregul. În sfârșit, un praf îndărătnic își aruncase vâlul ușor deasupra tuturor acestor obiecte, ale căror colțuri multiplicare și

întortocheri nenumărate produceau efectele cele mai pitorești.

Necunoscutul seamănă la început cele trei săli înțesate de urme de civilizație, de ritualuri, de zeități, de capodopere, de obiecte regești, de desfrâu, înțelepciune și nebunie, unei oglinzi cu o mulțime de fețe, reprezentând fiecare câte o lume deosebită. După impresia aceasta tulbure, el voi să cunoască și desfătările; dar pe măsură ce privea, cugeta, visa, fu cuprins de niște friguri puternice, datorite probabil foamei care mugea în măruntaiele lui. Prezența atâtor existențe naționale sau individuale, dovedite de aceste mărturii omenești ce le supraviețuiau, sfârși prin a amorți cu totul simțurile tânărului: dorința care-l împinse în prăvălie fu împlinită: el se desprinse de viața reală, se înalță treaptă cu treaptă spre o lume ideală, pătrunse în palatele fermecate ale extazului, unde universul îi apărură în fărâmituri și în linii de foc, așa cum odinioară în fața ochilor știutului Ioan din Patmos apărură viitorul învăluit în trâmbe de flăcări.

O sumedenie de chipuri îndurerate, gingașe sau îngrozitoare, întunecate sau luminoase, depărtate sau apropiate, se ridicară cu grămada, cu miriadele, cu generațiile. Egiptul, țeapăn, misterios, se înalță din nisipurile lui sub forma unei mumii înfășurate în fâșii negre de pânză; apoi faraonii, care îngropau popoare ca să-și construiască un mormânt, apoi Moise, evreii, deșertul; întrevăzu o întreagă lume antică și solemnă. Fragedă și suavă, o statuie de marmură așezată pe o coloană în spirală și strălucind de albeață îi vorbi despre miturile voluptuoase ale Greciei și Ioniei. Ah, cine n-ar fi zâmbit ca el, în fața acelei fecioare oacheșe dansând pe fondul roșu al argilei unui vas etrusc, la picioarele zeului Priap, pe care-l proslăvea cu bucurie? În fața ei o regină latină își mângâia cu dragoste himera sa! Toate capriciile Romei imperiale respirau acolo,

dând la iveală baia, alcovul, sulemeneala unei Julii lenevoase, așteptându-și visătoare Tibulul^[28]. Înzestrat cu puterea talismanelor arabe, bustul lui Cicero^[29] evoca amintirile Romei libere și îi desfășura prin fața ochilor paginile lui Tit-Liviu^[30]. Tânărul contemplă acel *Senatus populusque romanus*^[31]: consulul, lictorii^[32], togile nibe tivite cu purpură, luptele din Forum^[33], poporul întăritat, toate defilau încet pe dinaintea lui ca făpturile încețoșate care-ți apar într-un vis. În sfârșit, deasupra acestor imagini apărea Roma creștină. Într-o pictură se deschideau cerurile, și o vedea acolo pe Fecioara Maria înconjurată de un nimb de aur, în mijlocul îngerilor, întunecând gloria soarelui și ascultând vaietele mulțimii de nenorociți cărora această nouă Evă le surâdea cu un zâmbet blând. Atingând un mozaic făcut din diferite lave ale Etnei și Vezuviului, sufletul lui își luă zborul spre caldă și înflăcărata Italie: era martorul orgiilor familiei Borgia^[34], străbătea Abruzzii^[35], năzuia spre amorurile italiene, se pasiona pentru chipurile albe cu ochii mari și negri. Când zări un pumnal din evul mediu, al cărui mâner era lucrat tot atât de fin ca și o dantelă și pe care petele de rugină semănau cu niște picături de sânge, se înfioră gândindu-se la dramele nocturne pecetluite de sabia nemiloasă a unui soț.

India și religiile ei erau întrupate într-un idol de porțelan cu o pălărie ascuțită cu borul ridicat, gătit cu clopoței și înveșmântat în aur și mătase. Alături de această pocitanie, o împletitură, tot atât de frumoasă ca și baiadera ce se înfășurase în ea, răspândea încă miresme de santal^[36]. Un monstru japonez, cu ochii dați peste cap, cu gura strâmbă, cu membrele răsucite, îți răscolea sufletul prin plăsmuirile unui popor care, obosit de o frumusețe mereu aceeași, găsește o nespusă plăcere în făurirea urâteniilor. O solniță ieșită din atelierele

lui Benvenuto Cellini^[37] îl transportă în inima Renașterii, în vremea când artele și destrăbălarea erau în plină înflorire, când suveranii se desfătau la spectacolul torturilor, când marii prelați, culcați în brațele curtezanelor, decretau castitatea pentru preoții de rând. Văzu cuceririle lui Alexandru într-o camee, masacrele lui Pizarro într-o archebuză^[38] cu fitil și războaiele religioase, atât de înverșunate, de furioase și de crude, în fundul unui coif. Apoi dintr-o armură de Milano, admirabil încrustată cu fire de aur și bine poleită, sub viziera căreia străluceau încă ochii unui paladin^[39], răsăriră zâmbitoarele imagini ale cavalerismului.

Oceanul acesta de mobile, de născociri, de veșminte, de opere de artă, de vestigii, era pentru el ca o poemă fără sfârșit. Forme, culori, gânduri, totul reținea acolo; dar nimic deplin nu se oferea sufletului. Poetul trebuia să completeze schițele marelui pictor ce alcătuisese această imensă paletă pe care nenumăratele episoade ale vieții omenești fuseseră aruncate din plin și cu dispreț. Așa că după ce cucerise lumea, după ce contemplantă țări, evuri, dinastii, tânărul se întoarce la existentele individuale. Se personifică din nou, oprindu-se la amănunte, respingând viața națiunilor, ca prea copleșitoare pentru un singur om.

Colo, dormea un copil de ceară, salvat din cabinetul lui Ruysch^[40], și făptura aceasta plină de gingășie îi aminti bucuriile proprii lui copilării. În fața magicei apariții a unei cingători virginale, purtată cândva de o fecioară din Tahiti, imaginația lui înfierbântată îi înfățișă viața simplă a naturii, casta goliciune a adevăratei pudori, deliciile leneviei atât de firești omului, tot destinul acela potolit de pe malul unui pârau răcoros susurând încet, lângă un banan ce-și dăruia mana gustoasă, fără muncă. Dar, numaidecât după aceea, deveni corsar și se înveșmântă în apriga poezie a lui Lara^[41], întărâtat de culorile sidefii ale miilor de

scoici, îmbătat de vederea madreporilor^[42] ce răspândeau izul varecilor^[43], al algelor și al furtunilor atlantice. Ceva mai încolo, admirând miniaturile delicate, arabescurile de azur și de aur ce împodobeau manuscrisul unei vechi cărți de rugăciuni, el uită de marea cea înfuriată. Legănat ușor de un gând pașnic, se întorcea din nou la studiu și la știință, râvnind viața tihnită a călugărilor, lipsită de mâhniri, lipsită de plăceri, și se culca în fundul unei chilii, contemplând prin ferestruica ogivală livezile, pădurile și viile mănăstirii. În fața unui tablou de Teniers^[44], îmbrăca tunica unui soldat sau sărăcia unui muncitor; dorea să poarte șapca murdară și afumată a flămânzilor, să joace cărți cu ei, să se îmbete cu bere, și să facă ocheade unei țărance dolofane cu rotunjimi ispititoare. Dârdâia de frig în fața unei ierni de Mieris^[45], sau se războia privind o bătălie de Salvator Rosa. Mângâia un tomahawk^[46] din Illinois și simțea scalpul unui indian smulgându-i pielea de pe țeastă. Fermecat de vederea unei alăute, o încredința în mâna unei castelane, ascultând romanța ei melodioasă și declarându-i dragostea sa, pe înserat, lângă un cămin gotic, în amurgul ce tănuia o privire de îngăduire. Se agăța de toate bucuriile, încerca toate durerile, își însușea toate formulele de existență, risipindu-și cu atâta dărnicie viața și simțămintele proprii în jurul simulacrelor acestei irealități plastice și goale, încât zgomotul pașilor săi îi răsuna în suflet ca zvonul îndepărtat al unei alte lumi, așa cum hăuie freamătul Parisului în turnurile de la Notre-Dame.

Urcând scara interioară ce ducea spre sălile de la primul etaj, văzu scuturi juruite, panoplii, tabernacole^[47] sculptate, figuri de lemn agățate pe pereți, sau așezate pe fiecare treapta. Urmărit de formele cele mai stranii, de minunate creații situate între viață și moarte, el pășea ca în încântarea unui

vis. Într-un cuvânt, îndoindu-se de propria lui existență, era, ca și obiectele acelea ciudate, nici mort pe de-a-ntregul, nici pe de-a-ntregul viu. Când intră în sălile noi, ziua începea să pălească; dar lumina părea de prisos pentru comorile strălucind de aur și argint ce se aflau îngrămădite acolo. Capriciile cele mai costisitoare ale risipitorilor decedați prin mansarde după ce stăpâniseră milioane întregi, gemeau în acest vast bazar al nebuniei omenești. O călimară plătită cu o sută de mii de franci și vândută pe cinci franci zăcea lângă un lacăt cu secret al cărui preț ar fi ajuns altădată să fie răscumpărat numai de rege. Aici, speța omenească apărea în tot alaiul mizeriei ei, în toată gloria uriașelor ei deșertăciuni. O masă de abanos, care putea fi un adevărat idol pentru orice artist, sculptată după desenele lui Jean Goujon^[48] și care costase odinioară câțiva ani de muncă, fusese cumpărată poate la prețul lemnului de foc. Cufărașe foarte scumpe, lucruri delicate ieșite parcă din mâini de zâne, erau trântite de-a valma, fără nicio considerație.

— Dar aveți milioane aici! exclamă tânărul ajungând în încăperea ce termina o lungă serie de săli poleite și împodobite cu motive sculpturale create de artiști ai secolului trecut.

— Vreți să ziceți miliarde, răspunse băiatul acela grăsuț. Dar asta încă nu-i nimic; urcați-vă la etajul trei, și să vedeți acolo ce-i!

Necunoscutul urmă pe însoțitorul lui și ajunse la a patra galerie, unde se perindară pe dinaintea ochilor săi obosiți mai multe tablouri de Poussin, o sublimă statuie de Michelangelo^[49], câteva peisaje încântătoare de Claude Lorrain, un Gérard Dow, care semăna cu o pagină de Sterne, pânze de Rembrandt, de Murillo, de Velasquez, întunecate sau cu un colorit puternic ca un poem al lordului Byron^[50]; apoi, basoreliefuri antice, cupe de agată, minunate onixuri!... În sfârșit, erau atâtea lucrări că ți se făcea lehamite de a mai lucra, atâtea

capodopere strânse laolaltă, ca te dezgustai de arte și mai că-ți pieria orice entuziasm. Ajunse în fața unei *Madone* de Rafael^[51], dar era sătul de Rafael. Un portret de Conregio cerșea o privire, dar n-o primi. Un neprețuit vas antic de porfir, ale cărui sculpturi circulare reprezentau dintre toate scenele romane de dragoste pe cea mai grotescă și nerușinată, deliciul vreunei Corine^[52] desigur, abia îi smulse un surâs. Tânărul se înăbușea sub ruinele a cincizeci de secole apuse, era bolnav de atâtea cugetări omenști, asasinat de lux și de arte, strivit sub povara formelor acelea renăscânde care, asemenea unor monștri zămisliți la picioarele lui de vreun geniu rău, îl hărțuia într-o luptă fără de sfârșit.

Întocmai ca și capriciile chimiei moderne, care rezumă creația cu un gaz, sufletul omenesc nu produce oare otrăvuri îngrozitoare printr-o rapidă concentrare a bucuriilor, a forțelor sau a gândurilor sale? Mulți oameni nu pier, oare, sub fulgerarea vreunui acid moral răspândit dintr-odată în făptura lor interioară?

— Ce se află în cutia aceea? întrebă ei când ajunse într-un cabinet larg, un ultim maldăr de glorie, de străduinți și ciudățenii, de bogății printre care arată cu degetul o lădiță pătrată, făcută din lemn de mahon, atârnată de un cui printr-un lanț de argint.

— A, cheia o ține domnul, zise băietanul cu un aer misterios. Dar dacă doriți să vedeți portretul, aș îndrăzni bucuros să anunț pe domnul.

— Să îndrăznești? făcu tânărul. Dar ce, stăpânul dumitale e prinț?

— Asta n-aș putea să vă spun, răspunse băiatul.

Se priviră o clipă, la fel de mirați și unul și celălalt. Luând tăcerea necunoscutului drept o dorință, vânzătorul îl lăasă singur în cabinet.

— V-ați afundat vreodată în imensitatea spațiului și a timpului, citind operele geologice ale lui Cuvier^[53]? Cucerii de geniuul său, ați plutit

vreodată deasupra abisului nemărginit al trecutului, ca susținuți de mâna vreunui vrăjitor? Descoperind bucată cu bucată, din strat în strat, în carierele din Montmartre sau în rocile Uralului, acele animale ale căror rămășițe pietrificate aparțin civilizațiilor antediluviene, sufletul se îngrozește întrevăzând miliardele de ani, milioanele de popoare pe care slaba memorie omenească și nepieritoarea tradiție divină le-au dat uitării, dar a căror cenușă, îngrămădită la suprafața globului nostru, formează scoarța de pământ groasă de două picioare care ne dă pâinea și florile. Cuvier nu e oare cel mai mare poet al secolului nostru? Lordul Byron a reușit, e drept, să reproducă prin cuvinte o parte din frământările morale ale omului; dar nemuritorul nostru naturalist a reconstituit lumi întregi din câteva oase străvechi, a reclădit, asemeni lui Cadmus^[54], cetăți din câțiva dinți, a repopulat mii de păduri cu toate tainele zoologice cu ajutorul câtorva bulgări de cărbune, a regăsit hoarde de giganți în piciorul unui mamut. Aceste făpturi se înalță, cresc și umplu regiuni întregi în armonie cu staturile lor colosale. El e un poet al cifrelor, și e sublim când pune un zero lângă un șapte. Ridică vâlul zvârlit peste neant fără să rostească vorbe de o magie artificială, cercetează o frântură de ghips, zărește în ea o amprentă și strigă: „Priviți!” Deodată, pietrele capătă forme de animale, moartea se transformă în viață, lumea se desfășoară înaintea ochilor. După nenumărate dinastii de creaturi gigantice, după specii întregi de pești și triburi de moluște, apare în sfârșit speța omenească, rezultatul degenerat al unui exemplar grandios - zdrobit poate de însuși Creatorul^[55]. Înviorați de privirea lui retrospectivă, oamenii aceștia plăpânzi, născuți mai ieri, pot să străbată haosul, să intoneze un imn fără sfârșit și să-și închipuie trecutul universului ca un fel de apocalips dezlănțuit cândva, în urmă. În fața acestei cutremurătoare reînvieri datorite vocii unui

singur om, firimitura de care ne e îngăduit să ne bucurăm în acest nesfârșit fără nume, comun tuturor sferelor și pe care noi l-am numit TIMP, minutul ăsta de viață ne umple de milă. Ne întrebăm, așa striviți cum suntem sub ruinele atâtor universuri, la ce bun toate triumfurile, toate dușmăniile, toate iubirile noastre; și dacă, sortiți să devenim un firișor de praf în viitor, mai face să acceptăm osânda de a trăi? Smulși din prezent, rămânem ca morți până când valetul intră să ne spună: „Doamna contesă a răspuns că așteaptă pe domnul”.

Minunățiile care-l făcură pe tânărul nostru să vadă întreaga creațiune cunoscută îi furișară în suflet descurajarea aceea morală care-l cuprinde pe filosof în fața perspectivei științifice a creațiunilor necunoscute; simți mai mult ca oricând dorința de a muri și căzu pe jilțul unui magistrat roman, lăsându-și privirile să rătăcească în gol pe deasupra fantasmagoriilor acestei panorame a trecutului. Tablourile se iluminară, capetele de madone îi zâmbiră, statuile se împurpurară de o viață amăgitoare. La adăpostul umbrei prielnice de acolo operele acestea, puse în mișcare de chinul înfrigurat ce se zbătea în creierul lui zdrobit, începură să se clatine și să se învâртеască prin fața lui; fiecare pocitanie îi arunca o strâmbătură, privirile personajelor înfățișate în tablouri se însuflețiră scânteind. Fiecare formă se înfioră, sări, se desprinse de la locul ei, ușoară sau greoaie, cu grație sau cu bruschețe, după cum îi era obiceiul, caracterul și întregul ei fel de a fi. Fu un sabat misterios, demn de vedeniile doctorului Faust pe muntele Brocken^[56]. Dar fenomenele acestea optice, produse de oboseală, de încordarea nervilor oculari, sau de capriciile înserării, nu-i puteau speria pe recunoscut. Terorile vieții rămâneau neputincioase asupra unui suflet obișnuit cu terorile morții. Ba, printr-un fel de complicitate batjocoritoare, el încuraja chiar bizarele

manifestări ale acestui galvanism moral, ale cărui imagini uluitoare se îmbinau cu ultimele cugetări ce-i mai dădeau sentimentul că trăiește. În jurul lui domnea o tăcere atât de adâncă, încât, peste puțin, se lăsă cuprins de o dulce visare ale cărei impresii, din ce în ce mai întunecate, urmau nuanță cu nuanță, ca descântate parcă, ultimele dăre de lumină ce se retrăgeau încet. O rază, desprinzându-se de pe cer, făcu să lucească un ultim reflex roșu luptând împotriva beznei; tânărul tresări, văzu un schelet abia luminat arătându-l cu degetul și legănându-și craniul a îndoială de la dreapta la stânga, părând a-i spune: „Morții nu vor încă să te primească printre ei!” Trecându-și mâna peste frunte ca să-și alunge somnul, el simți deslușit o adiere rece, ca și cum ceva păros i-ar fi atins obraji, și se înfioră. Auzind o trosnitură înăbușită în geamuri, se gândi că această mângâiere rece, vrednică de tainele mormântului, fusese a vreunui liliac. Încă o clipă, răsfrângerile slabe ale apusului îi îngăduiră să mai vadă o dată, ca prin ceață, fantomele de care era înconjurat; apoi toată lumea aceea moartă se pierdu într-o singură pată mare, neagră. Noaptea, censul morții sale, venise dintr-odată. Se scurse din acel moment, un răstimp în care nu mai avu înțelegerea limpede a lucrurilor pământești, fie din pricină că se cufundase într-o visare adâncă, fie că se lăsase învins de somnolența pricinuită de oboseală și de potopul de gânduri ce-i sfâșiau inima. Deodată, i se păru că fusese chemat de o voce teribilă și tresări ca atunci când în mijlocul unui vis urât suntem azvârliți pe neașteptate în adâncimea unei prăpăstii. Închise ochii, căci razele unei lumini puternice îl orbeau: în inima beznei văzu strălucind o sferă roșiatică în al cărei centru se afla un bătrân mărunț ce stătea în picioare și îndrepta spre el flacăra unei lămpi. Nu-l auzise nici venind, nici vorbind, nici mișcându-se. Apariția asta avea ceva vrăjitoresc. Chiar și omul cel mai îndrăzneț, dacă ar fi fost surprins astfel pe

când dormea, s-ar fi îngrozit desigur în fața acestui personaj extraordinar, ce părea că se ridicase dintr-unul dintre sarcofagele alăturate. Numai ciudata tinerețe ce licărea în ochii nemișcați ai acestui soi de fantomă îl împiedică pe necunoscut să creadă în cine știe ce apariții supranaturale; totuși, în scurtul răstimp ce despărți viața lui somnambulică de viața lui reală, căzu pradă îndoielii filosofice recomandate da Descartes^[57] și atunci fu stăpânit, fără să vrea, de acele inexplicabile halucinații ale căror mistere sunt condamnate de mândria noastră, sau pe care știința neputincioasă încearcă zadarnic să le analizeze.

Închipuiți-vă un moșneag mărunț, uscățiv și slab, îmbrăcat într-un halat de catifea neagră strâns în jurul șalelor cu un cordon de mătase. Pe cap cu o tichie de catifea, de asemenea neagră, ce i se lipea pe craniu în așa fel încât îi încadra sever fruntea, iar de sub ea atârând de fiecare parte a chipului câte un smoc lung de păr alb. Halatul îi înfășura corpul ca un lințoliu larg și nu lăsa să se vadă altă formă omenească decât o față îngustă și palidă. Fără brațul descărnat, ce semăna cu un băț pe care ar fi fost întinsă o bucată de stofă și pe care bătrânul îl ținea ridicat pentru a îndrepta asupra tânărului toată lumina lămpii, fața aceea ar fi părut că atâră în văzduh. O barbă ascuțită și căruntă ascundea bărbia acestei ființe bizare și îi dădea înfățișarea acelor capete de evrei de care artiștii se servesc ca modele atunci când vor să reprezinte pe Moise. Buzele acestui om erau atât de decolorate, atât de subțiri, încât trebuia o atenție deosebită pentru a ghici linia trasă de gură pe fața-i albă. Fruntea lată și zbârcită, obrații galbeni și scofâlciți, asprimea neîndestulătoare a ochilor săi mici, verzi, fără gene și sprâncene, puteau face pe necunoscut să creadă că *Drămuitorul de aur* al lui Gérard Dow ieșise din rama sa. O istețime de inchizitor, trădată de sinuozitățile zbârciturilor sale și de cutele circulare de pe tâmpile. arăta că trebuie să fie

înzestrat cu o cunoaștere profundă a vieții. Era cu neputință să păcălești un astfel de om, care părea să aibă darul de a desluși până și gândurile din fundul celor mai zăvorite inimi. În chipul lui rece se rezumau moravurile și înțelepciunea tuturor popoarelor de pe glob, după cum realizările întregii lumi se găseau îngrămădite în încăperile prăfuite ale magazinului său. Pe această față ați fi putut citi liniștea trează a unui Dumnezeu care vede tot, sau puterea plină de orgoliu a unui om care a văzut tot. Cu două expresii diferite și din două trăsături de pensulă, un pictor ar fi făcut din această figură sau o frumoasă imagine a Tatălui etern sau masca rânjitoare a lui Mefistofel, căci se aflau laolaltă o forță atotputernică pe frunte, și un sinistru rânjet de batjocură pe buze. Zdrobind toate suferințele omenești sub o putere imensă, omul acesta trebuie să fi ucis în el și toate bucuriile pământești. Muribundul se înfiora presimțind că acest spirit bătrân sălășluia într-o sferă străină de lume, unde trăia singur, fără bucurii fiindcă nu mai avea iluzii, și fără dureri fiindcă nu mai cunoștea plăcerile. Bătrânul stătea în picioare, neclintit, necruțător ca un luceafăr în mijlocul unui nor de lumină. Ochii lui verzi, încărcăți de nu știu ce răutate potolită, păreau că-și varsă razele peste întreaga lume morală, așa cum lampa își răspândea lumina în salonul acesta misterios.

Iată straniul spectacol în fața căruia se pomeni tânărul când deschise din nou ochii, după ce fusese legănat de atâtea gânduri de moarte și de atâtea imagini fantastice. Și dacă rămase ca uluit, dacă se lasă o clipă stăpânit de credința unui copil vrăjit de poveștile doicii, trebuie să punem această înșelare numai pe seama vălului întins de meditațiile sale asupra vieții și a puterii lui de înțelegere, pe seama iritării nervilor lui zdruncinați, pe seama dramei violente a cărei desfășurare îi produse cumplitele plăceri asemănătoare aceloră, cuprinse în câteva fire de opium. Această viziune se petrecea la Paris,

pe cheiul Voltaire, în secolul al XIX-lea, epoca și loc în care magia nu putea fi cu puțință. În apropierea casei unde murise zeul ateismului francez^[58], acest discipol al lui Gay-Lussac^[59] și al lui Arago^[60], acest demascator al șarlataniilor oamenilor de la putere, necunoscutul nu se supunea desigur decât acelor fascinații poetice în voia cărora ne lăsăm adesea, ca pentru a fugi din calea adevărilor descurajatoare, ca pentru a pune la încercare puterea lui Dumnezeu. În fața bătrânului și a lămpii lui, începu să tremure, cuprins de presentimentul nelămurit al unei puteri ciudate; iar tulburarea lui era asemenea aceleia pe care am încercat-o cu toții în fața lui Napoleon sau în prezența oricărui om strălucitor de geniu și încărcat de glorie.

— Domnul dorește să vadă portretul lui Iisus Cristos pictat de Rafael? îi zise curtenitor bătrânul cu un glas al cărui răsunet limpede și sec avea ceva metalic.

Apoi așeză lampa pe trunchiul unei coloane sfărâmate, în așa fel ca toată lumina să cadă asupra lădiței cafenii.

La auzul numelor slăvite de Iisus Cristos și Rafael, tânărul nu-și putu stăpâni un gest de curiozitate, la care negustorul se aștepta, fără îndoială, căci se și grăbi să apese pe un resort. Capacul de mahon alunecă îndată într-o scobitură, căzu fără zgomot și scoase la iveală pânza ca să poată îi admirată de necunoscut. În fața nemuritoare creații, acesta uită dintr-odată vedeniile din magazin, coșmarurile din somn, deveni iarăși om, recunoscu în bătrân o ființă în carne și oase, vie, nu o apariție fantasmagorică, și astfel se întoarse din nou în lumea reală. Duioasa blândețe, dulcea seninătate a divinului chip se revărsară îndată asupra lui. Un fel de balsam ce venea parcă din ceruri împrăștia chinurile de iad ce-i ardeau măduva oaselor. Chipul Mântuitorului oamenilor părea că se ridică din mijlocul

întunecimilor figurate de un fond negru; o aureolă de raze strălucea în jurul părului său din care ai fi zis că răsare această lumină; pe frunte, pe obraji, i se citea o mare forță de convingere, ce se desprindea din fiecare trăsăturii prin sufluri pătrunzătoare. Buzele rumene rostiseră cuvântul vieții, și privitorul încerca să-i prindă răsunetul sfânt în văzduh, să-i audă minunatele parabole în tăcerea din jur, îl asculta în viitor, îl regăsea în învățăturile trecutului. Evanghelia era tălmăcită în simplitatea senină a acestor ochi slăviți în care se refugiau sufletele tulburate. În sfârșit, religia catolică se citea în întregimea ei în surâsul acela suav și măreț părea că exprimă preceptul care o și rezumă: *Iubiți-vă unii pe alții!* Pictura aceasta inspira o rugăciune, propovăduia iertarea, înăbușea egoismul, redeștepta toate virtuțile adormite. Înzestrat cu darul încântărilor muzicii, tabloul lui Rafael te apropia de farmecul cuceritor al amintirilor, și triumful lui era desăvârșit, uitai de pictor. Lumina lămpii influența și ea asupra acestei minuni: uneori se părea că chipul se înălța în depărtare, pierdut în mijlocul unui nor.

— Pânza asta am acoperit-o cu piese de aur, spuse negustorul cu răceală.

— Ei, da, trebuie să mori! exclamă tânărul, care se trezea dintr-o reverie al cărei ultim gând îl întorsese spre destinul lui fatal, făcându-l să se depărteze, pe nesimțite, de ultima speranță de care se agățase.

— A! a! aveam dreptate, așadar, să mă feresc de tine! răspunse bătrânul apucând mâinile tânărului și strângându-i-le de la încheieturi ca într-o menghină.

Necunoscutul zâmbi trist la această neînțelegere și zise cu o voce blândă:

— Oh, domnule, nu vă temeți, e vorba de viața mea, nu de a dumneavoastră... De ce aș mai ascunde un șiretlăc cu totul nevinovat? continuă el după ce-l privise în ochi pe bătrânul speriat.

Așteptând căderea nopții, ca să mă pot îneca fără tâmbălău, am venit aici să privesc comorile dumneavoastră. Cine n-ar ierta această ultimă plăcere unui om de știință și unui poet?

Bănuitorul negustor examina îndeaproape, cu un ochi pătrunzător, fața posomorâtă a falsului său client, în timp ce-l asculta vorbind. Apoi, liniștit de accentul glasului său îndurerat, sau citind poale în trăsăturile lui palide destinul sinistru ce-i îngrozise cu puțin mai înainte pe jucătorii de cărți, dădu drumul mâinilor tânărului; totuși, stăpânit încă de o urmă de temere ce arăta o experiență cel puțin centenară, întinse alene brațul spre un dulap, ca și cum ar fi vrut să se sprijine, și zise, apucând un stilet:

— Sunteți cumva supranumerar la Vistierie de trei ani și n-ați primit salariul?

Tânărul nu se putu opri de a zâmbi, făcând un gest negativ din cap.

— Atunci, tatăl dumneavoastră v-a imputat prea aspru venirea pe lume? Sau sunteți dezonorat?

— Dacă aș vrea să mă dezonzor, aș trăi.

— Ați fost fluierat la teatru? Ori sunteți silit să compuneți cuplete vesele pentru a plăti înmormântarea iubitei dumneavoastră? Suferiți cumva de boala aurului? Sau poate vreți să desființați plictiseala? Mă rog, ce păcat vă îndeamnă să muriți?

— Nu căutați pricina morții mele în motivele vulgare care determină cele mai multe sinucideri. Ca să fiu scutit de a vă dezvălui suferințe nemaiauzite, greu de exprimat în limbajul omenesc, vă voi spune doar că mă aflu în cea mai adâncă, cea mai nemernică și cea mai sfâșietoare dintre sărăcii. Dar, adăugă el pe un ton a cărui mândrie sălbatică dezmințea vorbele de mai înainte, nu vreau să cerșesc nici ajutoare, nici consolări.

— Eh! Eh!

Aceste două silabe pe care le rosti la început bătrânul în loc de răspuns semănară cu scrâșnetul unei tocile. Pe urmă, el continuă astfel:

— Fără a vă sili să mă rugați, fără a vă face să roșiți și fără a vă da nici măcar o centimă franceză, sau o para levantină, un loren sicilian, un creițar nemțesc, o copeică rusească, un fairthing scoțian, o sesterță sau un obol din lumea veche^[61], și cu atât mai puțin un piastru din cea nouă, fără a vă oferi nimic din ceea ce există sub formă de aur, argint, aramă, hârtie, bilete, vreau să vă fac mai bogat, mai puternic și mai respectat decât un rege constituțional.

Tânărul crezu că moșneagul a dat în mintea copiilor și rămase ca amețit, fără a îndrăzni să răspundă.

— Ia întoarceți-vă, spuse negustorul apucând repede lampa și îndreptându-i lumina spre peretele din fața portretului. Întoarceți-vă și priviți această *Piele de sagri*^[62], adăugă el.

Tânărul se ridică brusc și rămase puțin uimit zărind deasupra scaunului pe care se așezase o bucată de *sagri* atârnată pe perete, și a cărei mărime nu întrecea pe aceea a unei piei de vulpe; dar, printr-un fenomen inexplicabil la prima vedere, această piele răspândea în întunericul adânc ce domnea în magazin niște raze atât de luminoase încât ai fi crezut că sunt ale unei mici comete, Tânărul se apropie neîncrezător de acest pretins talisman ce trebuia să-l păzească de orice nenorocire, bătându-și joc de el, în gând. Totuși, îmboldit de o curiozitate foarte îndreptățită, se aplecă să privească pielea mai de aproape, și în curând descoperi că acea luminozitate ciudată avea o cauză foarte naturală. Bobițele negre ale *sagriului* erau lustruite și vopsite atât de bine, iar vârgile neregulate erau așa de curate și de netede, încât asemeni fațetelor unei pietre de granat^[63], asperitățile acestei piei orientale formau tot atâtea mici focare ce răspândeau o lumină vie.

Demonstră bătrânului, cu o exactitate matematică, pricina acestui fenomen, dar bătrânul, în loc de orice răspuns, zâmbi cu şiretenie. Zâmbetul lui de superioritate îl făcu pe tânărul savant să creadă că în clipa aceea era victima cine ştie cărei şarlatanii. Dar cum nu voia să ducă cu sine în mormânt o enigmă în plus, întoarse repede pielea, pe partea cealaltă, ca un copil grăbit să cunoască tainele noii sale jucării.

— A! exclamă el, iată urmele sigiliului pe care orientalii îl numesc pecetea lut Solomon.

— O cunoaşteţi, aşadar? zise negustorul, pufăind de vreo două ori pe nări, gest ce conţinea mai multe idei decât ar fi putut să exprime cele mai energice cuvinte.

— Nu cred să existe pe lume vreun om atât de îngust la minte încât să creadă în asemenea basm! izbucni tânărul, întărâtat de rânjetul acela înăbușit, dar plin de-o amară batjocură. Dumneavoastră știți desigur, adăugă el, că numai superstițiile Orientului au putut consacra forma mistică și presupusele însușiri ale acestei embleme care întruchipează o putere fabuloasă? Mă îndoiesc că, susținând așa ceva, voi fi luat drept mai puțin nerod, decât dacă aș vorbi despre sfînși sau balauri, a căror existență e totuși admisă, întrucâtva de știință.

— Fiindcă sunteți un orientalist, reluă bătrânul, v-aș ruga să citiți sentința aceasta.

Aduse lampa lângă talismanul pe care tânărul îl ținea pe dos și îl ajută să vadă literele încrustate în țesutul celular al acestei miraculoase piei, ca și cum ele ar fi fost produse de animalul căruia îi aparținuse cândva.

— Mărturisesc, declară necunoscutul, că nu ghicesc de fel procedeul întrebuițat aici, pentru a întipări atât de adânc aceste litere în pielea unui măgar sălbatic!

Și, întorcându-se cu vioiciune spre mesele încărcate de curiozități, păru a căuta ceva cu ochii.

— Ce voiți? întrebă bătrânul.

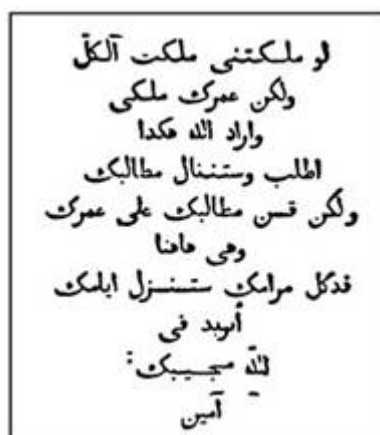
— Un instrument ca să răzui pielea, spre a vedea dacă literele sunt tipărite sau încrustate.

Bătrânul dădu stiletul său necunoscutului, care îl luă și încercă să jupoaie pielea în locul unde se vedeau cuvintele scrise; dar, după ce răzui un strat subțire de sagri, literele apărură iarăși, atât de precise și atât de asemănătoare cu cele tipărite la suprafață, încât, o clipă, crezu că nu jupuisese nimic.

— Arta meșteșugărească a Levantului are taine care îi sunt într-adevăr proprii, zise el, privind sentința orientală cu un fel de neliniște.

— Da, răspunse bătrânul, mai bine să dăm vina pe oameni, decât pe Dumnezeu!

Cuvintele misterioase erau așezate în felul următor:

Ceea ce însemna:

DACĂ MĂ POSEZI PE MINE, VEI POSEDA
TOTUL.
DAR VIAȚA TA ÎMI VA APARTINE.
DUMNEZEU
A VOIT ASTFEL. DOREȘTE, ȘI DORINȚELE
ÎȚI VOR FI ÎMPLINITE, DAR MĂSOARĂ-ȚI
POFTELE DUPĂ VIAȚA TA. EA E
AICI. LA FIECARE VOINȚĂ.
VOI DESCREȘTE CA ȘI
ZILELE TALE. MĂ
VOIEȘTI? IA-MĂ!
DUMNEZEU TE
VA ASCULTA.
FIE!

— A, citești perfect sanscrita, spuse bătrânul. Ai fost cumva în Persia sau în Bengal?

— Nu, domnule, răspunse tânărul, pipăind cu multă curiozitate această piele simbolică, ce se asemana, prin tăria ei, cu o foaie de tablă.

Bătrânul negustor puse din nou lampa pe coloana de pe care o luase, aruncând spre tânăr o

privire încărcată de o ironie rece ce părea să spună: „A și început să nu se mai gândească la moarte”.

— Să fie oare o glumă? Un mister? întrebă tânărul.

Bătrânul dădu din cap și rosti cu gravitate:

— N-aș putea să-ți răspund. Am oferit teribila putere pe care o dă talismanul acesta unor oameni dăruiți cu mai multă energie decât pari să ai dumneata; dar, cu toate că nu luau în serios îndoielnica înrâurire ce-ar putea s-o exercite asupra destinelor lor viitoare, niciunul n-a primit riscul de a încheia un legământ propus în chip atât de fatal de o forță pe care n-o cunosc. Gândesc și eu ca ei, mă îndoiesc, m-am abținut, și...

— Și nici n-ați încercat măcar? zise tânărul, întrerupându-l.

— Să încerc! răspunse bătrânul. Dacă dumneata ai fi în vârful coloanei din piața Vendôme, ai încerca să te arunci de acolo? Poate opri ceva, cursul vieții? A putut vreodată omul să taie moartea în doua? Înainte de a intra în acest salon, hotărâseși să te sinucizi; dar acum, din senin, te frământă o taină și te face să uiți de moarte. Copil ce ești! Fiecare zi nu-ți va oferi, oare, o enigmă mai interesantă decât ea? Ascultă-mă. Eu am văzut curtea destrăbălată a regentului^[64]. Ca și dumneata, mă aflam atunci în mizerie, cerșeam câte o bucată de pâine; totuși, am atins vârsta de o sută doi ani și am ajuns milionar; nenorocirea mi-a adus avere, neștiința m-a făcut înțelept. Am să-ți dezvălui în puține cuvinte o mare taină a vieții omenești. Omul se istovește prin două acte săvârșite instinctiv, care seacă izvorul existenței sale. Două vorbe exprimă toate formele pe care le iau aceste două cauze ale morții: *a voi* și *a putea*. Dar între acești doi termeni ai acțiunii omenești, este o altă formulă pe care și-o însușesc înțelepții; acesteia îi călătoresc fericirea îndelungatei mele vieți. *A voi* ne arde, iar *a putea* ne distruge; pe câtă vreme *A ȘTI* menține slaba noastră alcătuire într-o

neconținută stare de liniște. Astfel, dorința sau voința e moartă în mine, ucisă de cugetare; mișcarea sau puterea se rezolvă prin jocul firesc al organelor mele. În două cuvinte, mi-am legat viața nu de inimă, care se sfârșimă, nu de simțuri, care se tocesc, ci de creier, care nu îmbătrânește și supraviețuiește tuturor. Nimic excesiv nu mi-a vătămat nici sufletul, nici trupul. Totuși, am văzut lumea întreagă.

Picioarele mele au străbătut munții cei mai înalți din Asia și din America, am învățat toate limbile omenesci și am trăit sub toate regimurile. I-am împrumutat bani unui chinez, luând ca zălog trupul tatălui său, am dormit în cortul unui arab, încrezându-mă în cuvântul lui, am semnat contracte în toate capitalele europene și mi-am lăsat, fără teamă, aurul în colibeale sălbaticilor; pe scurt, am obținut totul, fiindcă am știut să disprețuiesc totul. Singura mea ambiție a fost de a vedea. A vedea nu înseamnă oare a ști?... Oh, a ști, tinere, nu înseamnă oare a te bucura în minte? Nu înseamnă a descoperi substanța însăși a faptului și a o stăpâni în esență? Ce rămâne dintr-o posesiune materială? O idee. Gândește-te atunci cât trebuie să fie de frumoasă viața unui om care, putând întipări toate realitățile în gândirea sa, își sădește în suflet izvoarele fericirii, extrăgând din ele mii de voluptăți ideale curățate de murdăriile pământești. Gândirea este cheia tuturor comorilor, ea îți dă bucuriile avarului, dar nu și grijile lui. În felul acesta, am plutit deasupra lumii, unde plăcerile mele au fost totdeauna bucurii intelectuale. N-am cunoscut alte orgii în afară de contemplarea mărilor, a popoarelor, a pădurilor, a munților! Am văzut totul, dar într-un mod liniștit, fără oboseală; n-am dorit niciodată nimic, ci am așteptat totul. M-am plimbat prin univers ca prin grădina unei proprietăți personale. Ceea ce oamenii, numesc supărări, amoruri, ambiții, înfrângeri, tristeți, pentru mine nu sunt decât idei

pe care le transform în visări; în loc de a le simți, le exprim, le traduc; în loc de a le lăsa să-mi sfășie viața, te dramatizez, le dezvolt, și astfel mă distrez ca și cu niște romane pe care le-aș citi printr-o viziune lăuntrică.

Fiindcă niciodată nu mi-am obosit organismul, mă bucur încă de o sănătate robustă. Fiindcă sufletul meu și-a păstrat toată puterea de care n-am abuzat niciodată, capul îmi este și acum mai bine mobilat decât sălile astea. Aici, zise el lovindu-și fruntea, aici sunt adevăratele milioane. Petrec zile încântătoare aruncând câte o privire înțeleaptă în trecut: evoc țări întregi, peisaje, priveliști marine, figuri frumoase care au intrat în istorie! Am un harem imaginar, în care posed toate femeile pe care nu le-am avut. Revăd adesea războaiele, revoluțiile voastre, și stau și le judec. Oh! cum aș putea prefera înfriguratele, ușuraticile admirații pentru niște cărnuri mai mult sau mai puțin colorate, pentru niște forme mai mult sau mai puțin rotunde? Cum aș putea prefera toate dezastrele voințelor voastre înșelate, în locul facultății sublime de a face să trăiască în tine însuți universul, în locul plăcerii imense de a te mișca fără a fi înlănțuit de cătușele timpului, nici de piedicile spațiului; în locul plăcerii de a îmbrățișa totul, de a vedea totul, de a te putea apleca pe marginea lumii pentru a cerceta celelalte sfere, pentru a-l asculta pe Dumnezeu? Asta, zise el cu o voce răsunătoare arătând pielea de sagri, reprezintă *puterea* și *voința*, reunite. În ea se află ideile voastre sociale. dorințele voastre nemăsurate, necumpătările, bucuriile care văucid, durerile care vă fac să trăiți prea adânc; căci suferința nu este poate decât o plăcere violentă. Cine ar putea preciza limita de la care voluptatea devine suferință, sau până la care suferința e încă o voluptate? Cele mai vii lumini ale lumii ideale nu mângâie oare vederea, pe când cele mai dulci întunecimi ale lumii fizico o rănesc întotdeauna?

Cuvântul înțelepciune nu vine oare de la a înțelege? Și ce altceva e nebunia, dacă nu excesul unei voințe sau al unei puteri?

— Ei bine! fie, vreau să trăiesc în exces! exclamă necunoscutul înșfăcând pielea de sagri.

— Tinere, ia seama! strigă bătrânul cu o neașteptată vioiciune.

— Îmi consacrasem viața studiului și cugetărilor, dar ele nu mi-au dat nici de băut nici de mâncare, replică necunoscutul. Nu vreau să mă las păcălit nici de o predică demnă de Swedenborg^[65], nici de amuleta aceasta orientală, nici de mărinimoasele eforturi pe care le faceți dumneavoastră, domnule, pentru a mă reține într-o lume în care existența mea e de acum încolo imposibilă... Să vedem dar! adăugă el strângând talismanul cu o mină încordată și privind spre bătrân. Vreau o cină de o splendoare regească, o bacanală^[66] vrednică de secolul în care, după cum se zice, totul s-a perfecționat! Comesenii mei să fie tineri, spirituali și fără prejudecăți, de o veselie nebunească! Vinurile să vie unul după altul, tot mai tari, tot mai spumoase și să aibă puterea de a ne îmbăta pentru trei zile! Noaptea să fie împodobită cu femei pătimase! Vreau ca desfrâul dezlănțuit, mugind, să ne poarte în zbor, în carul lui tras de patru cai, dincolo de marginile lumii și să ne lase la țărmuri necunoscute de mare! Sufilele să ni se înalțe la cer, sau să ni se înfunde în noroi – nu știu dacă în momentele acelea ele urcă sau coboară, dar asta nu interesează! Deci, poruncesc acestei puteri sinistre să topească toate bucuriile și să mi le ofere într-una singură. Da, vreau să cuprind toate plăcerile cerului și ale pământului într-o ultimă îmbrățișare, ca să mor odată cu ea. De aceea, după chef, aș dori dezlănțuiri de patimi, și cântece în stare să trezească morții, și săruturi neistovite, săruturi foră sfârșit, al căror răsunet să străbată Parisul ca trosniturile unui incendiu, să trezească din somn

perechile de soți și să le insufle o înfocare chinuitoare care să-i întinerească pe toți, chiar și pe cei de șaptezeci de ani!

Un hohot de râs pornit din gura moșneagului răsună ca un vâjâit al infernului în urechile tânărului nebun, și îl buimăci atât de tare că tăcu.

— Dumneata crezi, spuse negustorul, că podelele mele se vor deschide cât ai bate din palme ca să facă loc unor mese îmbelșugate și unor oaspeți de pe lumea cealaltă? Nu, nu, tinere zănatic. Ai iscălit legământul, totul e hotărât. Acum dorințele îți vor fi împlinite cu cea mai mare exactitate, dar în dauna vieții dumitale. Cercul zilelor, reprezentat ele această piele, ti se va strânge după tăria și numărul dorințelor, de la cea mai mică până la cea mai nemăsurată. Brahmanul^[67] căruia îi datorez acest talisman mi-a destăinuit, de mult, că între destinul și dorințele celui ce va intra în posesiunea lui se va realiza o înțelegere tainică. Prima dumitale dorință nu e ceva care iese din comun, aş putea să ți-o îndeplinesc și eu, dar o las pe seama evenimentelor din cursul noii dumitale existențe. La urma urmei, voiai să mori; ei bine, sinuciderea ți-e doar amânată!

Necunoscutul, surprins și aproape înfuriat de a se vedea mereu luat în râs de acest bătrân ciudat, a cărui intenție pe jumătate filantropică îi apărui demonstrată limpede în cea din urmă batjocură, grăi:

— O sa vă văd îndată, domnule, dacă soarta mea se va schimba în adevăr în timpul cât voi străbate lățimea cheiului. Dar, dacă nu vă bateți cumva joc de un nenorocit, doresc, spre a mă răzbuna pentru un serviciu atât de fatal, sa vă îndrăgostiți de o dansatoare! Abia atunci veți înțelege fericirea desfrâului și veți deveni poate risipitorul tuturor bunurilor pe care le-ați cruțat atât de filosofic.

Ieși, fără să audă suspinul adânc scos de bătrân, străbătu sălile și coborî scările acelei case, urmat de băietanul bucălat care în zadar încerca să-i lumineze calea: fugea cu iuțea unui hoț prins asupra faptului. Orbit de un fel de delir, nici nu băgă de seamă maleabilitatea de necrezut a pielii de sagri care, făcându-se mlădioasă ca o mânășă, se răsuci sub degetele lui nervoase și putu să intre în buzunarul hainei, în care îndesă cu un gest aproape mașinal. Repezindu-se din ușa magazinului spre mijlocul șoselei, se lovi de trei tineri care mergeau braț la braț.

— Vită!

— Imbecilule!

Acestea fură amabilitățile pe care le schimbară între ei.

— Asta-i bună! E Raphaël!

— Minunat, te căutam.

— Ce? Voi sunteți?

Cele trei fraze prietenești urmară vorbelor grele de mai înainte de îndată ce lumina unui felinar legănat de vânt căzu peste fețele acestui grup cuprins de mirare.

— Scumpe prietene, îi spuse lui Raphaël tânărul pe care era gata să-l răstoarne, trebuie să vii cu noi.

— Despre ce-i vorba?

— Hai înainte, am să-ți spun pe drum.

De voie, de nevoie, Raphaël fu înconjurat de prietenii lui care, înlănțuindu-l cu brațele în banda lor veselă, îl luară cu ei spre Ponts-des-Arts.

— Dragul meu, zise vorbitorul în continuare, te căutăm întruna de aproape o săptămână. La respectabilul hotel Saint-Quentin, unde, în treacăt fie zis, vechea firmă, neclintită de la locui ei, e compusă din aceleași litere roșii și negre ca pe vremea lui Jean-Jacques Rousseau, Léonarde a ta ne-a spus ca ai plecat la țară încă din iunie. Sper că nu i-am făcut impresia unor bancheri, sau portărei, sau cămătari, sau ipistați etc. Dar n-are a face! Rastignac^[68] te zărise ieri la „Bouffons”^[69], așa că

am prins din nou curaj și ne-am ambiționat să descoperim dacă te cocoțai prin copacii de la Champs-Élysées^[70], dacă te duceai să te culci pentru zece centime prin vreuna dintre casele alea filantropice unde cerșetorii dorm lungiți pe niște funii întinse, sau dacă, mai fericit, nu-ți stabiliseși bivuacul în vreun budoar. Dar n-am dat de tine nicăieri, nici în registrele de la Saint-Pélagie, nici în cele de la Force^[71]. Ministerele, „Opera”, așezămintele religioase, cafenelele, bibliotecile, anunțurile comisariatelor, birourile jurnaliștilor, restaurantele, foaierele teatrelor, pe scurt, toate locurile și localurile bune și rele din Paris fiind explorate cu de-amănuntul, începusem să deplângem pierderea unui om înzestrat cu destul geniu ca să ne îndreptățească să-l căutăm și la curte și în închisori. Ne gândeam să te trecem în rândul sfinților, ca pe un erou din iulie^[72], și, pe cuvântul meu de onoare, te regretam cu toții.

În momentul acela, Raphaël străbătea cu prietenii săi Pont-des-Arts, de unde, fără să asculte ceea ce spuneau ei, își aruncă ochii spre Sena, ale cărei ape muginde repetau luminile Parisului. Tocmai deasupra acestui fluviu, în care voia să se arunce mai adineauri, îi fu dat să vadă că prezicerile bătrânului se îndeplineau, că ceasul morții îi era în chip fatal amânat.

— Și te regretam cu adevărat! continuă prietenul său, urmându-și ideea. E vorba de o combinație în care avem nevoie de tine în calitate de om superior, adică de om care știe să se ridice deasupra mărunțișurilor. Scamatoria cu nușoara constituțională ascunsă sub paharul regal^[73] se face astăzi, dragul meu, cu mai multă gravitate ca oricând. Infama monarhie răsturnată de eroismul popular era o femeie de moravuri ușoare cu care puteai râde și chefui; dar patria e o nevastă arțăgoasă și cinstită; vrei, nu vrei, trebuie să-i primești mângâierile drămuite. Or, puterea s-a

mutat, după cum știi, de la Tuileries^[74] în mâna jurnaliștilor, tot așa cum bugetul și-a schimbat cartierul, trecând din cartierul Saint-Germain^[75], în Chaussee d'Antin^[76]. Dar iată ceea ce tu poate că nu știi încă Guvernământul, adică aristocrația bancherilor și avocaților, care se joacă astăzi de-a patria, așa cum popii se jucau altădată de-a monarhia, a simțit nevoia să mistifice poporul de treabă al Franței el fraze noi și cu idei vechi, asemenea filosofilor din toate școlile și a puternicilor din toate timpurile.

E vorba, deci, să ne însușim o regească opinie națională, convingându-ne că e mai bine să plătim o mie două sute de milioane și treizeci și trei de centime patriei, reprezentată prin domnii cutare și cutare, decât o mie o sută de milioane și nouă centime unui rege care zicea *eu* în loc de *noi*. Într-un cuvânt, a fost fondat un jurnal înarmat cu două sau trei sute de mișoare de franci, cu scopul de a face o opoziție care să mulțumească pe nemulțumiți, fără să facă vreun rău guvernului național al regelui cetățean. Or, cum noi ne batem joc de libertate ca și de despotism, de religie ca și de ateism; cum, pentru noi, patria e o capitală unde ideile se schimbă și se vând cu atâta bucata, unde fiecare zi vine. cu banchete copioase și cu nenumărate spectacole; unde-s furnicare de femei desfrânate, unde supeurile nu se sfârșesc decât a doua zi, unde amorurile se iau cu ora, ca și orășencele^[77] noastre; cum Parisul va fi totdeauna cea mai adorabilă dintre toate patriile; patria veseliei, a libertății, a spiritului, a femeilor frumoase, a desfrânaților, a vinului bun, și unde bățul puterii nu se va face niciodată prea simțit, fiindcă toată lumea-i prea aproape de cei care-l țin; ...noi, ca niște adevărați discipoli ai sfântului Mefistofel, ne-am hotărât să dăm o vâruială proaspătă spiritului public, să îmbrăcăm actorii în alte haine, să batem scânduri noi la baraca

guvernamentală, să întremăm iarăși doctrinarii, să punem încă o dată la fierț vechii republicani, să scoatem din nou bonapartiștii la iveală și să reaprovizionăm centrul, cu singura condiție de a ni se îngădui să râdem *in petto*^[78] de regi și de popoare, de a nu fi seara de aceeași opinie ca dimineața și de a duce o viață veselă à la Panurge^[79], sau de a trăi după *more orientali*^[80], tolăniți pe saltele de puf.

Frânele acestui imperiu macaronic și burlesc^[81] ți le-am destinat ție; așa că acum te ducem la cina dată de către fondatorul amintitului jurnal, un bancher retras din afaceri, care neștiind ce să facă altceva cu aurul său, vrea să-l transforme în spirit. Vei fi primit acolo ca un adevărat frate, iar noi vom saluta în tine pe regele acelor spirite bătaioase - care nu se tem de nimic și a căror perspicacitate descoperă intențiile Austriei, ale Angliei sau ale Rusiei, înainte ca Rusia, Anglia sau Austria să aibă vreo intenție! Da, te vom decreta suveranul acelor forțe atotștiutoare care furnizează lumii pe un Mirabeau^[82], un Talleyrand^[83], un Pitt^[84], un Metternich^[85], în fine pe toți acei Grispini dibaci și îndrăzneți^[86], care joacă între ei destinele unui imperiu, așa cum oamenii de rând își joacă la domino paharul de rachiu de cireșe.

Te-am lăudat ca pe cel mai cutezător tovarăș, al nostru ce s-a luptat vreodată corp la corp cu desfrâul, acest admirabil monstru cu care vor să lupte toate spiritele tari; ba chiar am afirmat că el nu te-a învins încă. Sper că nu ne vei dezminți elogiile. Taillefer, amfitrionul nostru, ne-a făgăduit să lase cu mult în urmă îngustele saturnalii^[87] ale micilor noștri Luculluși^[88] moderni. E destul de bogat ca să pună măreție în josnicii, gratie și elegantă în viciu... Auzi, Raphaël? îl întreabă vorbitorul întrerupându-se.

— Da, răspunse tânărul, mai puțin uimit de îndeplinirea dorințelor sale, pe cât de surprins era

de modul firesc în care se înlănțuiau întâmplările.

Cu toate că îi era peste putință să creadă în vreo influență magică, admira totuși jocurile sorții omenеști.

— Numai că ne spui da, ca și cum te-ai gândi la moartea bunicului tău, îi replică unul dintre vecinii lui.

— Ah! reluă Raphaël cu un accent plin de naivitate, ce stârni râsul acelor tineri scriitori, nădejdea tinerei Franțe, mă gândeam, dragii mei prieteni, că suntem pe punctul de a deveni niște mari ticăloși! Până acum am făcut pe nelegiuții între două vinuri, am cântărit viața în vreme ce eram beți, am prețuit oamenii și lucrurile în timpul digestiei. Feciorelnici la faptă, eram neînfricați în vorbe; dar acum, însemnați cu fierul roșu al politicii, vom intra în această mare pușcărie unde ne vom pierde toate iluziile. Când nu mai crezi decât în dracul, ți-e îngăduit să plângi după paradisul tinereții, epoca de nevinovăție când întindeam cu pioșenie limba în fața popii ca să primim corpul sfințit al domnului nostru Iisus Cristos. Ah! bunii mei prieteni, dacă simțeam atâta plăcere când făptuiam primele noastre păcate, este fiindcă pe atunci aveam remușcări, prin care le înfrumusețam și le dădeam ceva ațățător, plăcut; pe când acum...

— O, reluă primul vorbitor, acum ne rămâne...

— Ce? întrebă altul.

— Crima...

— Iată un cuvânt care cuprinde toată înălțimea unei spânzurători și toată adâncimea Senei, replică Raphaël.

— O, nu m-ai înțeles... Vorbesc de crimele politice. De azi dimineață, nu jinduiesc decât la o existență, aceea de conspirator. Măine, nu știu dacă această toană a mea va mai dăinui, dar, astă-seară, viața searbădă a civilizației noastre, uniformă ca o șină de drum de fier, îmi umple sufletul de dezgust! Simt cum îmi bate inima cu putere când

mă gândesc la nenorocirile din timpul retragerii de la Moscova, la emoțiile *Corsarului roșu*^[89], sau la traiul contrabandiștilor. Fiindcă în Franța nu mai există călugări șartrezi, aș vrea să avem măcar un Botany-Bay^[90], un fel de infirmerie destinată micilor lorzi Byron care, după ce și-au terfelit viața ca pe un șervet folosit la masă, nu mai au altceva de făcut decât să dea foc țării, să-și zboare creierii, să conspire contra Republicii, sau să predice războiul...

— Émile, spuse cu înfocare vecinul lui Raphaël, adresându-se celui care vorbea, pe legea mea, dacă n-ar fi fost revoluția din iulie, eu m-aș fi făcut preot, ca să duc o viață de animal într-un fund de provincie, și...

— Dar ai fi citit ceaslovul în fiecare zi?

— Sigur că da!

— Ești un lăudăros.

— Parcă jurnalele nu le citim în fiecare zi!

— Bună, pentru un jurnalist! Dar, taci din gură, ne ducem în mijlocul unei adunări de abonați. Jurnalismul, vezi tu, este religia societăților moderne, și el înseamnă progres.

— În ce sens?

— Pontifii nu-s obligați să creadă, și de fapt nici poporul...

Pălăvrăgind astfel, ca niște oameni de treabă care cunoșteau *De viris illustribus*^[91] încă de mulți ani, ajunseră la un palat din strada Joubert.

Émile era un gazetar care cucerise mai multă glorie nefăcând nimic, decât alții prin succesele lor. Critic îndrăzneț, mușcător și plin de vervă, avea toate calitățile pe care i le îngăduiau defectele lui. Sincer și vesel, spunea în față mii de epigrame unui prieten pe care, când lipsea, îl apăra cu lealitate și curaj.

Își bătea joc de orice, chiar și de viitorul lui. Când îl căutai n-avea bani, și se complăcea, ca toți oamenii de talent, într-o lene de nespus, zvârlind o idee cât o carte întreagă în fața unor oameni care

nu știau să pună o singură idee în cărțile lor. Risipind făgăduieli pe care nu le îndeplinea niciodată, își făcuse din norocul și gloria sa o pernă de dormit, riscând astfel să se trezească bătrân, într-un spital. De altfel, prieten până la eșafod, fanfaron și cinic, dar simplu ca un copil, el nu muncea decât în glumă sau numai de nevoie.

— O să facem, cum spunea jupân Alcofribas^[92], un pui grozav de chef, îi șopti lui Raphaël arătându-i glastrele de flori ce parfumau și împodobeau cu verdeață scările.

— Îmi plac intrările bine încălzite și încărcate cu covoare scumpe, răspunse Raphaël. În Franța vezi rar luxul începând din peristil. Aici simt că renasc.

— Iar colo, sus, o să bem și-o să râdem încă o dată, dragul meu Raphaël. Haide, continuă el, sper că vom fi învingători și c-o să-i facem praf pe toțiăștia de aici!

Apoi, arătând cu un gest batjocoritor spre invitați, intrară într-un salon ce strălucea de aurării și de lumini, unde fură întâmpinați îndată de tinerii cei mai de seamă din Paris. Unul dovedise de curând un talent nou ce rivaliza, de la primul tablou, cu gloriile picturii imperiale. Altul scosese în ajun o carte plină de sevă, ce se caracteriza printr-un fel de dispreț literar și care deschidea drumuri noi școlii moderne. Ceva mai departe, un sculptor, a cărui figură aspră părea a trăda un geniu viguros, conversa cu unul dintre acei glaciali zeflemişti, care ori nu vor să vadă nicăieri superioritatea, ori o recunosc pretutindeni, după cum e cazul și împrejurarea. Ici, cei mai spiritual dintre caricaturiștii noștri, cu privirea răutăcioasă, cu zâmbetul mușcător, vâna epigramele ca să le tălmăcească în trăsături de creion. Colo, un tânăr și îndrăzneț scriitor, care știa mai bine ca nimeni altul să analizeze esența oricărei gândiri politice și să sintetizeze, jucându-se, caracterul unui scriitor fecund, se întreținea cu un poet ale cărui scrieri ar

fi covârșit toate operele timpului de fată, dacă talentul său ar fi avut puterea urii sale. Amândoi căutau să ocolească și adevărul și minciuna, adresându-și unul altuia dulci lingușiri. Un muzician celebru consola în *si bemol*, cu un accent ironic, pe un tânăr politician căzut de curând de la tribună fără să se fi vătămat câtuși de puțin. Tinerii autori fără stil stăteau lângă tineri autori fără idei, și prozatori co păcătuiau prin prea multă poezie, lângă poeți ce păcătuiau prin prea multă proză. Privind aceste ființe neisprăvite, un biet saint-simonist^[93], destul de naiv ca să creadă în doctrina sa, le împerechea cu milostivire, încercând fără îndoială să le facă adeptele concepției lui. În sfârșit, se mai aflau acolo vreo doi-trei savanți, meniți să pună azot în conversație, și mai mulți vODEVILIST^[94] gata să arunce în jurul lor acele sclipiri efemere care, asemeni strălucirilor diamantului, nu produc nici căldură, nici lumină. Câțiva partizani ai paradoxului, râzând pe înfundate de cei ce își iau în serios admirația sau disprețul pentru oameni sau evenimente, urzeau politica aceea cu două tăișuri prin care conspiră contra tuturor sistemelor fără a se declara pentru niciunul. *Pedantul* care nu se miră de nimic, care își suflă nasul în mijlocul unei cavatine la „Bouffons”, pentru ca pe urmă să strige „bravo” înaintea tuturor, și care contrazice pe cei ce sunt gata să fie de aceeași părere cu el, era și el acolo, căutând să-și însușească expresiile oamenilor de duh. Dintre invitații aceștia, vreo cinci aveau viitor, iar vreo zece erau pe cale să obțină o anumită glorie viageră; cât despre ceilalți, puteau să-și spună, ca toate mediocritățile, faimoasa minciună a lui Ludovic al XVIII-lea: „*Unire și uitare*”^[95]. Amfitrionul avea veselia îngrijorată a unui om care cheltuiește două mii de taleri^[96]. Din când în când, ochii lui se îndreptau cu nerăbdare spre ușa de la intrarea salonului, căutând un

musafir ce se lăsa așteptat. În curând apărură un bărbat mărunț, gras, care fu primit cu un murmur măgulitor: era notarul care, chiar în dimineața aceea, terminase formalitățile pentru înființarea jurnalului. Un fecior îmbrăcat în negru deschise ușile unei vaste săli de mâncare, unde fiecare trecu fără ceremonie să-și caute locul în jurul unei mese imense. Înainte de a părăsi salonul, Raphaël aruncă o ultimă privire de-a lungul lui. Fără nicio îndoială, dorința i se realizase într-un tot: pereții erau îmbrăcați numai în mătase și aur; candelabrele bogate, cu nenumărate lumânări, făceau să strălucească cele mai mici amănunte ale frizelor aurite, delicatele cizelări ale bronzului și somptuoasele culori ale mobilierului; florile rare, din câteva glastre din lemn de bambus lucrate artistic, răspândeau parfumuri dulci, draperiile respirau o eleganță fără pretenții; în fine, era în toate nu știu ce grație poetică al cărei prestigiu nu putea să nu răscolească imaginația unui om fără bani.

— Un venit de o sută de mii de livre constituie un comentariu destul de bun al catehismului^[97] și ne ajută minunat să transformăm *morală în fapte!* zise el suspinând. O, da, virtutea mea nu vrea să meargă deloc pe jos. Pentru mine, viciul constă dintr-o mansardă, o haină jerpelită, o pălărie cenușie iarna și datorii la portar... Ah, aș vrea să trăiesc într-un lux ca ăsta numai un an, șase luni măcar, nu importă! și pe urmă să mor. Cel puțin, aș cunoaște, aș soarbe, aș străbate câteva mii de existențe!

— O! îi spuse Émile, care-l asculta. Tu ieși cupeul unui agent de schimb drept fericire. Lasă, te-ai plictisit curând de bogăție, dându-ți seama că ea îți răpește norocul de a fi un om superior. Între sărăcia bogăției și bogăția sărăciei, stat-a vreodată artistul în cumpănă? Ai uitat că noi,ăștia, avem nevoie mereu de lupte? Mai bine pregătește-ți stomacul, uite ce e acolo, zise el arătându-i cu un

gest eroic măreața, de trei ori sfânta, dreptcredincioasa și liniștitoarea priveliște ce-o prezenta sala de mâncare a binecuvântatului capitalist. Omul acesta, reluă el, și-a dat, în adevăr, osteneala de a strânge bani numai pentru noi. Spune, nu-i ca o specie de burete uitată de naturaliști printre polipieri, și care trebuie stors cu blândețe, înainte de a lăsa să-l sugă moștenitorii? Nu găsești că au stil basoreliefurile care decorează pereții? Și lămpile, și tablourile, ce lux echilibrat! Dacă ar fi să ne luăm după invidioși și după cei care țin să cunoască toate ascunzișurile vieții, se zice despre omul acesta că ar fi omorât în timpul revoluției un german și alte câteva persoane, printre care erau, nici mai mult nici mai puțin, decât un prieten al său și mama acestui prieten. Îți vine să crezi că părul cărunt al acestui venerabil Taillefer ascunde atâtea crime? Face impresia unui om atât de cumsecade! Uite cum strălucește argintăria aceea – și adică fiecare rază lucitoare să însemne pentru el o lovitură de pumnal? Haida de! mai degrabă am crede în Mohamed. Dacă gura lumii ar avea dreptate, ar însemna că treizeci de oameni de inimă și de talent se pregătesc acum să se ospăteze cu măruntaiele și să se adape cu sângele unei familii; iar noi doi, tineri plini de nevinovăție, de entuziasm, am fi complicitii nelegiurii! îmi vine să-l întreb pe capitalistul nostru dacă e sau nu, un om cinstit...

— Nu, nu acum, exclamă Raphaël, ci după ce se va fi îmbătat tun, după ce ne vom fi săturat!

Cei doi prieteni se așezară, râzând, la masă. Mai întâi, fiecare invitat își plăti, printr-o privire mai iute ca vorba, tributul de admirație față de somptuosul aspect ce-l prezenta o masă întinsă, albă ca un strat de zăpadă proaspăt căzut și de-a lungul căreia se aliniau simetric tacâmurile încoronate cu pâinișoare rumene. Cristalele repetau în reflexele lor înstelate culorile stânjeneilor, lumânările aruncau dâre de foc

încrucișate la infinit, iar bucatele ascunse sub capacele de argint ațâțau pofta de mâncare și curiozitatea. Vorbele se răriră. Vecinii își făceau cu ochiul. Vinul de Madera începu să curgă. Apoi, primul fel se desfășură în toată gloria lui, astfel încât i-ar fi făcut cinste răposatului Cambacérès^[98], iar Brillat-Savarin^[99] l-ar fi proslăvit. Vinurile de Bordeaux și de Bourgogne, albe și roșii, fură servite cu o dărnicie regală. Această primă parte a banchetului se putea asemui, punct cu punct, cu introducerea unei tragedii clasice. Actul al doilea deveni ceva mai vorbăreț. Fiecare oaspete băuse cu măsură, schimbând vinurile după poftă, în așa fel că în momentul când resturile mărețului serviciu fură ridicate, se încinseră discuții aprinse: câteva frunți palide se înroșiră, mai multe nasuri începură să se îmbujoreze, fetele se învăpăiară, ochii scânteiară. În timpul acestei aurore a beției, conversația nu ieși încă din marginile buneicuviențe; dar zeflemelele, glumele prinseră a porni încetul cu încetul din toate gurile; apoi calomnia își ridică pe nesimțite capșoru-i de șarpe și lăsă să i se vadă vocea șuierătoare; ici și colo, câțiva ipocriți trăgeau cu urechea, sperând să rămână treji. Al doilea fel găsi deci mințile înfierbântate de-a binelea. Fiecare mânca vorbind, vorbea mâncând, bea fără să țină seama de numărul paharelor, atât de învăluitoare și de parfumate erau licorile, și atât de molipsitor era exemplul. Taillefer avea pretenția să-și însuflețească oaspeții și dădu ordin să fie aduse teribilele vinuri de Ron, caldul Tokay, amețitorul Roussillon vechi. Dezlănțuiți ca înaintașii unei diligențe ce pornește după un popas, oamenii aceștia, străpunși de săgețile ascuțite ale vinului de Champagne așteptat cu nerăbdare, dar turnat din belșug, își dădură atunci frâu liber spiritelor să galopeze în golul acelorași argumente pe care nu le mai asculta nimeni, să povestească aceleași întâmplări ce n-aveau auditori, să pună de o sută de ori aceleași

întrebări ce rămâneau fără răspuns. Singură orgia își desfășura din plin puternicul ei glas, glasul ei compus din sute de vuiete ce se înteteau ca un crescendo de Rossini^[100]. Apoi veni rândul toasturilor cu două înțeleșuri, al lăudăroșeniilor, al sfidărilor. Cu toții renunțară să mai glorifice propria lor capacitate intelectuală, pentru a revendica pe aceea a balerențelor butoaielor, a pivnițelor. Se părea că fiecare dintre ei are câte două voci. Sosi și, momentul când stăpânii vorbeau toți deodată, iar valeții zâmbeau. Dar aceasta învălmășeală de vorbe, în care paradoxurile de o îndoielnică sclipire, adevărurile caraghios îmbrobodite, se ciocneau în mijlocul strigătelor, al invectivelor, al sentințelor supreme și al neghiobiilor, așa cum într-o bătălie se încrucișează ghiulelele, gloanțele și mitraliile, ar fi interesat fără îndoială pe un filosof prin originalitatea cugetărilor, sau ar fi surprins pe un politician prin ciudățenia sistemelor propuse. Erau acolo, în același timp, o carte și un tablou. Filosofiile, religiile, doctrinele morale, atât de diferite de la o latitudine la alta, guvernămintele, în sfârșit toate înfăptuirile mari ale inteligenței omenești, căzură sub o secure tot atât de grea ca a Timpului, și desigur că nu v-ar fi fost ușor să hotărâți dacă ea era mântuită de înțelepciunea beată sau de beția devenită înțeleaptă și clarvăzătoare. Mânate de un fel de furtună, mințile acestea semănau cu o mare infuriată contra stâncilor din jurul ei, voiau să sfarme toate legile între care plutesc civilizațiile, îndeplinind astfel, fără să știe, voința lui Dumnezeu, care a lăsat în natură binele și răul, păstrând însă numai pentru ei taina luptei lor veșnice. Înverșunată și burlescă, discuția era oarecum ca un sabat al inteligențelor, între triste glume spuse de acești copii ai revoluției^[101] la nașterea unui jurnal și între cuvântările rostite de veselii chefuitori la nașterea lui Gargantua^[102], se afla toată prăpastia care

desparte secolul al XIX-lea de al XVI-lea. Acela pregătea o distrugere râzând, al nostru râdea în mijlocul ruinelor.

— Cum îl cheamă pe tânărul de colo? întrebă notarul arătând spre Raphaël. Mi se pare că am auzit spunându-i-se Valentin.

— Ce-i tot dai întruna numai cu Valentin? strigă Émile râzând. Raphaël de Valentin, dacă nu te superi! Căci purtăm *un vultur de aur pe un câmp de nisip, încoronat de argint, înarmat cu cioc și cu gheare* și cu o deviză frumoasă: NON CECIDIT ANIMUS!^[103] Nu suntem un copil de pripas, ci descendentul împăratului Valens, strămoșul Valentinilor, fondatorul orașelor Valencia din Spania și Franța, moștenitorul legitim al imperiului din Orient. Și dacă-l lăsăm pe Mahmud să domnească la Constantinopol, o facem din simplă bunăvoință, și din lipsă de bani, și de soldați.

Émile descrise în aer, cu furculița, o coroană deasupra capului lui Raphaël. Notarul rămase o clipă pe gânduri, apoi începu să bea din nou, schițând un gest foarte convins, prin care părea a mărturisi că-i este cu neputință să facă vreo legătură între clientela sa și orașele Valencia, Constantinopol, Mahmud, împăratul Valens, sau familia Valentinilor.

— Distrugerea acelor furnicare omenеști cunoscute sub numele de Babilon, Tir, Cartagina sau Veneția, toate strivite sub tălpile unui uriaș ce-și urmează drumul, nu e oare un avertisment dat omului de o putere batjocoritoare? zise un ziarist, Claude Vignon, un fel de sclav cumpărat ca să imite pe Bossuet^[104] pentru cincizeci de centime rândul.

— Moise, Sylla, Ludovic al XI-lea, Richelieu, Robespierre și Napoleon poate că nu-s decât unul și același om care apare de-a lungul civilizațiilor, ca o cometă pe cer, răspunse un ballansist^[105].

— De ce să iscodim providența? spuse Canalis fabricantul de balade^[106].

— Na, iată și providența! exclamă pedantul întrerupându-l. Nu cunosc nimic mai elastic pe lume.

— Dar, domnule. Ludovic al XIV-lea^[107] a răpus mai mulți oameni cu săpatul apeductelor doamnei de Maintenon, decât a răpus Convențiunea^[108] ca să stabilească impozitele după un criteriu just, ca să facă o lege unitară, ca să naționalizeze Franța și ca să se ajungă la o împărțire egală a moștenirilor, rosti Massol, un tânăr devenit republican din pricină că-i lipsea doar o silabă înaintea numelui^[109].

— Domnule, i se adresă Moreau (din Oise), un mare proprietar, dumneata care iei sângele drept vin, lăsa-vei, de astă dată, fiecăruia capul său pe umeri?

— La ce bun, domnul meu? Principiile ordinii sociale nu merită oare câteva sacrificii?

— Bixiou, auzi? Republicanul ăsta pretinde că țeasta acestui proprietar ar fi un sacrificiu! șopti un tânăr către vecinul lui.

— Oamenii și evenimentele nu înseamnă nimic, zicea republicanul, continuându-și teoria printre sughituri; în politică și în filosofie nu există decât principii și idei.

— Îngrozitor! N-ai simți nicio strângere de inimă omorându-ți prietenii pentru un *dacă*?...

— Eh, domnul meu, adevăratul criminal e omul cu remușcări, fiindcă are o anumită idee despre virtute; pe când Petru cel Mare, ducele de Alba^[110], erau sisteme, iar corsarul Monbard, o organizație.

— Dar societatea nu s-ar putea lipsi de sistemele și organizațiile dumitale? întrebă Canalis.

— O, de acord! declară republicanul.

— Ah, republica dumitale stupidă îmi face greață! Nu putem tăia în tihnă un clapon, fără să găsim înăuntru legea agrară.

— Principiile tale sunt minunate, micule Brutus^[111] îndopat cu trufe^[112]! Dar tu semeni cu valetul meu: caraghiosul, e stăpânit cu atâta cruzime de mania curăţeniei, că dacă l-aş lăsa să-mi cureţe hainele după fantezia lui, aş umbla gol.

— Sunteţi nişte dobitoci! Vreţi să curăţiţi o naţiune cu scobitori de dinţi, replică cel cu republica. După voi, justiţia ar fi mai periculoasă decât hoţii.

— Auzi! auzi! făcu avocatul Desroches.

— Plicticoşi mai sunt cu politica lor! rosti Cardot, notarul. Închideţi uşa. Nu există ştiinţă sau virtute care să valoreze cât o picătură de sânge. Dacă am vrea să facem lichidarea adevărului, l-am găsi poate în stare de faliment.

— Ah, fără îndoială că ne-ar costa mai puţin să ne distrăm cu răul, decât să ne certăm pentru bine. De aceea, aş da toate discursurile rostite la tribune de patruzeci de ani încoace pe un păstrăv, pe o poveste de Perrault^[113] sau pe un desen de Charlet^[114].

— Ai perfectă dreptate!... Dă-mi sparanghelul... Căci, la urma urmei, libertatea dă naştere anarhiei, anarhia duce la despotism, şi despotismul aduce iarăşi libertatea. Milioane de oameni au pierit Fără a fi putut face să triumfe niciunul dintre aceste sisteme. Nu e totul un cerc vicios în care se va învârti mereu lumea morală? Când omul crede că a perfecţionat ceva, el n-a făcut decât să mişte lucrurile de la locul lor.

— O, o! strigă Cursy, autorul de vodeviluri. În cazul acesta, domnilor, daţi-mi voie să ridic paharul pentru Carol al X-lea, părintele libertăţii!^[115]

— De ce nu? zise Émile. Când despotismul constă în legi, libertatea se află în moravuri, şi *viceversa*.

— Să bem deci pentru negliobia puterii care ne dă atâta putere asupra negliobilor! strigă

bancherul.

— Ei, dragul meu, Napoleon cel puțin ne-a lăsat gloria! țipă un ofițer de marină care nu ieșise niciodată din Brest.

— Ah, gloria, tristă marfă! Costă mult și nu durează. Nu cumva este ea egoismul oamenilor mari, după cum fericirea este acela al proștilor?

— Domnule, dumneata ești foarte fericit...

— Cel dintâi care a născocit gardurile, trebuie să fi fost fără îndoială un om slab, căci societatea nu folosește decât oamenilor plăpânzi. Așezați la cele două extremități ale lumii morale, sălbaticul și filosoful au aceeași groază de proprietate.

— Frumoși exclamă Cardot. Dacă n-ar exista proprietate, cum am mai putea face acte?

— Iată niște boabe de mazăre fantastic de delicioase!

— Și popa a fost găsit mort în pat, a doua zi...

— Cine vorbește de moarte?... Nu glumiți, am un unchi.

— Te-ai resemna, desigur, să-l vezi mort.

— Asta nu-i o problemă.

— Ascultați-mă, domni, or!... METODĂ DE A-ȚI OMORÎ UNCHIUL. Ssst! (*Ascultați! Ascultați!*) Să ai mai întâi un unchi înalt și gras, cel puțin septuagenar, ăștia sunt cei mai buni unchi. (*Senzație.*) Fă-i să mănânce, sub un motiv oarecare, un pateu de ficat.

— Păcat, unchiul meu e slab, zgârcit și cumpătat.

— Ah, asemenea unchi sunt niște monștri care abuzează de viață.

— Pe urmă, continuă cel cu unchi, vestește-l în timpul digestiei că bancherul lui a dat faliment.

— Dar dacă rezistă?

— Adu-i o fată frumoasă!

— Dacă e...? spuse celălalt făcând un gest negativ.

— Atunci nu-i unchi... unchiul e prin definiție temperamentos.

— Vocea Malibranei^[116] a pierdut două note.

— Nu, domnule.

— Da, domnule.

— Of! of! Da și nu, asta-i povestea tuturor disertațiilor religioase, politice și literare! Omul e un bufon care dănuiește deasupra prăpăstiilor.

— Dacă te-am înțeles bine, sunt un prost?

— Din contra, ești, fiindcă nu m-ai înțeles.

— Instrucțiunea, frumoasă nerozie! Domnul Heineffettermach calculează numărul volumelor tipărite la mai mult de un miliard, când o viață de om nu ajunge să citești măcar o sută cincizeci de mii. Atunci, explică-mi ce înseamnă cuvântul *instrucțiune*? Pentru unii, instrucțiunea constă în a ști să spui ce nume avea calul lui Alexandru cel Mare, câinele lui Berecillo, zeul muzicii, și în a ignora pe al omului căruia îi datorăm plutitul lemnului sau porțelanul. Pentru alții, a fi instruit înseamnă a ști să arzi un testament și a trăi ca un om cinstit, iubit, respectat, în loc de a recidiva în furtul unui ceas, cu cele cinci circumstanțe agravante, și de a te duce să mori în Place de la Grève, blestemat și dezonorat.

— Nathan va rămâne?

— Ah, colaboratorii lui, domnule, au mult spirit.

— Dar Canalis?

— E un om mare, fără discuție.

— V-ați îmbătat!

— Consecința imediată a unei constituții este înăbușirea inteligențelor. Arte, științe, monumente, totul este înghițit de o îngrozitoare pornire de egoism, lepra noastră actuală. Cei trei sute de burghezi ai voștri, instalați pe băncile Camerei, nu se vor gândi decât la plantatul plopilor. Despotismul creează lucruri mari fără legi, libertatea nu-și dă osteneala să facă, cu legi, măcar unele cât de mici.

— Învățămintul vostru mutual fabrică piese de cinci franci din carne de om, zise un absolutist,

întrerupând. Individualitățile au să dispară la un popor nivelat de instrucție.

— Dar scopul societății nu este oare de a asigura bunăstarea fiecăruia? întrebă saint-simonianul.

— Dacă ai avea un venit de cincizeci de mii de livre, nu te-ai mai gândi la popor. Te-a apucat dragostea de omenire? poftim în Madagascar: acolo a să dai de un popor nou, pe care n-ai decât să-l saint-simonizezi, să-l clasezi, să-l pui în spirt; aici, însă, fiecare intră foarte firesc în alveola lui, ca o cheie în broasca ei. Portarii sunt portari, și neghiobii sunt niște dobitoace care n-au nevoie să absolve liceele călugărilor. Asta e!

— Dumneata ești carlist^[117]!

— De ce nu? Îmi place despotismul, el dă dovadă de oarecare dispreț pentru rasa omenească. Eu nu-i urăsc pe regi. Sunt așa de amuzanți! Să tronezi într-o odaie, la treizeci de milioane de leghe de soare, asta nu-i nimic?

— Dar să rezumăm această largă considerație asupra civilizației, spunea savantul, care pentru lămurirea sculptorului neatent, se lansase într-o discuție despre începuturile vieții sociale și despre popoarele băștinașe. La originea națiunilor, forța a fost întrucâtva materială, unică, grosolană; apoi, odată cu dezvoltarea agregărilor^[118] ocârmuirile au trecut la descompunerea mai mult sau mai puțin dibace a puterii primitive. Astfel, în depărtata antichitate, forța era în teocrație; preotul ținea în mână lui și paloșul și cădelnița. Mai târziu au apărut două sacerdoții: pontiful și regele. Astăzi, societatea noastră, ultima expresie a civilizației, a împărțit puterea după numărul combinațiilor, și am ajuns la forțe numite industrie, gândire, bani, discursuri. Puterea nemaivând unitate, se îndreaptă fără încetare spre o destrămare socială care n-are altă stavilă decât interesul. De aceea noi nu ne sprijinim nici pe religie, nici pe forța

materiala, ci pe inteligentă. Cartea face cât paloșul? Discuția face cât acțiunea? Iată problema.

— Inteligența a ucis totul! rosti carlistul. Da, da, libertatea absolută duce națiunile la sinucidere, ele se plictisesc cu triumful, ca un englez milionar.

— Ce ne-ați mai putea spune nou? Ați ridiculizat azi toate puterile, și chiar negarea lui Dumnezeu a devenit ceva comun! V-ați pierdut cu totul credința. De aceea secolul nostru e ca un sultan bătrân înecat în desfrâul încât lordul Byron al vostru, într-o ultimă desperare poetică, a sfârșit prin a cânta pasiunile crimei.

— Nu ști, îi răspunse Bianchon, care era beat turtă, că un gram de fosfor în plus sau în minus face dintr-un om un geniu sau un scelerat, un om de spirit sau un idiot, un om virtuos sau un criminal?

— Uite cum e tratată virtutea! strigă Cursy. Virtutea, subiectul tuturor pieselor de teatru, deznodământul tuturor dramelor, oricărei justiții...

— Eh, oprește-te, dobitocule. Virtutea ta e un Achile fără călcâi^[119]! zise Bixiou.

— Mi-e sete!

— Vrei să facem rămășag că beau o sticlă de șampanie dintr-o înghițitură?

— Mare deșteptăciune! strigă Bixiou.

— S-au îmbătat ca niște căruțași, zise un tânăr care dădea de băut, cu toată seriozitatea jiletcii de pe el.

— Da, domnule, guvernul actual reprezintă arta de a face să domnească opinia publică.

— Opinia? dar e cea mai destrăbălată dintre prostituate! Dacă ar fi după voi, moraliști și politicieni, ar trebui să preferăm totdeauna legile voastre, naturii, și opinia voastră conștiinței. Vedeți-vă de treabă, totul e adevărat și totul e fals! Dacă societatea ne-a blagoslovit cu puful de perne, a compensat în schimb binefacerea prin gută, după cum a creat procedura ca să înfrâneze justiția și guturaiurile prin șalurile de cașmir.

— Monstrule! făcu Émile, întrerupându-l pe mizantrop. Cum poți să bârfești civilizația în prezența atâtor vinuri, a atâtor bucate delicioase, stând la o masă încărcată până peste cap? Mușcă din căprioara asta cu picioarele și coarnele aurite, dar nu-ți mușca muma...

— Ce, eu sunt de vină când catolicismul izbutește să vâre un milion de dumnezei într-un sac de făina, când republica se termină totdeauna cu câte un Napoleon, când regalitatea se află între asasinarea lui Henric al IV-lea și judecarea lui Ludovic al XVI-lea^[120], când liberalismul devine La Fayette^[121]?

— L-ai îmbrățișat în iulie?

— Nu.

— Atunci, taci din gură, scepticule.

— Scepticii sunt oamenii cei mai conștiincioși.

— Numai că n-au conștiință.

— Ce vorbești! Au cel puțin două.

— Să sconteze Cerul cu ele! poftim, domnul meu, o idee într-adevăr negustorească. Religiile antice nu erau decât o fericită dezvoltare a plăcerilor fizice; pe câtă vreme noi, cei de azi, am dezvoltat sufletul și speranța; e un progres!

— Ah, bunii mei prieteni, ce puteți aștepta de la un secol ghiftuit de politică? zise Nathan. Care a fost soarta lucrării *Istoria regelui Boemiei și a celor șapte castele ale sale*^[122], unde se putea vedea cea mai fermecătoare concepție?

— Aia? urlă pedantul atât de tare încât se auzi de la un capăt la celălalt al mesei. Niște fraze scoase la întâmplare dintr-o pălărie, o scriere tocmai bună pentru un ospiciu.

— Ești un prost!

— Ești un caraghios!

— O, o!

— A, a!

— Au să se încaiere.

— Nu...

— Pe mâine, domnule.

— Ba acum, răspunse Nathan.
— Haide! haide! Sunteți doi viteji.
— Și dumneata ești un altul! zise provocatorul.
— Nici nu se mai pot scula în picioare.
— A, poate vrei să spui că nu mă țin prea drept!
replică bătaiosul Nathan ridicându-se ca un zmeu de hârtie, nehotărât.

Aruncă o privire năucită pe deasupra mesei, apoi, ca sleit de o asemenea sforțare, căzu la loc pe scaun, își lăsă capul în jos și amuți deodată.

— N-ar fi caraghios, spuse pedantul către vecinul lui, să mă bat pentru o lucrare pe care n-am citit-o și nici n-am văzut-o vreodată?

— Émile, ia seama la haine, vecinul tău se îngălbenește, zise Bixiou.

— Kant, domnule? Încă un balon înălțat ca să se bucure netoții. Materialismul și spiritualismul sunt două rachete frumoase cu care șarlatanii în robă bat aceeași minge. Că Dumnezeu e în toate, cum zice Spinoza, sau că toate vin de la Dumnezeu, cum zice sfântul Pavel... nătărăilor! a deschide sau a închide o ușă, nu-i una și aceeași mișcare? Ce-a fost mai întâi: oul sau găina? Dă-mi, te rog, farfuria cu rață!... Iată toată știința!

— Neghiobule, îi strigă savantul, chestiunea pe care o pui tu e rezolvată printr-un fapt.

— Și care anume?

— Nu catedrele profesorilor au fost făcute pentru filosofie, ci filosofia pentru catedre! Pune-ți ochelarii și citește bugetul.

— Hoți!

— Imbecili!

— Pungași!

— Păcăliți!

— Numai la Paris e cu puțință un schimb de idei atât de viu, atât de rapid! țipă Bixiou, cel mai spiritual dintre artiști, luând o voce de bariton.

— Ascultă, Bixiou, imită ceva clasic! Hai, o caricatură!

— Vreți să vă fac secolul al XIX-lea?

— Ascultați!
— Tăcere!
— Puneți-vă lacăte la guri!
— N-ai de gând să taci, chinezule?
— Toarnă-i vin, plodului acela de colo, și să tacă o dată!
— Dă-i drumul, Bixiou!

Artistul își îmbumbă gherocul negru până la gât, își puse mânușile galbene și se grimă în așa fel încât să șarjeze pe cei de la *Revue des Deux Mondes*^[123], privind chiorâș; dar zgomotul îi acoperea vocea, și nu fu chip să se audă vreun cuvânt din comicăria lui. Încât, dacă nu izbuti să înfățișeze panorama secolului, reprezintă cel puțin *Revista*, care nici ea singură nu se mai putea înțelege pe sine.

Desertul fu servit ca în basme. Pe masă apăru un serviciu complet de bronz aurit, ieșit din atelierele lui Thomire. Figuri înalte, înzestrate de un artist faimos cu forme recunoscute în toată Europa ca o frumusețe ideală, erau încărcate cu ciorchini de fragi, de struguri gălbui, cu ananas, curmale proaspete, piersici pârguite, portocale aduse din Setubal^[124] de un vas de pasageri, rodii, fructe din China, în sfârșit, toate surprizele belșugului, toate minunile cuptoarelor, bunătățile cele mai dulci, dulciurile cele mai gustoase. Culorile acestor tablouri gastronomice erau scoase în relief de strălucirea porțelanului, de liniile scânteietoare de aur, de formele vaselor. Gîngășă ca spuma lichidă a mării, fragedă șt vaporeasă, frișca încununa peisaje de Poussin, copiate la Sèvres^[125]. Bugetul unui prinț german n-ar fi ajuns ca să plătească bogăția aceasta nerușinată. Argintul, sideful, aurul, cristalele fură din nou întinse pe masă sub alte înfățișări; dar privirile încetoșate, precum și gălăgioasa fierbințeală a beției nu îngăduiră convivilor să-și dea seama decât în mod vag de această feerie vrednică de o poveste orientală. Vinurile de desert își răspândiră parfumurile și

văpăile lor, ca niște băuturi vrăjite, ca niște aburi descântați, care stârnesc un fel de miraj intelectual și ale căror învăluri puternice înlănțuiesc picioarele, îngreuiază mâinile. Piramidele de fructe fură devastate, vocile se îngroșară, zgomotul se mări. Cuvintele nu se mai deslușeau, paharele zburau în țandări și râsete firoase izbucneau din toate părțile ca niște explozii. Cursy apucă un corn și începu să trâmbițeze. Fu ca un semnal dat de un diavol. Adunarea, toată în delir, urla, șuiera, cânta, țipa, mugea, vuia. Ați fi zâmbit văzând oameni, de obicei veseli, posomorându-se ca în deznodământul unei tragedii de Crébillon, sau devenind visători ca niște marinari în trăsură. Cei cu gânduri ascunse își depănau secretele unor curioși care nu-i ascultau. Melancolicii zâmbeau ca dansatoarele la sfârșitul piruetelor. Claude Vignon se bălăbănea ca un urs în cușcă. Câțiva prieteni intimi se luaseră la bătaie. Urmele animalice, înscrise pe chipurile omenești și atât de ciudat demonstrate de fiziologiști, reapăreau pe nesimțite în gesturi, în atitudinile corpului. Era o carte gata făcută pentru vreun Bichat^[126] ce s-ar fi pomenit acolo înghețat și flămând. Stăpânul casei, simțindu-se beat, nu îndrăznea să se ridice de la locul lui, dar aproba toate nebuniile invitaților săi cu o strâmbătură fixă, trudindu-se să păstreze un aer cuviincios și ospitalier. Fața lui lată, acum roșie și albastră, aproape violetă, îngrozitoare la vedere, se încadra în tumultul general prin sforțări asemănătoare cu înclinările și clătinările unei corăbii.

— I-ai asasinat? îl întreabă Émile.

— Confiscarea și pedeapsa cu moartea au fost desființate de revoluția din iulie, răspunse Taillefer, ridicându-și sprâncenele cu un aer plin în același timp de istețime și prostie.

— Dar nu vi se întâmplă să-i vedeți câteodată în vis? stăruie Raphaël.

— S-a prescris! zise ucigașul încărcat de aur.

— Și pe mormântul său, rosti Émile cu un accent batjocoritor, antreprenorul cimitirului va grava: *Trecători, lăsați să cadă o lacrimă în amintirea lui!...* O! reluă el, aș da bucuros cinci franci matematicianului care mi-ar demonstra printr-o ecuație algebrică existența infernului!

Aruncă o monedă în aer, strigând:

— Fața pentru dumneata!

— Nu te uita la ea! zise Raphaël, prinzând moneda din zbor. Mai știi? Soarta e atât de glumeață!

— Vai! începu iar Émile cu aerul unui bufon trist, nu văd unde aș putea călca. Între geometria necredinciosului și între *Pater noster* al papei. Puah! să bem! *Trinc* este, mi se pare, oracolul sticlei divine și servă ca încheiere la *Pantagruel*^[127].

— Lui *Pater noster*^[128] îi datorăm, răspunse Raphaël, artele, monumentele, științele noastre poate, ba chiar – binefaceri încă și mai mari! – guvernămintele noastre moderne, în sânul cărora o societate numeroasă și rodnică e admirabil reprezentată de cinci, sute de inteligențe, în sânul cărora forțe opuse unele altora se neutralizează, lăsând deplină putere CIVILIZAȚIEI, regină uriașă ce ține loc de REGE, această veche și teribilă figură, soi de fals contract plăsmuit de om între el și cer. În prezența atâtor opere desăvârșite, ateismul apare ca un schelet sterp. Ce părere ai?

— Mă gândesc la valurile de sânge vărsate de catolicism, zise Émile, cu răceală. El s-a slujit de inimile și venele noastre ca să imite potopul. Dar să trecem peste asta! Orice om care cugetă trebuie să meargă sub flamura lui Cristos. Numai el a consacrat triumful spiritului asupra materiei, numai el ne-a dezvăluit cu atâta poezie lumea intermediară care ne desparte de Dumnezeu.

— Crezi? reluă Raphaël, aruncându-i un indescritibil zâmbet de beție. Ei bine, pentru a nu ne pune rău cu nimeni, să ridicăm faimosul toast: *Diis ignotis!*^[129]

Și își goliră până la fund potirele de știință, de acid carbonic, de miresme, de poezie și de necredință.

— Dacă domnii binevoiesc să treacă în salon, cafeaua îi așteaptă, se auzi glasul majordomului.

În acel moment, aproape toți oaspeții pluteau în văzduhul acela plin de încântare unde luminile spiritului se sting, unde trupul, scăpat din ghearele tiranului său, se lasă pradă plăcerilor delirante ale libertății. Unii, ajunși la apogeul beției, stăteau posomorâți, chinându-se să prindă vreo cugetare ce le-ar dovedi propria lor existență; alții, cufundați în sfârșeala produsă de o digestie îngreunată, negau orice mișcare. Oratori neobosiți rosteau încă fraze împleticite al căror înțeles le scăpa lor înșile. Câteva refrenuri țâcăneau ca zgomotul unei mașini silite să-și urmeze viața-i iluzorie și lipsită de suflet. Tăcerea și zarva se împerecheaseră într-un mod ciudat. Totuși, auzind glasul sonor al valetului, care le anunța, în locul stăpânului, noi plăceri, comesenii se ridicară, târându-se, sprijinindu-se sau ducându-se unii pe alții. Trupa întreagă rămase o clipă nemișcată și uimită în pragul ușii. Desfătările copleșitoare ale banchetului păliră deodată în fața ațățătorului spectacol pe care amfitrionul îl oferea celui mai voluptuos dintre simțurile lor. Sub sclipitoarele lumini ale unui candelabru de aur, în jurul unei mese încărcate de argintării, un grup de femei apăru pe neașteptate înaintea musafirilor amețiți, ai căror ochi se aprinseră ca tot atâtea diamante. Bogate le erau podoabele, dar mai bogate erau frumusețile acestea orbitoare în fața cărora dispăreau toate celelalte minuni ale palatului. Privirile pătimăse ale acestor femei, fermecătoare ca niște zâne, erau mai scânteietoare decât șuvoaiele de lumină ce făceau să strălucească reflexele mătăsoase ale tapetelor, albeața marmurelor și înfloriturile delicate ale bronzurilor. Inima îți sfârâia în piept văzând contrastul dintre

pieptănăturile lor în dezordine și atitudinile lor, care mai de care mai distinsă și mai plină de vino încoace. Era ca o leasă de flori amestecate cu rubine, safire și mărgear; șiraguri de coliere negre în jurul gâturilor albe ca zăpada, văluri ușoare fâlfâind ca flăcările unui far, turbane mândre, tunici ușor provocatoare. Seraiul acesta era plin de ispite pentru toți ochii, plin de voluptăți pentru toate dorințele. Stând într-o poziție seducătoare, o dansatoare părea a nu avea niciun alt veșmânt sub cutele unduioase ale cașmirului. Ici, un voal străveziu, colo, mătasea sclipitoare ascundeau sau dezvăluiau perfecțiuni tainice. Piciorușe subțiri vorbeau de dragoste, în timp ce guri fragede și roșii tăceau. Tinere fete plăpânde și sfioase, fecioare false, al căror păr minunat evoca o nevinovăție cucernică, se prezentau privirilor ca niște apariții pe care o singură răsuflare le-ar putea spulbera. Apoi, frumuseți aristocratice, cu priviri semețe, dar nepăsătoare, grațioase, trase ca prin inel, își înclinau capul încet ca și cum ar mai fi avut încă de răscumpărat favoruri regale. O englezoaică, figură aeriană albă și castă desprinsă din văzduhurile lui Ossian^[130], semăna cu un înger al melancoliei, cu o remușcare fugind de crimă. Parizianca, a cărei frumusețe constă într-o grație indescritibilă, fălindu-se cu îmbrăcămintea și agerimea ei, înarmată cu atotputernica ei slăbiciune, galeșă și aspră, sirenă fără inimă și fără pasiune, dar care cunoaște vicleșugurile de a stârni comorile pasiunii și arta de a imita accentele inimii, nu lipsea nici ea din această primejdioasă adunare, în care străluceau, de asemeni, italiencele potolite în aparență, dar conștiincioase în fericirile pe care le dăruiesc, normandele bogate în forme splendide sau meridionalele cu părul negru, cu ochii ca migdala. Ai fi zis că-s frumoasele Versailles-ului convocate de Lebel, care-și pregătiseră încă de dimineață toate mrejele, apărând ca o trupă de slave orientale deșteptate de

glasul negustorului pentru a porni la drum în zori de ziuă. Rămaseră fâstăcite, rușinate, și se îngrămădeau în jurul mesei ca niște albine ce bâzâie înăuntrul unui stup. Stânjeneala asta străbătută de un mic fior, poate muștrare, poate cochetărie, era sau semnul unei seducții calculate, sau o pudoare involuntară. Pesemne că un simțământ, de care femeia nu se leapădă niciodată cu desăvârșire, le îndemna să se învâluie în mantia virtuții pentru a da mai mult farmec și imbold revărsărilor viciului. Astfel, conspirația urzită de bătrânul Taillefer părea sortită înfrângerii. Bărbații aceștia fără frâu fură subjugați din prima clipă de puterea maiestuoasă cu care-i înzestrată femeia. Un murmur de admirație se auzi răsunând ca o muzică dulce. Amorul nu călătorise în tovărășia beției, așa că în locul unei furtuni de patimi, oaspeții, surprinși într-un moment de slăbiciune, se lăsară pradă bucuriilor unui extaz voluptuos. Urmând imboldul poeziei ce-i stăpânește totdeauna, artiștii studiară cu încântare nuanțele delicate ce deosebeau aceste frumuseți alese. Trezit de un gând – datorat, poate, vreunei emanații de acid a șampaniei – un filosof se înfioră închipuindu-și nenorocirile ce le vor fi mânat aici pe femeile acestea vrednice poate altă dată de cele mai curate omagii. Fiecare dintre ele avea de povestit, de bună seama, câte o dramă crâncenă. Aproape toate erau urmărite de suferințe cumplite și târau după ele bărbați necinstiți, făgăduieli trădate, bucurii distruse de mizerie. Comesenii se apropiară de ele cu respect, și îndată se înfiripară conversații tot atât de variate precum erau și caracterele. Se formară grupuri-grupuri. Ai fi zis că e un salon din lumea bună, unde femeile și fetele tinere vin să ofere oaspeților, după-masă, ajutorul pe care cafeaua, lichiorurile și zahărul îl dau mâncăcioșilor stingheriți de o digestie supărătoare. În curând însă izbucniră câteva râsete, murmurele se întetiră, vocile prinseră curaj. Orgia,

domolită o clipă, aici amenința să se dezlănțuie, apoi se potolea iar. Alternarea aceasta de liniște și vânzoleală avea o vagă asemănare cu o simfonie de Beethoven.

Așezați pe un divan moale, cei doi prieteni văzură îndreptându-se spre ei o fată înaltă, bine proporțională, cu o ținută superbă, cu trăsături destul de neregulate, dar răscolitoare, focoasă, și care subjugă sufletul prin contraste puternice. Părul negru, în bucle ispititoare, părea că fusese supus luptelor amorului, și cădea în șuvițe ușoare pe umerii ei largi ce ofereau privirii perspective atrăgătoare. Zulfii lungi, negri, acopereau pe jumătate un gât foarte frumos pe care aluneca din când în când câte o fâșie de lumină, dezvăluind finețea unor contururi desăvârșite. Pielea, de-o albeață mată, făcea să reiasă tonurile calde și însuflețite ale culorilor ei vii. Ochiul, înarmat cu gene lungi, arunca flăcări îndrăznețe, vâlvătăi de dragoste! Gura, roșie, umedă, întredeschisă, adulmeca sărutarea. Fala aceasta avea un mijloc robust, dar îmbietor și elastic; pieptul, brațele îi erau dezvoltate din plin, ca ale frumoaselor chipuri pictate de Carraccio^[131]; totuși, părea ușoară, mlădioasă, iar vigoarea ei amintea agilitatea unei pantere, după cum eleganta puternică a formelor ei fângăduia voluptăți nimicitoare. Deși nu încape îndoială că știa să râdă și să se zbenguie, ochii și zâmbetul ei îți înghețau cugetul. Asemeni unei ghicitoare stăpânite de puterea unui demon, ea uimea mai mult decât plăcea. Pe chipul ei mobil se perindau tot felul de expresii, care apăreau și dispăreau ca fulgerele. Ar fi cucerit desigur pe un bărbat blazat, un tânăr însă s-ar fi temut de ea. Era ca o statuie colosală căzută din înălțimea unui templu grec, sublimă de la distanță, dar grosolană văzută de aproape. Totuși, frumusețea ei tulburătoare ar fi răscolii și pe neputincioși, vocea ei ar fi fermecat și pe surzi, privirea ei ar fi dat viața și scheletelor; așa încât Émile o compară pe

departe cu o tragedie de Shakespeare; un soi de arabesc minunat în care veselia urlă, dragostea are ceva sălbatic, iar vraja grației și ardoarea fericirii urmează crâncenelor izbucniri de mânie; un monstru care știe să muște și să mângâie, să râdă ca diavolul, să plângă ca îngerii, să pună într-o singură îmbrățișare toate seducțiile femeii, afară de suspinele melancoliei și încântătoarea modestie a unei fecioare, pentru ca, o clipă după aceea, să mugească, să-și sfâșie coapsele, să-și zdrobească singură pasiunea, amantul; în fine, să se distrugă pe ea însăși, asemeni unui popor răzvrătit. Îmbrăcată într-o rochie de catifea roș: e, strivi sub călcâiul nepăsător câteva flori ce căzuseră de pe capul tovarășelor ei, și, cu un gest disprețuitor, întinse celor doi prieteni o tavă de argint. Mândră de frumusețea sa, mândră de viciile ei, poate, își arăta brațul alb ce se contura și mai mult pe fondul catifelei. Era ca o regină a plăcerii, ca o icoană a desfătărilor omenești, a acelei desfătări ce risipește bogățiile strânse de trei generații, care râde deasupra cadavrelor, își bate joc de strămoși, calcă în picioare perle și tronuri, îi îmbătrânește pe tineri și adesea îi întinerește pe bătrâni; a acelei desfătări îngăduite numai uriașilor obosiți de putere, încercați de gânduri, sau pentru care războiul a devenit o jucărie.

— Cum te cheamă? o întreabă Raphaël.

— Aquilina.

— O, o, descinzi din *Veneția salvată*^[132]! exclamă Émile.

— Da, răspunse ea. După cum papii își iau nume noi când se ridică deasupra oamenilor, tot așa și eu mi-am luat alt nume, înălțându-mă deasupra tuturor femeilor.

— Ai, dar, și tu, ca patroana numelui tău, vreun nobil și teribil conspirator care te iubește și e gata să moară pentru tine? zise repede Émile, dezmeticit de această aparentă de poezie.

— L-am avut, răspunse ea. Dar ghilotina a fost rivala mea. De aceea îmi pun totdeauna o fâșie roșie în găteală, pentru ca veselie să nu-mi ajungă prea departe.

— O! dacă a fi lăsa-o să vă povestească istoria celor patru tineri din La Rochelle^[133], n-ar mai termina. Taci, mai bine, Aquilina! Toate femeile au câte un amant de plâns, dar nu toate au, ca tine, fericirea de a-l fi pierdut pe eşafod. Ah! mai degrabă aş vrea să-l ştiu pe al meu culcat într-o groapă la Clamart^[134], decât în patul unei rivale!

Frazele acestea fură rostite cu o voce dulce şi melodioasă de către cea mai cuminte, mai frumoasă şi mai drăgălaşă făptură ce-a ieşit cândva dintr-un ou fermecat de bagheta vreunei zâne. Se apropiase cu paşi uşori; avea o faţă delicată, un mijloc subţirel, ochi albaştri încântători de modestie, tâmpile fragede şi pure. O naiadă nevinovată ieşind dintr-un izvor n-ar fi fost mai sfioasă, mai albă şi mai naivă decât fetiţa aceasta ce părea să nu aibă mai mult de şaisprezece ani, să nu cunoască păcatul, nici dragostea, nici furtunile vieţii, şi care venea parcă dintr-o biserică, unde ar fi rugat îngerii să obţină, înainte de timp, rechemarea ei în ceruri. Numai la Paris poţi întâlni asemenea fiinţe cu chipul candid, care ascund depravarea cea mai adâncă, viciile cele mai rafinate sub o frunte la fel de plăcută, la fel de duioasă ca floarea unei margarete. Amăgiţi la început de cereştile făgăduieli ce se citeau în suavele farmece ale acestei tinere fete, Émile şi Raphaël primiră cafeaua pe care ea le-o turnă în ceştile aduse de Aquilina, şi începură să-i pună întrebări. Curând, însă, ea transfigura în ochii celor doi poeţi, printr-o sinistru alegorie, nu ştiu ce latură a vieţii omeneşti, opunând expresiei aspre şi pasionate, ce inspira respect, a tovarăsei sale, imaginea acelei reci corupţii, de o voluptuoasă cruzime, destul de nechibzuită ca să făptuiască o crimă şi destul de tare ca s-o privească râzând; un

fel de demon fără inimă, ce osândește sufletele mari și blânde să încerce emoțiile de care el e lipsit, ce găsește totdeauna o grimasă de dragoste spre a și-o vinde, câteva lacrimi spre a le vărsa la înmormântarea victimei sale, și destulă bucurie, seara, spre a-i citi testamentul. Un poet ar fi admirat-o pe frumoasa Aquilina; o lume întreagă ar trebui să fugă de înduioșătoarea Euphrasie: una era sufletul viciului, cealaltă viciul fără suflet.

— Tare aş vrea să ştiu, se adresa Émile acestei frumoase ființe, dacă te gândești vreodată la viitor.

— Viitorul? răspunse ea râzând. Ce înțelegi dumneata prin viitor? Pentru ce m-aș gândi la ceea ce nu exista încă? Nu privesc niciodată nici în urma, nici înaintea mea. Nu-i destul că mă preocupă tot ce-o să se petreacă în cursul unei zile? De altfel viitorul, noi îl cunoaștem, e spitalul.

— Cum poți să prevezi, de pe acum, spitalul și să nu te ferești de a ajunge acolo? exclamă Raphaël.

— Dar ce are atât de îngrozitor spitalul? întrebă falnica Aquilina. De vreme ce nu suntem nici mame, nici soții, atunci când bătrânețea ne-o pune ciorapi negri în picioare și zbârcituri pe frunte, veștejind orice urmă de femeie din noi și secând orice bucurie în privirile prietenilor noștri, de ce altceva am putea avea nevoie? Din toată podoaba noastră, voi nu veți mai vedea atunci în noi decât lutul primitiv care se mai ține încă pe două picioare, uscat, rece, descompus, și care se mișcă producând un foșnet ca de frunze moarte. Cele mai frumoase veșminte devin atunci zdrențe pe noi, ambra ce ne înveselea altădată iatacul capătă un iz de mort și miroase a schelet; iar dacă, în tina aceasta, se mai află o inimă, o batjocoriți cu toții, nu ne îngăduiți să avem nici măcar o amintire. Așa că, de am fi în epoca aceea a vieții, într-o casă bogată îngrijind de câini, sau într-un spital alegând bulendre, existența noastră n-ar fi absolut aceeași? De ne-am ascunde părul alb într-o broboadă cu

dungi roșii și albastre sau într-o horbotă de dantele, de am mătura străzile cu târnuri sau scările de la Tuilleries cu trene de mătase, de am sta în fața unor cămine aurite sau ne-am încălzi la tăciunii dintr-un hârb de pământ ars, de am asista la o execuție în Place de la Grève sau de ne-am duce la „Operă”, crezi că e mare deosebire între toate astea?

— *Aquilina mia*, niciodată n-ai avut atâta dreptate în deznădejdea ta, reluă Euphrasie. Da, cașmirurile, dantelele, parfumurile, aurul, mătasea, luxul, tot ceea ce strălucește, tot ceea ce place, nu vine bine decât tinereții. Timpul singur ne-ar putea pedepsi pentru nebuniile noastre, dar fericirea ne iartă greșelile. Voi râdeți de ceea ce spun, rosti ea aruncând un zâmbet veninos spre cei doi prieteni, dar n-am oare dreptate? Prefer să fiu răpusă de plăcere, decât de boală. N-am nici mania vieții îndelungate, nici mare respect pentru speța omenească, mai ales când văd ce face Dumnezeu dintr-însa! Dați-mi milioane, le voi toca; n-aș păstra o centimă pentru anul viitor. Trăiește pentru a plăcea și a domni, iată sentința rostită de fiecare bătaie a inimii mele. Societatea însăși mă aprobă; au un contribuie chiar ea, fără încetare, la desfrânările mele? Pentru ce bunul Dumnezeu îmi răsplătește în fiecare dimineată ceea ce cheltuiesc în fiecare seară? Pentru ce ne clădiți spitale? Cum n-am fost puse între bine și rău ca să alegem ceea ce ne doare sau ne plictisește, aș fi prea proastă ca să nu mă distrez.

— Dar ceilalți? zise Émile.

— Ceilalți? Treaba lor, să se descurce cum vor! Mai bine să râd de suferințele lor, decât să plâng de ale mele. Desfid ca vreun bărbat să-mi pricinuiască cel mai mic necaz.

— Ia spune, ce te-a făcut să suferi atât de mult, ca să vorbești astfel? întrebă Raphaël.

— Am fost părăsită pentru o moștenire! zise ea luând o atitudine care-i scoase în relief toate

farmecele. Și totuși îmi petrecusem zile și nopți întregi muncind ca să-i dau de mâncare iubitului meu! Nu vreau să mă mai las păcălită de niciun zâmbet, de nicio făgăduință, și voi ști să fac din existența mea o lungă partidă de plăcere.

— Dar, izbucni Raphaël, uiți că fericirea pornește din suflet?

— Ascultă! vorbi din nou Aquilina, crezi că nu înseamnă nimic a te vedea admirată, lingușită, a triumfa asupra tuturor femeilor, chiar asupra celor mai virtuozose, răpunându-le cu frumusețea, cu bogăția noastră? De altfel, noi trăim într-o singură zi mai mult decât o burgheză cuminte în zece ani, și asta spune totul.

— Nu-i așa că o femeie fără virtute e odioasă? rosti Émile către Raphaël.

Euphrasie le aruncă o privire de viperă și le răspunse cu un inimitabil accent ironic:

— Virtutea! S-o lăsăm celor urâte și gheboase! Ce s-ar face fără asta, nenorocitele?

— Taci din gură, o repezi Émile, nu vorbi de ceea ce nu cunoști.

— Ah, n-o cunosc! replică Euphrasie. Să te dai toată viața unui om pe care-l urăști, să crești niște copii care te vor părăsi, spunându-le „Mulțumesc!” ori de câte ori te lovesc în inimă, iată virtuțile pe care le cereți unei femei; ba, mai mult, pentru a-i răsplăti abnegația, o faceți să sufere încercând să o seduceți, iar dacă se opune, vă bateți joc de ea. Frumoasă viață! Mai bine să fim libere, să iubim pe cei care ne plac și să murim tinere.

— Nu te temi că vei plăti toate astea într-o bună zi?

— Ei și! răspunse ea. Decât o viață de plăceri amestecată cu necazuri, mai bine una împărțită în două: o tinerețe de care sunt sigură că e veselă, și o bătrânețe, poate nesigură, în timpul căreia voi suferi în tihnă.

— Ea n-a iubit niciodată, zise Aquilina cu un timbru adânc al vocii. Ea n-a străbătut niciodată o

sută de leghe pentru a sorbi cu mii de desfătări o privire și un refuz; ea nu și-a legat niciodată viața de un fir de păr, nici n-a încercat să înjunghie mai mulți bărbați pentru a-și salva suveranul, stăpânul, idolul... Pentru ea, amorul era un colonel drăguț.

— He! he! *La Rochelle*, răspunse Euphrasie, amorul e ca vântul, nu știi de unde vine. De altfel, dacă tu însăși ai îi fost iubită de un dobitoc, acum ai urî pe toți oamenii deștepți.

— Legea ne oprește să iubim dobitoacele, ripostă de sus Aquilina cu un accent ironic.

— Te credeam mai binevoitoare cu militarii! făcu Euphrasie râzând.

— Ce fericite sunt că pot renunța atât de ușor la judecata lor! exclamă Raphaël.

— Fericite? rosti Aquilina cu un surâs de milă, de groază totodată, aruncând o privire fioroasă spre cei doi prieteni. Ah, voi nu știți ce înseamnă să fii osândită la o viață de plăceri, purtând în inimă un mort.

A contempla în momentul acela saloanele era ca și cum ai fi avut o priveliște anticipată a Pandemoniul lui Milton^[135]. Văpăile albăstrie ale punciiului puneau, în obrajii celor ce mai puteau încă să bea, un colorit infernal. Danțuri nebunești, însuflețite de o energie sălbatică, ațâțau râsetele și țipetele ce izbucneau ca detunăturile unui foc de artificii. Presărate cu morți și muribunzi, iatacul și un salonaș făceau impresia unui câmp de bătălie. Atmosfera era înfierbântată de vin, de plăceri, de vorbărie. Beția, dragostea, delirul, uitarea de lume stăpâneau toate inimile, toate fețele, erau întipărite pe covoare, înfățișate de dezordine și încețoșau privirile cu valuri ușoare, ce le făceau să vadă totul ca prin niște aburi amețitori. Ca în fâșiile de lumină răspândite de o rază de soare, se stârnise o pulbere strălucitoare în transparența căreia se mișcau formele cele mai capricioase, se desfășurau luptele cele mai caraghioase. Ici și colo, grupuri de chipuri înlănțuite se confundau cu statuile albe –

nobile capodopere ale sculpturii – ce împodobeau încăperile. Cu toate ca cei doi prieteni păstrau încă un fel de luciditate înșelătoare în ideile și simțurile lor, ca o ultimă dâră de fremătare, ca un ecou palid al vieții, le era peste puțină să-și dea seama de ceea ce putea fi real în vedeniile bizare, de ceea ce putea fi posibil în tablourile supranaturale ce se perindau neconținut pe dinaintea ochilor lor obosiți. Cerul acela înăbușitor, care ne apare uneori în vis, suavitatea aceea înflăcărată pe care o iau figurile omenеști în nălucirile noastre, nu știu ce vioiciune îngreuiată mai ales de lanțuri, în fine, fenomenele cele mai neobișnuite din timpul somnului îi împresurau din toate părțile atât de stăruitor, încât li se părea că jocurile desfrâului din jurul lor nu sunt decât plăsmuirile unui coșmar în care mișcările se fac fără zgomot, iar strigătele nu au glas. În clipa aceea, valetul de încredere izbuti, nu fără greutate, să tragă pe stăpânul său în anticameră și-i spuse la ureche:

— Domnule, toți vecinii sunt la ferestre și se plâng de gălăgia de aici.

— Dacă nu le place zgomotul, n-au decât să-și înfunde ușile cu paie! zbieră Taillefer.

Ca din senin, Raphaël izbucni într-un hohot de râs atât de neașteptat, încât prietenul său ceru să-i explice pricina acestei veselii brutale.

— M-ai înțelege greu, răspunse el. În primul rând, ar trebui să-ți mărturisesc că în momentul când m-ați oprit pe cheiul Voltaire, tocmai mă pregăteam să mă arunc în Sena, și, pe urmă, vei dori desigur să afli motivele morții mele. Dar, chiar dacă voi adăuga că, printr-o întâmplare aproape fabuloasă, vestigiile cele mai poetice ale lumii materiale se rezumaseră în momentul acela în fața ochilor mei într-o tălmăcire simbolică a înțelepciunii omenеști; chiar dacă îți voi spune că, acum, pulberea atâtor comori intelectuale, pe care le-am risipit la masă, se încheie cu aceste două femei, icoane vii și naturale ale nebuniei, iar că

adâncă noastră nepăsare față de oameni și de lucruri a slujit ca punte de trecere spre tablourile puternic colorate ale celor două sisteme de existență atât de diametral opuse, vei fi oare mai lămurit? De n-ai fi beat, ai vedea poate în toate astea un tratat de filosofie.

— Dacă n-ai fi cu picioarele pe această încântătoare Aquilina, ale cărei sforăieli au un știu ce asemănare cu vuietul unei furtuni gata să se dezlănțuie, răspunse Émile, care se juca și el cu părul Euphrasiei, sucindu-l și răsucindu-l între degete fără să-și dea seama de nevinovata-i îndeletnicire, ai roși singur de beția și de trăncăneala ta. Cele două sisteme ale tale pot fi cuprinse într-o singură frază și se pot reduce la o singură idee.

Viața simplă și mecanică duce la o înțelepciune nesăbuită, înăbușindu-ne inteligența prin muncă; pe când o viață petrecută în haosul abstracțiilor sau în abisurile lumii morale ne îndreaptă spre o înțelepciune soră cu nebunia. Într-un cuvânt, sau ne ucidem sentimentele ca să trăim mult, sau acceptăm martiriul patimilor și murim tineri, iată sentința condamnării noastre. În plus, acest destin trebuie să se mai lupte cu temperamentele pe care ni le-a hărăzit asprul glumeț căruia îi datorăm tiparul tuturor ființelor de pe pământ.

— Nătărăule! rosti Raphaël, întrerupându-l. Rezumă-te mai departe așa, și o să faci volume întregi! Dacă aș fi avut pretenția să formulez limpede aceste două idei, ți-aș fi spus că omul e corupt prin funcțiunea judecății sale și se purifică prin ignoranță. Dar asta ar însemna să facem procesul societății însăși! În fond, fie că am trăi cu înțelepții, fie că am pieri cu nebunii, rezultatul nu e, mai curând sau mai târziu, același? Iată de ce, acel mare creator de chintesente a exprimat cândva aceste două sisteme prin două cuvinte: *Carymary*, *Carymara*^[136].

— Mă faci să mă îndoiesc de atotputernicia lui Dumnezeu, deoarece prostia ta întrece puterea lui, replică Émile. Iubitul nostru Rabelais a rezolvat această filosofie printr-un cuvânt mai scurt decât *Carymary*, *Carymara*: anume *Poate*, din care Montaigne^[137] a luat al său *Ce știu eu?* Ba încă această ultimă concluzie a științei morale nu e decât exclamația lui Pyron^[138] stând între bine și rău, ca măgarul lui Buridan^[139] între cele două grămezi de ovăz. Dar ia să lăsăm această discuție eternă, care se încheie azi cu un *da* și *nu*. Ia spune, ce experiență voiai să faci aruncându-te în Sena? Erai gelos cumva pe mașina hidraulică de la podul Notre-Dame?

— Ah, dacă mi-ai cunoaște viața!

— Vai, exclamă Émile, nu te credeam atât de vulgar, fraza e răsuflată. Nu știi că toți avem pretenția de a suferi mai mult decât ceilalți?

— Ah! oftă Raphaël.

— Ei, dar ești caraghios cu ah-ul tău! Spune: vreo boală sufletească sau trupească te silește să aduci în fiecare dimineață, printr-o contracțiune a mușchilor, caii ce urmează să te sfărtece seara, ca odinioară Damiens^[140]? Ți-ai mâncat câinele, crud și fără sare, acolo, la mansardă? Îți plâng copiii de foame? Al vândut părul iubitei ca să joci la cărți? Te-ai dus la o adresă falsă ca să plătești o poliță falsă, acceptată de un unchi fals, cu teama de a ajunge prea târziu? Spune, te ascult! Dacă voim cumva să te arunci în apă pentru o femeie, pentru o poliță protestată sau din plictiseală, nu vreau să te mai recunosc. Mărturisește totul, nu minți; nu țin să-mi faci memorii istorice. Mai cu seamă, fii scurt, atât cât îți îngăduie beția, căci sunt pretențios ca un cititor, și gata să adorm ca o femeie ce-și spune rugăciunea de seară.

— Sărman neghiob zise Raphaël. De când durerile nu mai țin seama de sensibilitate? Când vum ajunge la gradul de știință ce ne va îngădui să

întocmim o istorie naturală a inimilor, să le dăm câte o denumire, să le clasăm în genuri, subgenuri, în familii, crustacee, fosile, în saurieni. În microscopice, în... mai știu eu ce? atunci, bunul meu prieten, va fi lucru dovedit că există și inimi duioase, gingașe ca florile și tot ca ele zdrobinduse la cele mai mici atingeri pe care celelalte inimi de piatră nici nu le simt măcar.

— O, te rog, scutește-mă de prefața ta! spuse Émile cu un aer pe jumătate vesel, pe jumătate milos, apucând mâna lui Raphaël.

II.

FEMEIA FĂRĂ INIMĂ

După o clipă de tăcere, Raphaël zise, lăsând să-
i scape un gest de nepăsare:

— Nu știu, în adevăr, dacă nu trebuie să pun pe seama vinului și a punciiului^[141]! ciudata luciditate care-mi îngăduie să îmbrățișez în această clipă întreaga mea viață, ca pe un tablou în care figurile, culorile, umbrele, luminile, nuanțele cele mai slabe, sunt redată cu fidelitate. Acest joc poetic al închipuirii mele nu m-ar mira, dacă n-ar fi însoțit de un el de dispreț pentru suferințele și bucuriile din trecut. Văzută de la distanță, viața mea pare, ca îngustată de un fenomen moral. Lunga și lenta durere încercată timp de zece ani se poate reduce acum la câteva fraze în care durerea nu va mai fi decât o idee, iar plăcerea o reflecție filosofică. Judec, în loc să simt...

— Ești plicticos ca un amendament care nu se mai termină, rosti Émile.

— Se prea poate, reluă Raphaël fără să se supere. De aceea, ca să nu-ți pun urechile la grea încercare, te voi scuti de primii șaptesprezece ani ai vieții mele.

Până la vârsta aceea, am trăit ca și tine, ca atâtea mii de inși, o viață de colegiu sau de liceu, ale cărei tristeți închipuite și bucurii reale alcătuiesc deliciul amintirilor noastre, după ale cărei mâncări

de post gastronomia noastră blazată jinduiește acum din nou, frumoasa viață, ale cărei înfiripări ni se par vrednice de dispreț, cu toate că ele ne-au învățat cum să muncim...

— Vino la dramă, zise Émile cu o mutră jumătate comică, jumătate plângăreță.

— Când am terminat colegiul – reluă Raphaël, cerându-și printr-un gest dreptul de a continua – tatăl meu m-a supus unei discipline severe, destinându-mi ca locuință o cameră de lângă biroul său. Mă culcam de la nouă seara și mă sculam la cinci dimineața. Voia să mă țin serios de drept; mă duceam în același timp la cursuri și la un avocat. Dar legile timpului și ale spațiului erau atât de sever aplicate în drumurile și în studiile mele, și tata îmi cerea la masă o socoteală atât de riguroasă despre...

— Ce mă interesează pe mine toate astea? îl întrerupse Émile.

— Ei, lua-te-ar naiba! răspunse Raphaël. Cum ai să poți pricepe sentimentele mele, dacă nu-ți voi povesti faptele mărunte care au avut o înrăurire asupra sufletului meu, obișnuindu-l cu frica, și care m-au făcut să trăiesc mult timp în naivitatea primitivă a unui băiețandru? Astfel, până la douăzeci și unu de ani, am fost încovoiat de un despotism tot atât de aspru ca și canoanele monahale. Pentru a-ți dezvălui amărăciunile vieții mele, ar fi de ajuns, poate, să ți-l descriu pe tatăl meu: un bărbat înalt, uscățiv și slab, cu fața ca o lamă de cuțit, palid, cu vorba tăioasă, cicălitor ca o fată bătrână, chițibușar ca un șef de birou. Autoritatea lui părintească plana mereu deasupra gândurilor mele vesele și zvânturate și parcă le fereca sub o boltă de plumb. Când voiam să-i împărtășesc un simțământ blând și duios, mă privea ca pe un copil gata să dea drumul la o prostie. Mă temeam de el mai mult decât ne temuserăm altădată de pedagogi: în ochii lui rămăsesem tot puștiul de opt ani. Parcă-l văd și

acum înaintea mea. În redingota lui cafenie, în care stătea drept ca o lumânare, avea aerul unei scrumbii afumate înfășurată în coperta roșie a unui pamflet. Cu toate acestea îl iubeam pe tata; în fond, era drept. Se vede treaba că nu putem purta pică severității, atunci când *ea* e îndreptățită de un caracter ales, de moravuri curate, și când e chibzuit împletită cu bunătatea. Dacă tata nu mă slăbea din ochi niciodată, dacă, până la vârsta de douăzeci de ani, nu-mi lăsa zece franci pe mână, zece ticăloși, zece ștregari de franci, comoară uriașă, a cărei stăpânire râvnită în van mă făcea să visez negrăite desfătări, el căuta în schimb să-mi procure unele distracții. După ce-mi promitea o plăcere timp de luni întregi, mă ducea la o comedie, la un concert, la un bal, unde speram să întâlnesc o iubită. O iubită! asta însemna pentru mine independența. Dar, rușinos și sfios, nepricepând graiul saloanelor și necunoscând pe nimeni, mă întorceam totdeauna acasă cu inima tot atât de neprihănită și plină de dorințe. Apoi, a doua zi, strunit de tata ca un cal de escadron, porneam iar, dis-de-diminează, la avocat, la cursuri, la Palatul de Justiție. Dacă aș fi încercat să mă abat din cărarea bătătorită pe care mi-o croise tata, ar fi însemnat să mă expun mâniei lui; mă amenințase că la primul pas greșit mă va trimite în Antile, pe o corabie ca elev de marină. De aceea, mă cuprindea un fior de groaza când, cine știe cum, îndrăzneam să mă aventurez, pentru un ceas sau două, în vreo distracție de societate.

Închipuiește-ți imaginația cea mai hoinară, inima cea mai fremătătoare de iubire, sufletul cel mai duios, mintea cea mai poetică, neconținut în prezența omului cel mai scorțos, cel mai cu toane și mai rece din lume; în fine, mărită o fată mare cu un schelet și vei pricepe existența ale cărei scene curioase nu ți-ar putea fi decât povestite de cineva; planuri de fugă, spulberate la vederea tatălui, deznădejdi potolite de somn, dorințe înăbușite, amarnice melancolii lecuite de muzică. Îmi înecam

nefericirea în melodii. Beethoven și Mozart fură adesea tainicii mei confidenți. Astăzi, îmi vine să zâmbesc, când îmi aduc aminte de toate prejudecățile care-mi turburau conștiința în acea epocă de neprihănire și virtute: daci aş fi pus piciorul într-un restaurant, m-aş fi crezut ruinat; imaginația mă făcea să consider o cafenea ca un loc de desfrâu, unde oamenii își pierd onoarea și-și pun în joc averea. Iar ca să fi riscat câțiva gologani la cărți, ar fi trebuit mai întâi să-i am.

Ah, chiar de ar fi să te adorm de-a binelea, vreau să-ți povestesc una dintre cele mai grozave bucurii ale vieții mele, una dintre acele bucurii înzestrate cu gheare, care pătrund în inima noastră ca un fier roșu pe umărul unui ocnaș. Eram la bal, la ducele de Navarreins, văr cu tata. Dar ca să poți înțelege pe deplin situația mea, află că aveam un frac jerpelit, niște pantofi ca vai de lume, o cravată de birjar și niște mănuși purtate. Mă retrăsesem într-un colț, ca să pot lua cât mai multe înghețate și să privesc în voie femeile frumoase. Tata mă zări. Dintr-un motiv pe care nu l-am ghicit niciodată, într-atât actul acesta de încredere mă ului, el îmi încredința punga și cheile să i le păstrez.

La zece pași de mine, câțiva bărbați jucau. Auzeam cum sună aurul. Aveam douăzeci de ani, ardeam de dorința de a petrece o zi întreagă cufundat în păcatele vârstei. Era un dezmăț ai minții care nu și-ar găsi asemănare nici în capriciile unei curtezane, nici în visele unei fecioare. De un an, mă visam tolănit într-o trăsură, cu o femeie frumoasă alături, făcând pe boierul, luând masa la Very^[142], ducându-mă seara la spectacole, hotărât să nu mă întorc acasă la tata decât a doua zi, dar înarmat împotriva lui cu o aventură mai încâlcită chiar decât *Nunta lui Figaro*, și din care i-ar fi fost peste putință să se descurce. Evaluasem toată petrecerea asta la cincizeci de taleri. Poate că eram încă stăpânit de beția naivă a școlarilor care trag la fit. Mă retrăsei

deci într-un budoar, unde, nevăzut de nimeni, cu ochii aprinși, cu degetele tremurând, numărai banii din punga tatii: o sută de taleri! Evocate de această sumă, desfătările doritei mele escapade îmi apăruă înaintea ochilor, dănțuind ca vrăjitoarele din *Macbeth*^[143] împrejurul cazanului, dar ademenitoare, fremătânde, încântătoare! *Devenii* un ticălos în toată puterea cuvântului, fără să ascult nici țiuitul urechilor, nici bătăile iuți ale inimii, luai două monede de câte douăzeci de franci, pe care le văd, parcă, și acum. Cifrele de pe ele erau șterse, iar chipul lui Bonaparte mi se părea că se strâmba la mine. După ce am băgat punga în buzunar, mă îndreptai spre o masă de joc, ținând cele două monede de aur în pumnul strâns și dând târcoale jucătorilor ca un uliu pe deasupra unui coteț. În prada unei groaze negrăite, am aruncat deodată o privire pătrunzătoare în jur. Încredințat că nu voi fi zărit de nicio persoană cunoscută, am pariat pentru un omuleț gras și voios, pe capul căruia am îngrămădit mai multe rugăciuni și juruințe decât se fac pe mare în timpul a trei furtuni. Apoi, cu o ticăloasă și machiavelică siguranță, surprinzătoare la vârsta mea, m-am dus și m-am proptit lângă o ușă, privind de-a lungul saloanelor, fără să văd însă nimic. Sufletul și ochii îmi zburau numai spre fatalul postav verde.

Din seara aceea datează prima observație fiziologică, căreia îi datorez acea putere de pătrundere ce mi-a îngăduit să-mi dau seama de unele mistere ale firii noastre duble. Stăteam cu spatele spre masa unde se hotăra fericirea mea viitoare, fericire cu atât mai profundă, poate, cu cât era nelegiuită.

Între mine și cei doi jucători se afla un gard viu, format din patru sau cinci șiruri de oameni care vorbeau între ei. Freamătul vocilor acoperea sunetul aurului care se îmbina cu zgomotul orchestrei. Cu toate aceste piedici, însă, printr-un hatâr grație căruia marile pasiuni pot învinge și

spațiu! și timpul, auzeam limpede vorbele celor de; jucători, cunoșteam situația lor, știam care din doi va scoate riga, ca și cum le-aș fi văzut cărțile. Într-un cuvânt, deși eram la zece pași de joc, tremuram de sorții lui. Tatăl meu îmi apărură deodată înaintea ochilor și atunci îmi veni în minte următoarea frază din scriptură: „Duhul lui Dumnezeu trecu prin fața lui!” Câștigasem.

Prin vâlmășagul de bărbați ce se roteau în jurul jucătorilor, mă repezii spre masă, strecurându-mă prin mulțime cu istețimea unui țipar ce scapă din năvod prin ruptura unui ochi. Din dureroase cum erau, fibrele mele ajunseră pline de voieșie. Eram ca un condamnat care, în drumul spre osândă, s-ar întâlni cu un rege. Tocmai atunci, un bărbat cu decorații reclamă patruzeci de franci care lipseau. Câteva perechi de ochi iscoditori se întoarseră bănuitoare spre mine, mă făcui palid și broboane de sudoare îmi brăzdară fruntea. Crima de a-l fi jefuit pe tata mi se păru pe bună dreptate pedepsită. Omulețul cel gros zise atunci cu o voce de-a dreptul îngerească: „Toți acești domni au mizat”, și plăti cei patruzeci de franci. Îmi ridicai fruntea și aruncai priviri triumfătoare asupra jucătorilor. După ce băgai la loc în punga tatii aurul ce-l luasem, lăsai restul din câștig demnului și cinstului domn, care continua să aibă noroc. Cum mă văzui stăpân pe o sută șaiszeci de franci, înfășurai monedele în batistă în așa fel ca să nu se frece între ele și să nu se audă sunând în timpul întoarcerii noastre spre casă, și nu mai jucai.

„Ce făceai la joc?” îmi zise tata, urcându-se în trăsură.

„Priveam!”, răspunsei eu tremurând tot.

„Ei, reluă tatăl meu, n-ar fi fost nimic extraordinar dacă, atât de amorul propriu, ai fi pus câțiva bani pe masa verde. În ochii oamenilor de lume, pari destul de mare ca să ai dreptul la prostii. Așa că te-aș fi iertat, Raphaël, dacă te-ai fi folosit de punga mea...”

N-am răspuns nimic. Când am ajuns acasă, i-am înapoiat tatii cheile și banii. Intrând în camera sa, el a golit punga pe cămin numărând monedele de aur, se întoarse spre mine cu un aer destul de binevoitor și mi-a spus, despărțind fiecare frază prin câte o pauză mai mult sau mai puțin lungă și semnificativă:

„Fiul meu, în curând ai să împlinești douăzeci de ani. Sunt mulțumit de tine. Ți trebuie o subvenție, chiar dacă n-ar fi decât ca să te deprinzi cu economiile, cu ucenicia vieții. Începând de astăseară, îți voi da câte o sută de franci pe lună. Ești liber să faci cu banii tot ce vei pofti. Iată primul trimestru al anului acesta”, adăugă el mângâind o grămăjoară de aur, de parcă ar fi vrut să verifice suma.

Mărturisesc că eram gata să mă arunc la picioarele lui, să-i declar că sunt un hoț, un nemernic, și, mai rău decât atât, un mincinos! Rușinea mă reținu. Dădui să-l îmbrățișez, el mă respinse ușor.

„Acum ești un bărbat, *copilul meu*, spuse el. Ceea ce fac este un lucru simplu și drept, pentru care nu trebuie să-mi mulțumești. Dacă merit recunoștința ta, Raphaël, adăugă cu un ton blând dar plin de demnitate, este doar pentru faptul că ți-am ferit tinerețea de nenorocirile ce se abat asupra tuturor tinerilor, la Paris. De aici înainte vom fi doi prieteni. Peste un an, vei fi doctor în drept. Ai dobândit, nu fără unele neplăceri și oarecare strâmtorări, cunoștințele temeinice și dragostea de muncă atât de necesare oamenilor chemați să mănuiască afacerile, învață-te, Raphaël, să mă cunoști. Nu vreau să fac din tine niciun avocat, niciun notar, ci un bărbat de stat care să poată ajunge gloria sărmaneii noastre familii... Pe mâine!” adăugă el, concediindu-mă cu un gest misterios.

Din ziua aceea, tata mă iniție pe față în planurile lui. Eram fiu unic și o pierdusem pe mama de zece ani. Odinioară, puțin măgulit de dreptul de a-și munci ogorul cu sabia la sold, tata, șeful unei case istorice aproape uitată în Auvergne^[144], venise la Paris ca să ia taurul de coarne. Înzestrat cu acea finețe care, dacă e însoțită și de energie, îi face pe oamenii din sudul Franței atât de superiori, el ajunsese fără mari protecții, să ocupe o poziție chiar în centrul puterii. În curând, revoluția îi răsturnă situația: dar știuse să se însoare cu moștenitoarea unei case mari, și se văzuse sub Imperiu^[145], pe punctul de a restitui familiei noastre vechea ei strălucire. Restaurația^[146], care dădu îndărăt mamei bunuri considerabile, pe tata îl ruină. Întrucât cumpărase, înainte, mai multe *domenii* dăruite de împărat generalilor săi și situate peste hotare, de vreo zece ani se lupta întruna cu tot felul de lichidatori și diplomați, cu tribunalele prusace și bavareze, ca să se mențină în stăpânirea contestată a acelor oropsite donații. Tata mă introduse în labirintul încâlcit al acestui vast proces de care depindea viitorul nostru. Puteam fi condamnați să restituim veniturile, precum și prețui unor tăieri de păduri făcute între 1814 și 1817. În cazul acesta, averea mamei abia ar fi ajuns să salveze onoarea numelui nostru. Așa că, în ziua când tata părăsise că mă emancipase oarecum, intrai de fapt sub jugul cel mai odios. Trebuia să lupt ca pe un câmp de bătălie, să lucrez zi și noapte, să mă duc pe la diverși oameni de stat, să încerc a le ghici credința, să caut a-i interesa în afacerea noastră, să-i cuceresc pe ei, pe nevestele lor, pe servitorii, pe câinii lor, și să îmbrac această dezgustătoare meserie în formule elegante, în glume plăcute. Am înțeles toate necazurile ale căror urme veștejeau chipul tatălui meu.

Timp de vreun an, deci, am dus în aparență viața unui om de lume, dar *petrecerile*, cât și graba mea de a mă apropia de rudele cu trecere sau ele cei

care puteau să ne fie de folos, erau legate de strădanii uriașe. Distracțiile mele erau și ele pledoarii, iar conversațiile, memorii. Până atunci fusesem virtuos din neputința de a mă deda pasiunilor mele de flăcău; după aceea, temându-mă să nu pricinuiesc ruina tatălui meu sau a mea prin vreo greșală, am ajuns propriul meu despot și nu am îndrăznit să-mi îngădui nicio plăcere și nicio cheltuială. Atâta timp cât suntem încă tineri, atâta timp cât oamenii și viața nu ne-au smuls prin tot felul de jigniri gingașa brumă a simțirii, libertatea de gândire, nobila neprihănire a cugetului, ce nu ne îngăduie să stăm la tocmeală cu răul, suntem încă pătrunși adânc de simțul datoriilor noastre. Onoarea ne vorbește atunci *cu glas răspicat* și se *face ascultată*, ne purtăm cu sinceritate și fără ocolișuri. Așa eram eu pe vremea aceea. Voiam să îndreptățesc încrederea tatălui meu. Altădată l-aș fi șterpelit frumușel o sumă fără însemnătate; acum, ducând împreună cu el povara afacerilor, a numelui, a casei sale, i-aș fi dat în taină averea și speranțe e mele, întocmai precum îi jertfeam toate plăcerile, simțindu-mă chiar fericit de jertfa mea! De aceea, când domnul de Villèle^[147] dezgropă, anume ca să lovească în noi, un decret imperial referitor la pierderea drepturilor, lucru ce ne-ar fi ruinat, eu am și semnat vânzarea proprietăților mele, nemaipăstrând decât o insulă fără nicio valoare, situată în mijlocul Loarei, unde se afla mormântul mamei. Poate că astăzi, argumentele, tertipurile, ripostele filosofice, filantropice și politice nu mi-ar lipsi ca să mă feresc de a săvârși ceea ce avocatul meu numea o *prostie*, dar, la douăzeci și unu de ani suntem, repet, numai generozitate, căldură și dragoste. Lacrimile pe care le-am văzut atunci în ochii tatălui meu au fost pentru mine averea cea mai frumoasă și amintirea acelor lacrimi mi-a mângâiat adeseori sărăcia. La zece luni după ce-și plătise creditorii, tata muri de supărare. Ținea la mine ca

la ochii din cap. Totuși mă ruinase! Ideea asta îl ucise.

În 1826, spre sfârșitul toamnei, la vârsta de douăzeci și doi de ani, urmam singur convoiul mortuar al primului meu prieten, al tatălui meu. Puțini tineri se vor fi trezit singuri cu gândurile lor, în urma unui dric, pierduți în Paris, fără viitor, fără avere. Orfanii oblăduți de mila publică au cel puțin ca viitor câmpul de bătălie, drept tată ocârmuirea sau procurorul regelui, drept refugiu un azil. Eu n-aveam nimic! Trei luni în urmă, un samsar îmi înmână o mie o sută doisprezece franci, produsul net și lichid al moștenirii părintești. Creditorii mă siliră să vând la mezat mobila. Obișnuit din fragedă tinerețe să pun mare preț pe obiectele ele lux de care eram înconjurat, nu-mi putui înăbuși mirarea la vederea acestei rămășițe neînsemnate.

„O, îmi spuse samsarul, era cam *rococo* ^[148]!”

Cuvânt îngrozitor, ce pângărea toate credințele copilăriei mele și mă despuia de primele iluzii, cele mai scumpe dintre toate. Întreaga mea avere se rezuma acum la o listă de vânzări, viitorul meu zăcea într-un săculeț de pânză cu o mie o sută doisprezece franci, societatea îmi apărea în persoana unui samsar care-mi vorbea cu pălăria pe cap... Un servitor, anume Jonathas, care mă iubea mult și căruia mama îi lăsase pe viață o pensie viageră de patru sute de franci, îmi spuse, părăsind casa din care, în copilăria mea, ieșisem de atâtea ori vesel, în trăsură:

„Fiți econom, domnule Raphaël!”

Plângea bietul om.

Acestea sunt, dragul meu Émile, evenimentele care mi-au pecetluit soarta, mi-au transformat sufletul și m-au azvârlit, de tânăr încă, în cea mai falsă dintre toate situațiile sociale, zise Raphaël, după o pauză. Relații de familie, e drept, slabe mă legau de câteva case bogate în care mândria mea

nu m-ar fi lăsat să intru, dacă disprețul și nepăsarea lor nu mi-ar fi închis mai înainte ușile. Deși înrudit cu persoane sus-puse și darnice cu protecția lor față de străini „eu nu aveam nici trude, nici ocrotitori. Poticnindu-se neconținut în destăinuirile lui, sufletul meu se închisese în el însuși. Deși eram cât se poate de sincer și de simplu, trebuia să par rece, prefăcut. Despotismul tatii îmi răpise orice încredere în mine. Eram sfios și stângaci, credeam că glasul meu nu ar putea exercita nici cea mai mică influență asupra cuiva, nu mă plăceam, mă găseam urii, mi-era rușine de privirea mea. Cu toată acea voce lăuntrică ce încurajează probabil pe toți oamenii de talent în luptele lor, și care îmi strigă: „Curaj! mergi înainte!”, cu toate izbucnirile puterii mele în singurătate, cu toată nădejdea de care eram însuflețit când comparam lucrările noi admirate de public cu acelea care clocoteau în mintea mea, mă îndoiam de mine însumi ca un copil. Eram pradă unei ambiții nemăsurate, mă credeam hărăzit pentru înfăptuiri mari, dar mă simțeam plutind în vânt. Aveam nevoie de oameni, dar eram fără prieteni. Trebuia să-mi croiesc un drum în lume, dar stăteam deoparte, mai mult din sfială decât din teamă. În cursul primului an în care fusesem aruncat de tatăl meu în vârtejul societății înalte, pornisem cu o inimă nouă, cu un suflet proaspăt. Ca toți copiii maturi, nutream în taină dorul unor iubiri mari.

Printre tinerii de vârsta mea întâlneam o clică de fanfaroni care umblau cu nasul în sus, îndrugând nimicuri, așezându-se fără să tremure lângă femeile cele mai impunătoare – așa cel puțin mi se părea mie – spunând necuviințe, alintându-se, bătându-și joc de cele mai drăguțe persoane, punând capul pe toate pernele, sau lăudându-se că și-l pun, având aerul că au ajuns să le fie lehamite de desfătări, pretinzând că cele mai virtuozitate și mai rafinate femei sunt ușor de momit, puțind fi prinse în mreji numai cu vorba, cu cel mai mic

gest îndrăzneț, cu cea dintâi privire stăruitoare! îți declar, pe sufletul și conștiința mea: cucerirea puterii sau a unui mare renume literar mi se părea un triumf mai ușor de obținut decât un succes la o femeie de rang, tânără, spirituală, luminoasă. Tulburările inimii, sentimentele, idealurile mele, le găseam așadar în dezacord cu preceptele societății. Aveam îndrăzneală, dar numai în suflet, nu și în purtări. Am învățat mai târziu că femeilor nu le place să fie cerșite. Am întâlnit multe pe care le adoram de departe, căroră le ofeream o inimă gata de orice încercare, un suflet bun de sfâșiat, o energie care nu se îngrozea nici de jertfe, nici de chinuri, dar ele ajungeau pe mâna unor proști pe care eu nu i-aș fi primit nici ca portari. De câte ori, înmărmurit, fără glas, n-am admirat femeia visurilor mele, văzând-o apărând la câte un bal. Închinându-mi atunci în gând existența unor mângâieri veșnice, îmi concentram toate speranțele într-o privire și în extazul meu îi ofeream o dragoste de tânăr care se năpustea orbește în brațele dezamăgirilor. În unele momente, mi-aș fi dat viața pentru o singură noapte. Ei bine, negăsind niciodată urechi căroră să le șoptesc cuvintele mele pătimașe, ochi în care să-mi odihnesc privirile, o inimă pentru inima mea, am trăit în chinurile unei energii neputincioase ce se mistuia pe sine însăși, fie din lipsă de îndrăzneală sau de ocazii, fie din lipsă de experiență. Poate mi-am pierdut nădejdea de a mă mai face înțeleș sau am tremurat de teamă să nu fiu înțeleș prea bine. Și totuși în mine era o vijelie gata să izbucnească la orice privire binevoitoare ce mi se putea adresa. Cu toată graba mea de a lua o astfel de privire sau unele cuvinte în aparență afectuoase drept făgăduieli de dragoste, niciodată n-am îndrăznit nici să vorbesc, nici să tac la timp. Din pricină că eram stăpânit de prea multă simțire, vorba îmi era ștearsă, tăcerea îmi era stupidă.

Eram, desigur, prea naiv pentru o societate artificială, care trăiește la lumina lămpilor, care își exprimă toate gândurile prin fraze convenționale sau prin cuvinte dictate de modă. Apoi, nu mă pricepeam de fel să vorbesc tăcând sau să tac vorbind. În fine, păstrând în mine jarul ce mă ardea, având un suflet așa cum femeile doresc să întâlnească, fiind pradă acelei înflăcărări de care ele sunt lacome, posedând energia cu care se fudulesc toți proștii, femeile au fost cu mine tiranic de crude. De aceea, admiram cu naivitate pe eroii vreunei clii oarecare, atunci când își proslăveau triumfurile, fără să bănuie că-s niște mincinoși. Săvârșeam, fără îndoială, greșeala de a dori o dragoste sinceră, de a voi să întâlnesc, într-o inimă de femeie ușuratică, însetată de lux, beată de vanitate, pasiunea aceea largă, mare și puternică, oceanul acela care se zvârcolea furtunos în inima mea. Oh, să te simți născut pentru iubire, pentru fericirea unei femei, și să nu găsești pe nimeni, nici chiar o nobilă și curajoasă Marcelină^[149], sau măcar vreo marchiză bătrână! Să porți comori într-o traistă, și să nu poți întâlni o copilă, o fată curioasă, care să le admire! Adesea am voit să mă omor de desperare.

— Tragic de tot, astă-seară! exclamă Émile.

— Eh, lasă-mă să-mi osândesc viața, răspunse Raphaël. Dacă prietenia ta nu are puterea de a-mi asculta tânguile, dacă nu poți îndura pentru mine o jumătate de ceas de plictiseală, culcă-te! dar atunci nu-mi mai cere socoteală pentru hotărârea mea de a mă sinucide, care urlă în mine, se înalță, mă cheamă și pe care o salut. Ca să judeci un om, trebuie să pătrunzi cât de cât în taina gândurilor lui, a nenorocirilor, a emoțiilor lui. A nu voi să cunoști din viața lui decât întâmplările materiale, înseamnă să faci pură cronologie, istoria celor proști!

Tonul amar cu care fură rostite aceste cuvinte izbi atât de viu pe Emite, încât, din acel moment,

el dădu toată atenția lui Raphaël, privindu-l ca năucit.

— Dar, reluă povestitorul, lumina care colorează întâmplările acestea le dă acum o înfățișare nouă. Din orânduirea lucrurilor, pe care le socoteam odinioară ca o nenorocire, s-au născut poate frumoasele însușiri cu care m-am mândrit mai târziu. Curiozitatea filosofică, munca fără preget, plăcerea de a citi, care, de la vârsta de șapte ani până la intrarea mea în lume, mi-au umplut mereu viața, oare nu ele m-au înzestrat cu acea putere gratie căreia izbutesc

— Dacă e să vă dau crezare vouă — să-mi exprim limpede ideile și să pătrund tot mai departe în vastul câmp al cunoștințelor omenești? Singurătatea fa care eram condamnat, obișnuința de a-mi înăbuși sentimentele și de a trăi numai în Inima mea, nu ele m-au Împetit oare cu darul de a compara, de a cugeta? Deoarece nu se tocea în frecușul supărărilor lumești, care înjosesc sufletul cel mai frumos, terfelindu-l ca pe o zdreanță, simțirea mea nu s-a concentrat oare anume ca să devină organul perfecționat al unei voințe mai mari decât imboldul patimii? Neluat în seamă de femei, mi-amintesc că le observam cu ascuțimea unei iubiri disprețuite. Acum, cred că sinceritatea firii mele nu le era pe plac! Poate că femeilor le place puțină ipocrizie? Fiind, rând pe rând, în decurs de un ceas, bărbat și copil, ușuratic și cumpănit, fără prejudecăți și plin de superstiții, adesea femeie, ca ele, nu cumva vor fi luat naivitatea mea drept cinism și neprihănirea gândirii mele drept dezmăț? Știința le plictisea, în tânjirea mea feminină vedeau o slăbiciune. Această mare mobilitate a stărilor lăuntrice, nenorocirea tuturor poezilor, făcea desigur să fiu considerat ca o ființă incapabilă de dragoste, fără statornicie în idei, fără vlagă. Idiot când tăceam, le speriam probabil când încercam să le plac, astfel că femeile m-au condamnat. Am primii cu lacrimi și durere

sentința rostită de lume. Osânda a dat roade. Am vrut să mă răzbun pe societate, am vrut să posed sufletul tuturor femeilor, robind inteligențele, și să văd toate privirile ațintite asupra-mi când numele meu ar fi fost rostit de un vaiet la ușa unui salon. M-am socotit un om mare încă din copilărie. Îmi loveam fruntea cu palma, spunându-mi ca André Chénier^[150]: „E ceva aici!” Credeam că simt în mine un gând care se cere exprimat, un sistem care se cerea întocmit, o știință care se cerea lămurită.

O, scumpul meu Émile, astăzi, când împlinesc abia douăzeci și șase de ani, când sigur că voi muri. necunoscut:, fără a fi fost niciodată amantul femeii pe care am visat s-o am, lasă-mă să-ți povestesc toate smintelile mele! Oare nu toți am luat, mai mult sau mai puțin, dorințele noastre drept realități? Ah, n-aș tine să am ca prieten un tânăr care în visele lui nu și-a pus niciodată o coroană pe cap, nu și-a construit un pedestal sau nu și-a dăruit iubite îngăduitoare. Eu am fost adesea general, împărat; am fost Byron, apoi nimic. După ce mă închipuisem pe culmile ambițiilor omenești, îmi dădeam seama că toți munții, toate greutatea rămâneau încă de trecut. Numai nemărginitul orgoliu ce clocotea în mine, numai credința sublimă într-un destin, credința care poate ajunge geniu când un om nu-și lasă sufletul jumulit de frecușul vieții cu ușurința unei oi ce-și lasă lina în mărăcinii tufişurilor prin care trece, numai acestea m-au salvat. Am vrut să mă acopăr de glorie și să muncesc în tăcere pentru iubita pe care speram să o am într-o zi. Toate femeile se rezumau într-una singură și femeia aceea, credeam că o întâlnesc în cea dintâi ce se oferea privirilor mele. Dar, văzând o regină în fiecare dintre ele, toate trebuiau – aidoma reginelor obligate să facă avansuri iubiților lor – să vie în întâmpinarea mea, suferindul, săracul, timidul. Ah, pentru aceea care m-ar fi plâns, aveam în inimă atâta recunoștință – nu mai vorbesc de dragoste! –

încât aş fi adorat-o toată viaţa. Mai târziu, observaţiile mele mi-au dezvăluit crude adevăruri. În felul acesta, scumpul meu Émile, riscam să trăiesc veşnic singur. Femeile sunt obişnuite, prin nu ştiu ce înclinare a minţii lor, să nu vadă într-un om de talent decât defectele, iar într-un prost numai calităţile; ele simt o mare simpatie pentru calităţile prostului, fiindcă acestea sunt o continuă măgulire a propriilor lor cusururi, pe când omul superior nu le oferă destule distracţii pentru a-şi compensa prin ele lipsurile. Talentul e ca o febră care te lasă şi te apucă iar. Nicio femeie nu râvneşte să-i împărtăşească măcar fiorii; toate vor să găsească în iubiţii lor motive de a-şi satisface vanitatea. În noi, ele se iubesc tot pe ele!

Un bărbat sărac, mândru, un artist, înzestrat cu puterea de a crea, nu este oare înarmat cu un egoism jignitor? În jurul lui există nu ştiu ce vârtej de gânduri în care el învâluie totul, chiar şi pe iubita sa, care nu trebuie să se sustragă legilor jocului. Poate oare o femeie linguşită să creadă în dragostea unui astfel de om? Se va duce ea să-l caute? Un asemenea îndrăgostit n-are răgazul de a se sclifosi în jurul unui divan şi de a face toate maimuţărelile acelea care le plac atât de mult femeilor şi care sunt triumful oamenilor falşi şi nesimţitori. El n-are timp destul nici pentru lucrările lui, dar încă să mai şi risipească înjosindu-se, dichisindu-se? Sunt gata să renunţ la viaţă dintr-odată, dar n-aş terfeli-o zi de zi. Pe scurt, în tertipurile unui samsar care se îndeletniceşte cu comisioanele unei femei palide şi prefăcute, este ceva josnic, de care artistul are oroare. Amorul abstract nu e de ajuns pentru un om sărac şi mare; un astfel de om vrea toate devotamentele. Făpturile acelea drăguţe, oare-şi petrec viaţa încercând caşmiruri sau care se fac manechine pentru modă, nu ştiu ce este devotamentul; ele cer şi văd în dragoste plăcerea de a porunci, nu aceea de a se supune. Adevărata

soție în carne, oase și inimă, se lasă târâtă acolo unde se duce cel în care rezidă viața, forța, gloria, fericirea sa. Oamenilor superiori le trebuie femei orientale a căror singură grijă să fie îndeplinirea nevoilor lor, căci, pentru ei, nenorocirea constă între nepotrivirea dintre dorințele și mijloacele lor. Eu, care mă credeam un om de geniu, voiam să am tocmai astfel de iubite modeste! Nutrind idei atât de contrare ideilor primite, având pretenția de a mă urca la cer fără scară, stăpânind comori ce n-aveau căutare, înarmat cu cunoștințe întinse ce-mi împovărau memoria și pe care încă nu le orânduiseam, nu le asimilasem, aflându-mă fără părinți, fără prieteni, singur în mijlocul celui mai îngrozitor pustiu – un pustiu pavat, un pustiu însuflețit, care gândește și trăiește, unde totul îți este mai mult decât dușman: indiferent! – hotărârea pe oare o luai era firească, deși smintită. Ea presupunea ceva, nu știu ce imposibil, care îmi dădu și mai mult curaj. A fost ca un fel de rămășag făcut cu mine însumi, în care eu eram și jucătorul și miza. Ascultă-mi planul. Cei o mie o sută de franci ai mei trebuiau să-mi ajungă să trăiesc trei ani. Și-mi acordam acest răstimp ca să dau la lumină o lucrare în stare să atragă atenția publică asupra mea, să-mi aducă o avere sau un renume. Mă bucuram gândindu-mă că aveam să trăiesc cu pâine și cu lapte, ca un pustnic din Thebaida, cufundat în lumea cărților și a ideilor, într-o sferă inaccesibilă, în mijlocul acestui Paris atât de zgomotos, o sferă de muncă și de tăcere, în care, asemenea crisalidelor, îmi zideam un mormânt din care aveam să renasc strălucitor și glorios. Primeam riscul de a muri, pentru a trăi. Reducând viața la adevăratele ei nevoi, la strictul necesar, am socotit că trei sute șaiszeci și cinci de franci pe an trebuiau să ajungă sărăciei meje. Într-adevăr, această sumă mică mi-a fost de-ajuns, atâta timp cât am ținut să îndur propria mea disciplină călugărească...

— E cu neputință! strigă Émile.

— Am trăit așa aproape trei ani, răspunse Raphaël cu un fel de mândrie. Să socotim! adăugă el. Cincisprezece centime pentru pâine, zece pentru lapte și alte cincisprezece centime pentru cârnați nu mă lăsau să mor de foame și-mi mențineau spiritul într-o stare de luciditate neobișnuită. Am observat, după cum știi, efectele minunate produse de dietă asupra imaginației. Locuința mă costa cincisprezece centime pe zi. Ardeam untdelemn de cincisprezece centime pe noapte, îmi făceam singur curățenie în odaie, purtam cămăși de flanelă ca să nu cheltuiesc cu spălatul mai mult de zece centime pe zi. Făceam focul cu cărbuni de pământ, al căror cost împărțit la toate zilele anului n-a trecut niciodată de zece centime pentru fiecare. Aveam haine, albituri, încălțăminte pentru trei ani, nu mă îmbrăcam decât ca să mă duc la unele cursuri publice și la biblioteci. Cheltuielile acestea adunate nu făceau decât nouăzeci de centime. Îmi mai rămâneau zece centime pentru lucruri neprevăzute. Nu-mi amintesc ca, în această lungă perioadă de muncă, să fi trecut vreodată Pont-des-Arts sau să fii cumpărat vreodată apă^[151]. Mi-o aduceam eu singur, dimineața, de la fântâna din piața Saint-Michel, colț cu strada Grès. O, îmi purtam sărăcia cu mândrie. Când un om se simte chemat spre un viitor frumos, își străbate viața de mizerie ca un nevinovat condus la osândă: nu-i este rușine. Nu voisem să prevăd boala. Ca și Aquilina, priveam spitalul fără groază. Nu m-am îndoit niciun moment de sănătatea mea zdravănă. De altfel, săracul n-ar trebui să cadă la pat decât când e sorocit să moară. M-am tuns chilug, până în clipa când un înger al iubirii sau al bunătății avea să... Dar mai bine să nu vorbesc dinainte despre situația la care am să ajung. Află doar atât, scumpul meu prieten, că în lipsa unei iubite, am trăit cu o idee

măreață, cu un vis, o minciună în oare începem prin a crede, mai mult sau mai puțin, toți.

Astăzi râd de mine, *de mine* cel de altădată, sfânt și sublim, poate, dar care nu mai există. Societatea, lumea, deprinderile, moravurile noastre, văzute de aproape, m-au făcut să-mi dau seama de primejdia credinței mele curate și de zădărnicia muncii mele îndârjite. Asemenea aprovizionări sunt de prisos unui om ambițios. Bagajul celui care umblă după noroc trebuie să fie cât mai ușor. Greșeala oamenilor superiori este că-și cheltuiesc anii tineri căutând să devină vrednici de considerație. Pe când acești bieți oameni își teaurizează și forțele și știința, ca să-și ducă mai ușor povara unei puteri care fuge de ei, intriganții, bogați în vorbe, dar lipsiți de idei, aleargă înapoi și înapoi, uimesc pe proști și se vâra în sufletul celor creduli. Unii studiază, ceilalți bat drumurile; unii sunt modești, ceilalți îndrăzneți; omul de geniu își ascunde mândria, intrigantul și-o arborează: el trebuie să parvină cu orice chip. Oamenii de la putere au atât de mare interes să creadă în meritul gata făcut, în talentul deșănțat, încât pentru adevăratul savant este o copilărie să nădăjduiască în vreo răsplată omenească. Nu încerc desigur să parafrazez locurile comune despre virtute. Cântarea cântărilor veșnic cântată de geniile necunoscute – vreau numai să deduc logic temeiul deselor succese obținute de oamenii mediocri. Vai! studiul e de o bunătate atât de părintească, încât e poate o crimă să-i ceri alte recompense în afară de curatele și dulcile bucurii cu care el își hrănește odraslele. Mi-aduc aminte că adeseori îmi înmuiaam pâinea în lapte, stând în fața ferestrei și respirând aerul de afară, lăsându-mi ochii să rătăcească peste panorama acoperișurilor roșii, cafenii, cenușii, de țiglă și de olane, învelite în mușchi galben sau verde. Dacă la început această priveliște mi se păru monotună, peste puțin descoperii în ea frumuseți neașteptate.

Uneori, seara, fuioare de lumină, pornite din obloanele rău închise, nuanțau și înviorau negurile adânci ale acestui ținut original. Alteori, licăririle slabe ale felinarelor aruncau prin ceață, de jos în sus, reflexe gălbui și conturau ușor de-a lungul străzilor, undulările acelor acoperișuri înghesuite, care se asemuiau unui ocean cu valuri nemișcate. În fine, câteodată, apăreau și rare figuri omenești în mijlocul acestui deșert posomorât. Printre florile vreunei grădini suspendate în văzduh, se ivea profilul colțuros și încovoiat al câte unei bătrâne care stropea răzoarele de călțunași, sau în cadrul vreunei lucarne șubrede zăream câte o fata care se dichisea, crezându-se singură, și căreia nu-i puteam vedea decât fruntea frumoasă și părul lung ridicat în aer de un braț alb. În jgheaburile streșinilor admiram niște vegetații efemere, sărmame ierburi oare aveau să fie smulse de cea dintâi furtună! Studiam mușchiul, culorile lui înviorate de ploaie, și care la soare se schimbau într-o catifea uscată și negricioasă cu sclipiri răzlețe. În sfârșit, poeticele și fugarele efecte de lumină, tristețea ceții, însoririle bruște, tăcerea și farmecul nopții, tainele aurorei, fumul ce se ridică din fiecare coș, toate întâmplările acestei naturi ciudate, ce-mi deveniseră familiare, mă distrau. Închisoarea mea voluntară mi-era dragă. Câmpiile acestea ale Parisului, alcătuite din acoperișuri nivelate ca o pajiște, dar care ascundeau prăpăstii populate de oameni, se potriveau cu sufletul meu, se armonizau cu gândurile mele. Nimic nu-i mai obositor decât să intrăm deodată în lume, coborând din înălțimile cerești în care ne târăsc meditațiile științifice; de aceea am putut înțelege atunci pe deplin sihăstria mănăstirilor. Când fui hotărât să-mi urmez noul plan de viață, pornii să-mi caut o locuință prin cartierele cele mai pustii ale Parisului.

Într-o seară, întorcându-mă din cartierul Estrapsade, treceam prin strada Cordierilor în drum spre casă. La colțul străzii Cluny, văzui o fetiță de vreo paisprezece ani, jucându-se de-a pluta zburătoare cu una dintre prietenele ei; vecinii din jur făceau haz de râsetele și năzdrăvăniile lor. Era un timp frumos, seara era caldă, septembrie încă nu se terminase. În lața fiecărei porții, femei așezate pe bănci stăteau de vorbă, ca într-un orașel de provincie, într-o zi de sărbătoare. La început n-am observat decât fetița, care avea un cap foarte expresiv și un corp bun de pozat pentru un pictor. Era o scenă fermecătoare. Căutând pricina acestei bune dispoziții în mijlocul Parisului, băgai de seamă că strada nu ducea nicăieri și că trebuia să fie puțin umblată. Amintindu-mi că și Jean-Jacques Rousseau stătuse prin aceste părți dădui peste hotelul Saint-Quentin; dat fiind că arăta foarte dărăpănat am nădăjduit că voi descoperi aici un culcuș puțin costisitor și mă hotărâi să-l vizitez. Intrând într-o cameră scundă, văzui clasicele sfeșnice de bronz cu lumânările lor, aranjate cu dichis deasupra fiecărei chei, și fui izbit de curățenia ce domnea în sala aceea, de obicei destul de neîngrijită în celelalte hoteluri, dar care aici mi se părea migălos orânduită ca într-o pictură de interior; patul albastru, vasele, mobilele aveau farmecul unei naturi convenționale.

Stăpâna hotelului, o femeie de vreo patruzeci de ani, ale cărei trăsături arătau că trecuse prin multe încercări, a cărei privire părea ștearsă de plâns îndelungat, se ridică și veni spre mine; îi mărturisii umil chiria pe care i-aș fi putut-o plăti; ea, fără să pară mirată, căută o cheie printre celelalte și mă conduse la mansardă, unde îmi arătă o cameră cu vederea spre acoperișuri, deasupra curților formate de casele vecine, între ale căror ferestre se întindeau prăjini lungi încărcate cu rufe. Nimic nu era mai urât ca odaia aceea de la mansardă, cu pereții galbeni și murdari.

Mirosea a sărăcie și parcă își aștepta savantul. Tavanul era înclinat și printre olanele despreunate puteai să vezi cerul în voie. Era loc pentru un pat, o masă, câteva scaune și sub unghiul ascuțit al acoperișului puteam să-mi așez pianul. Nefiind destul de bogată ca să mobileze această cușcă demnă de *Plumburile* din Veneția^[152], biata femeie n-o putuse închiria niciodată. Fiindcă tocmai crușasem, de la vânzarea pe care o făcusem, obiectele ce-mi erau oarecum personale, mă înțelesei repede cu gazda mea și a doua zi mă instalai la ea. Am trăit în mormântul acesta aerian aproape trei ani, muncind zi și noapte fără răgaz, cu atâta plăcere, că studiul îmi părea a fi tema cea mai frumoasă, soluția cea mai fericită a vieții omenești. Liniștea și tăcerea, necesare savantului au ceva dulce, amețitor, ca dragostea. Frământarea minții, căutarea ideilor, meditățile potolite ale științei! ne dau din belșug satisfacții nespuse, care nu se pot descrie, ca de altfel tot ceea ce ține de actul inteligenței, ale cărei fenomene rămân nevăzute simțurilor noastre exterioare. De aceea suntem mereu nevoiți să explicăm tainele spiritului prin comparații materiale. Plăcerea de a înota singur în apa limpede a unui lac din mijlocul stâncilor, pădurilor și florilor, mângâiat de un vânticel cald, ar da celor ce nu cunosc aceste lucruri o imagine destul de palidă a fericirii ce-o simțeam eu când sufletul mi se scălda în strălucirile nu știu cărei lumini, când ascultam vocile teribile și nedeslușite ale inspirației, când, pornite dintr-un izvor necunoscut, imaginile șiroiau în mintea mea înfierbântată.

A zări o idee ce mijește în câmpul abstracțiilor omenești, întocmai ca soarele de dimineață și care se dedică tot ca el sau, mai bine zis, care crește ca un copil, ajunge la pubertate și se face cu încetul bărbat, este o desfătare superioară tuturor desfătărilor pământești sau mai degrabă e o plăcere dumnezeiască. Studiul înzestrează cu un fel de

vrajă toate obiectele ce ne înconjoară. Biroul şubred pe care scriam şi marochinul negricios care-l acoperea, pianul, patul, fotoliul, fanteziile tapetelor de hârtie, mobilele din odaia mea, toate lucrurile acestea se însufleţeau şi deveneau pentru mine nişte prieteni umili, compliciti tăcuţi ai viitorului meu. De câte ori nu le-am transmis sufletul meu, privindu-le îndelungi Adesea, lăsându-mi ochii să alunece pe frontonul scorojit al vreunei clădiri, găseam argumente noi, o probă izbitoare a sistemului meu sau cuvinte pe care le credeam potrivite pentru exprimarea unor gânduri aproape intraductibile. Tot contemplând lucrurile ce mă înconjura, descopeream fizionomia fiecăruia, caracterul său propriu; adesea, ele îmi vorbeau, iar dacă soarele, când apunea, arunca, pe deasupra acoperişurilor, câte o rază furişă prin fereastra mea îngustă, ete se colorau, se întunecau, străluceau, se întristau sau se înveseleau, oferindu-mi totdeauna plăcerea unor efecte noi.

Aceste întâmplări mărunte ale unei vieţi singuratice, care trec neobservate printre preocupările lumii, sunt consolarea celor întemniţaţi. Nu eram oare şi eu robit de o idee, întemniţat într-un sistem, dar înconjurat de perspectiva unei vieţi glorioase? La fiecare greutate învinsă, sărutam mâinile dulci ale femeii cu ochi frumoşi, elegantă şi bogată, care trebuia să apară într-o zi şi să-mi mângâie părut, spunându-mi cu duioşie:

— Tare ai mai suferit, sărmane înger!

Isprăvisem două opere mari. O comedie care trebuia să-mi aducă peste puţin timp renume, avere şi intrarea în lumea în care voiam să apar din nou cu drepturile regeşti ale omului de geniu. Dar voi, cu toţii, aţi văzut în acea capodoperă prima greşală a unui tânăr care abia părăsise băncile liceului, o adevărată nerozie de copil. Glumele voastre au tăiat aripile unor iluzii rodnice, care de atunci nu s-au mai ridicat. Numai tu, scumpul meu

Émile, ai alinat rana adâncă făcută de ceilalți în inima mea! Numai tu ai admirat *Teoria voinței*^[153], lungă mea lucrare pentru care am învățat limbile orientale, anatomia și fiziologia și căreia i-am închinat cea mai mare parte a timpului meu. Această operă, dacă nu mă înșel cumva, va întregi lucrările lui Mesmer, Lavater, Gali, Bichat^[154], deschizând un drum nou științei despre om. La atât se reduce frumoasa mea viață, acest sacrificiu de fiecare zi, această trudă de vierme de mătase necunoscută lumii și a cărei unică răsplată este poate munca însăși. De la vârsta când am început să judec și până în ziua când mi-am terminat *Teoria*, am observat, am învățat, am scris, am citit fără răgaz și viața mi-a fost ca o lungă osândă. Deși eram un amant voluptuos al lenei orientale, îndrăgostit de visurile mele, senzual, am muncit fără preget, refuzând să gust desfătărilor vieții pariziene. Deși îmi plăcea să mănânc bine, am fost cumpătat; deși iubeam plimbările și călătoriile pe mare, deși dogeam să colind cât mai multe țări, deși mi-ar fi plăcut să mă joc întruna, ca un copil, azvârlind pietricele ca să sară pe deasupra apei, stăteam neconținut pe scaun, cu un condei în mână; deși mă pasionau discuțiile, mă duceam să ascult în tăcere profesorii care țineau cursuri publice la Bibliotecă sau la Muzeu; dormeam pe patul meu sărăcăcios și singuratic ca un călugăr din Ordinul Sfântului Benedict^[155] și, totuși, femeia era singura mea himeră, o himeră pe care o mângâiam și care fugea de mine mereu! Pe scurt, viața mea a fost un contrast crud, o veșnică minciună. Poftim, apoi, de mai judecă oamenii! Uneori dispozițiile mele firești izbucneau ca un incendiu mocnind de multă vreme. Printr-un fel de miraj sau de amețală, eu, văduv de toate femeile pe care le doream, neavând nici de unele și locuind într-o mansardă de artist, mă vedeam atunci înconjurat de iubite încântătoare! Străbăteam străzile Parisului tolănit pe pernele moi ale unei

trăsuri strălucitoare! Eram ros de vicii, afundat în desfrâu, dorind totul, având totul; în sfârșit, mă îmbătăm fără să pun o picătură în gură, ca sfântul Anton în ispitele lui. Din fericire, somnul sfârșea prin a spulbera vedeniile acestea mistuitoare; a doua zi, știința mă chema la ea zâmbind și eu îi eram credincios.

Îmi închipui că femeile așa-zise virtuose trebuie să fie deseori pradă acestor vârtejuri de nebunie, de dorință și de patimi, care se ridică în noi, fără voia noastră. Astfel de visuri nu-s lipsite de un anumit farmec; nu seamănă ele oare cu acele convorbiri în cursul cărora iarna, pe înserat, pornești cu gândul de acasă și te trezești tocmai în China? Dar ce se face virtutea în timpul acestor delicioase călătorii în care cugetarea a trecut peste orice obstacol? În cursul primelor zece luni ale schimnicișii mele, am trăit viața sărăcăcioasă și singuratică pe care ți-am descris-o; mă duceam singur, dis-de-dimineată, fără să fiu văzut de nimeni, și-mi cumpăram proviziile pentru o zi; îmi făceam singur curățenia, eram în același timp și stăpân și servitor, diogenizam^[156] cu o mândrie de necrezut. Dar după un răstimp, în care gazda și fiica ei îmi spionară năravurile și deprinderile, îmi examină persoana și-mi înțelesesă sărăcia, poate fiindcă și ele erau foarte nefericite, între mine și ele se stabiliră legături pe care nu le putui ocoli.

Pauline, fermecătoarea făptură ale cărei grații naive și ascunse mă aduseseră oarecum acolo, îmi făcu mai multe servicii cu neputință de refuzat. Toate nenorocirile sunt surori, ele vorbesc în același grai, au aceeași mărinimie, mărinimia celor care, neavând nimic, sunt darnici în sentimente, își rup din timpul și din ființa lor. Pe nesimțite, Pauline se făcu stăpână la mine, voia să mă servească, și mama ei nu se împotrivi acestui lucru. Văzui pe mamă însăși cârpindu-mi rufele și roșind când era surprinsă asupra acestei filantropice îndeletniciri. Devenind fără să vreau

protejatul lor, le acceptai serviciile. Pentru a înțelege această ciudată afecțiune, trebuia să cunoști furia muncii, tirania ideilor și dezgustul acela instinctiv pe care-l încearcă față de mărunțișurile vieții materiale, omul ce trăiește în lumea cugetării. Puteam oare să resping atenția delicată cu care Pauline îmi aducea, umblând în vârful picioarelor, masa mea frugală, după ce-și dădea seama că de șapte sau opt ceasuri nu luasem nimic în gură? Cu grațiile femeii și nevinovăția copilăriei ea îmi zâmbea făcându-mi un semn ca pentru a-mi spune că nu trebuie s-o bag în seamă. Era însuși Ariel^[157] strecurându-se ca o silfidă sub acoperișul meu și având grijă de toate nevoile mele.

Într-o seară, Pauline îmi spuse povestea vieții sale cu o naivitate mișcătoare. Tatăl ei fusese șef de escadron într-un regiment de grenadieri călări ai gărzii imperiale. La trecerea Berezinei^[158], a fost luat prizonier de cazaci; mai târziu, când Napoleon a propus să-l schimbe, autoritățile rusești l-au căutat zadarnic în Siberia; după spusele celorlalți prizonieri, el evadase, cu planul de a se duce în Indii. De atunci, doamna Gaudin, gazda mea, nu mai căpătase nicio știre despre bărbatul ei. Veniseră apoi dezastrele din 1814^[159] și 1815; singură, fără mijloace și fără ajutoare, ea luase hotărârea de a ține un hotel mobilat ca să-și crească fiica. Mai trăgea încă nădejdea să-și revadă bărbatul. Măhnirea ei cea mai adâncă era că o lasă pe Pauline fără educație, pe Pauline a ei, fina prințesei Borghese^[160] și care n-ar fi trebuit să dezmință soarta frumoasă ce i-o făgăduise protectoarea ei imperială. Când doamna Gaudin îmi împărtăși amara durere ce-o chinuia și-mi spuse cu un accent sfâșietor: „Aș renunța bucuroasă și la peticul de hârtie care-l face pe Gaudin baron al Imperiului, și la dreptul pe care-l

avem asupra dotației de la Wistchnau^[161], numai s-o știu pe Pauline crescută la Saint-Denis^[162]!”, tresării deodată și, ca o recunoștință pentru îngrijirile ce-mi dădeau aceste două femei, îmi veni ideea de a mă oferi să completez educația Paulinei. Candoarea cu care cele două femei primiră propunerea mea era egală cu naivitatea ce-o dictase. Îmi prilejuii, astfel, ceasuri de recreație. Micuța avea cele mai fericite dispoziții, învăța cu atâta ușurință încât ajunse curând mai tare ca mine la pian. Obișnuindu-se să gândească cu glas tare lângă mine, desfășura miile de drăgălășii ale unei inimi ce se deschidea spre viață ca potirul unei flori ce se desface încet sub fazele soarelui, mă asculta cu atenție și plăcere, fixând asupra mea ochii ei negri și catifelați ce păreau că zâmbesc; își repeta lecțiile cu un glas dulce și mângâietor, bucurându-se copilărește când vedea că sunt mulțumit de ea. Mama ei, pe zi ce trecea, tot mai îngrijorată că are de apărat de primejdii o tânără fată care, pe măsură ce creștea, întruchipa toate făgăduielile anunțate de drăgălășenia copilăriei, o vedea cu plăcere închizându-se toată ziua în casă pentru a învăța. Pianul meu fiind singurul de care se putea servi, ea profita de absențele mele ca să facă exerciții.

Când mă întorceam, o găseam pe Pauline la mine, în îmbrăcămintea ei modestă; dar la cea mai mică mișcare, talia ei mlădioasă și făptura ei atrăgătoare i se ghiceau sub stofa ieftină. Asemeni *Cenușăresei* din poveste, avea un picioruș drăguț vârât într-un pantof scâlciat. Dar comorile acestea minunate, bogățiile ei de fecioară, tot belșugul acesta de frumusețea erau pentru mine ca și inexistente. Îmi poruncisem să nu văd în Pauline decât o soră; mi-ar fi fost groază să înșel încrederea mamei sale. Admiram această fermecătoare fată ca pe un tablou, ca pe un portret al unei iubite moarte; în fine, era copila mea, statuia mea. Ca un nou Pygmalion^[163], voiam să fac

dintr-o fecioară vie și împurpurată, care simte și grăiește, o marmură; eram foarte aspru cu ea, dar cu cât o făceam să simtă mai mult urmările despotismului meu de profesor, cu atât ea devenea mai blândă și mai supusă. Dacă în cumpătarea și abținerea mea am fost încurajat de sentimente nobile, nu mi-au lipsit însă nici însușirile de procuror. Eu nu concep cinstea în afaceri, fără cinste în gândire. A da faliment sau a înșela o femeie, pentru mine a fost totdeauna același lucru. A iubi o fată sau a te lăsa iubit de ea constituie un contract ale cărui condiții trebuie să fie bine lămurite. Suntem liberi de a părăsi femeia care se vinde, dar nu o fecioară care se dă, căci ea nu cunoaște întinderea sacrificiului ei. M-aș fi putut căsători deci cu Pauline, dar ar fi fost o nebunie. N-ar fi însemnat oare că arunc un suflet blând și virgin în ghearele unor nenorociri îngrozitoare? Marea mea sărăcie vorbea în limbajul ei egoist și își vâra totdeauna mâna-i de fier între mine și această prea bună făptură. Afară de asta – o mărturisesc spre rușinea mea – eu nu concep dragostea în sărăcie. Poate că e în mine o depravare datorită acestei boli omenești pe care o numim civilizație; dar o femeie, fie ea tot atât de atrăgătoare ca și frumoasa Elena^[164], ca și Galatea^[165] lui Homer, e destul să aibă un strop de noroi pe poala rochiei, ca să nu mai exercite nicio putere asupra simțurilor mele. Ah, trăiască amorul îmbrăcat în mătase, tolănit pe cașmiruri, înconjurat de minunile luxului care i se potrivesc atât de bine, pentru că el însuși este poate un lux.

Îmi place să mototlesc sub dorințele mele rochii abia scoase din cutie, să strivesc flori, să-mi înfig mâna prădalnică în podoabele elegante ale unei coafuri parfumate. Niște ochi plini de văpăi, ascunși sub un voal de dantelă, pe care privirile îl străbat aidoma flăcării ce răzbate prin fumul unui tun, constituie pentru mine o atracție fantastică. Iubirea mea vrea scări de mătase pe care să le urce

în tăcere, într-o noapte de iarnă. Ce plăcere poate fi mai mare decât aceea de a intra acoperit de zăpadă într-o odaie luminată de parfumuri, tapetată cu mătăsuri pictate, și de a găsi acolo o femeie care se scutură și ea de zăpadă, căci ce alt nume ai putea să dai acelor văluri de muselinuri voluptuoase prin care ea se profilează vag ca un înger învăluit în norul lui și din care se va desprinde peste puțin? Apoi, mai vreau o fericire tremurătoare, o siguranță cutezătoare. După aceea, mi-ar plăcea să întâlnesc din nou această femeie misterioasă, dar de astă dată în mijlocul lumii, virtuoașă, strălucitoare, înconjurată de omagii, acoperită de văluri spumoase, scânteind de diamante, poruncind orașului întreg, și atât de sus-pusă și atât de impunătoare, încât nimeni să nu îndrăznească a-i adresa vreo măgulire. În mijlocul suitei sale, ea să-mi arunce pe furiș o privire, o privire menită să dezmințită toate aceste artificii, în care să sacrifice pentru mine și lumea și oamenii! Desigur, am fost de sute de ori ridicol, îndrăgind câțiva coți de broderie, de catifea, de pânzeturi fine, sau măiestria unui coafor, sau niscaiva lumânări, sau o caleașcă, un titlu, o stemă heraldică pictată de un sticlău sau șlefuită de un bijutier, în fine tot ce e mai fals și mai puțin femeiesc în femeie; mi-am răs singur de mine, m-am dăscălit, dar totul a fost în zadar. O femeie aristocrată, cu zâmbetul ei fin, cu distincția manierelor ei și cu respectul de sine, mă încântă întotdeauna; iar când între ea și lume reușește să pună o barieră, atunci măgulește în mine toate vanitățile, care alcătuiesc jumătate din dragoste. Fericirea mea îmi pare a avea mai multă dulceață dacă e râvnită de toți. Nefăcând nimic din ceea ce fac celelalte femei, călcând altfel, trăind altfel decât ele, înfășurându-se într-o mantie pe care ele n-o pot avea, împrăștiind parfumuri numai de ea prețuite, iubita mea îmi pare atunci a fi cu adevărat a mea; cu cât se depărtează de pământ, chiar în ceea ce iubirea are mai pământesc, cu atât

ea se înfrumusețează în ochii mei. În Franța, din fericire pentru mine, suntem de douăzeci de ani fără regină, altfel m-aș fi îndrăgostit de regină! Pentru a avea ținuta unei prințese, o femeie trebuie să fie bogată. În fața romanțioaselor mele fantezii, ce însemna Pauline? Putea ea să-mi vândă nopți care costă o viață, o dragoste în stare să ucidă și să răscolească toate trăsăturile omenești din mine? Nu murim atât de ușor pentru niște biete fete care ni se dau! Niciodată n-am putut să curm asemenea simțăminte și nici visările acestea de post. Eram născut pentru iubiri imposibile, și soarta a voit să am parte de ele mai mult decât aș fi dorit. De câte ori n-am îmbrăcat în mătase piciorușele drăguțe ale Paulinei, de câte ori nu i-am înfășurat mijlocul mlădios ca o mlădiță de plop într-o rochie de tul și nu i-am acoperit pieptul cu o eșarfă subțire, și n-am făcut-o să calce pe covoarele palatului ei, conducând-o la o trăsură elegantă! Numai așa aș fi adorat-o. O înzestram cu o mândrie pe care ea n-o avea, o despuim de toate virtuțile, de toate grațiile ei naive, de naturalețea-i plină de farmec, de zâmbetu-i nevinovat, pentru a o arunca în Styxul^[166] viciilor noastre și a-i reda o inimă nesimțitoare, pentru a o mânji cu crimele noastre, pentru a face din ea păpușa mofturoasă din saloanele noastre, o femeie delicată ce se culcă dimineața ca să se trezească iarăși la viață seara, la aurora lumânărilor. Pauline era numai sentiment, numai prospețime, dar eu o visam seacă și rece.

În ultimele zile ale nebuniei mele, amintirea mi-a adus-o în față pe Pauline, așa cum ea ne evocă adesea icoane depărtate din copilărie. De multe ori am rămas înduioșat, gândindu-mă la unele momente foarte plăcute; fie când revedeam această încântătoare fată stând lângă masa mea, cosând, liniștită, tăcută, senină și nimbată ușor de lumina care, strecurându-se prin ferestruica mansardei mele, desena reflexe argintii în frumosul ei păr negru, fie când îi auzeam râsul tânăr sau vocea-i cu

timbru bogat cântând grațioasele cantilene pe care le compunea fără efort. Adesea, Pauline a mea se înflăcăra, compunând, și atunci figura ei semăna într-un mod izbitor cu nobilul chip prin care Carlo Dolci^[167] a voit să înfățișeze Italia. Pârdalnică de imaginație îmi arunca fetița aceasta în calea exceselor existenței mele, ca o remușcare, ca o imagine a virtuții! Dar s-o lăsăm pe biata copilă cu destinul ei! Oricât de nenorocită ar fi, bine că am cruțat-o de un uragan înspăimântător, ferindu-mă de a o târî în infernul meu!

Până în iarna trecută, viața mea a fost viața liniștită și studioasă despre care am încercat să-ți dau o slabă imagine. În primele zile ale lunii decembrie 1829, îl întâlnii pe Rastignac, care, cu toată starea mizerabilă a îmbrăcăminții mele, îmi dădu brațul și se informă de soarta mea cu un interes într-adevăr frățesc. Momit de felul lui de a se purta, îi povestii pe scurt și viața și speranțele mele; el începu a râde, a mă trata în același timp de om de geniu și de prostănac. Vocea lui de gascon, experiența lui în lume, bogăția pe care și-o datora dibăciei sale, acționară asupra mea într-un mod irezistibil. Rastignac mă înfățișă murind în spital, desconsiderat ca un neghiob, mă conduse la cimitir, mă aruncă în groapa săracilor, îmi vorbi despre șarlatanism. Cu plăcuta lui vervă, care-l face atât de simpatic, îmi demonstră că toți oamenii de geniu sunt niște șarlatani. Îmi declară că trebuie să am un simț mai puțin, ceea ce e o lipsă mortală, de vreme ce stau singur în strada Cordierilor. După el, trebuia să ies în lume, să obișnuiesc oamenii să-mi rostească numele și să mă dezbar eu însumi de titulatura umilă de „domnul”, ce nu șade bine unui om mare atâta vreme cât se află în viață.

— Imbecilii, strigă el, numesc îndeletnicirea asta intrigărie, moraliștii o condamnă prin cuvântul *destrăbălare*; să nu ne oprim la oameni, să ne

uităm la rezultate. Tu, de pildă, zici că lucrezi? Ei bine, n-ai să faci niciodată nimic. Eu? Aș putea să fac orice, dar nu sunt bun de nimic, fiind leneș ca un trântor. Ei bine, voi ajunge oriunde vreau. Dacă mă înfig, dacă dau din coate, mi se face loc; dacă mă laud, sunt crezut; de fac datorii, îmi sunt plătite! Destrăbălarea, dragul meu, e un sistem politic. Viața unui om ocupat să-și toace averea devine adesea o speculație; el își plasează capitalurile în prieteni, în plăceri, în protectori, în cunoștințe. Un negustor a atins milionul? Timp de douăzeci de ani el nu mai doarme, nu mai bea, nu mai petrece; își clocește milionul, îl plimbă prin toată Europa; se plectisește, se dă tuturor dracilor pe care i-a născocit omul; apoi o lichidare, cum am văzut atâtea, îl lasă adesea fără un ban, fără nume, fără un prieten. Destrăbălatul, însă, trăiește în petreceri, dându-și frâu liber tuturor poftelor. Dacă, cine știe cum, își pierde capitalul, are sorți ca să fie numit perceptor general, ca să facă o partidă bună în căsnicie, ca să fie luat pe lângă vreun ministru sau ambasador. Are încă destui prieteni, se bucură de reputație și totdeauna cu bani. Cunoscând bine șuruburile lumii, le mânuiește în folosul lui. Spune, e logic sistemul acesta, sau eu nu-s decât un nebun? Nu-i asta morala comediei ce se joacă zi de zi în lume?

Ți-ai terminat lucrarea – reluă el după o pauză – și ai un talent uriaș! Ei bine, ajungi la punctul meu de plecare. Astăzi trebuie să-ți aranjezi singur succesul, e mai sigur. Te vei duce să închei alianțe cu găștile, să te dai bine cu cei care tămâiază. Eu, fiindcă vreau să contribui pe jumătate la gloria ta, voi fi giuvaergiul care îți va monta diamantele la coroană. Pentru început, să fii mâine seară aici. Te voi prezenta într-o casă unde se duce tot Parisul, Parisul nostru, al celor eleganți, al milionarilor, al celebrităților, în sfârșit al oamenilor care vorbesc de aur asemeni lui Chrisostom^[168]. Când oamenii ăștia au pus mâna pe o carte, cartea aceea ajunge la

modă; dacă este într-adevăr bună, ei au dat un brevet de geniu, fără să știe. Dacă ești deștept, băiete dragă, vei asigura tu însuși norocul *Teoriei* tale, înțelegând mai bine teoria norocului. Măine seară, o vei vedea pe frumoasa contesă Fedora, femeia la modă...

— N-am auzit niciodată vorbindu-se de ea...

— Ești un cafru, replică Rastignac râzând. Să n-o cunoști pe Fedora! O femeie de măritat, care posedă aproape optzeci de mii de livre venit, care nu vrea pe nimeni, sau pe care nimeni n-o vrea! Un fel de problemă feminină, o pariziancă pe jumătate rusoaică, o rusoaică pe jumătate pariziancă! O femeie în casa căreia se lansează toate producțiile romantice ce nu se tipăresc, cea mai frumoasă femeie din Paris, cea mai grațioasă! Dar nu ești nici măcar un patagonez, ci o specie intermediară între un patagonez și un animal... Adio, pe mâine!

Se răsuci pe călcâie și dispăru fără să mai aștepte răspunsul meu, neadmițând că un om cu judecată ar putea refuza de a fi prezentat Fedorei. Cum să-ți explic fascinația unui nume? FEDORA mă urmări ca un gând rău cu care vrei să cazi la învoială. O voce îmi șoptea: „Te vei duce la Fedora”. Zadarnic mă luptam cu vocea aceea și îi strigam că minte, ea îmi zdrobea toate raționamentele cu acest nume: Fedora. Dar numele acesta, femeia aceasta nu era oare simbolul tuturor dorințelor mele, tema vieții mele? Numele evoca poezia artificială a lumii de societate, făcea să strălucească serbările Parisului elegant și lucirile vanității. Femeia îmi apărea dimpreună cu toate problemele pasiunii ce mă înnebunea. Dar poate că nu era de vină nici femeia, nici numele, ci toate viciile care se ridicau iarăși în sufletul meu spre a mă ispiti din nou. Contesa Fedora, bogată și fără amant, rezistând cuceririlor pariziene, nu era însăși încarnarea nădejdlor mele, a viziunilor mele? Îmi făurii o imagine a unei femei, o întipări în gând, o

visam mereu, în noaptea aceea nu mai putui să dorm, devenii amantul ei, trăii în câteva ceasuri o viață întreagă, o viață de dragoste, gustându-i adâncile, arzătoarele-i plăceri. A doua zi, neputând îndura supliciul de a aștepta îndelung sosirea serii, mă dusei să închiriez un roman și-mi petrecui ziua citindu-l, reușind astfel să nu mă mai gândesc la nimic și să nu mai simt apăsarea timpului. În cursul lecturii, numele Fedorei răsuna în mine ca un glas auzit din depărtare, care nu te tulbură, dar se face ascultat. Aveam încă, din fericire, un frac negru și o vestă albă destul de prezentabile; apoi din toată averea, îmi rămăseseră vreo treizeci de franci pe care-i semănasem printre catrafusele mele, prin sertare, pentru a pune între o monedă de cinci franci și dorințele mele bariera spinoasă a unei căutări sau peripețiile neprevăzute ale unei călătorii în jurul odăii. Când fu să mă îmbrac, îmi căutai comoara printr-un ocean de hârtii. Din pricina puținilor bani pe care-i aveam, poți să-ți faci o idee câtă bogăție îmi răpiră mânușile și trăsura: ele îmi mâncară pâinea pe o lună de zile. Pentru capricii, vai, niciodată nu ne lipsesc banii, ne precupețim doar atunci când e vorba de lucruri necesare sau folositoare. Zvârlim aurul cu nepăsarea dansatoarelor, dar ne tocmim cu un muncitor a cănii familie înfometată așteaptă plata unei socoteli. Câți oameni nu poartă o haină de o sută de franci și au diamante încrustate la mânerul bastonului, dar nu cheltuiesc mai mult decât câteva centime pentru masă! Se pare că niciodată nu plătim destul de scump plăcerile vanității. Rastignac, fără să uite întâlnirea, mă privi zâmbind de metamorfoza mea; totuși în drum spre contesă, îmi dădu sfaturi binevoitoare asupra felului în care trebuia să mă port cu ea; mi-o descrie ca fiind avară, înfumurată și neîncrezătoare, dar avară cu fast, înfumurată cu simplitate, neîncrezătoare cu bunăvoință.

— Tu cunoști legătura mea — îmi zise el — și știi cât de mult aş pierde renunțând la ea și umblând după altă dragoste. Studiind-o pe Fedora, am fost tot timpul dezinteresat și cu mintea trează, încât cred că observațiile mele sunt juste. Hotărându-mă să te duc la ea, nu m-am gândit decât la situația ta, așa că ia seama la tot ceea ce-i vei spune, are o memorie teribilă, e de o istețime capabilă să scoată din sărite și pe un diplomat, fiind în stare să ghicească clipa când el spune un adevăr; între noi fie zis, cred că împăratul n-a recunoscut căsătoria sa, deoarece ambasadorul Rusiei a început să râdă când i-am vorbit de ea. N-o primește niciodată și o salută foarte indiferent când o întâlnește la Bois. Cu toate astea, face parte din societatea doamnei de Sérizy, e în vizită cu doamnele de Nucingen și de Resta. În Franța, reputația îi este neatinsă; ducesa de Carigliano, mareșala cea mai formalistă din clica bonapartistă, se duce adesea să-și petreacă vara cu dânsa la moșia ei. Mulți tineri încrezuți, fiul unui pair al Franței^[169], i-au oferit un nume în schimbul averii ei; pe toți i-a trimis politicos la plimbare. Poate că sensibilitatea ei nu începe decât de la titlul de conte în sus! Nu ești oare marchiz? Dacă îți va place, înainte! Iată ce înțeleg eu prin a da sfaturi.

Această glumă mă făcu să cred că Rastignac voia să râdă de mine și să-mi ațâțe curiozitatea, în așa fel că în momentul când ne oprirăm în fața unui peiristil împodobit cu flori, pasiunea mea improvizată ajunsese la paroxism. Pe când urcam o scară largă așternută cu covoare, unde întâlneau toate cerințele confortului englez inima începu să-mi bată cu putere; sângele îmi năvăli în obraji, uitai de originea, de sentimentele și de mândria mea, mă simții stângaci ca un simplu burghez. Vai, coboram dintr-o mansardă. după trei ani de sărăcie, fără să fi învățat să pun mai presus de fleacurile vieții comorile câștigate acolo, acele imense capitaluri intelectuale care te îmbogățesc în clipa când

puterea îți cade în mâini fără a te zdrobi, deoarece studiu! te-a pregătit dinainte pentru luptele politice. Zării o femeie cam de douăzeci și doi de ani, de talie mijlocie, îmbrăcată în alb, înconjurată de un cerc de bărbați și ținând în mână un mic evantai de pene. Văzând pe Rastignac intrând, se ridică, veni spre noi, zâmbi cu grație și, cu o voce melodioasă, îmi spuse un compliment, fără îndoială pregătit mai dinainte; prietenul nostru mă anunțase ca pe un om de talent și dibăcia lui, emfaza lui de gascon, îmi asigurară o primire măgulitoare. Fui obiectul unei atenții deosebite, care mă fâstâci; noroc că Rastignac le vorbise despre modestia mea. Întâlnii acolo savanți, oameni de litere, foști miniștri, pairi ai Franței. Conversația își relua cursul la câțva timp după sosirea mea și, simțind că trebuie să-mi păstrez reputația, mă liniștii; apoi fără să abuzez de cuvânt, când îmi fu acordat căutai să rezum discuțiile prin concluzii înțepătoare, profunde sau spirituale. Produsei oarecare senzație. Pentru a mia oară în viața lui, Rastignac fusese profet. Când în casă se strânse destulă lume pentru ca fiecare să-și recapete libertatea, cel ce mă adusese aici îmi dădu brațul și ne plimbarăm împreună prin apartamente.

— Să nu lași impresia că ești fermecat de prințesă, îmi spuse el. Ar ghici numaidecât scopul vizitei laie.

Saloanele erau mobilate cu un gust ales. Văzui tablouri de preț. Fiecare odaie avea, ca la englezii cei mai bogați, caracterul ei particular, și tapetul de mătase, ornamentele, forma mobilelor, cel mai mic decor, se armonizau cu o idee inițială. Într-un salonaș gotic, ale cărui uși erau ascunse de draperii, ramele pereților, pendula, desenele de pe covor erau în stil gotic^[170]; tavanul, format din grinzi negre sculptate, înfățișa ochiului cornișe pline de grație și originalitate; căptușeala de lemn era artistic lucrată; nimic nu strica ansamblul acestei frumoase decorații, nici chiar ferestrele, ale

căror geamuri erau colorate și pretențioase. Fui mirat să văd un salonaș modern unde nu știu care artist folosisese toată arta decorului nostru atât de discret, de proaspăt, de suav, fără străluciri ispititoare și cu aurituri cât mai puține. Era îmbietor și galeș ca o baladă germană, un adevărat culcuș creat pentru o pasiune gen 1827, parfumat de glastre pline de flori rare. După acest salon, zării, în rând cu el, o încăpere aurită, unde dăinuia gustul secolului lui Ludovic al XIV-lea^[171], care, deosebindu-se de zugrăvelile noastre de azi, producea un contrast ciudat, dar plăcut.

— Vei fi instalat destul de bine aici, ce zici? îmi spuse Rastignac cu un zâmbet străpuns de o ironie ușoară. Nu-i așa că-i ispititor? adăugă el așezându-se.

Deodată se ridică, mă luă de mână, mă conduse în camera de culcare și îmi arătă, sub un baldachin de muselină și mătase albă, un pat voluptuos, luminat slab, cu adevărat pat de zână logodită cu un geniu.

— Nu găsești, rosti el în șoaptă, că e o nerușinare, o obrăznicie și o cochetărie dincolo de orice limită să ne lase să contemplăm acest tron al amorului? Să nu se dea nimănui și să îngăduie tuturor să-și depună cartea de vizită aici! Dacă aș fi liber, aș vrea s-o văd pe femeia asta răpusă și plângând la ușa mea...

— Ești, dar, așa de sigur de virtutea ei?

— Cei mai îndrăzneți dintre maeștrii noștri, și chiar cei mai dibaci, mărturisesc că nu au avut niciun succes la ea, dar o iubesc încă și sunt prietenii ei devotați. Spune, femeia asta nu-i o enigmă?

Vorbele acestea stârniră în mine un fel de furie, gelozia mea se și temea de trecut. Tresărind de bucurie, mă întorsei repede spre salonul unde o lăsasem pe contesă, pe care o întâlnii în salonașul gotic. Ea mă opri cu un surâs, mă puse să stau lângă dânsa, mă întrebă despre lucrările mele și

păru a arăta un interes viu pentru ele, mai ales când îi vorbii despre sistemul meu cu un aer glumeț, în loc de a i-l prezenta în limbajul doctoral al unui profesor. Păru să facă mult haz, aflând că voința omenească e o forță materială asemenea aburului, că în lumea morală nimic nu rezistă acestei puteri, atunci când un om se obișnuiește să o concentreze, să o mânuiască bine, proiectând neîncetat asupra sufletelor această masă fluidă; că un asemenea om poate, dacă vrea, să schimbe tot ceea ce se referă la viața omenească, chiar legile absolute ale naturii. Obiecțiunile Fedorei îmi dezvăluiră la ea o oarecare ascuțime a spiritului; căutai să-i dau dreptate câteva clipe spre a o măguli, apoi îi spulberai raționamentele de femeie cu o singură frază prin care îi atrăsei atenția asupra unui fapt zilnic din viață, anume somnul, fapt foarte simplu în aparență, dar în realitate plin de probleme nerezolvabile pentru un savant, și astfel îi atâțai curiozitatea. Contesa rămase chiar un moment ca amuțită; când îi spusei că ideile noastre sunt ființe organizate, desăvârșite, oare trăiesc într-o lume nevăzută și ne înrăuresc destinele, citându-i ca dovezi cugetările lui Descartes, Diderot, Napoleon, care au condus, ba mai conduc încă, un secol întreg. Avui cinstea s-o distrez pe femeia aceasta; ea mă părăsi poftindu-mă să mai vin s-o văd; în stilul de la curte, îmi deschise porțile cele mari. Fie că luasem, după lăudabilul meu obicei, niște formule de politețe drept cuvinte pornite din inimă, fie că Fedora văzuse în mine vreo celebritate viitoare și voia să-și mărească menajeria de savanți, am rămas convins că-i plac. În cursul acelei serii, am apelat la toate cunoștințele fiziologice și studiile mele anterioare asupra femeii spre a examina cu de-amănuntul această ciudată persoană, precum și purtările ei; ascuns în pervazul unei ferestre, îi iscodii gândurile, căutând să i le ghicesc în ținută, urmărindu-i neastâmpărul de gazdă care iese și vine, felul de a se așeza pe scaun

și de a conversa, de a chema vreun bărbat și de a-i pune întrebări, sprijinindu-se de tocul unei uși ca să-l asculte; observai în mersul ei o legănare ușoară, o undulare grațioasă a rochiei ce stârnea atât de puternic dorința, încât devenii numaidecât foarte neîncrezător cu privire la virtutea ei.

Dacă Fedora disprețuia acum dragostea, trebuie să fi fost altădată foarte pățimașă; căci o voluptate rafinată se citea până și în Felul cum stătea dinaintea celui cu care vorbea; se sprijinea de căptușeala de lemn a peretelui cu multă cochetărie, ca o femeie gata să cadă, dar și gata să fugă dacă vreo privire prea stăruitoare ar tulbura-o. Cu brațele încrucișate molatic, părând că respiră vorbele, că le ascultă cu ochii, plină de bunăvoință, împrăștia în juru-i numai dragoste. Buzele-i proaspete și roșii contrastau cu tenu-i de o albeață vie. Părul negru îi scotea minunat de bine în evidență culoarea portocalie a ochilor străbătuți de vinișoare subțiri ca o piatră de Florența și a căror expresie părea că dă și mai multă pătrunzime cuvintelor ei. În sfârșit, corsajul îi era încărcat cu grațiile cele mai atrăgătoare. O rivală ar fi învinovățit poate de asprime sprâncenele groase care păreau că se împreună și ar fi defăimat puful ușor de păr ce-i împodobește rotunjimile feței. În orice trăsătură a ei vedeam întipărită pasiunea. Amorul era scris pe pleoapele ei de italiancă, pe umerii ei frumoși, vrednici de Venus din Milo^[172], pe buza ei inferioară, puțin cam groasă și ușor adumbrită. Era mai mult decât o femeie, era un roman. Da, acele comori femeiești, armonia liniilor, făgăduielile pe care bogata ei alcătuire le făcea pasiunii, erau potolite de o rezervă continuă, de o modestie neobișnuită, ce contrastau cu expresia întregii sale ființe. Numai o analiză pătrunzătoare ca a mea putea să descopere în făptura aceasta semnele unui destin al voluptății. Ca să-mi exprim mai bine gândul, erau în Fedora două femei, despărțite poate de bust: una era rece;

singur capul părea să fie îndrăgostit; înainte de a-și fixa ochii asupra unui bărbat, ea își pregătea privirea ca și cum se petrecea ceva misterios înăuntrul ei, ca și cum ar izbucni o convulsie în ochii ei atât de strălucitori. Într-un cuvânt, ori știința nu-mi era desăvârșită, adică aveam de descoperit încă multe taine în domeniul lumii morale, ori contesa era înzestrată cu un suflet într-adevăr frumos, ale cărui simțăminte și manifestări dădeau înfățișării sale farmecul acela ce ne robește și ne fascinează, ascendent pur moral, dar cu atât mai puternic dacă se îmbină cu acel al dorinței. Plecai fermecat, sedus de femeia aceasta, îmbătat de luxul ei, atins în tot ceea ce inima mea avea mai nobil, mai vicios, mai bun și mai rău. Simțindu-mă atât de mișcat, atât de plin de viață, atât de exaltat, crezui că înțeleg ceea ce-i atrăgea acolo pe toți acei artiști, diplomați, politicieni și traficanți căptușiți cu plăci de tablă ca și casele lor de bani: fără îndoială veneau să încerce în preajma ei emoția aceea delirantă care făcea să vibreze toate fibrele făpturii mele, ce-mi biciuia sângele până în cea mai mică vinișoară, care-mi răscolea toți nervii și-mi vânzolea creierii! Ea nu se dăduse nimănui, pentru a-i păstra pe toți, O femeie poate îi cochetă atâta timp cât nu se îndrăgostește.

— Pesemne că a fost măritată, îi spusei lui Rastignac, ori vândută vreunui babalâc, și amintirea nopții ei de nuntă o face să se dezguste de dragoste.

Mă întorsei pe jos din cartierul Saint-Honoré, unde locuiește Fedora. Între casa ei și strada Cordierilor se află aproape tot Parisul; totuși, drumul mi se păru scurt, deși era frig. Să o cuceresc pe Fedora în plină iarnă, și încă o iarnă aspră, când n-aveam nici treizeci de franci în stăpânirea mea, când distanța ce ne despărțea era atât de mare! Numai un tânăr sărac știe cu adevărat cât costă o pasiune, cu banii cheltuiți pe trăsuri, pe mânuși, pe haine, pe cămăși etc. Dacă o iubire

rămâne prea mult timp platonice, ea te ruinează. În adevăr, când există atâtea Lauzuni^[173] studenți la drept, cărora le este peste putință să se apropie de o pasiune care locuiește la etajul întâi^[174], cum aș fi putut eu, slab, plătând, îmbrăcat săracăcios, palid și scofâlcit ca un artist în convalescență după terminarea unei lucrări, cum aș fi putut să lupt eu cu niște tineri puși la punct, spîlcuiți, eleganți, fercheși, bogați, înarmați cu cabriolete^[175] și înveșmântați cu obrăznicie?

— Dar ce-mi păsa! Fedora sau moartea! strigai la cotitura unui pod. Fedora, înseamnă averea!

Frumosul salonaș gotic și salonul Ludovic al XIV-lea îmi apărură deodată înaintea ochilor, revăzui pe contesă în rochia ei albă, cu mânecile largi, grațioase, și mersul ei seducător, și corsajul plin de ispite. Când ajunsei în mansarda mea săracăcioasă, friguroasă, răvășită ca peruca unui naturalist, imaginile luxului Fedorei mă urmăreau încă. Contrastul acesta era un sfetnic rău; pesemne că așa se urzesc crimele. Îmi blestemai atunci, tremurând de mânie, sărăcia decentă și cinstită, mansarda mea fecundă, în care se zămisliseră atâtea cugetări. Cerui socoteală lui Dumnezeu, dracului, stării sociale, tatălui meu, universului întreg, pentru soarta, pentru nenorocirea mea; mă culcai flămând, rostind blesteme demne de luat în răs, dar hotărât s-o cuceresc pe Fedora. Inima acestei femei era un ultim bilet de loterie ce putea să-mi aducă avere.

Te scutesc de primele mele vizite la Fedora, ca să ajung mai repede la dramă. Căutând să mă adresez fără încetare sufletului acestei femei, încercai să-i câștig rațiunea, să-i atrag de partea mea vanitatea. Ca să fiu sigur că mă va iubi, îi ofeream mii de prilejuri să se iubească și mai mult pe ea însăși; niciodată n-o lăsam într-o stare ele indiferentă: femeile vor emoții cu orice preț! le dădai din belșug. Mai degrabă aș fi înfuriat-o, decât s-o văd nepăsătoare față de mine. Dacă la

început, stăpânit de o voință neclintită și de dorința de a mă face iubit, căpătai un oarecare ascendent asupra ei, curând însă patima mea creștea, nu mai puteai să fiu stăpân pe mine însumi, căzui în sinceritate, mă pierdui și devenii îndrăgostit ca un nebun. Nu știu prea bine ce se cheamă, în poezie sau în conversație, *iubire*; dar sentimentul care se dezvoltă deodată în dubla mea personalitate nu l-am găsit descris nicăieri, nici în frazele retorice și meșteșugite ale lui Jean-Jacques Rousseau, a cărui locuință o ocupam poate atunci, nici în concepțiile reci ale celor două secole literare ale noastre^[176], nici în pictura Italiei. Priveliștea lacului Brienne^[177], câteva arii de Rossini, *Madona* lui Murillo, care se află în posesia mareșalului Soult, scrisorile doamnei Lescombat, unele vorbe de duh împrăștiate prin culegerile, de anecdote, dar mai cu seamă rugăciunile celor căzuți în extaz și anumite crâmpene din istorioarele noastre populare, au fost singurele care au putut să mă înalțe în sferele divine ale primei mele iubiri. Niciun grai omenesc, nici o tălmăcire a gândirii, exprimată prin culori, prin marmură, prin cuvinte sau prin sunete, n-ar putea reda tăria, sinceritatea, perfecțiunea, spontaneitatea cu care apare dragostea în sufletul nostru! Da, cine spune artă, spune minciună. Iubirea trece prin nesfârșit de multe transformări, înainte de a se amesteca pentru totdeauna cu viața noastră și de a o pecetlui pentru veci cu para flăcării ei. Secretul acestei infuzii ce se petrece pe nesimțite scapă analizei artistului. Adevărata pasiune se exprimă prin țipete, prin suspine plicticoase, pentru un om rece. Trebuie să iubești cu adevărat ca să înțelegi urletele lui Lovelace, citind *Clarisse Harlowe*^[178]. Iubirea e un pârăiaș naiv, pornit din pătucul lui de pietriș și de flori și care, făcându-se râu, apoi fluviu își schimbă firea și înfățișarea la fiecare val, până când se aruncă într-un ocean nemărginit, în care mințile înguste văd monotonie, dar unde sufletele mari se pierd în

nesfârșite contemplări. Cum să îndrăznești a descrie acele învolburări vremelnice ale sentimentelor, acele nimicuri care au atâta preț, acele cuvinte al căror accent seacă toate comorile graiului, acele priviri mai grăitoare decât cele mai frumoase poeme? În fiecare din acele scene mistice în cursul cărora ne îndrăgostim, fără să ne dăm seama, de o femeie, se deschide o prăpastie în stare să înghită toată poezia sufletului omenesc.

Ah, cum am putea, oare, să redăm prin comentarii viile și tainicele frământări ale sufletului, când abia găsim destule cuvinte ca să descriem tainele vădite ale frumuseții? Ce lucruri fascinante! Câte ceasuri n-am stat pierdut într-un extaz de negrăit, nefăcând altceva decât *s-o privesc!* Eram fericit, dar de ce? Nu știu. În astfel de clipe, dacă pe chipul ei se revărsa un șuvoi de lumină, se producea într-însul nu știu ce fenomen ce-i dădea o înfățișare strălucitoare; puful abia vizibil ce-i aurea pielea delicată și subțire îi împodobeau ușor trăsăturile feței cu o grație asemănătoare cu a liniilor zării când tremură în depărtare topindu-se în razele soarelui. Se părea că ziua o mângâie contopindu-se cu ea, sau că de pe chipu-i strălucitor se răsfrângea o lumină mai vie ca lumina însăși; iar dacă o umbră trecea peste dulcele ei chip; îl învăluia într-o culoare care-i dădea alte expresii, schimbându-i nuanțele. Adesea, părea că un gând i se zugrăvește pe fruntea de marmură; atunci privirea i se învăpăia, pleoapele i se zbăteau, trăsăturile îi tremurau, tulburate de un zâmbet; mărgelanul expresiv al buzelor se însuflețea, se desfăcea, apoi se închidea; în fine nu știu ce reflex al părului îi arunca umbre negre peste tâmpilele strălucitoare: oricare din aceste mișcări însemna un cuvânt, o frază rostită de ea. Fiecare nuanță a frumuseții ei prilejuia noi desfătări ochilor mei, dezvăluia gingășii necunoscute inimii mele. Mă străduiam să-i descifrez un sentiment, o speranță în schimbările

feței. Aceste discursuri mute porneau din sufletul ei și se pierdeau într-al meu, ca sunetul într-un ecou, și mă copleșeau de bucurii fugare, dar lăsându-mi impresii adânci. Vocea ei îmi producea un delir pe care abia îl puteam stăpâni. La fel ca nu mai știu care prinț din Lorena, aș fi putut să țin un cărbune aprins în palmă atât timp cât ea și-ar fi plimbat degetele-i mângâietoare prin părul meu. Nu mai era o admirație, o dorință, ci o vrajă, o fatalitate. Deseori, întors în mansarda mea, o vedeam ca prin ceață pe Fedora la ea acasă, și-i împărtășeam viața; dacă ea suferea, sufeream și eu, și a doua zi îi spuneam: „Ai suferit!”

De câte ori, chemată de puterea extazului meu, nu mi-a apărut în puterea nopții! Uneori, țâșnind ca o lumină, îmi smulgea condeiul din mână, speria știința și studiul, care se retrăgeau întristate, și mă silea s-o admir, reluând atitudinea plină de farmec în care o văzusem cu câteva ceasuri mai înainte. Alteori, o întâmpinam eu însumi în lumea închipuirilor și o salutam ca pe o speranță, rugându-o să mă lase doar să-i ascult vocea argintie; pentru ca pe urmă să mă trezesc din somn plângând.

Într-o zi, după ce-mi făgăduise să meargă cu mine la teatru, refuză deodată fără motiv să mai iasă, și mă rugă să o las singură. Deznădăjduit de o împotrivire ce mă costa o zi de lucru – și, să o spun? ultimul meu ban – mă dusei acolo unde ar fi trebuit să fie ea, voind să văd piesa pe care dorise s-o vadă ea. Abia mă așezasem când simții ceva ca un trăsnet săgetându-mi inima. O voce îmi șopti; „E aici!” întorsei capul și zării pe contesă ascunsă în umbră în fundul lojii sale de la rangul întâi. Privirea nu-mi șovăi deloc, ochii-mi o găsiră din prima clipă cu o precizie miraculoasă, sufletul mi se avântă spre ea așa cum o gâză zboară spre floare. Prin ce minune simțurile îmi fuseseră înștiințate? Sunt unele tresăriri lăuntrice care pot mira pe oamenii superficiali, deși aceste efecte ale naturii noastre interioare sunt tot atât de simple ca

și fenomenele obișnuite ale viziunii noastre exterioare; așa că nu fui surprins, ci indignat. Cercetările mele asupra puterii morale, atât de puțin cunoscută, serveau, dacă nu la altceva, dar măcar să mă facă să întâlnesc în iubirea mea câteva confirmări vii ale sistemului meu. Îmbinarea aceasta dintre savant și îndrăgostit, dintre o veritabilă idolatrie și o iubire științifică, avea în ea ceva ciudat. Știința se arăta adesea mulțumită de ceea ce despera pe îndrăgostit și, tocmai când credea că triumfă, îndrăgostitul gonia departe de el știința, simțindu-se fericit. Fedora mă văzu și deveni serioasă; o stingheream. În prima pauză, mă dusei să-i fac o vizită. Era singură, rămăsei în loja ei. Cu toate că nu ne vorbiserăm niciodată de dragoste, simțeam că va trebui să avem o explicație. Nu-i spuseseam încă taina mea și totuși era între noi un fel de înțelegere: ea îmi împărtășea totdeauna planurile ei de petreceri și mă întreba în ajun, cu un fel de îngrijorare prietenească, dacă voi veni a doua zi; mă consulta cu o privire când spunea o vorbă de duh, ca și cum ar fi vrut să-mi placă numai mie; dacă mă îmbufnam, începea să mă mângâie; dacă făcea ea pe supărata, aveam oarecum dreptul de a-i cere socoteală; dacă mă făceam vinovat de vreo greșeală, ea se lăsa rugată mult până să mă ierte. Aceste toane, ce începuseră să ne placă, erau pline de dragoste. Ea puneă în ele atâta grație și cochetărie, iar eu, Fa rându-mi, găseam atâta fericire! în momentul acela, însă, intimitatea noastră era cu totul ruptă și stăteam unul în fața altuia ca doi străini. Contesa era de gheață; eu mă temeam de o nenorocire.

— Ai să mă însoțești, îmi zise ea la sfârșitul piesei.

Vremea se schimbase pe neașteptate. Când ieșirăm, cădea o ninsoare amestecată cu ploaie. Trăsura Fedorei nu putu să pătrundă până la ușa teatrului. Văzând o femeie elegantă silită să

traverseze strada, un comisionar își întinse umbrela deasupra capetelor noastre și, după ce ne urcarăm, așteptă să fie plătit pentru serviciul său. N-aveam niciun ban, în clipa aceea mi-aș fi dat zece ani din viață pentru zece centime. Tot ceea ce înseamnă a fi un bărbat, dimpreună cu miile lui de vanități, se prăbuși în mine deodată sub o durere infernală. Cuvintele: „N-am mărunțiș, dragul meu!” fură rostite pe un ton aspru ce părea pornit din iubirea mea îndurerată, rostite de mine, fratele acestui om, de mine care cunoșteam așa de bine nenorocirea, de mine, cel care zvârlisem odinioară șapte sute de mii de franci cu atâta ușurință. Lacheul împinse în lături pe comisionar, și caii spintecară aerul. În drumul spre casă, Fedora, distrată, sau căutând să pară preocupată, răspundea doar prin monosilabe disprețuitoare la întrebările mele. Mă hotărâi să tac. Fu un moment penibil. Ajunși acasă la ea, ne așezarăm în fața căminului. Când valetul se retrase, după ce ațâțase focul, contesa se întoarse spre mine cu un aer greu de definit și îmi zise cu un fel de solemnitate:

— De când m-am întors în Franța, averea mea a ispitit pe mai mulți tineri; mi s-au făcut declarații de dragoste ce mi-ar fi putut măguli mândria; am cunoscut bărbați ale căror sentimente erau atât de sincere și adânci, încât m-ar fi luat în căsătorie chiar dacă n-ar fi găsit în mine decât o fată săracă, așa cum eram odată, în fine, află, domnule de Valentin, ca mi-au fost oferite noi titluri și noi bogății; dar, ia de asemeni, aminte că n-am vrut să-i mai văd niciodată pe cei care au avut proasta inspirație de a-mi vorbi despre dragoste. Dacă afecțiunea mea pentru dumneata ar fi ușuratică, nu ți-aș da un avertisment în care intră mai multă prietenie decât orgoliu. O femeie se expune la un fel de înjosire când, bănuindu-se iubită, se împotrivește în fața unui sentiment totdeauna măgulitor. Cunosc scenele Arsinoei, Aramintei^[179], astfel că sunt familiarizată cu răspunsurile ce le-aș

putea auzi în asemenea împrejurare; sper însă că astăzi nu voi fi judecată greșit de un om superior fiindcă i-am arătat în mod deschis sufletul meu.

Se exprima cu sângele rece al unui avocat sau al unui notar explicând clienților lui dedesubturile unui proces sau articolele unui contract. Timbrul limpede și cuceritor al vocii ei nu trăda nici cea mai mică emoție; numai chipul și ținuta, totdeauna nobile și cuviincioase, îmi păsură a avea o răceală, o rezervă de diplomat. Fără îndoială, se gândise bine înainte de a vorbi și pregătise îndelung desfășurarea acelei scene. O! scumpul meu prieten, când unele femei găsesc plăcere în a ne sfâșia inima, când își pun în gând să înfigă un pumnal în ea și să-l răsucescă în rană, acele femei sunt adorabile, ele iubesc sau vor să fie iubite! Într-o bună zi ele ne vor răsplăti toate durerile, așa cum Dumnezeu ne va răsplăti, se zice, faptele bune; ele ne vor întoarce însutit în plăcere, chinul a cărui violentă știu să o aprecieze; însăși răutatea lor nu e oare plină de iubire? A fi torturat însă de o femeie, care te ucide cu indiferență, nu-i oare un supliciu îngrozitor? În clipa aceea, Fedora călca, fără să știe, peste toate speranțele mele, îmi zdrobea viața și-mi distrugea viitorul cu recea nepăsare și nevinovata cruzime a unui copil care, din curiozitate, smulge aripile unui fluture.

— Mai târziu, a adăugat Fedora, vei recunoaște, sper, tăria afecțiunii pe care o păstrez prietenilor mei. Față de ei, mă vei găsi totdeauna bună și devotată. Aș putea să le dau viața, dar m-ai disprețui dacă le-aș îngădui iubirea, fără să o împărtășesc. Mă opresc. Ești singurul, bărbat căruia i-am spus până acum aceste ultime cuvinte.

La început îmi pierise glasul și abia putui stăpâni uraganul ce clocotea în mine; dar îmi înăbușii repede durerea în fundul sufletului și începui să zâmbesc:

— Dacă v-aș spune că vă iubesc, îi răspunsei, m-ați izgoni; dacă m-aș învinovăți de

indiferentă, m-ați pedepsi. Preoții, magistrații și femeile nu-și leapădă niciodată de-a-ntregul haina. Dar cum tăcerea nu indică nimic, îngăduiți-mi, doamnă, să tac. Ca să-mi dați avertismente atât de frățești, înseamnă că vă e teamă să nu mă pierdeți, și gândul acesta mi-ar putea măguli orgoliul. Dar să lăsăm deoparte personalitatea. Sunteți poate singura femeie cu care pot să discut, ca filosof, o hotărâre atât de contrară legilor naturii. În comparație cu celelalte semene ale dumneavoastră, sunteți un fenomen. Ei bine, să căutăm împreună, în mod cinstit, cauza acestei anomalii psihologice.

Să existe oare cumva în dumneavoastră, ca la multe femei încântate de ele însele, îndrăgostite de frumusețea lor, un sentiment de egoism rafinat care vă face să priviți cu groază ideea de a aparține unui bărbat, de a renunța la voința dumneavoastră și de a vă supune unei autorități convenționale ce vă jignește? În cazul acesta, mi-ați părea de o mie de ori mai frumoasă! Ați fost, oare, pentru o primă și singură dată, disprețuită în dragoste? Sau prețul pe care-l atribuiți taliei dumneavoastră elegante și minunatului dumneavoastră bust vă face să vă temeți de slujirile maternității și, din această pricină tainică, renunțați de a fi iubită cu adevărat? Aveți vreo meteahnă care vă obligă să rămâneți castă fără voia dumneavoastră?... Nu vă supărați, discut numai, cercetez, sunt la o mie de leghe de iubire. Natura, care zămislește orbi din naștere, poate tot atât de bine să creeze și femei surde, mute sau oarbe în dragoste. Credeți-mă, sunteți un subiect prețios pentru observațiile medicale! Nici nu vă dați seama cât de mult prețuiți. S-ar putea să aveți un dezgust foarte îndreptățit față de bărbați; vă aprob, toți îmi par urâți și odioși. Și aveți dreptate – adăugai, simțind că mă înăbuș – trebuie să ne disprețuiți; nu există niciun bărbat care să fie vrednic de dumneavoastră!

Nu-ți voi spune toate frazele sarcastice pe care i le-am înșirat, râzând. Ei bine, cuvântul cel mai

mușcător, ironia cea mai ascutită, nu-i smulseră nicio tresărire, niciun gest de ciudă. Mă asculta păstrând pe buze și în ochi surâsul ei obișnuit, surâsul acela pe care-l puneă ca un veșmânt, mereu același, și pentru prieteni, și pentru simple cunoștințe, și pentru străini.

— Nu-s eu prea bună că mă las disecată astfel? zise ea, prinzând un moment când o priveam în tăcere. După cum vezi, continuă râzând, în prietenie n-am susceptibilități prostești. Alte femei ți-ar pedepsi obraznicia, trântindu-ți ușa în nas.

— Mă puteți izgoni de aici, fără obligația de a vă justifica asprimea.

Spunând aceasta, mă simțeam în stare s-o ucid, dacă m-ar fi dat afară.

— Ești nebun, rosti ea, zâmbind.

— V-ați gândit vreodată, reluai eu, la urmările unei iubiri pătimase? Mulți bărbați, la desperare, și-au ucis iubitele.

— Mai bine moartă decât nenorocită, răspunse ea cu răceală. Un bărbat atât de pasionat, desigur că-și va părăsi într-o zi soția și o va lăsa în mizerie, după ce-i va fi tocat averea.

Această aritmetică mă ului. Văzui limpede prăpastia dintre mine și femeia asta. Nu ne-am putut înțelege niciodată.

— Adio, îi spusei eu rece.

— Adio, răspunse ea, înclinând capul prietenește. Pe mâine.

O privii o clipă, săgetând-o cu toată iubirea la care renunțasem. Stătea în picioare și-mi arunca surâsul ei obișnuit, nesuferitul surâs al unei statui de marmură, părând că exprimă dragostea, însă rece. Ai să înțelegi oare, scumpul meu prieten, toate chinurile ce mă asaltară în drumul spre casă prin ploaie și zăpadă, mergând pe ghețușul cheiului mai bine de o leghe, după ce pierdusem totul? O, ce bine ar fi să știu că nu se gândea deloc la sărăcia mea și mă credea bogat, ca și ea, legănându-mă ușor într-o trăsură! Câte prăbușiri și

decepții! Nu mai era vorba de bani, ci de toate bogățiile sufletului meu. Mergeam la întâmplare, repetând în gând frazele acestei strănă conversații; mă încâlceam așa de rău în comentarii, încât sfârșeam prin a mă îndoi până și de valoarea nominală a cuvintelor și a ideilor! Și o iubeam încă, o iubeam pe această femeie rece, a cărei inimă voia să fie cucerită în orice moment și care, uitând de fiecare dată făgăduielile din ajun, se arăta a doua zi ca o iubită nouă.

Cotind pe lângă zidurile Institutului, simții că mă cuprinde un tremur. Îmi adusei abia atunci aminte că eram nemâncat. N-aveam nicio lăscăie. Și, culmea nenorocirii, ploaia îmi deforma pălăria. Cum puteam să mai însoțesc de acum înainte o femeie elegantă și să mă prezint într-un salon, fără o pălărie ca lumea! Mulțumită unor îngrijiri extreme și blestemând moda neghioabă și prostească ce ne obligă să arătăm căptușeala pălăriilor ținându-le neconținut în mână, o păstrasem până atunci pe a mea într-o stare îndoielnică. Fără a fi prea nouă ca să bată la ochi, nici prea uzată ca să pară o vechitură, nici prea roasă, nici prea mătăsoasă, putea să treacă drept pălăria unui om îngrijit: dar acum existența ei artificială era pe cale să-și dea duhul; era rănită, turtită, pleoștită, ca o adevărată zdreanță, ca o demnă reprezentantă a stăpânului ei. Din pricină că n-aveam un franc și jumătate, îmi pierdusem și această eleganță meșteșugită. Ah! dar câte sacrificii nu făcusem pentru Fedora, în decurs de trei luni, fără ca ea să știe! Adesea sacrificasem banii de pâine pe o săptămână, pentru a mă duce s-o văd o singură clipă. Că-mi lăsasem baltă lucrul și că răbdam de foame, asta nu era nimic! dar să străbați străzile Parisului, ferindu-te de a fi stropit, a goni ca să nu te apuce ploaia, să ajungi la ea tot atât de bine pus la punct ca și înfumurații aceia care o înconjurau, ah! pentru un poet îndrăgostit și distrat, o astfel de grijă presupunea greutate

nenumărate. Fericirea, iubirea mea, atârnavă de un strop de noroi pe singura-mi vestă albă. Dacă mă stropeam, sau dacă mă uda puțin ploaia, eram nevoit să renunț de a o mai vedea!

Și să nu ai nici douăzeci și daci de centime spre a-ți curăța la un văcsuitor cea mai ușoară pată de noroi de pe gheată! Iubirea mea crescuse și mai mult prin aceste mici chinuri necunoscute de alții, dar imense pentru un om ce se leagă de orice. Oamenii nevoiași fac jertfe de care nu le e îngăduit să vorbească în fața femeilor oare trăiesc în lux și eleganță; ele văd lumea printr-o prismă ce înfășoară bărbații și lucrurile în aur. Optimiste din egoism, crude din etichetă, femeile acestea nu se mai obosesc să cugete, mulțumindu-se să petreacă, și își absolvă nepăsarea Față de nenorociri prin cufundarea în plăceri. Pentru ele, o bănuță nu face niciodată cât un milion, ci milionul li se pare o bănuță. Dacă dragostea trebuie să-și susțină cauza prin sacrificii mari, nu-i mai puțin adevărat că tot ca trebuie să le învăluiască ușor într-un văl, să le îngroape în tăcere; numai că, risipindu-și averea și viața, jertfindu-se, bogații profită în schimb de prejudecățile din lumea bună care dau totdeauna o anumită strălucire nesocotințelor lor sentimentale; pentru ei, tăcerea vorbește și vălul e o grație, în timp ce cumplita mea sărăcie mă osândește la suferințe îngrozitoare, fără a-mi fi măcar îngăduit să spun; „Iubesc!” sau „Mori” Dar la urma urmei, este asta un sacrificiu? Nu eram oare răsplătit din belșug prin plăcerea pe care o încercam jertfind totul pentru ea? Contesa făcea ca cele mai neînsemnate întâmplări din viața mea să capete o valoare extraordinară, să fie investite cu desfătări neasemuite. Nepăsător altădată în ceea ce privește aspectul îmbrăcăminții, îmi respectam acum haina ca pe un alt eu. Între a primi o rană și a mi se desprinde un fir de la frac, n-aș fi stat în cumpănă să aleg! Cred, dar, că simți situația mea, și înțelegei furia, nebunia crescândă, care mă mistuiau în

timpul drumului spre casă și pe care mersul pe jos le agrava probabil și mai mult! Încercam un fel de bucurie infernală de a mă vedea în culmea nenorocirii. Căutam să văd semnul unei prevestiri norocoase în această ultimă criză: dar o nenorocire nu vine niciodată singură. Ușa hotelului meu era între deschisă. Prin ferestruicile în formă de inimă, tăiate în obloane, zării o lumină ce se revărsa în stradă. Pauline și mama ei stăteau de vorbă, așteptându-mă. Auzii rostindu-se numele meu. Ascultai.

— Raphaël e mult mai bine decât studentul de la numărul șapte, spunea Pauline. Are un păr blond atât de frumos! Nu simți în glasul lui ceva, nu știu ce anume, dar ceva care-ți tulbură inima? Și pe urmă, măcar că pare puțin cam mândru, e așa de bun, are maniere așa de distinse! O, e cu adevărat foarte bine! Sunt sigură că femeile trebuie să fie nebune după el!

— Vorbești despre el ca și cum l-ai iubi, observă doamna Gaudin.

— O, îl iubesc ca pe un frate, răspunse ea râzând. Aș fi o urâcioasă dacă nu i-aș păstra prietenie. Nu m-a învățat el muzica, desenul, gramatica, mă rog, tot ceea ce știu acum? Tu nu prea ieși în seamă progresele mele, mămico, dar eu învăț atât de mult că peste câtva timp voi fi destul de pregătită ca să dau lecții, și atunci vom putea ține o servitoare.

Mă retrăsei încetișor, apoi, după ce făcui puțin zgomot, intrai în sală ca să-mi iau lampa, pe care Pauline veni s-o aprindă. Biata copilă aruncase un balsam alinător peste rănilor mele. Naivul ei elogiu la adresa mea avu darul de a mă încuraja. Aveam nevoie să cred în mine însumi și să aud o judecată imparțială asupra adevăratei valori a calităților mele. Speranțele-mi, astfel înviorate, se răsfrângeau, poate la urmă, asupra lucrurilor pe oare le vedeam. Poate că până atunci nu privisem cu destulă luare aminte scena ce mi se oferea atât

de des în fața ochilor, a celor două femei în mijlocul sălii; atunci, însă, admirai în toată realitatea lui foarte plăcutul tablou ai acestui interior modest, înfățișat cu atâta naivitate de pictorii flamanzi în operele lor. Mama, stând lângă o vatră aproape stinsă, împletea la ciorapi și lăsa să-i fluture pe buze un surâs blând. Pauline picta paravane; culorile și pensulele, întinse pe o măsuță, vorbeau ochilor prin efectele lor drăgălașe; dar, când se ridică de la locul ei și veni să-mi aprindă lampa, toată lumina se revărsă asupra chipului alb; trebuia să fi fost robit de o pasiune prea aprigă spre a nu-i admira mâinile transparente și trandafirii, frumusețea capului și atitudinea-i feciorelnică!

Noaptea și tăcerea din jur întregeau cu farmecul. Iar veghea aceea harnică, interiorul acela liniștit. Truda aceea continuă și dusă cu atâta voie bună arăta o resemnare religioasă, plină de sentimente alese. Era acolo, între lucruri și persoane, o armonie pe care n-aș putea-o defini. La Fedora, luxul era sec, el trezea în mine gânduri urâte, pe când sărăcia aceasta umilă, bunătatea asta firească, îmi răcoreau sufletul. Probabil ca prezența luxului mă umilea; lângă cele două femei, în mijlocul sălii aceleia întunecoasă, unde viața, simplificată, părea a se refugia în emoțiile sufletului, mă împăcăm poate cu mine însumi, având prilejul să-mi manifest acea putere protectoare la care țin atât de mult orice bărbat. Când fui aproape de Pauline, ea îmi aruncă o privire aproape ca de mamă și strigă, cu mâinile tremurătoare, punând iute lampa jos:

— Doamne, ce palid ești! Vai, e ud tot! Mama o să te usuce... Apoi, după o mică pauză adăugă: Domnule Raphaël, știi că-ți place laptele: astăseară am avut smântână, uite, vrei să guști?

Sări ca o pisicuță luând o cană de porțelan plină de lapte și mi-o aduse așa de repede, mi-o puse sub nas într-un chip așa de drăguț, că nu știam ce să fac.

— Vrei să mă refuzi? făcu ea cu o voce schimbată.

Amândoi ne înțelegeam mândria: Pauline părea că suferă din pricina sărăciei ei și că pe mine mă învinuiește de trufie. Mă înduioșai. Smântână era desigur prânzul ei de a doua zi; o primii totuși. Biata fată încercă să-și ascundă bucuria, dar licărirea din ochi o trăda.

— Chiar aveam nevoie, îi spusei, așezându-mă pe scaun. (O expresie de îngrijorare îi umbri fruntea.) Ți-aduci aminte, Pauline, de pasajul acela în care Bossuet ne vorbește despre Dumnezeu spunând că el răsplătește un pahar de apă mai bucuros decât o victorie?

— Da, răspunse ea.

Și pieptul i se zbătea ca pieptul unei pitulici, ținută în mână de un copil.

— Ei bine, fiindcă în curând ne vom despărți, adăugai cu o voce tremurătoare, lasă-mă să-ți arăt recunoștința pentru îngrijirile pe care, dumneata și mama dumitale, le-ați avut față de mine.

— O, să lăsăm socotelile astea, zise ea râzând.

Râsul ei ascundea o emoție ce mă îndureră.

— Pianul meu, continuai eu ca și cum nu i-aș fi auzit ultimele vorbe, este una dintre piesele cele mai bune ale lui Ecard^[180]: ți-l dăruiesc. Primește-l fără nicio rezervă, și așa, n-aș putea să-l iau cu mine în călătoria pe care am de gând s-o fac.

Lămurite, probabil, de accentul melancolic al vorbelor ineale, cele două femei părură a mă fi înțeles și se uitară la mine cu o curiozitate amestecată cu groază. Iubirea pe care o căutam în mijlocul regiunilor înghețate din lumea mare, iat-o, așadar, aici, sinceră, fără lux, dar mângâietoare și, poate, durabilă.

— Nu e nevoie să-ți faci atâtea griji, îmi spuse mama. Rămâi aici, adăugă ea, soțul meu se află în drum spre casă. Astă-seară am citit Evanghelia sfântului Ioan, în timp ce Pauline ținea atârnată între degete cheia noastră legată de biblie, și cheia

s-a răsucit. Această prevestire arată că Gaudin e sănătos și-i merge bine. Pauline a mai încercat o dată, pentru dumneata și pentru tânărul de la numărul șapte, dar cheia nu s-a răsucit decât pentru dumneata. O să fim cu toții bogați, Gaudin are să se întoarcă milionar: l-am văzut în vis pe o corabie plină de șerpi; din fericire, apa era tulbure, ceea ce înseamnă aur și pietre prețioase.

Vorbele acestea prietenești și deșarte, asemănătoare cântecelor îngânate de o mamă care alină rănilor copilului ei, îmi redară un fel de liniște. Din tonul și din privirea bunei femei se desprindea acea blajină simpatie care nu curmă mânia, dac o domolește, o leagănă și o ușurează. Mai pătrunzătoare decât mama ei, Pauline mă cerceta cu multă neliniște; ochii ei inteligenți păreau a-mi ghici atât viața, cât și viitorul. Mulțumii mamei și fiicei cu o înclinare a capului, apoi fugii de lângă ele, de teamă să nu mă înduioșez.

Ajuns sus, în podul meu, mă culcai în prada nenorocirii mele. Imaginația mea fatală îmi schița mii de planuri fără temei și îmi dicta niște hotărâri imposibile. Când un om răscolește prin cenușa averii lui, el tot mai găsește acolo un anumit sprijin; eu însă mă aflam în neant. Ah, dragul meu, dăm prea ușor vina pe sărăcie. Să fim mai indulgenți față de urmările celui mai activ dintre toate dizolvantele sociale. Acolo unde stăpânește sărăcia, nu mai există nici rușine, nici crime, nici virtuți, nici spirit. În momentele acelea eram cu mintea pustie, fără nicio putere, ca o fetiță căzută în genunchi în fața unui tigru. Un om fără pasiune și fără bani rămâne stăpân pe propria sa persoană; dar când un sărac lipit pământului iubește, el nu-și mai aparține sieși, prin urmare nu se mai poate nici măcar omorî. Iubirea ne înzestrează cu un fel de religie bună pentru uzul propriu, prin care respectăm în noi înșine o altă viață; dar ea devine atunci cea mai îngrozitoare dintre suferințe,

suferința străbătută de o speranță, o speranță care te face să accepți orice torturi. Am adormit cu gândul de a mă duce a doua zi să-i împărtășesc lui Rastignac ciudata hotărâre a Fedorei.

— Aha, aha! mă întâmpină Rastignac, văzându-mă intrând la el la nouă dimineața, știu ce te aduce, Fedora te-a dat probabil afară. Anumite suflete bune, geloase de succesul tău la contesă, au zvonit că te căsătorești cu ea. Numai Dumnezeu știe câte năzbâtii ți-au atribuit și cu câte calomnii te-au blagoslovit rivalii tăi!

— Ah, acum înțeleg totul! strigai eu.

Mi-am adus aminte de toate obrăznicile mele și mi-am dat seama cât de sublimă fusese contesa. După părerea mea, eram un mișel care nu suferise încă destul de mult, iar în îngăduința ei nu vedeam acum decât mila răbdătoare a iubirii.

— Să n-o luăm așa repede, îmi spune prudentul gascon. Fedora e înzestrată, cu acea putere de pătrundere proprie femeilor profund egoiste, și s-ar putea să te fi judecat într-un moment când tu nu vedeai în ea decât averea și luxul; în pofida dibăciei tale, poate că ți-a citit până în fundul sufletului. E destul de prefăcută pentru a nu ierta nicio prefăcătorie. Mă tem, adăugă el, că te-am îndrumat pe o cale greșită. Cu toată finețea spiritului și a manierelor ei, fapta aceasta mi se pare că vrea să fie impunătoare ca toate femeile care nu simt plăcerea decât prin cap. Pentru ea, fericirea stă întreagă în bunăstarea vieții, în desfătările sociale; la ea, sentimentul e un mijloc, e în stare să te nenorocască și să facă din tine primul ei servitor...

Rastignac vorbea unui surd. Îl întrerupsei, arătându-i cu o falsă voioșie situația mea bănească.

— Ieri seară, îmi răspunse el, un ghinion teribil mi-a suflat toți banii de care puteam dispune. Fără nenorocul ăsta păcătos, mi-aș fi împărțit bucuros

punga cu tine. Dar hai să prânzim la restaurant, poate că stridiile ne vor da un sfat bun.

Se îmbracă, puse să se înhame caii la cabrioletă, apoi, ca și cum am fi: fost doi milionari, intrarăm la „Café de Paris” cu înfumurarea unor speculatori îndrăzneți ce trăiesc din capitaluri închipuite. Îndrăcitul de gascon mă uimea cu purtările lui nestingherite și cu netulburata-i încredere în sine. Pe când ne luam cafeaua, după ce terminasem o masă foarte gustoasă și cât se poate de bine combinată, Rastignac, care distribuia saluturi la o mulțime de tineri deopotrivă de recomandabili prin grația persoanei lor ca și prin eleganța vestimentară, îmi spuse, văzând pe unul dintre acești dandy^[181] intrând pe ușă:

— Uite-ți omul.

Și făcu semn spre un gentilom cu lavalieră mare, care părea a căuta o masă pe placul său, chemându-l să vină ca să-i vorbească.

— Șmecherul acesta, îmi șopti Rastignac la ureche, e decorat fiindcă a publicat lucrări pe care nici nu le înțelege: e chimist, istoric, romancier, publicist; încasează sferturile, treimile, jumătățile de la nu știu câte piese de teatru și e tot atât de ignorant ca măgăreața lui don Miguel. Nu-i un om, e un nume, o etichetă cunoscută de public. De aceea se va feri totdeauna să pășească în acele birouri deasupra cărora se află inscripția: „Aici poți să scrii singur.” E atât de șiret, că ar putea trage pe sfoară un congres întreg. În două cuvinte, e o corcitură morală, nici prea cinstit, nici cu totul potlogar. Dar, sst! s-a bătut deja în duel; lumea nu cere mai mult și spune despre el: „E un om onorabil”.

— Ei, excelentul meu prieten, onorabilul meu prieten, ce mai face Înțelepciunea Voastră? i se adresă Rastignac în clipa când necunoscutul se așeză la o masă vecină.

— Ia, așa și așa... Sunt copleșit de muncă. Mi-au căzut în mână niște materiale din care aș putea

întocmi cele mai curioase memorii istorice, dar nu știu cui să le atribui. Asta mă chinuie cumplit; și totul trebuie făcut în grabă, cât timp memoriile mai sunt încă la modă.

— E vorba de niscaiva memorii contemporane, sau vechi? Despre viața de la curte?... sau despre ce?

— Despre afacerea Colierului^[182].

— Să nu zici că-i o minune?! făcu Rastignac râzând către mine.

Apoi, întorcându-se spre speculator:

— Domnul de Valentin, reluă el, arătându-mă, e unul dintre prietenii mei, pe care ți-l prezint ca pe una dintre viitoarele noastre celebrități literare. A avut o mătușă, marchiză, foarte bine văzută la curte, și de doi ani lucrează la o istorie regalistă a revoluției.

Pe urmă, aplecându-se la urechea ciudatului negustor, îi zise:

— Are talent, dar e un prostănac care ar putea să-ți facă memoriile, în numele mătușii lui, pentru o sută de taleri de volum.

— Îmi convine, răspunse celălalt, fluturându-și lavaliera, Chelner, stridiile mele repede!

— Da, dar îmi vei da și mie un comision de douăzeci și cinci de ludovici, iar lui îi vei plăti un volum înainte, reluă Rastignac.

— Nu, nu. Nu-i dau înainte decât cincizeci de taleri, ca să fiu mai sigur că voi primi repede manuscrisul

Rastignac îmi repetă încet convorbirea aceasta negustorească, apoi, fără să-mi ceară părerea:

— Primim, îi răspunse el. Când putem să venim să încheiem afacerea?

— Ei bine, veniți mâine scară, la ora șapte, să cinăm aici.

Ne scularăm să plecăm. Rastignac zvârli ceva chelnerului, puse nota de plată în buzunar și ieșirăm. Eram uluit de ușurința, de nepăsarea cu

care o vânduse pe respectabila mea mătușă, marchiza de Montbauron.

— Prefer să plec cu vaporul în Brazilia și să-i învăț pe indienii de acolo algebra, despre care habar n-am, decât să pătez numele familiei mele!

Rastignac mă întrerupse cu un hohot de râs.

— Ești un prost! Ia mai întâi cei cincizeci de taleri, și apucă-te de memorii. Când vor fi gata, vei refuza să le pui pe numele mătușii tale, nerodule! Doamna de Montbauron, moartă pe eșafod, cu fustele, considerația, frumusețea, fardul și pantofii ei, face mai mult decât șase sute de franci firește. Iar dacă librarul nu va binevoi să-ți plătească mătușa atât cât merită, n-are decât să găsească vreun bătrân șarlatan sau mai știu eu ce contesă decăzută, ca să iscălească memoriile.

— Ah! exclamai eu, pentru ce am ieșit oare din mansarda mea virtuoasă! Lumea are fețe atât de urâte și mârșave!

— Bun, răspunse Rastignac, e vorba de afaceri și noi facem poezie! Ești un copil. Ascultă: în ce privește memoriile, publicul le va judeca; în ce privește proxenetul meu literar, află că și-a cheltuit opt ani din viață și și-a plătit relațiile cu librăria prin experiențe destul de crude. Împărțind cu el în mod inegal munca pentru scrierea cărții, o să te alegi, în schimb, cu partea cea mai bună a câștigului. Căci douăzeci și cinci de ludovici sunt pentru tine o sumă cu mult mai mare decât o mie de franci pentru el. La urma urmei, cred că poți să scrii și tu niște memorii istorice, făcând o operă de artă cum nu mai există alta, de vreme ce Diderot a scris șase predici tot pentru o sută de taleri^[183].

— Fie, îi spusei mișcat, m-ai prins la strâmtoare, dragul meu prieten, îți rămân recunoscător. Douăzeci și cinci de ludovici mă vor face un om bogat...

— Și încă mai bogat decât crezi, replică el râzând. Dacă Finot îmi dă un comision pentru această afacere, nu bănuiești că el e tot pentru tine?

Haidem la Bois de Boulogne^[184] – făcu el – o vom vedea acolo pe contesa ta, iar eu ți-o voi arăta pe frumoasa văduvioară cu care urmează să mă însor, o ființă încântătoare, o alsaciană nițel cam grasuță. Citește pe Kant, pe Schiller, pe Jean-Paul, precum și o groază de cărți hidraulice^[185]. Are mania de a-mi cere mereu părerea și trebuie să-i dau impresia că înțeleg mofturile acelea nemțești și că știu o grămadă de balade, și unele și altele, otrăvuri pe care doctorul mi le-a interzis. N-am izbutit încă s-o lecuiesc de entuziasmul ei literar, varsă șiroaie de lacrimi când îl citește pe Goethe și sunt nevoit să plâng și eu puțin, așa de formă, căci e vorba de un venit de cincizeci de mii de livre, iubiture, precum și de cel mai drăguț picioruș și cea mai drăguță mânușiță din lume!... Ah, dacă n-ar zice *enghelul* meu și *ceardă*, în loc de înger și ceartă, ar fi o femeie desăvârșită!

O văzurăm pe contesă, strălucitoare, într-un echipaj scânteietor. Cocheta ne salută foarte afectuos, aruncându-mi un zâmbet ce mi se păru atunci divin și plin de iubire. Ah, eram fericit, mă credeam iubit, aveam bani și toate comorile dragostei, scăpasem de sărăcie! Ușor, vesel, mulțumit de tot ce mă înconjură, o găsii fermecătoare pe iubita prietenului meu. Copacii, aerul, cerul, întreaga natura părea că-mi repetă zâmbetul Fedorei. Întorcându-ne de la Champs Élysées, ne abăturăm pe la pălărierul și croitorul lui Rastignac. Afacerea Colierului mă ajută să trec de la mizerabila mea stare de pace, la o formidabilă stare de război. De acum încolo puteam să țin piept fără teamă, prin grație și eleganță, cu tinerii ce roiau în jurul Fedorei. Mă întorsei acasă, mă închisei în camera mea, stând liniștit, în aparență, la fereastra mansardei, dar luându-mi pentru totdeauna adio de la acoperișurile mele, trăind în viitor, dramatizându-mi viața, mizând pe dragoste și pe desfătărilor ei. Vai, cât de vijelioasă poate să devină o existență

între cei patru pereți ai unei mansarde! Sufletul omenesc e o zână care face dintr-un pai, diamante; sub bagheta ei, palatele fermecate răsar ca florile într-o câmpie sub mângâierea caldă a soarelui...

A doua zi, spre prânz, Pauline bătu încetișor la ușa mea și-mi aduse – ce crezi? – o scrisoare de la Fedora. Contesa mă ruga să trec s-o iau din grădina Luxembourg, pentru a ne duce să vedem împreună Muzeul și Jardin des Plantes.

— Comisionarul așteaptă răspunsul, îmi spuse fata după o clipă de tăcere.

Așternui pe hârtie la repezeală un bilețel de mulțumire și-l dădui Paulinei să-l ducă. Mă îmbrăcai. În clipa când, destul de mulțumit de mine, terminam cu gătitul, mă cuprinse un fior de gheață la gândul:

„Fedora a venit cu trăsura sau pe jos? Va ploua? Va fi frumos?... Dar, îmi spusei, indiferent dacă va fi venit pe jos sau cu trăsura, ești sigur vreodată de ceea ce-i poate trece prin cap unei femei? S-ar putea să n-aibă bani la ea și dacă-i vine chef să dea cinci franci vreunui pui de coșar numai fiindcă-i plac zdrențele lui?”

N-aveam nicio para chioară și urma să am bani abia seara. O, cât de scump plătește un poet, în asemenea crize ale tinereții, forța intelectuală cu care l-a înzestrat felul de viață și munca! într-o secundă, mă înțepără, ai tot atâtea săgeți, mii de gânduri vii și dureroase. Mă uitai la cer prin fereastra mansardei, timpul era foarte nesigur. La nevoie, puteam să închiriem o trăsură cu ziua; dar asta nu mă va face să tremur în orice moment, când mi-ar fi lumea mai dragă, la gândul că s-ar putea să nu-l întâlnesc pe Finot, seara? Nu mă simțeam destul de tare ca să îndur o astfel de teamă în toiul fericirii mele. Deși eram convins că nu voi găsi nimic, întreprinsei o mare explorare prin odaia mea, căutai galbenii imaginari până și în fundul saltelei, scotocii tot, scuturai chiar și o

pereche de cizme vechi. În prada unei înfrigurări nervoase, mă uitai la mobile cu o privire rătăcită, după ce le întorsesem pe toate cu susul în jos. Vei putea înțelege oare delirul ce mă cuprinse când, deschizând pentru a șaptea oară sertarul mesei mele de scris, pe care-l trăsei cu acea nepăsare ce ne copleșește în urma desperării, zării, lipită de o margine a cutiei, pitită viclean, dar curată, zâmbitoare, lucitoare ca o stea ce răsare, o frumoasă și nobilă monedă de cinci franci? Fără a-i mai cere socoteală nici de tăcerea, nici de cruzimea de care era vinovată stând ascunsă acolo, o sărutai ca pe un prieten credincios ce-mi sare în ajutor și o salutai cu un strigăt ce răsună în toată casa. Mă întorsei brusc și o văzui pe Pauline galbenă ca ceara.

— Am crezut, zise ea cu o voce sugrumată, că te-ai lovit! Comisionarul... (Se întrerupse ca și cum s-ar fi înăbușit.) Dar l-a plătit mama, adăugă ea.

Apoi fugi, zburdalnică și copilăroasă ca un capriciu. Mititica! îi dorii fericirea mea. În clipa aceea mi se părea că port în suflet toată fericirea de pe pământ și aș fi vrut să înapoiez nenorociților partea pe care credeam că le-o răpesc lor.

După cum mai întotdeauna se întâmplă să ni se adeverească presimțirile rele, contesa dăduse drumul trăsurii. Printr-una dintre acele toane pe care femeile frumoase nu și le explică adesea nici lor însele, ea voia să meargă la Jardin des Plantes de-a lungul bulevardelor, pe jos.

— Dar o să plouă, îi spusei.

Ea găsi cu cale să mă contrazică. Întâmplător, fu frumos atâta timp cât străbăturăm grădina Luxembourg. Când ieșirăm, un nor gros, a cărui direcție mă umplea de neliniște, lăsând să cadă câțiva stropi de apă, ne sili să ne urcăm într-o trăsură. Când dădurăm în bulevard, ploaia încetă, cerul se însenină iar, Ajungând la Muzeu, eu vrui să dau drumul trăsurii, dar Fedora mă rugă să o

rețin. Ce de chinuri! Dar faptul că vorbeam cu ea, înăbușindu-mi în piept un delir tainic ce fără îndoială se trăda pe chipul meu prin cine știe ce zâmbet prostesc și silit; faptul că rătăceam prin Jardin des Plantes, străbătând aleile înverzite și simțind brațul ei sprijinit pe al meu, avea în el ceva fantastic, era un vis întreg, în plină zi. Totuși, mișcările ei, fie mergând, fie oprindu-se, n-aveau nicio căldură, nimic drăgăstos, cu toată aparenta lor voluptate. De câte ori încercăm să-mi armonizez oarecum ființa cu a ei, mă loveam de o bruscare lăuntrică și ascunsă din partea sa, de ceva pornit parcă, de ceva neobișnuit. Femeile fără suflet n-au nimic cald în gesturile lor, De aceea, nu puteam fi uniți nici prin aceeași voință, nici prin același pas. Nu există cuvinte care să exprime acest dezacord material dintre două ființe, căci nu ne-am obișnuit încă să descifrăm o cugetare într-o mișcare. Fenomenul acesta din făptura noastră se simte instinctiv, el nu poate fi exprimat.

În timpul acelor învolburări violente ale pasiunii mele – reluă Raphaël după un moment de tăcere, și, ca și cum ar fi răspuns unei muștrări ce și-ar fi adresat-o sieși – nu mi-am cercetat senzațiile, nu mi-am analizat fericirea, nici nu mi-am numărat bătaile inimii, așa cum face un avar cercetându-și sau cântărindu-și piesele de aur. O, nu. Dar astăzi experiența își aruncă trista ei lumină asupra întâmplărilor petrecute mai înainte și amintirea îmi aduce în fața ochilor toate aceste imagini, așa cum pe un timp frumos valurile mării aruncă la țărm, bucată cu bucată, rămășițele unui naufragiu.

— Ai prilejul să-mi faci un serviciu destul de important, îmi zise contesa, privindu-mă cu un aer încurcat. După ce ți-am mărturisit repulsia mea față de iubire, îmi vine mai ușor să-ți cer un serviciu în numele prieteniei. Nu crezi că ai câștigat mai mult, adăuga ea râzând, îndatorându-mă astăzi?

O priveam cu durere. Fiindcă nu simțea nimic alături de mine, era lingușitoare și nu afectuoasă; mi se părea că joacă doar un rol, ca o actriță dibace; apoi, deodată, tonul vocii ei, o privire, un cuvânt, îmi trezeau din nou speranțele. Dar, dacă iubirea mea întăritată mi se oglindea toată în ochi, ea înfrunta fulgerele din privirea mea fără ca limpezimea privirii ei să se tulbure, căci, ochii săi păreau căptușiți cu o foiță de metal, ca ai tigrilor. În momentul acela, o uram.

— Protecția ducelui de Navarreins, zise ea în continuare, dând vocii accente pline de dezmiardare, mi-ar fi foarte folositoare pe lângă o persoană atotputernică din Rusia, a cărei intervenție e necesară pentru a mi se face dreptate într-o afacere care privește în același timp averea și poziția mea în lume, anume recunoașterea căsătoriei mele de către împărat. Ducele de Navarreins e vărul dumitale, nu-i așa? O scrisoare din partea lui ar hotărî totul.

— Îți stau la dispoziție, îi răspunsei. Poruncește.

— Ești foarte amabil, reluă ea strângându-mi mâna. Vino să iei masa cu mine, îți voi spune totul, ca unui duhovnic.

Femeia asta atât de neîncrezătoare, atât de ascunsă, și pe care nimeni n-o auzise spunând o iotă în legătură cu interesele ei, avea așadar să mă consulte.

— O, ce dragă mi-e acum tăcerea pe care mi-ai impus-o! rostii eu. Dar aș fi vrut o încercare și mai grea încă.

În momentul acela, ea primi beția privirilor mele și nu-mi refuză admirația; mă iubea, deci! Ajunserăm acasă la ea. Din fericire, ultimii bani de pe fundul pungii mele putură mulțumi pe birjar. Petrecui o zi minunată, singur cu ea, la ea. Era prima dată când puteam s-o văd așa. Până în ziua aceea lumea, politețea ei stânjenitoare și felul rece de a se purta, ne despărțiseră mereu, chiar și în timpul somptuoaselor ei mese. De data asta însă

eram la ea ca și cum am fi trăit amândoi sub același acoperiș, era a mea, ca să zic așa. Imaginația-mi hoinară distrugea toate piedicile, înșirua toate întâmplările vieții după pofta inimii și mă arunca în deliciile unei iubiri fericite. Socotindu-mă soțul ei, o admiram când o vedeam ocupată cu amănunte neînsemnate, mă simțeam plin de fericire chiar numai când o priveam cum își scoate șalul sau pălăria. Mă lăsă singur câteva clipe, apoi se întoarse cu părul aranjat, fermecătoare. Pentru mine se gătise așa de frumos! În timpul mesei, mă copleși cu tot felul de atenții și puse grații nesfârșite în mii de lucruri ce par nimicuri și care, totuși, formează jumătate din viață. Când trecurăm amândoi în fața unui foc sclipitor, așezați pe mătasuri, înconjurați de cele mai îmbietoare creații ale unui lux oriental, când văzui atât de aproape de mine această femeie a cărei frumusețe celebră făcea să palpите nenumărate inimi, această femeie atât de greu de cucerit, vorbindu-mi, făcându-mă obiectul tuturor gingășiilor ei, dulcea mea fericire deveni aproape o suferință. Spre nenorocirea mea, îmi amintii de importanta afacere ce trebuia să închei, și voi să plec la întâlnirea ce-mi fusese dată în ajun.

— Cum! așa curând? făcu ea văzându-mă că-mi iau pălăria.

Mă iubea! Așa credeam cel puțin, auzind-o rostind aceste trei cuvinte cu o voce mângâietoare. Spre a-mi prelungi extazul, aș fi dat bucuros câte doi ani din viață pentru fiecare ceas pe care ea era dispusă să mi-l acorde. Fericirea mea crescuse odată cu toți banii pe care-i pierdeam! Era miezul nopții când mă lăsă să plec. Totuși, a doua zi, eroismul meu mă costă multe remușcări, mă temeam să nu fi pierdut afacerea cu memoriile, devenită de cea mai mare însemnătate pentru mine. Alergai la Rastignac, și ne duserăm împreună să-l prindem la scolare pe titularul lucrărilor mele viitoare. Finot îmi citi un act în care nu era deloc vorba de mătușa

mea și, după iscălirea lui, îmi numără cincizeci de taleri. Prânziram împreună toți trei. După ce-mi achitai noua pălărie, apoi șaiszeci de bonuri de câte un franc și cincizeci, precum și datoriile, nu-mi mai rămase decât treizeci de franci; dar pentru câteva zile înlăturasem toate grijile vieții. Dacă aș fi vrut să-l ascult pe Rastignac, puteam să am comori adoptând pe față „sistemul englez”. El ținea morțiș să-mi creeze un credit și să mă convingă să mă împrumut, pretinzând că împrumuturile susțin creditul. După el, viitorul era, dintre toate capitalurile de pe lume, cel mai demn de luat în seamă și cel mai solid. Ipotecându-mi astfel datoriile în contul veniturilor mele viitoare, mă făcu mușteriu croitorului său, un adevărat artist care înțelegea „tinerețea” și urma să mă lase în pace până la căsătoria mea.

Din ziua aceea, terminai cu viața monahală și studioasă pe care o dusesem timp de trei ani. Eram nelipsit de la Fedora, unde încercai să întrec, prin aparențe, pe toți neobrzăzații și pe toți eroii de salon ca se aflau acolo. Crezând că am scăpat pentru totdeauna de sărăcie, îmi recăpătai libertatea de spirit, îmi zdrobeam rivalii și treceam drept un bărbat plin de farmec, cu multă prestanță și irezistibil. Dar unii mai pricepuți spuneau, când era vorba de mine: „Un băiat atât de deștept n-ar trebui să aibă pasiuni decât în cap!” îmi lăudau cu indulgență mintea, în pofida sensibilității. „Ferice de el că nu iubește! spuneau ei. Dacă ar iubi, ar mai avea oare atâta voioșie, atâta vervă?” Cu toate astea, în prezența Fedorei eram de un sentimentalism stupid! Singur cu ea, nu mă pricepeam să-i spun nimic, sau dacă deschideam gura o făceam ca să defăimez iubirea; eram de-o veselie tristă, ca un curtean care vrea să-și ascundă o ciudă amarnică. În cele din urmă, încercam să mă fac indispensabil vieții, fericirii, vanității ei; aflându-mă zi de zi în preajma sa, devenisem un sclav, o jucărie, eram neîncetat la ordinele sale.

După ce-mi pierdeam astfel toată ziua, mă întorceam acasă ca să lucrez nopțile și nu mai dormeam decât două-trei ceasuri în cursul dimineții. Dar, neavând, ca Rastignac, obișnuința „sistemului englez”, mă trezii în curând fără niciun ban. Din clipa aceea, scumpul meu prieten» încrezut dar fără noroc, elegant dar fără bani, îndrăgostit dar fără să se știe. căzni din nou în viața aceea chinuită, în acea rece și adâncă nenorocire ascunsă cu grijă sub înșelătoarele aparențe ale luxului. Simții din nou suferințele de la început, dar cu mai puțină ascuțime; mă obișnuisem fără îndoială cu crizele lor teribile. Adesea prăjiturile și ceaiul, servite cu atâta zgârcenie în saloane, erau singura mea hrană. Uneori, îmbelșugatele mese ale contesei îmi țineau de foame două zile. Îmi consacrasem tot timpul, toate strădaniile și toată puterea de observație ca să pătrund mai adânc în caracterul de nepătruns al Fedorei. Mai înainte, speranța sau deznădejdea îmi influențau opinia, vedeam în ea, rând pe rând, sau femeia cea mai iubitoare, sau ființa cea mai nesimțitoare a sexului ei; acum, momentele acestea alternative de bucurie și tristețe deveniră de nesuportat. Voui să-mi ucid dragostea, ca să dau un deznodământ acestei lupte îngrozitoare, în sufletul meu luceau câteodată licăriri sinistre și mă făceau să întrezăresc prăpăstii între mine și ea. Contesa îmi despărțea temerile: niciodată nu surprinsesem vreo lacrimă în ochii ei; la teatru, scena cea mai înduioșătoare o lăsa rece și zâmbitoare. Își rezerva toată ascuțimea de spirit pentru ea, și n-o interesa nici nenorocirea, nici fericirea altuia. Pe scurt, își bătuse joc de mine! Fericit de-a face un sacrificiu pentru ea, mă înjosisem aproape ducându-mă la ruda mea, ducele de Navarreins, un egoist care roșea din pricina sărăciei mele și care era prea pornit împotriva-mi ca să nu mă urască. El mă primi cu politețea aceea rece care dă vorbelor și gesturilor aparența insultei.

Privirea lui îngrijorată îmi făcu milă. Îmi era rușine pentru el, de micimea sa în mijlocul atâtor măreții, de sărăcia lui în mijlocul aceluia lux. Îmi vorbi de pierderile considerabile pe care i le pricinuise impozitul de trei la sută; îi spusei atunci scopul vizitei mele. Schimbarea sa la față, care din glacială deveni binevoitoare, mă dezgustă. Ei bine, dragul meu, se duse la contesă și mă zdrobi. Fedora găsi pentru el farmece, vrăji necunoscute; îl seduse și trată fără mine acea afacere misterioasă din care eu nu aflai un cuvânt: nu fusesem pentru ea decât un mijloc!... Atunci când se întâmplă ca și vărul meu să fie la ea, părea a nici nu mă băga în seamă și mă primea poate cu mai puțină plăcere chiar decât în ziua când îi fusesem prezentat. Într-o seară, mă umili în fața ducelui printr-unul dintre acele gesturi și printr-una dintre acele priviri, pe oare nicio vorbă nu le-ar putea schița. Am plecat plângând, punând la cale mii de planuri de răzbunare, gândindu-mă la siluiri îngrozitoare... Adesea o însoțeam la Bouffons; acolo, lângă ea, cu totul copleșit de dragoste, o contemplam, lăsându-mă pradă farmecului de a asculta muzica, mistuindu-mi sufletul în dubla desfătare de a iubi și de a-mi regăsi bătăile inimii în frazele muzicianului.

Iubirea mea umplea văzduhul, scena, triumfa pretutindeni, numai asupra iubitei mele nu. Apucam atunci mâna Fedorei, îi studiam trăsăturile feței și ochii, implorând o contopire a sentimentelor noastre, una dintre acele armonii năprasnice care, stârnite de note, fac să vibreze sufletele la unison; mâna ei rămânea însă mută, iar ochii-i nu spuneau nimic. Când focul din inimă, ce-mi izbucnea prin toate fibrele, o lovea prea tare în obraz. Îmi arunca surâsul acela căutat, convențional, reprodus la Salon pe buzele tuturor portretelor. Nu asculta muzica. Dumnezeieștile pagini ale lui Rossini, Cimarosa, Zingarelli nu-i aminteau niciun sentiment, nu-i tălmăceau nicio

clipă de lirism din viața ei; sufletul ei era sterp. Fedora se producea acolo ca un spectacol în spectacol. Binoclul îi rătăcea fără încetare de la o lojă la alta; îngrijată, deși stăpânită, era victima modei: loja, pălăria, trăsura, persoana sa erau totul pentru ea. Întâlnești adesea oameni cu o înfățișare uriașă care ascund o inimă caldă și duioasă într-un trup de bronz; ea ascundea o inimă de bronz sub un înveliș plăpând și delicat. Știința mea fatală reușea să destrame multe văluri.

Dacă a avea maniere alese înseamnă a te uita pe tine însuși pentru altul, a pune în voce și în gesturi o blândețe continuă, a te face plăcut altora ajutându-i să se simtă mulțumiți de ei înșiși, atunci Fedora, cu toată finețea ei, nu izbutise să șteargă urmele originii de rând; uitarea de sine era falsitate; manierele-i în loc să fie înnăscute, fuseseră dobândite cu trudă; în fine politețea ei aducea a ceva impus. Cu toate astea, cuvintele ei mieroase erau pentru favoriți expresia bunătății, exagerația ei pretențioasă era un nobil entuziasm. Numai eu, singurul, îi studiasem strâmbăturile, îi despuiasem ființa lăuntrică de pojghița aceea subțire cu care lumea se declară mulțumită, și nu mă mai lăsam înșelat de maimuțările ei; îi cunoșteam ca-n palmă sufletul de pisică. De câte ori vreun nerod îi făcea complimente, o lăuda, mi-era rușine pentru ea. Și totuși o iubeam încă! Speram să-i topesc inima de gheață sub aripile unei iubiri de poet. Dacă izbuteam câteodată să-i trezesc în suflet o duioșie de femeie, dacă o inițiam în sublimul devotamentului, atunci o vedeam desăvârșită, devenea un înger pentru mine. O iubeam ca bărbat, ca amant, ca artist, când, pentru a o cuceri, ar fi trebuit să n-o iubesc deloc; un înfumurat sigur de sine, un om calculat și rece, ar fi triumfat poate. Deșartă, șireată, ar fi înțeles fără îndoială limbajul vanității, s-ar fi lăsat prinsă în capcanele unei intrigi amoroase; un bărbat aspru, nepăsător, ar fi dominat-o cu ușurință. Chinuri

ascuțite îmi sfâșiau sufletul când își dădea prostește pe față tot egoismul. Cu îndurare o vedeam parcă târziu, cândva, singură în viață, neavând cui să întindă o mână, neîntâlnind nicio privire prietenoasă în care să și-o odihnească pe a ei. Într-o seară, avui curajul să-i zugrăvesc în culori viguroase bătrânețea-i pustie, goală și tristă. În fața unei asemenea îngrozitoare răzbunări a naturii înșelate, ea rosti o frază cumplită:

— Voi fi mereu bogată, îmi răspunse. Ei bine, cu aur putem crea oricând în jurul nostru sentimentele de care avem nevoie spre a ne simți bine.

Ieșii zguduit de logica acestui lux, a acestei femei, a lumii de azi, învinuindu-mă că nu-s decât un idolatru neghiob. După cum eu n-o iubeam pe Pauline cea săracă, de ce dar bogata Fedora nu l-ar respinge pe Raphaël? Conștiința noastră e un judecător ce nu dă greș, atâta timp cât n-am ucis-o încă. „Fedora – îmi striga un glas sofistic – nici nu iubește, nici nu respinge pe nimeni; e liberă, dar odinioară s-a dat pentru aur. Fie ca amant, fie ca soț, contele rus a avut-o. Ispita o va mai încerca, măcar o dată, în viață. Așteapt-o!” Nici castă, nici stricăță, această femeie trăia departe de umanitate, într-o sferă a ei proprie, poate infern, poate paradis. Acest mister – femelă, înveșmântat în cașmir și broderii – răscolea în inima mea toate simțămintele omenești: mândrie, ambiție, dragoste, curiozitate...

O slăbiciune a modei sau acea poftă de a părea originali, ce ne urmărește pe toți, răspândise mania de a lăuda un mic spectacol de la un teatru de pe bulevard. Contesa își manifestă dorința de a vedea fața dată cu făină a unui actor ce făcea deliciul câtorva oameni de spirit, și eu avui cinstea de a o însoți la prima reprezentație a nu știu cărei farse proaste. Loja nu costa decât cinci. franci, dar eu n-aveam o lăascaie. Având încă de scris o jumătate de volum memorii, nu îndrăzneam să-i cerșesc un

ajutor lui Finot, iar Rastignac, providența mea bună, lipsea. Strâmtoarea asta neconținută mă urmărea pas cu pas. Alta dată, pe când ieșeam de la teatrul „Des Bouffons”, pe o ploaie a naibii, Fedora chemase o trăsură ca să mă ducă acasă, fără să mă pot sustrage îndatoririi la care mă obliga vrând-nevrând: nu vru să ia în seamă niciunul dintre motivele mele, nici că îmi place să merg pe ploaie, nici că vreau să mă duc să joc cărți. Nu-mi bănuia sărăcia nici după stânjeneala în mișcări, nici după vorbele glumețe dar triste. Ochii mi se învăpăiau, dar oare înțelegea ea vreo privire? Viața tinerilor e o jucărie supusă celor mai ciudate capricii! Pe drum, fiecare învărtitură a roților îmi stârnea gânduri ce-mi mistuiau creierii; încercai să desprind o scândură de la fundul trăsurii, sperând să mă prăvălesc pe pavaj și astfel să scap, dar, întâmpinând greutate de neînvins, începui să râd fără rost, apoi căzui într-o tăcere posacă, buimac, ca un om cu lațul de gât. Când sosii cu trăsura acasă, la primele cuvinte ce le gângăvii, Pauline mă întrerupse zicând:

— Dacă n-ai mărunț...

Ah, muzica lui Rossini nu era nimic pe lângă aceste vorbe. Dar să ne întoarcem la teatrul Funambulilor^[186]. Ca să pot conduce pe contesă acolo, mă gândii să amanetez rama de aur ce încadra portretul mamei mele. Cu toate că Muntele de Pietate se conturase în mintea mea ca o poartă de închisoare, totuși aș fi preferat să-mi duc singur patul acolo, decât să cer cuiva de pomană. Privirea unui om căruia îi ceri bani îți produce atât de mult rău! Uncie împrumuturi ne costă onoarea, după cum unele refuzuri rostite cu glas prietenesc ne distrug o ultimă iluzie. Pauline lucra, mama ei se culcase. Aruncând o privire furișă spre patul ale cărui perdele erau puțin trase, și văzându-i profilul liniștit și galben întipărit pe pernă, în întuneric, crezui că doamna Gaudin doarme adânc.

— Ai o supărare! îmi zise Pauline, care-și lăsă pensula pe paletă.

— Copila mea, mi-ai putea face un mare serviciu, îi răspunsei.

Ea mă privi cu un aer așa de fericit, că tresării.

„M-o fi iubind oare?” îmi spusei în gând.

— Pauline... rostii eu.

Și mă așezai alături de ea ca s-o studiez bine. Ea îmi ghici gândul, atât de întrebător îmi era tonul; își aplecă ochii și eu o examinai îndeaproape, crezând că pot citi în inima ei ca într-a mea, atât de naivă și curată îi era expresia chipului.

— Mă iubești? o întrebai.

— Puțin... cu pasiune... deloc! făcu ea.

Nu mă iubea. Accentul ei glumeț drăgălășenia gestului pe oare-l schiță nu arătau decât o zburdalnică recunoștință de fetișcană. Îi mărturisii dar strâmtoarea mea, încurcătura în care mă găseam și o rugai să mă ajute.

— Cum, domnule Raphaël, zise ea, dumneata nu vrei să te duci la Muntele de Pietate, și mă trimiți pe mine?

Roșii, zăpăcit de logica unui copil. Ea îmi luă atunci mâna, ca și cum ar fi vrut să îndulcească printr-o mângâiere adevărul exclamației sale.

— O, m-aș duce bucuroasă, zise ea, dar nu mai e nevoie. Azi dimineață, am găsit după pian două monede de câte cinci franci, care lunecaseră fără știrea dumitale între zid și scândura podelei și le-am pus pe masa dumitale.

— Dar trebuie să primești bani în curând, domnule Raphaël, îmi zise buna ei mamă, care își arată capul printre perdele; până atunci ți-aș putea împrumuta câțiva taleri.

— O, Pauline, exclamai strângându-i mâna, cât de mult aș vrea să fiu bogat!

— Nu mai spune! Și pentru ce? făcu ea cu un aer ștregăresc.

Mâna ei tremurând într-a mea răspundea la toate bătaile inimii mele; își retrase iute degetele, examinându-le lung pe ale mele.

— Te vei însura cu o femeie bogată, zise ea, dar îți va face multă inimă rea... Ah, Doamne, te va băga în mormânt!... Sunt sigură.

În strigătul ei era un fel de credință în superstițiile nebunești ale mamei sale.

— Ești prea credulă. Pauline!

— O, în mod precis, zise ea privind-mă cu groază, femeia pe care o vei iubi te va ucide.

Își reluă iar pensula și o înmuie în culoare, fără a-și ascunde o emoție puternică, și nu se mai uită la mine. În clipa aceea aș fi vrut să cred și eu în năluci. Omul nu e chiar atât de deplâns atunci când devine superstițios. O superstiție e adesea o

speranță. Ajuns în camera mea, văzui într-adevăr doi nobili taleri, a căror prezență nu mi-o puteam explica. În mrejele gândurilor ce mă cuprinseseră înainte de a mă fura somnul, încercai să-mi verific cheltuielile spre a da de rostul acestei descoperiri nesperate, dar adormii pierdut în calcule zadarnice. A doua zi, Pauline veni să mă vadă tocmai în clipa când, dădeam să ies spre a mă duce să închiriez o lojă.

— Poate că nu-ți ajung zece franci, îmi spuse roșind buna și îndatoritoare fată. Mama m-a trimis să-ți dau banii ăștia... Ia-i, ia-i!

Aruncă trei taleri pe masă și vru să fugă; dar o prinsei și-o oprii. Admirația îmi secă lacrimile ce-mi șiroiau în ochi.

— Pauline, îi spusei, ești un înger! împrumutul acesta mă mișcă mult mai puțin decât delicatețea cu care mi-l dai. Doream o soție bogată, elegantă, cu titluri; vai, acum aș vrea să fiu milionar și să întâlnesc o fată săracă, dar cu un suflet bogat, așa ca dumneata, și aș renunța la acea iubire fatală care zici că m-ar ucide. S-ar putea să ai dreptate.

— Lasă-mă! zise ea.

Fugi, și vocea ei de privighetoare, trilurile-i vesele răsunară pe scară.

„Ferice de ea că nu iubește încă!” îmi spusei gândindu-mă la chinurile pe care le înduram eu de câteva luni încoace.

Cei cincisprezece franci ai Paulinei îmi fură cât se poate de bineveniți. Fedora, cu gândul la duhoarea plebei din sala în care urma să stăm câteva ceasuri, regretă că n-are un buchet; mă dusei să-i iau flori, îi adusei viața și averea mea. Avui în același timp și plăcere și remușcări oferindu-i un buchet al cărui preț îmi arată cât de costisitoare e galanteria superficială obișnuită în lume. Curând însă, ea se plânse de mirosul prea tare al unei iasomii de Mexic, apoi fu cuprinsă de un dezgust intolerabil când privi sala, când se văzu nevoită să se așeze pe o banchetă tare; mă muștră

pentru că o dusesem acolo. Deși era cu mine, voi să plece; plecă chiar. Îmi petrecusem nopți întregi fără somn, îmi risipisem două luni din viață, ca să nu-i plac! Nicicând demonul acesta n-a fost mai grațios și mai crud. Pe drum, alături de ea într-un cupeu îngust, îi sorbeam răsuflarea, îi atingeam mânășă parfumată, îi vedeam de aproape toate comorile frumuseții, simțeam un abur dulce ca irisul: femeie întreagă, și de foc femeie. În momentul acela, o străfulgerare a minții mă ajută să pătrund în profunzimile acestei vieți misterioase. Mă gândii deodată la cartea publicată de curând de un poet, care era o adevărată concepție de artist tăiată în statua lui Polycles. Aveam impresia că văd aievea monstrul acela care, aici ofițer, îmblânzește un cal năvălaș; aici fată tânără, se gătește în haine scumpe și deznădăjduiește iubiții; aici amant, deznădăjduiește o dulce și modestă fecioară. Neputând să dezleg altfel taina Fedorei, îi povestii legenda aceea fantastică; dar nimic nu trăda asemănarea ei cu această plăsmuire a imposibilului; se mulțumi să râdă cu poftă, ca un copil de o fabulă din *O mie și una de nopți*.

„Ca să reziste iubirii unui bărbat de vârsta mea, căldurii comunicative a acestei frumoase molipsiri a sufletului, Fedora trebuie să sufere de vreo meteahnă tainică! îmi spusei, pe când mă întorceam acasă. Să fie, cumva, ca și lady Delacour, roasă de vreun cancer? Viața ei e, fără îndoială, o viață anormală.”

La gândul acesta, simții un fior rece. Apoi făcui cel mai nebunesc și în același timp mai înțelept plan ce i-a putut trece vreodată prin cap unui îndrăgostit. Spre a examina trupul acestei femei așa cum îi studiasem sufletul și mintea, spre a o cunoaște până la turmă în întregime, m-am hotărât să rămân o noapte la ea, în odaia ei, fără știrea ei. Iată cum mi-am dus la îndeplinire această acțiune ce-mi sfâșia sufletul așa cum dorința de răzbunare

mușcă inima unui călugăr corsican. În zilele de primire, la Fedora se strâneau prea mulți invitați pentru ca portarul să poată ține socoteala celor care intrau și ieșeau. Fiind sigur că voi putea rămâne în casă la ea fără să dau loc la vreun scandal, așteptai cu nerăbdare apropiata serată a contesei. Pe când mă îmbrăcam, pusei în buzunarul vestei un briceguț englezesc, în loc de pumnal. Neștiind până unde mă putea duce hotărârea mea romanțioasă, voiam să fiu înarmat iar în cazul că ar fi fost găsit asupra mea, acest instrument literar n-ar fi avut nimic suspect.

Când saloanele începură să se umple, mă dusei în camera de culcare, să văd cum stau lucrurile acolo, și găsii storurile și obloanele trase. A fost o prima satisfacție. Cum camerista putea să vină să tragă draperiile de la ferestre, le dezlegai eu din inelele lor; riscam mult făcând aceste treburi înainte de vreme, dar îmi asumasem toate primejdiile ce puteau surveni și le calculasem cu sânge rece. Pe la miezul nopții, m-am dus să mă ascund în firida unei ferestre. Ca să nu mi se vadă picioarele, încercai să mă urc pe brâul căptușelii de lemn, cu spatele sprijinit de zid, ținându-mă de zăvorul ferestrei. După ce mi-am studiat echilibrul, după ce am încercat punctele de sprijin, după ce am măsurat spațiul ce mă despărțea de perdele, izbutii să mă familiarizez cu greutatea poziției mele, în așa fel încât puteam sta multă vreme acolo fără a fi descoperit, dacă crampele, tușea și strănuturile m-ar fi lăsat în pace. Spre a nu mă obosi degeaba, rămăsei în picioare, așteptând momentul critic, când trebuia să stau agățat în aer ca un păianjen în pânza lui. Mătasea albă și muselina perdelelor cădeau în fața mea în falduri groase ca tuburile unei orgi; făcui în ele niște găuri, cu briceagul, spre a vedea totul, ca prin niște creneluri. Auzeam murmurul nedeșluit din saloane, râsetele vorbitorilor. strigătele lor. Tumultul acela vag, agitația înăbușită de acolo se

potoli treptat. Câțiva bărbații veniră să-și ia pălăriile, depuse alături de locul unde stăteam eu, pe scrinul contesei. Când atingeau perdelele, mă cutremuram, temându-mă de zăpăcelile, de dibuirile și căutările acelor oameni grăbiți să plece și care scotoceau peste tot. Faptul că nu fusesem descoperit mi se păru un semn bun pentru reușita acțiunii mele. Ultima pălărie a fost ridicată de un bătrân amoret al Fedorei, care, crezându-se singur, privi cu nesaț patul și scoase un oftat adânc, urmat de o exclamație plină de alean. Contesa, care rămăsese în iatacul de lângă odaia ei doar cu vreo cinci sau șase intimi, le propuse să ia ceaiul acolo. Calomniile, pentru care societatea actuală și-a rezervat puțină credință ce-i mai rămâne, se amestecară atunci cu epigramele, bârfelile, cu zgomotul ceștilor și al lingurițelor. Fără nicio milă față de rivalii mei, Rastignac stârnea un râs nebun prin glumele-i mușcătoare.

— Domnul de Rastignac e un om cu care nu e bine să te cerți, spuse contesa râzând.

— Cred și eu, răspunse el cu prefăcută naivitate. Totdeauna am învins în dușmăniile mele... ca și în prietenii, adăugă el. Poate că dușmanii îmi sunt tot atât de folositori ca și prietenii. Am studiat destul de profund limbajul modern și artificiiile firești de care ne servim ca să atacăm totul sau să apărăm totul. Elocința ministerială e o perfecționare socială. Când unul dintre prietenii voștri e sărac cu duhul, îi ridicăți în slavă cinstea, sinceritatea. Când opera altuia e greoaie, o prezentați drept o lucrare conștiincioasă. Dacă o carte e prost scrisă, îi lăudați ideile. Cutare e nestatornic și fără cuvânt, voi exclamați cu orice prilej: Aș! e seducător, impune, farmecă. Dar când e vorba de dușmanii voștri, îi împrășcați cu vrute și nevrute, îi faceți cum vă vine la gură și vă pricepeți tot atât de bine să le descoperiți cusururile, pe cât de dibaci sunteți în a sublinia meritele prietenilor. Această folosire a ochelarilor în materie de morală constituie tot

secretul conversațiilor noastre și toată arta curtezanului. A nu te sluji de ea, înseamnă a voi să te bați fără arme cu niște oameni îmbrăcați în fier ca niște cavaleri cu platoșe de oțel. În ce mă privește, eu uzez și chiar abuzez de ea. De aceea și sunt respectat, eu și prietenii mei, căci, la urma urmei, sabia mea e tot atât de temut ca și limba mea.

Unul dintre cei mai zeloși admiratori ai Fedorei, un tânăr a cărui obraznicie era cunoscută de toată lumea și care-și făcea din ea un mijloc de parvenire, ridică mânușa aruncată cu atâta dispreț de Rastignac. Începu, vorbind de mine, să-mi laude peste măsură talentele și persoana. Rastignac uitase genul acesta de calomnie. Elogiul lui sardonice înșelă pe contesă, care mă jertfi fără milă. Spre a-și distra prietenii, ea le vorbi despre tainele mele, despre pretențiile și speranțele mele.

— Are viitor, zise Rastignac. Poate că într-o zi va fi în stare să se răzbune în mod cumplit. Talentele lui îi egaleză, dacă nu-i întrec chiar curajul. De aceea socot că cei care îl atacă au multă îndrăzneală, deoarece el are o memorie bună...

— Și face memorii, adăugă contesa, căreia păru că-i displace tăcerea adâncă ce se lăsase.

— Memorii de contesă falsă, doamnă, replică Rastignac. Pentru a le scrie, trebuie să ai altfel de curaj.

— Cred că are destul curaj, reluă ea. Îmi e credincios.

Îmi venea să sar și să mă arăt deodată în fața lor, ca umbra lui Banquo din *Macbeth*^[187]. Pierdeam o iubită, dar aveam un prieten! Amorul îmi șopti însă imediat unul dintre acele paradoxuri lașe și subtile cu care știe să ne aline toate durerile.

„Dacă Fedora mă iubește, îmi spusei, poate că dinadins vorbește așa, ca să-și ascundă iubirea sub o glumă răutăcioasă. De câte ori nu se întâmplă ca inima să dezmintă minciunile gurii!”

În sfârșit, peste puțin, obraznicul meu rival, rămas singur cu contesa, voi să plece.

— Ei, ce! așa repede? îi zise ea cu un glas plin de alintare, ce mă făcu să tresar. Nu-mi acorzi încă o clipă? Nu mai ai să-mi spui nimic și nu vrei să renunți la una dintre plăcerile dumitale, pentru mine?

El plecă.

— Ah, rosti ea căscând, toți sunt la fel de plicticoși!

Apoi, trăgând cu putere un cordon, zgomotul unei sonerii răsună în apartament. Contesa intră în dormitor fredonând o arie din *Prin che spunti*. N-o auzise nimeni, niciodată, cântând, și mutismul ăsta dădea loc la interpretări bizare. Se zicea că făgăduise primului iubit, vrăjit de talentele ei și gelos de ea și dincolo de mormânt, să nu mai acorde nimănui o fericire pe care el voia să fie singurul care să o fi gustat. Îmi încordai toate fibrele suflatului ca să-i sorb melodia. Din notă în notă, vocea se ridică. Fedora căpătă aripi, parcă, bogățiile glasului ei se desfășurară din plin și melodia luă un accent dumnezeiesc. Glasul contesei avea o limpezime vie, un ton potrivit, ceva armonios și vibrant, care pătrundea, tulbura și mângâia sufletul. De obicei, cântecele sunt totdeauna îndrăgostite. Aceea care cânta așa trebuia că știe să și iubească. Frumusețea acestei voci îmi păru, clar, un mister mai mult, la o femeie și așa atât de misterioasă. O vedeam așa cum te văd pe tine, părea că se ascultă ea însăși și că simte o plăcere deosebită, ca o desfătare de dragoste. Se opri în fața căminului, încheind motivul principal al aceluia *rondo*; dar cinci tăcu, fizionomia i se schimbă deodată, trăsăturile i se descompuseră și chipul arăta istovire. Își scosese masca; actrița își sfârșise rolul. Totuși, veștejirea aceea, pe care efortul artistic sau oboseala serii o imprimase frumuseții ei, nu era lipsită de farmec.

„Iat-o așa cum este!” îmi zisei.

Își puse un picior pe bara de bronz a galeriei de la sobă, ca și cum ar fi vrut să se încălzească, își trase mânușile, își desprinse brățărilor și își scoase pe deasupra capului un lanț de aur la capătul căruia era stimată cutiuța de parfumuri, încrustată cu pietre prețioase. Simțeam o plăcere nespusă privindu-i mișcările înzestrate cu drăgălășenia pisicilor ce se spală la soare. Se privi în oglindă și zise cu glas tare, necăjită parcă:

— Astă-seară n-am fost frumoasă... tenul mi se ofilește cu o repeziciune îngrozitoare... Ar trebui poate să mă culc mai devreme, să renunț la viața asta de petreceri... Ei, dar ce, Justine își bate joc de mine?

Sună din nou. Camerista veni în fugă. Unde își avea camera? Nu știu. Venise pe o scară dosnică. Eram curios s-o cercetez. Imaginația mea de poet dăduse de multe ori vina pe servitoarea asta invizibilă, o fată oacheșă, bine făcută.

— Doamna a sunat?

— De două ori, răspunse Fedora. Începi oare să surzești?

— Pregăteam laptele de migdale pentru doamna.

Justine îngenunche, desfăcu șireturile pantofilor, își descălță stăpâna, care, întinsă alene pe un fotoliu cu arcuri, lângă foc, căsca, scărpinându-se în cap. Toate mișcările îi erau foarte firești și niciun simptom nu-mi dezvălui nici suferințele tainice, nici pasiunile pe care i le bănuisem.

— Georges e îndrăgostit, zise ea. Am să-l dau afară. N-a tras perdelele astă-seară. Unde-i e gândul?

La observația asta, îmi sări inima din loc. Noroc însă că nu mai fu vorba de perdele.

— Viața e așa de goală! reluă contesa. Ei, ia seama să nu mă zgârii, ca ied. Uite, vezi – spuse ea arătându-i un genunchi mic, mățasos – am și acum urmele ghearelor tale.

Își vârî picioarele goale în papucii de catifea căptușiți cu puf, apoi își desprinse rochia, în timp ce Justine luă un pieptene ca să-i așeze părul.

— Ar trebui să vă măritați, doamnă, să faceți copii...

— Copii! atât mi-ar mai lipsi ca să mă dea gata! protestă ea. Un soț! Dar unde-i bărbatul căruia m-aș putea...? Eram pieptănată bine astă-seară?

— Nu tocmai bine.

— Ești o proastă.

— Nimic nu vă vine mai rău decât când vă încrețiți prea tare părul, continuă Justine. Buclele mari, netede, vă prind mai bine.

— Adevărat?

— Credeți-mă, doamnă, părul încrețit nu le vine bine decât blondelor.

— Să mă mărit? Nu, nu! Căsătoria e o negustorie pentru care nu sunt făcută eu.

Îngrozitoare scenă pentru un îndrăgostit! O femeie atât de singuratică, fără rude, fără prieteni, neîncrezătoare în dragoste, ca de altfel niciun alt simțimânt; și – oricât de slabă ar fi în ea nevoia aceea de a-și deschide inima, firească oricărei făpturi omenești – să nu și-o satisfacă decât stând de vorbă cu camerista ei, spunând fraze goale sau nimicuri!... Mă cuprinse mila. Justine îi descheie corsajul. Când ultimul văl căzu de pe ea o privii cu toată atenția. Avea un piept de fecioară care mă ameți; prin cămașă, la lumina lumânărilor, corpul ei alb și trandafiriu strălucea ca o statuie de argint scânteind sub învelișul de mătase. Nu, niciun cusur n-o putea face să se teamă de privirile furișe ale amorului. Ah, un corp frumos va învinge totdeauna hotărârile cele mai agresive. Stăpâna se așează în fața focului, tăcută și gânditoare, în timp ce camerista aprindea lampa de alabastru atârnată la capătul patului. Justine aduse o încălzitoare pentru pat, pregăti așternutul, își ajută stăpâna să se culce; apoi, după un răstimp destul de lung, hărăzit diferitelor servicii mărunte ce trădau adâncă

venerație a Fedorei pentru sine însăși, fata plecă. Contesa se răsuci de câteva ori în pat, era agitată, ofta; de pe buze i se desprindea un șuierat ușor, pe care abia îl auzeam și care vădea o anumită nervozitate. Întinse mâna spre masă, luă o fiolă, vărsă în lapte, înainte de a-l bea, patru sau cinci picături dintr-o licoare neagră; în fine, după câteva suspine adânci, exclamă:

— Ah, Doamne!

Exclamația aceasta și mai ales accentul cu care o rosti îmi zdrobiră inima. Avui impresia că nu se mai mișcă. Mă cuprinse teama; dar în curând auzii respirația egală și adâncă a unei persoane adormite; dădui la o parte mătasea foșnitoare a perdelelor, îmi părăsii ascunzișul și mă așezai la picioarele patului ei, privind-o cu un simțământ de nedescris. Era răpitoare, așa cum dormea. Avea un braț adus peste cap, ca un copil; chipul ei, liniștit și frumos, învăluit de dantele, exprima o suavitate ce mă înflăcăra. Încrezându-mă prea mult în virtuțile mele, scăpasem din vedere supliciul de a fi atât de aproape și atât de departe de ea! Am fost nevoit să îndur toate chinurile pe care mi le pregătisem singur. „Ah, Doamne!” frântura asta dintr-o cugetare necunoscută, singura cu care aveam să mă aleg, îmi schimbase dintr-odată părerile asupra Fedorei. Exclamația aceasta, neînsemnată sau prea încărcată de conținut, fără miez sau plină de sens, putea fi interpretată deopotrivă aa un semn de fericire sau de suferință, ca o durere trupească sau ca o mâhnire. Să fi fost oare un blestem, sau o rugăciune? o amintire, sau o speranță? un regret, sau o teamă? În oftatul acela era o viață întreagă o viață de sărăcie sau de bogăție; în el se putea ascunde chiar și o crimă! Enigma ascunsă în această frumoasă arătare de femeie renăștea. Fedora putea fi explicată în atât de multe chipuri, încât devenea inexplicabilă. Intonațiile răsuflării ce-i șuiera printre dinți, aci slabă, aci mai tare, grava sau ușoară, formau un fel de limbaj căruia îi

atribuiam tot atâtea gânduri și simțăminte. Visam împreună cu ea, speram să-i pătrund tainele strecurându-mă în somnul ei, pluteam între mii de supoziții și între mii de hotărâri, potrivnice. Văzându-i chipul frumos atât de liniștit și nevinovat, îmi fu peste putință să cred că femeia asta nu avea inimă. Mă decisei să fac încă o încercare. Să-i povestesc viața, dragostea, sacrificiile mele, sperând că voi izbuti astfel să-i trezesc mila și să-i smulg o lacrimă, ei, care nu plângea niciodată.

Îmi legasem toate nădejtile de această ultima încercare, când zvonurile străzii îmi vestiră sosirea zorilor. La un moment dat mi-o închipuisem pe Fedora deșteptându-se în brațele mele. Puteam să mă așez încetișor lângă ea, să mă strecor în pat și să o îmbrățișez. Gândul ăsta mă chinui atât de crud, că, voind să-l înlătur, fugii în salon, Fără să țin seama că făceam zgomot; din fericire, ajunsei lângă o ușă dosnică ce dădea spre o scară mică. Așa cum și bănuiam, cheia se afla în broască: trăsei ușa cu putere, ieșii cu toată îndrăzneala în curte și, fără să cercetez dacă eram sau nu văzut de cineva, din trei salturi fui în stradă.

După două zile, un autor trebuia să citească o comedie, la contesă; mă dusei și eu, cu intenția ne a rămâne cel din urmă spre a-i cere un lucru destul de ciudat; voiam s-o rog să-mi acorde seara de a doua zi, consacându-mi-o în întregime și închizând ușa pentru oricare altul. Când mă văzui singur cu ea, curajul mă părăsi. Fiecare bătaie a pendulei mă îngrozea. Mai era un sfert de ceas până la miezul nopții.

„Dacă nu-i vorbesc, îmi spusei, îmi voi zdrobi capul de colțul sobei.”

Îmi acordai un răgaz de trei minute; cele trei minute trecură, nu-mi zdrobii capul de marmură, dar inima mi se îngreună ca un burete muiat în apă.

— Ești foarte amabil, îmi spuse ea.
— Ah, doamnă, răspunsei, dacă m-ați putea înțelege.
— Dar ce ai? continua ea. Ești galben la față.
— Șovăiesc să vă cer o favoare.
Ea mă încurajă printr-un gest și îi cerui întâlnirea.
— Bucuroasă, zise ea. Dar de ce nu mi-ai vorbi chiar acum?
— Ca să nu vă înșel câtuși de puțin, mă simt dator să vă arăt cât de mare este făgăduiala ce mi-o faceți: vreau să petrec o seară lângă dumneavoastră, ca un frate lângă o soră. Fiți fără teamă, vă cunosc repulsiile; m-ați putut cunoaște îndeștul ca să fiți sigură că nu vă voi cere nimic ce ar putea să vă displacă; de altminteri, îndrăzneții nu procedează așa. Mi-ați dat dovadă de prietenie, sunteți bună, plină de îngăduință. Ei bine, aflați că mâine trebuie să-mi iau rămas bun de la dumneavoastră. Nu, nu vă retrageți făgăduiala! strigai, văzând-o că vrea să vorbească.
Și dispărui.

În luna mai, ce a trecut, pe la ceasurile opt seara, mă găseam singur cu Fedora, în salonașul ei gotic. Nu tremuram deloc, eram sigur că voi fi fericit. Iubita mea trebuia să-mi aparțină, sau dacă nu, mă aruncam în brațele morții. Hotărâsem soarta nemernicei mele iubiri, un bărbat e cu adevărat tare numai atunci când își mărturisește slăbiciunea. Îmbrăcată într-o rochie de cașmir albastru, contesa era întinsă pe un divan, cu o pernă sub picioare. O tichie orientală, acoperământ de cap pe care pictorii îl atribuie primilor evrei, adăuga seducțiilor ei un farmec și mai ciudat. Pe figură i se întipărise o vrajă fugară, ce părea să demonstreze că noi suntem în orice moment alte ființe, cu totul unice, fără nicio asemănare cu *noi* cei din viitor, sau cu *noi* cei din trecut. N-o mai văzusem niciodată atât de încântătoare.

— Știi, îmi zise ea râzând, că mi-ai ațâțat curiozitatea?

— N-o voi înșela, răspunsei ai răceală, așezându-mă alături de ea și apucându-i o mână pe care ea și-o lăsa într-a mea. Aveți o voce foarte frumoasă!

— Dar nu m-ai auzit niciodată cântând, exclamă ea cu un gest de surpriză.

— Vă voi dovedi contrariul atunci când va fi nevoie. Să fie oare cântecul dumneavoastră minunat o taină în plus? Fiți pe pace, n-am de gând să o dezleg.

Stăturăm cam vreun ceas vorbind ca doi prieteni. Dacă aveam tonul, purtările și gesturile unui bărbat căruia Fedora nu trebuie să-i refuze nimic, aveam însă și întregul respect al îndrăgostitului. Purtându-mă astfel, obținui hatârul de a-i săruta mâna: ea își scoase mănua cu o mișcare grațioasă și în momentul acela eram atât de voluptuos legănat în iluzia în care încercam să cred, că tot sufletul mi se topi și se revărsă în sărutarea aceea. Fedora se lăsă lingușită, alintată, cu o neînchipuită uitare de sine. Dar să nu mă învinovățești de nerozie: dacă aș fi vrut să fac un pas mai mult peste această dezmierdare frățească, aș fi simțit ghearele pisicii. Rămăserăm vreo zece minute cufundați într-o tăcere adâncă. O admiram, împrumutându-i farmece pe care ea știa să și le însușească, prefăcându-se. În clipa aceea era a mea, numai a mea... Posedam aceasta faptură seducătoare, așa cum îmi era îngăduit să o posed: cu gândul; o înfășuram în dorințele mele, o țineam în brațe, o strângeam, imaginația mea o cuceri. Contesa fu învinsă de puterea unei fascinații magnetice. De aceea mi-a părut totdeauna rău că nu am avut-o atunci în întregime pe această femeie; dar în momentul acela nu voiam trupul ei, ci doream un suflet, o viață, acea fericire ideală și desăvârșită, care formează un vis prea frumos ca să putem crede multă vreme în el.

— Doamnă, îi spusei în cele din urmă, simțind că ultimul ceas al beției mele sosise, ascultați-mă. Vă iubesc, știți asta, v-am spus-o de mii de ori, ar fi trebuit să mă pricepeți. Dar nevoind să vă cuceresc iubirea nici prin grații de îngâmfat, nici prin lingușiri sau stăruințe de neghiob, n-am fost înțeles. Ah, câte suferințe n-am îndurat pentru dumneavoastră, de care dumneavoastră nu sunteți totuși vinovată! Peste câteva clipe, însă, mă veți judeca singură. Există două feluri de sărăcie, doamnă. Aceea care umblă în zdrențe pe străzi; fără să se rușineze și care, fără să știe, îl imită pe Diogene, hrănindu-se cu puțin, reducând viața la cea mai simplă expresie a ei; mai fericită decât bogăția poate, în orice caz nepăsătoare, pentru ea lumea începe acolo unde cei tari nici nu vor să se uite. Apoi e sărăcia luxului, o sărăcie spaniolă, care ascunde un cerșetor sub un titlu; trufașă, înzorzonată, această sărăcie, gătită în vestă albă și cu mănuși galbene, are trăsuri și pierde o avere din pricină că-i lipsește o centimă. Una e sărăcia poporului; cealaltă, a escrocilor, a regilor și a oamenilor de talent. Eu nu-s nici om din popor, nici rege, nici escroc; poate că n-am nici talent: sunt o excepție. Numele meu îmi poruncește mai curând să mor decât să cerșesc... Fiți pe pace, doamnă, astăzi sunt bogat, nu-mi lipsește nimic din tot ceea ce-mi trebuie, i-am spus văzând că figura sa ia acea expresie rece care se întipărește în trăsăturile noastre atunci când suntem atacați de niscaiva cerșetore din lumea bună. Vă amintiți ziua când ați vrut să vă duceți la teatrul Gymnase fără mine, crezând că n-o să fiu acolo?

Ea făcu un semn afirmativ din cap.

— Îmi cheltuisem ultimul ban ca să viu să vă văd. Vă amintiți plimbarea pe care am făcut-o împreună la Jardin des Plantes? Trăsura m-a costat atunci toată averea mea.

Îi povestii sacrificiile, îi descrisei viața mea, nu așa cum ți-o povestesc ție acum, în beția vinului, ci

în nobila beție a inimii. Pasiunea se revărsa în cuvinte înflăcărate, în modulații de simțire uitate după aceea și pe care nici arta, nici amintirea nu le-ar mai putea reproduce. Nu era povestirea lipsită de căldură a unei iubiri disprețuite; dimpotrivă, iubirea mea, însuflețită de puterea și frumusețea năzuințelor ei, îmi inspira cuvinte ce cuprindeau o viață întreagă în repetarea strigătelor unui suflet sfășiat. Accentul meu era acela al ultimelor rugăciuni făcute de un muribund pe câmpul de bătălie. Ea începu să plângă. Mă oprii. Dumnezeu! lacrimile ei erau rodul acelei emoții false cumpărate cu cinci franci la poarta unui teatru: avusesem succesul unui actor bun.

— Dacă aș fi știut... zise ea.

— Nu continuați, strigai eu. Vă iubesc încă destui de mult în momentul acesta, ca să văucid...

Ea voi să apuce cordonul soneriei. Izbucni în râs.

— Nu chemați, adăugai. Vă voi lăsa să vă sfârșiți viața în liniște. Ar însemna să înțeleg greșitura, ucigându-vă! Nu vă temeți de nicio violență: am stat o noapte întreagă lângă patul dumneavoastră, fără să...

— Domnule... făcu ea roșind.

Dar, după acest prim gest schițat în numele pudoarei cu care e, desigur, înzestrată orice femeie, chiar și cea mai insensibilă, îmi aruncă o privire plină de dispreț și-mi spuse:

— Trebuie să-ți fi fost destul de frig!

— Credeți, doamnă, că frumusețea dumneavoastră îmi e așa de scumpă? îi răspunsei ghicind sentimentele ce-o stâmpeau. Chipul dumneavoastră e pentru mine făgăduința unui suflet mai frumos ca frumusețea dumneavoastră. Ah, doamnă, bărbații care nu văd în femeie decât femeia își pot cumpăra în fiecare seară câte o odaliscă demnă de haremurii, devenind fericiți fără mare cheltuială. Eu însă am fost mai pretentios, am vrut să trăiesc inimă lângă inimă alături de

dumneavoastră, alături de dumneavoastră, care n-aveți inimă. Acum știu bine asta. Dacă ar fi să fiți a unui bărbat, l-aș asasina... Dar nu l-ați iubi, și moartea lui v-ar îndurera poate... Cât sufăr! exclamai eu.

— Dacă această promisiune te poate consola, zise ea pe un ton vesel, te asigur că nu voi fi a nimănui...

— Ei bine! reluai eu, întrerupând-o, dumneavoastră îl batjocoriți chiar și pe Dumnezeu și veți fi pedepsită! Într-o zi, culcată pe un divan, neputând suferi nici zgomotul, nici lumina, condamnată să trăiți într-un fel de mormânt, veți îndura chinuri nemaipomenite. Când veți căuta pricina acestor dureri, lente și răzbunătoare, vă veți aminti atunci de nenorocirile pe oare le-ați presărat din plin în calea dumneavoastră. Semănând peste tot blesteme, veți culege în schimb ură. Suntem propriii noștri judecători, călăii unei justiții ce domnește aici pe pământ și plutește deasupra justiției omenești, dar e mai prejos de aceea a lui Dumnezeu.

— A, făcu ea râzând, prin urmare sunt o criminală fiindcă nu te iubesc? Dar e vina mea? Nu, nu te iubesc; ești bărbat, asta e de ajuns. Mă simt fericită singură, de ce mi-aș schimba viața – egoistă, dacă vrei – luându-mi pe cap un stăpân cu toane? Căsătoria e o taină în virtutea căreia noi nu ne comunicăm decât necazurile. De altminteri, copiii mă plictisesc. Nu te-am prevenit în mod cinstit asupra firii mele? De ce nu te-ai mulțumit cu prietenia mea? Aș vrea să pot răscumpăra suferințele pe care ți le-am pricinuit nedându-mi seama cât de socotiți erau bănuții dumitale; acum înțeleg întinderea sacrificiilor făcute, dar numai o iubire ți-ar putea răsplăti devotamentul, atențiile, iar eu te iubesc atât de puțin, încât scena de față mă dezgustă pur și simplu

— Simt cât sunt de ridicol, iertați-mă, îi spusei cu blândețe, neputându-mi stăpâni lacrimile. Vă

iubesc atât de mult – continuai – că ascult cu încântare crudele vorbe ce le roștiți. Ah, aș vrea să-mi pot pecetlui dragostea cu tot sângele din mine!

— Toți bărbații ne declamă, mai bine sau mai rău, aceste fraze clasice, replică ea, continuând să râdă. Dar se pare că e foarte greu să mori la picioarele noastre, căci ar însemna să întâlnesc asemenea morți la tot pasul... E miezul nopții, dă-mi voie să mă culc.

— Și peste două ceasuri veți exclama: „*Ah, Doamne!*” îi spusei.

— Ca alaltăieri! Da, zise ea, mă gândeam la agentul meu de schimb, uitasem să-i spun să-mi schimbe rentele de *cinci* în *trei*, și peste zi cele de *trei* scăzuseră.

O contemplam cu ochii scânteind de furie. Ah, abia atunci am înțeles că uneori o crimă trebuie să fie un poem întreg. Obişnuită desigur cu declarațiile cele mai pătimăşe, ea şi dăduse uitării lacrimile şi cuvintele mele.

— V-ați căsători cu un pair al Franței? o întrebai cu răceală.

— Poale, dacă ar fi duce.

Îmi luai pălăria, o salutai.

— Dați-mi voie să vă însoțesc până la ușa apartamentului, zise ea punând o ironie sfredelitoare în gest, în ținuta capului și în ton.

— Doamna...

— Domnule?

— N-o să vă mai văd.

— Nădăjduiesc, răspunse ea înclinând capul cu o expresie plină de impertinență.

— Vreți, deci, să fiți ducesă? reluai, însuflețit de un fel de nebunie pe care gestul ei mi-o aprinse în inimă. Vă plac atât de mult titlurile și onorurile? Ei bine, lăsați-vă numai iubită de mine, porunciți condeiului meu să nu vorbească, vocii mele să nu răsune decât pentru dumneavoastră, fiți principiul lainic al vieții mele, fiți steaua mea! Pe urmă să nu mă acceptați de soț decât ca ministru, ca pair al

Franței, ca duce... Mă voi face tot ceea ce veți dori să fiu!

— Nu ți-ai pierdut timpul degeaba ca avocat, spuse ea zâmbind, pledoariile dumitale au căldură!

— Tu ai prezentul, izbucnii atunci, iar eu viitorul! Eu nu pierd decât o femeie, tu pierzi un nume, o familie. Timpul e plin de răzbunarea mea : ție îți va aduce urâtenia și o moarte solitară; mie gloria!

— Mulțumesc de perorație! zise ea reținându-și un căscat și arătând prin atitudinea ei dorința de a nu mă mai vedea.

Cuvintele acestea mă făcură să tac. Îi aruncai toată ura din mine într-o privire, și fugii. Trebuia sau s-o uit pe Fedora, să mă vindec de nebunia mea, să-mi reiau singurătatea studioasă, sau să mor. Îmi impusei dar o muncă fără preget, voiam să-mi termin lucrările începute. Timp de cincisprezece zile nu ieșii din mansarda mea și-mi petrecui toate nopțile în studii lăncede. Cu toată hărnicia și inspirațiile desperării mele, lucram greu și cu opintiri. Muza mă părăsise. Nu puteam să alung fantoma superbă și batjocoritoare a Fedorei. În fiecare gând al meu mocnea un alt gând bolnăvicios, nu știu ce dorință, cumplită ca o remușcare. Eram la fel ca pustnicii din Thebaida. Fără să trăiesc în rugăciuni ca ei, trăiam ca ei într-un pustiu, zdrobindu-mi sufletul în loc să zdrobesc stânci. La nevoie chiar mi-aș fi strâns șalele cu un brâu căptușit cu ace, pentru a învinge durerea morală printr-o durere fizică.

Într-o seară, Pauline intră în camera mea.

— Ai să mori aici, îmi spuse ea cu o voce rugătoare, ar trebui să mai ieși, să te duci să-ți vezi prietenii...

— Ah, Pauline, prezicerea dumitale a fost adevărată. Fedora mă ucide, vreau să mor. Nu mai pot îndura viața.

— Dar ce, n-a mai rămas decât o femeie pe lumea asta? zise ea surâzând. De ce încarci cu suferințe nesfârșite o viață atât de scurtă?

Mă uitai la Pauline cu uimire. Ea mă lăsă singur. Nu băgasem de seamă că s-a retras, îi auzisem glasul fără să înțeleg sensul vorbelor ei. Curând după aceea fui nevoit să duc manuscrisul memoriilor antreprenorului meu literar. Absorbit de pasiunea mea, nu știam cum de am putut să trăiesc atâta vreme fără bani, știam doar că cei patru sute cincizeci de franci ce mi se cuveneau îmi ajungeau ca să-mi plătesc datoriile, mă dusei dar să-mi iau banii și mă întâlnii cu Rastignac, care mă găsi schimbat, slăbit.

— Din ce spital ieși? mă luă el.

— Femeia aceea mă ucide, replicai eu. Nu pot nici s-o detest, nici s-o uit.

— Ar fi mai bine s-o omori, poate că atunci ai uita-o, zise el râzând.

— M-am gândit și la asta, răspunsei. Dar, dacă uneori; mi răcoresc sufletul cu ideea unei crime – viol sau asasinat, sau amândouă împreună – nu mă simt în stare s-o comit în realitate. Contesa e un monstru admirabil care ar cere iertare, și nu oricine poate să fie Othello^[188]!

— E la fel ca toate femeile pe care nu le putem avea, spuse Rastignac întrerupându-mă.

— Sunt nebun! exclamai. Simt nebunia mugindu-mi uneori în creier. Gândurile îmi sunt ca niște fantome, joacă pe dinaintea mea fără să le pot prinde. Mai bine mori, decât așa viață! De aceea caut cu tot dinadinsul mijlocul cel mai bun de a pune capăt acestei lupte. Nu e vorba de Fedora cea vie, de Fedora din cartierul Saint-Honoré, ci de Fedora mea, de aceea care e aici! spusei lovindu-mă cu palma peste frunte. Ce-ai zice de niște opium, bunăoară?

— Aida de! chinuri groaznice, răspunse Rastignac.

— Asfixia?

— Vulgar.

— Sena?

— Năvoadele și morga sunt prea murdare.

— Un glonț?

— Și dacă dai greș? Rămâi desfigurat! Ascultă, adăugă el, ca toți tinerii, am reflectat și eu asupra sinuciderii. La treizeci de ani, care dintre noi nu s-a omorât cel puțin de două sau de trei ori? Am găsit că nimic nu e mai preferabil decât să sfârșești viața în plăceri. Aruncă-te în desfrâu, și atunci, ori tu, ori pasiunea la, veți pieri. Desfrânarea, dragul meu, e regina tuturor sinuciderilor. Nu aduce ea apoplexia fulgerătoare? Și apoplexia e un glonte care nu dă greș niciodată. Orgiile ne oferă din belșug toate plăcerile fizice; ele sunt ca un opium luat picătură cu picătură. Silindu-ne să bem cu înverșunare, desfrâul înzestrează vinul cu sfidări mortale. Butoiul de pelin al ducelui de Clarence^[189] are, oricum, un gust mai plăcut decât nămolul Senei! Când cădem cu noblețe sub masă, oare nu-i asta o mică asfixie periodică? Iar dacă ne culege vardistul și ne întinde pe patul rece al secției, nu gustăm oare plăcerile morgii, atât numai că nu avem burțile balonate, umflate, albastre sau verzi, dar având în schimb conștiința stării în care ne aflăm? A, continuă el, sinuciderea asta lentă nu-i o moarte de băcan falit, te asigur. Negustorii au pângărit prestigiul râului, ei se aruncă în apă spre a-și înduioșa creditorii. În locul tău, aș căuta să mor cu eleganță. Dacă vrei să creezi un nou fel de moarte din lupta contra vieții, sunt gata să te urmez și eu. Și mie mi s-a urât de viață, și eu sunt decepționat. Alsaciana ce mi-a fost propusă ca nevastă are șase degete la piciorul stâng, și nu pot să trăiesc cu o femeie care are șase degete! Asta s-ar afla și aș ajunge de râsul lumii. Pe deasupra, n-are decât optsprezece mii de franci zestre; averea îi scade, în timp ce degetele îi sporesc. La dracu!... Ducând o viață desperată, vom avea poate norocul să dăm de fericire!

Rastignac mă seduse. Planul lui făcea să licărească ispite prea mari, aprindea prea multe speranțe, în sfârșit, avea un colorit prea poetic ca să nu-i placă unui poet.

— Dar bani? îi spusei.

— N-ai patru sute cincizeci de franci?

— Da, dar sunt dator croitorului, gazdei...

— Îți plătești croitorul? N-ai să ajungi niciodată nimic, nici măcar ministru.

— Și ce-am putea face cu douăzeci de poli?

— Să-i punem la joc.

Mă înfiorai.

— Aha, reluă el, băgând de seamă rezerva mea, ești dispus să te arunci în ceea ce eu numesc „sistemul prin desfrâu”, dar ți-e teamă de masa verde!

— Ascultă, îi răspunsei, am făgăduit tatălui meu că nu voi călca niciodată într-o casă de joc. Nu numai că această făgăduială e sfântă pentru mine, dar mă cuprinde un dezgust de neînvins de câte ori trec prin fața unui tripou. Ia acești o sută de taleri și du-te singur. În timp ce tu vei risca averea noastră, eu mă reped să-mi pun afacerile în ordine, apoi mă voi întoarce să te aștept acasă la tine.

Iată, scumpul meu, cum mă pierdui. E de ajuns pentru un tânăr să întâlnească o femeie care nu-l iubește, sau una care-l iubește prea mult, pentru ca întreaga-i viață să fie dată peste cap. Fericirea ne înghite forțele, așa cum nenorocirea ne seacă virtuțile, întors la hotelul Saint-Quentin, contemplai îndelung mansarda în care dusesem viața castă a unui savant, o viață ce-ar fi fost poate onorabilă, lungă, și pe care n-ar fi trebuit s-o părăsesc pentru viața pasionată ce mă târa într-o prăpastie. Pauline mă surprinse într-o atitudine melancolică.

— Ei bine, ce ai? mă întrebă ea.

Mă ridicai nepăsător și numărai banii ce-i datoram mamei sale, adăugând chiria pentru șase luni. Ea mă privi cu un fel de groază.

— Te părăsesc, scumpa mea Pauline.

— Am bănuیت! murmură ea.

— Ascultă, copila mea, nu renunț de a mă întoarce aici. Păstrează-mi chilia asta timp de o jumătate de an. Dacă nu mă întorc până la 15 noiembrie, vei fi moștenitoarea mea. Manuscrisul acesta pecetluit – îi spusei arătându-i un pachet de hârtii – este copia mării mele lucrări asupra *Voinței*: îl vei depune la Biblioteca regelui. Cât despre tot ceea ce las aici, vei face cum vei voi.

Ea îmi aruncă niște priviri ce-mi sfâșiau inima. Pauline sta în fața mea, ca o conștiință întruchipată.

— Și nu voi mai lua lecții? zise ea, arătându-mi pianul.

Nu răspunsei nimic.

— Ai să-mi scrii?

— Adio, Pauline.

O trăsei încet spre mine și o sărutai frățeste, o sărutare de bătrân, pe fruntea ei plină de dragoste, imaculată ca fulgii de zăpadă ce n-au atins încă pământul. Ea se smulse și fugi. N-am vrut s-o văd pe doamna Gaudin. Am pus cheia la locul ei obișnuit și am plecat. Când dădeam să ies din strada Cluny, auzii în urma mea un pas ușor de femeie.

— Ți-am brodat punga asta, ai s-o refuzi și pe ea? îmi spuse Pauline.

La lumina felinarului mi se păru că zăresc o lacrimă în ochii Paulinei, și suspinai. Stăpâniți poate amândoi de același gând, ne despărțirăm cu graba unor oameni care ar fugi de ciumă.

Viața de destrăbălare în brațele căreia mă aruncam îmi și apăru în față, exprimată într-un chip ciudat de odaia unde așteptam cu o nobilă nepăsare întoarcerea lui Rastignac. Pe cămin se înălța o pendulă deasupra căreia o Venera, aplicată peste carapacea unei broaște țestoase, ținea în brațele ei o țigară de foi consumată doar pe jumătate. În jur se aflau mobile elegante, daruri de

dragoste. Niște ciorapi purtați stăteau întinși pe un divan voluptos. Confortabilul fotoliu cu arcuri în care mă tolănisem era plin de cicatrice ca un soldat bătrân; oferea privirilor niște brațe jerpelite și arăta pe spetează rapănul format din pomada și untdelemnul lăsate de chicile tuturor prietenilor. Belșugul și sărăcia se împerecheau naiv pe pat, pe pereți, pretutindeni. Ai fi zis, palatele Neapolelui înconjurate de lazaroni^[190]. Era o cameră de jucător sau de tânăr stricat, cu luxul lui specific, trăind din senzații și fără a se sinchisi de dezordine. Altminteri, tabloul acesta nu era lipsit de poezie. Viața dăinuia aici cu toate strălucirile și zdrențele ei surprinzătoare, spontană, așa cum și e, de fapt, dar reală, fantastică, aidoma unui han răscolit de un hoțoman care a furat de acolo tot ce i-a plăcut. Un Byron din care lipseau câteva file servise la încălzitul vetrei acestui tânăr care riscă o mie de franci la joc, dar n-are o bucată de lemn pentru foc, care se plimbă în cabrioletă, fără să aibă o cămașă ca lumea. A doua zi, o contesă, o actriță sau écarté-ul^[191] îi aduceau o garderobă de rege. Ici, lumânarea era înfiptă în teaca unui amnar fosforic; colo, zăcea un portret de femeie despuiat de rama sa de aur. Cum ar putea oare un tânăr, cu o fire lacomă de senzații, să renunțe la atracțiile unei vieți atât de bogată în contraste, și care-i oferă plăcerile războiului în timp de pace? Aproape ațipisem când, cu o lovitură de picior, Rastignac dădu ușa de perete și strigă:

— Victorie! Vom putea muri după plac...

Îmi arată pălăria plină de aur, o puse pe masă și amândoi țopăirăm în jurul ei ca doi canibali care s-ar pregăti să devoreze o pradă, urlând, bufnind, sărind, dându-ne ghionți în stare să ucidă și un rinocer, și închinând osanale imaginii tuturor plăcerilor din lume cuprinse pentru noi în pălăria aceea.

— Douăzeci și șapte de mii de franci, repetă Rastignac, adăugând câteva bilete de bancă la

grămada de aur. Altora, bănetul ăsta le-ar ajunge să trăiască, nouă ne va ajunge oare ca să murim? O, da, vom închide ochii într-o baie de aur... Ura!

Și ne puserăm iar pe țopăit. Împărțirăm ca niște moștenitori, monedă cu monedă, începând cu napoleonii dubli, trecând de la monedele mari la cele mici și, măsurându-ne bucuria, îngânărăm multă vreme: „Una ție!... Una mie!...”

— Astă-seară nu vom mai dormi, zise Rastignac. Joseph, adu punciul!

Și aruncă un pumn de aur credinciosului său servitor, spunându-i:

— Iată partea ta! îngroapă-te cu ei dacă poți.

A doua zi mi-am cumpărat mobile de la Lesage, am închiriat apartamentul unde m-ai cunoscut, în strada Taitbout, și am angajat pe cel mai bun tapițer să mi-l aranjeze. Am avut mulți cai. M-am aruncat într-un vârtej de plăceri goale și reale totodată. Am jucat, câștigând și pierzând, rînd pe rînd, sume enorme, dar numai la baluri, la prieteni, niciodată în casele de joc, față de care păstram același sfînt dispreț de la început. Pe nesimțite, îmi făcui prieteni. Le câștigasem încrederea datorită micilor certuri, sau acelei ușurințe încrezătoare cu care ne dăm în vileag tainele, înjosindu-ne împreună; dar poate că ne legăm mai degrabă unii de alții prin viciile noastre. Am încercat și câteva compoziții literare ce mi-au adus laude. Maeștrii literaturii de succes, nevăzând în mine un rival de temut, mă slăveau, desigur mai puțin pentru meritul meu personal, cât pentru a lovi în aceia al confrăților. Devenii un „*viveur*”^[192], ca să mă servesc de o expresie pitorească consacrată de limbajul orgiilor voastre. Îmi puneam ambiția în joc, atît ca să mă omor repede, cât și ca să-i strivesc cu verva și puterea mea pe cei mai veseli camarazi. Eram totdeauna vioi, elegant. Treceam drept un om cu duh. Nimic nu trăda în mine acea existență îngrozitoare, care face dintr-un om o

simplă pâlnie, un aparat de digerat, sau un cal de lux. Curând, desfrâul îmi apăru în toată maiestatea ororii lui! și îl înțelesei pe deplin!

De bună seamă, oamenii cuminți și așezați, care etichetează sticle pentru moștenitorii lor, nu pot nici pe departe să conceapă, fie teoria acestei existențe adânci, fie starea ei normală; poți oare să vâri poezia în capul provincialilor pentru care opiumul și ceaiul, atât de darnice în desfătări, nu sunt decât două medicamente? Chiar la Paris, în această capitală a cugetării, nu se întâlnesc oare atâția desfrânați numai pe jumătate? Neputând suporta excesul plăcerii, ei pleacă obosiți după prima orgie, asemeni acelor cuminți burghezi care, după ce au ascultat o nouă operă de Rossini, sfârșesc prin a afurisi muzica. Ei renunță la o astfel de viață, ca un om cumpătat care nu vrea să mai mănânce brânzoaice de Ruffec^[193] fiindcă cea dintâi i-a produs o indigestie. Nici vorbă, desfrâul este o artă, ca și poezia, și are nevoie de suflete tari. Pentru a-i deprinde tainele, pentru a-i gusta frumusețile, omul trebuie să se consacre oarecum unor studii temeinice. Ca toate științele, și el este la început respingător, spinos. Piedici imense stau în calea plăcerilor mari ale omului, nu a desfătărilor lui mărunte, ci a sistemelor care îi transformă în obișnuință senzațiile cele mai rare, le concentrează, i le fecundează, creând o viață dramatică în viața lui și împrumutându-i o uriașă, o fulgerătoare cheltuie a forțelor.

Războiul, puterea politică, artele, sunt corupțiuni tot atât de depărtate de înțelegerea omenească, tot atât de adânci, ca și desfrâul, și la toate e greu de ajuns. Dar, odată ce omul a pornit la asaltul acestor mari mistere, nu trece el oare într-o altă lume? Generalii, miniștrii și artiștii sunt îndeobște cu toții mânați spre desfrâu din nevoia de a-și răcori în distracții violente o existență cu totul deosebită de viața comună. La drept vorbind, războiul este desfrâul sângelui, după cum politica

este cel al intereselor. Toate excesele sunt surori. Aceste monstruoziități sociale sunt înzestrate cu puterea abisurilor, ele ne atrag cu tărie, așa cum Sfânta Elena îl chema pe Napoleon^[194], ne dau ameteți, ne fascinează, și dorim să le vedem străfundurile, fără să știm pentru ce. Poate că în aceste genuni este ascunsă însăși ideea nemărginirii, sau poate că ele cuprind cine știe ce măreață măgulire pentru om; nu-și pune el oare atunci totul în joc? Pentru câteva clipe menite să contrasteze cu paradisul ceasurilor de studiu, cu bucuria creației, artistul obosit are nevoie, asemeni unui Dumnezeu, de odihna de duminică, sau, asemeni unui diavol, de plăcerile iadului, ca să opună truda simțurilor, trudei impulsurilor lui interioare. Lordul Byron nu și-ar fi putut găsi tihna, în flecărelile unui baston ce-l încântă pe un rentier oarecare; poet, el voia Grecia, ca să se măsoare cu Mahmud. În război omul nu devine oare un înger ucigaș, un fel de călău, însă de proporții uriașe? Nu e nevoie oare de încântări extraordinare pentru a ne face să acceptăm acele dureri cumplite, dușmane ale plăpândului nostru înveliș, care înconjoară pasiunile ca o cingătoare de spini? Dacă e zguduit de tuse și suferă un fel de agonie din pricina abuzului de tutun, fumătorul n-a participat, în schimb, într-o lume de vis, la desfășurarea unor serbări minunate? Fără să-și îngăduie măcar răgazul de a-și șterge picioarele înfundate în sânge până la glezne, Europa n-a reînceput un război înainte de a-l fi terminat bine pe celălalt? Omul privit ca masă n-are și el bețiile lui, după cum natura își are accesele ei de dragoste? Pentru omul luat ca individ, pentru orice Mirabeau care vegetează într-un regim pașnic și nu așteaptă decât izbucnirea furtunilor, desfrâul cuprinde totul, el e o continuă îmbrățișare a întregii vieți, sau, mai exact, un duel cu o putere necunoscută, cu un monstru: la început monstrul înspăimântă, trebuie să-l apuci de coarne și asta

cere eforturi istovitoare de nedescris. Natura te-a înzestrat cu un stomac strâmt sau leneș; tu îl domesticești, îl lărgești, îl înveți să suporte vinul, îmblânzești beția, – îți petreci nopțile în nesomn, îți însușești, în sfârșit, temperamentul unui colonel de cuirasieri, zămislindu-te a doua oară, ca spre a-l sfida pe Dumnezeu! După ce omul s-a metamorfozat astfel, după ce a ajuns soldat bătrân, neofitul și-a deprins sufletul cu artileria și picioarele cu marșul, fără a aparține încă monstrului, dar fără a ști nici care dintre ei e stăpânul celuilalt, se aruncă unul asupra altuia, luptându-se cu înverșunare spre a se răpune reciproc, într-o zonă unde totul este minunat, unde toate durerile sufletului amorteșc și unde nu re trăiesc decât fantome de idei. Din acea clipă, lupta asta îngrozitoare a devenit ceva necesar. Aidoma acelor personaje fabuloase care, după cum spun legendele, și-au vândut sufletul diavolului, ca să dobândească puterea de a face rău, desfrânatul își amănetază moartea în schimbul tuturor plăcerilor vieții îmbelșugate și rodnice! În loc de a se scurge molcom între două maluri monotone, sau în fundul unei tejghele ori al unui birou, viața spumegă și gonește atunci ca un torent.

În fine, desfrâul este fără îndoială pentru trup, ceea ce sunt voluptățile mistice pentru suflet. Beția te cufundă în visuri ale căror fantasmagorii sunt tot atât de curioase ca și ale extazului. Îți procură ceasuri fermecătoare ca toanele unei fete mari, conversații foarte plăcute cu prietenii, cugetări în care este zugrăvită o viață întreagă, bucurii sincere și fără ascunzișuri, călătorii fără oboseală, poeme desfășurate în câteva fraze. Brutala satisfacție a animalului, înăuntrul căruia știința a pătruns ca să caute un suflet, e urmată de toropeli încântătoare după care tânjesc oamenii sătui de inteligența lor. Aceștia nu simt oare, cu toții, nevoia unei descărcări totale, și desfrâul nu e oare un fel de bir pe care geniul trebuie să-l plătească Răului? Uită-

te la toți oamenii mari: natura îi face sau desfrânați, sau piperniciți. Batjocoritoare sau geloasă, o putere le viciază sufletul sau trupul spre a zădărnici strădaniile talentelor lor. În ceasurile beției, lucrurile și oamenii îți defilează prin fața ochilor înveșmântați în propriile tale haine sufletești, Rege al creațiunii, o poți transforma după plac. În cursul acestui nesfârșit delir, viața îți toarnă în vene, cu voia și plăcerea ta, plumbul ei topit. Într-o zi, aparții cu totul monstrului; atunci te trezești, cum m-am trezit eu, în ghearele disperării; sfârșeala ți s-a așezat la căpătâi.

De ești un soldat bătrân, oftica te doboară; de ești diplomat, un anevrism îți prinde moartea de inimă doar cu un fir de ață; mie, o boală de plămâni îmi va spune poate: „Haide!” cum i-a spus cândva lui Rafael din Urbino, răpus de abuzul de dragoste.

Iată cum s-a desfășurat existența mea! Intram sau prea devreme sau prea târziu în viața de societate; desigur, forța mea ar fi devenit periculoasă dacă n-aș fi potolit-o în felul acesta; lumea n-a scăpat oare de Alexandru prin cupa lui Hercule, la sfârșitul unei orgii? Oricum, anumite destine, care până la urmă nu pot fi decât înșelate, au nevoie de cer sau de infern, de desfrâu sau de azilul de pe muntele Saint-Bernard. Adineauri n-am avut curaj să fac morală acestor două fapte, zise el arătând spre Euphrasie și Aquilina. Ele sunt povestea mea personificată, o imagine a groaznicei mele vieți. Nu putea fi deci vorba de a le scuza; dimpotrivă, ele îmi apăreau ca niște judecători.

În cursul acestui poem viu, în toiul acestei boli amețitoare, am avut însă două crize bogate în dureri ucigătoare. Mai întâi, câteva zile după ce mă aruncasem, ca Sardanapal^[195], pe rugul meu, o întâlnii pe Fedora sub peristilul teatrului „Des Bouffons”. Ne așteptam fiecare trăsura.

— A, te văd așadar tot în viață!

Aceasta era expresia prin care i s-ar fi putut traduce zâmbetul, precum și cuvintele răutăcioase și viclene pe care i le spunea curtezanului ei, povestindu-i fără îndoială istoria mea și judecându-mi dragostea ca pe o dragoste de rând. Se felicita de falsa-i istețime spirituală. Ah, eram gata să mor pentru ea, o adoram încă, o vedeam în toate excesele și bețiile mele, mă închipuiam cu ea ori de câte ori mă aflam în patul femeilor ușoare – pentru ca acum să mă simt ținta batjocurii ei! De ce nu-mi puteam sfâșia pieptul ca să-mi smulg iubirea de acolo și să i-o arunc la picioare! În al doilea rând, ajunsei repede la fundul comorii; noroc că trei ani de privațiuni mă înzestraseră cu cea mai robustă sănătate, și în ziua când mă trezii fără niciun ban, mă simții foarte bine. Ca să mor mai departe, semnai polițe cu scadența apropiată, și ziua plății sosi, Crude emoții, ce sfârtecă fără milă inimile tinere! încă nu eram făcut să îmbătrânesc; sufletul îmi era mereu tânăr, mereu verde și viu. Prima datorie îmi trezi din amorțire toate virtuțile, care se apropiară cu pași domoli și se prezentară în fața mea, mahnite. Căzui la învoială cu ele, așa cum ne înțelegem cu acele mătuși bătrâne care încep prin a ne dojeni și sfârșesc prin a ne dărui lacrimi și bani.

Mai severă, imaginația îmi arăta numele meu călătorind din oraș în oraș, prin piețele Europei. „Numele nostru suntem noi înșine”, a spus Eusèbe Salverte^[196]. După multe vagabondări, aveam să mă întorc iarăși, ca umbra unui german^[197], în locuința mea din care nu ieșisem decât ca să mă trezesc în chip năprasnic pe mine însumi. Pe oamenii de bancă, aceste adevărate remușcări comerciale, când îi vedeam altădată pe străzile Parisului îmbrăcați în cenușiu, purtând livrea stăpânilor lor, cu câte o placă de argint la piept, îi priveam cu indiferență; acum însă îi uram din capul locului. Oare nu unul dintre ei avea să vie într-o dimineață să-mi ceară socoteală pentru cele unsprezece polițe

pe care îmi pusesem semnătura? Semnătura mea valora trei mii de franci, atât cât nu valoram eu însumi! Portăreii, cu mutrele lor nepăsătoare în fața tuturor deznădejdlor, în fața morții chiar, se iveau înaintea mea ca niște călăi ce-i spun osânditului: „Iată, sună ceasurile trei și jumătate”. Ajutorii lor aveau dreptul să pună stăpânire pe mine, să-mi scrie numele pe o bucată de hârtie, să-l terfelească, să-și bată joc de el. DATORAM! A datora înseamnă așadar a nu-ți mai aparține? înseamnă că alți oameni au dreptul să-mi ceară socoteală de viața mea? Să mă întrebe de ce mănânc budincă de carne? De ce beau băuturi reci? De ce dorm, de ce mă plimb, de ce gândesc și mă distrez, fără să-mi plătesc datoriile? În mijlocul unei poezii, în văpaia unei idei sau la prânz, înconjurat de prieteni, de veselie, de glume gingașe, mă pot pomeni oricând cu un domn în haină cafenie, cu o pălărie roasă în mână, intrând la mine. Domnul acesta e o datorie de-a mea, o poliță, un spectru care-mi strică tot chef, mă silește să mă scol de la masă și să mă duc să-i vorbesc; el îmi răpește veselia, iubita, tot, până și patul pe care dorm. Remușcarea e mai îngăduitoare, ea nu ne aruncă nici în stradă, nici la Sainte-Pelagie^[198]. Ea nu ne înfundă în cloaca scârboasă a viciului; ne azvârle doar pe eșafod, unde gădele ne înnobilează, deoarece în momentul execuției toată lumea crede în nevinovăția noastră, pe când societatea nu recunoaște nicio virtute desfrânatului fără bani.

Sunt apoi acele datorii ce umblă în două labe, îmbrăcate în postav verde, purtând ochelari albaștri sau umbrele multicolore, acele datorii în carne și oase cu care ne pomenim nas în nas la colțul străzii tocmai când ni-e lumea mai dragă, oamenii aceia care, mai presus de orice, au îngrozitorul drept de a spune: „Domnul de Valentin mi-e dator și nu-mi plătește. Îl am la

mână. Să poftească numai să nu se poarte cum trebuie!”

Suntem obligați să ne salutăm creditorii, și încă să-i salutăm grațios. „Când îmi plătești?” ne întreabă ei. Și iată-ne siliți să mințim, să ne rugăm de altcineva pentru bani, să ne ploconim înaintea unui imbecil cocoțat pe sacul lui de aur, să-i suportăm privirea rece de lipitoare, mai odioasă decât o palmă primită peste obraz, să-i suferim morala drămuită cu cântarul și prostia fără margini. O datorie înseamnă o operă de imaginație pe care ei n-au de unde s-o înțeleagă. Un datornic e târât, ba adesea e rob, de mari avânturi sufletești, pe când nimic măreț nu subjugă, nimic generos nu călăuzește pe cei care trăiesc în bani și nu cunosc decât banii. Totdeauna mi-a fost silă de bani.

Dar o poliță se poate metamorfoza și într-un bătrân împovărat de o familie grea, și plin de virtuți. S-ar putea să fiu dator unui om ce seamănă leit cu un portret de Greunze^[199], unui paralytic înconjurat de o droaie de copii, văduvei unui soldat, și să-mi întindă cu toții mâini rugătoare. Teribili creditorii cu care trebuie să plângem laolaltă și cărora, chiar după ce le-am plătit, le datorăm încă ajutorul nostru!

În ajunul scadenței, mă culcasem cu liniștea silită a celor pe care-i fură somnul înaintea execuției, sau înaintea unui duel, lăsându-se legănați de o nădejde înșelătoare. Dar când mă trezii și privii totul la rece, când îmi simții sufletul încarcerat în portofelul unui bancher, așternut sub niște coloane, înscris cu cerneală roșie, datoriile țâșniră din toate părțile în jurul meu ca lăcustele: ele se aflau în pendulă, pe fotolii, sau lipite de mobilele de care mă foloseam cu mai multă plăcere. Devenite prada scorpiilor de la Châtelet^[200], aceste blânde sclave fără grai aveau să fie ridicate deci de vătășei și zvârlite fără milă în stradă. Ah, eu însumi aveam să fiu scos la mezat! Soneria

apartamentului îmi răsuna în inimă, mă lovea acolo unde ar trebui să fie loviți regii, la cap. Era un adevărat martiriu, fără să am măcar cerul drept răsplată. Da, pentru un om cu sufletul larg, o datorie este un iad, dar un iad cu portărei și cu samsari. O datorie neplătită e o josnicie, un început de hoție și, mai rău decât atât, o minciună: ea urzește crime, tot ea înalță scândurile pentru eșafod!

Polițele mele fură protestate. Peste trei zile, le-am plătit. Și iată cum: un speculator veni la mine și-mi propuse să-i vând insula pe care o aveam în Loara, unde se afla mormântul mamei. Am primit. În timp ce iscăleam contractul la notarul cumpărătorului meu, în fundul biroului său întunecos, simții că mă cuprinde o răcoare asemănătoare aceleia dintr-un beci. Mă înfiorai, recunoscând același frig umed ce mă cuprinsese pe marginea gropii unde odihnește tatăl meu. Luai întâmplarea asta drept o prevestire funestă. Mi se păru că aud vocea mamei și că îi văd umbră; nu știu ce putere făcea să-mi răsune vag în ureche propriul meu nume, în mijlocul unui dangăt de clopote! Prețul insulei îmi lăsă, după achitarea tuturor datoriilor, două mii de franci. Firește, aș fi putut reveni la pașnica viață de studiu, m-aș fi putut întoarce în mansarda mea, după ce trecusem prin toate vâltorile vieții, aș fi putut reveni aici cu capul plin de observații importante și bucurându-mă chiar de un anumit renume. Dar Fedora nu-și lăsase prada din gheare. Se întâmpla adesea că ne pomenim față în față. Făceam în așa fel încât să-i ajungă mereu la urechi numele meu, rostit de curtezanii ei, care se arătau uimiți de deșteptăciunea mea, de caii, de succesele, de echipajele mele. Ea rămânea rece și nesimțitoare la țoale, chiar și la oribila frază: „Se omoară pentru dumneata!” rostită de Rastignac. Mobilizasem o lume întreagă ca să mă răzbun, dar fericit tot nu eram! Răscolind astfel viața până în cele mai

ticăloase străfunduri ale ei, simţeam tot mai mult satisfacţiile unei iubiri împărtăşite, a cărei fantomă o urmăream de-a lungul destrăbălărilor şi în mijlocul orgiilor.

Din nenorocire însă, eram înşelat în socotelile mele; pentru binefaceri eram pedepsit cu nerecunoştinţă, greşelile mi-erau răsplătite cu mii de plăceri. Sinistră filosofie, dar adevărată pentru un desfrânat! în plus, Fedora mă molipsise cu lepra vanităţii ei. Cercetându-mi sufletul, îl găsii cangrenat, putred, Demonul îmi pusese pecetea lui pe frunte. Din clipa aceea îmi era cu neputinţă să mă lipsesc de tresăririle continue ale unei vieţi primejduită în orice clipă, sau de nesuferitele rafinamente ale bogăţiei. Milionar chiar, aş fi jucat mereu, aş fi mâncat, aş fi gonit înainte. Nu mai voiam să rămân singur cu mine însumi. Aveam nevoie de curtezane, de prieteni falşi, de vin, de mâncăruri bune ca să mă ameţesc. Verigile ce-l leagă pe un om de familie, în mine fuseseră rupte pentru totdeauna. Osândit la plăceri, trebuia să-mi împlinesc destinul de sinucigaş.

În ultimele zile de bogăţie, făcui în fiecare seară excese neînchipuite; dar în fiecare dimineaţă moartea mă arunca din nou în braţele vieţii. Asemenea unui beneficiar de rentă viageră, aş fi putut trece liniştit printr-un pârjol. În cele din urmă mă trezii singur cu o piesă de douăzeci de franci, şi atunci îmi adusei aminte de norocul lui Rastignac...

— Lasă, lasă! exclamă apoi Raphaël, amintindu-şi deodată de talismanul lui, pe care-l scoase din buzunar.

Fie că, obosit de luptele acestei lungi zile, nu mai avea puterea să-şi cârmuiască mintea prin valurile de vin şi de lichior; fie că, exasperat de imaginea vieţii sale, se îmbătase pe nesimţite de torentul vorbelor lui, Raphaël se aprinse, se

înflăcărare cu totul, ca un om cu desăvârșire lipsit de judecată.

— Ducă-se dracului moartea! strigă el învârtind pielea de sagri în mână. Acum vreau să trăiesc! Sunt bogat, dispun de toate puterile. Nimic nu mi se va mai putea împotrivi. Cine nu e bun, atunci când poate să facă tot ceea ce vrea? Lasă, lasă! Am vrut să am un venit de două sute de mii de livre, îl voi avea. Salutați-mă voi, porcilor, ce vă tolăniți pe covoarele astea ca pe niște băligar! Sunteți ai mei – halal de-așa proprietate! Sunt bogat, pot să vă cumpăr pe toți, chiar și pe deputatul acela care sforăie acolo. Haideți, canalii din înalta societate, binecuvântați-mă! Sunt papa!

În momentul acela, exclamațiile lui Raphaël, până atunci acoperite de basul neîntrerupt al sforăiturilor, fură pe neașteptate auzite. Cea mai mare parte dintre somnoroși se treziră, țipând, îl văzură pe vorbăreț clătinându-se pe picioare și blestemară gălăgioasa lui beție printr-un concert de înjurături.

— Liniște! strigă Raphaël. Câinilor, la coteț! Émile, am mii de comori, o să-ți dau numai țigări de Havana.

— Te aud, răspunse poetul. *Fedora sau moartea!* Zi-i înainte. Afurisita aia de Fedora te-a înșelat. Toate femeile sunt fiicele Evei. Povestea ta nu-i câtuși de puțin dramatică.

— A, dormeai, prefăcutule?

— Nu... Fedora sau moartea! Aici ai rămas.

— Trezește-te, urlă Raphaël către Émile lovindu-l cu pielea de sagri atât de tare, încât ai fi zis că vrea să scoată scânteii din ea.

— Mii de trăsnete! zise Émile sărind în picioare și apucându-l pe Raphaël de mijloc. Prietene, nu uita că ești cu femeii de moravuri ușoare.

— Sunt milionar.

— Dacă nu ești milionar, beat însă ești, asta-i sigur.

— Beat de putere. Pot sa te omor!... Tăcere, eu sunt Nerone^[201]! Sunt Nabucodonosor^[202]!

— Ei, Raphaël, suntem în prezența unor persoane din lumea de jos, ar trebui să taci, din demnitate.

— Viața mi-a fost o prea lungă tăcere. Acum vreau să mă răzbun pe lumea întreagă. N-am să mă distrez risipind niște bani murdari, ci am să imit, am să rezum epoca mea consumând vieți omenești, și inteligențe, și suflete, iată un lux care nu e meschin nu-i așa? – belșugul ciumei! Mă voi lupta cu frigurile galbene, verzi, albastre, cu armatele, cu eșafodele. Pot s-o am și pe Fedora... Dar nu, pe Fedora n-o vreau, ea e boala mea, eu am să mor de Fedora! – Pe Fedora vreau s-o uit!

— Dacă mai ții așa te duc în sufragerie.

— Vezi pielea asta? E testamentul lui Solomon. Acum, Solomon, regizorul ăsta caraghios, e al meu! Stăpînesc Arabia, chiar și Petreea^[203]! Întregul univers e al meu. Și tu ești al meu, dacă vreau. Da, dacă vreau, ia seama! Pot cumpăra toată dugheana asta a ta de jurnalist; iar tu ai să fii valetul meu, îmi vei face cuplete, îmi vei pune hârtiile în regulă. Valet! *valet* înseamnă: „E sănătos, fiindcă nu se gândește la nimic!.

După asemenea vorbe, Émile îl duse pe Raphaël în sufragerie.

— Ei bine! de dragul meu, îi spuse el, sunt valetul tău. Iar tu ai să fii redactorul-șef al unui jurnal, dar taci, te rog, fii cuminte, din considerație pentru mine! Mă iubești?

— Dacă te iubesc! O să ai țigări de Havana cu pielea asta. Nu uita pielea, amice, pielea suverană! E un leac minunat, pot să vindec și băătăturile cu ea. Ai băătăuri? Ți le scot la iuțală.

— Niciodată nu te-am văzut atât de stupid...

— Stupid, zici? Nu. Pielea asta se strânge când am o dorință... ah! ce ironie. Brahmanul – e un brahman în ea! – brahmanul, carevasăzică, era un

mucalit, fiindcă, vezi tu, dorințele trebuie să întindă...

— Bine, bine, așa-i!

— Îți spun că...

— Da, e adevărat, sunt de acord cu tine. Dorința întin...

— Eu îți spun, pielea!

— Așa-i.

— Nu mă crezi. Te cunosc, amice, minți ca un rege proaspăt urcat pe tron.

— Cum, vrei să iau în serios aiurările tale de bețiv?

— Fac rămășag cu tine, pot să-ți dovedesc. Să luăm măsura...

— Vai de mine, n-are nici gând să se culce! exclamă Émile când văzu că Raphaël se apucă să scotocească prin sufragerie.

Valentin, înzestrat cu o sprinteneală de maimuță, datorită acelei ciudate lucidități ale cărei manifestări contrastează uneori la bețivi cu viziunile tulburi ale beției, găsi până la urmă un șervet și o călimară, repetând întruna:

— Să luăm măsura! Să luăm măsura!

— Ei bine, da, răspunse Émile, să luăm măsura.

Cei doi prieteni întinseră bine șervetul, pe care suprapuseră pielea de sagri. Émile, a cărui mână părea mai sigură decât a lui Raphaël, trase cu condeiul o linie de cerneală pe marginea talismanului, în timp ce prietenul său îi spunea:

— Am dorit un venit de două sute de mii de livre, nu-i așa? Ei bine, când le voi avea, ai să vezi că pielea s-a făcut mai mică.

— Așa e... Dar acum culcă-te. Vrei să te așezi pe canapeaua asta? Ei, stai bine?

— Da, gazetărașule. Tu ai să mă distrezi, ai să mă aperi ele muște. Prietenul de la nevoie are dreptul să fie și prietenul din zile bune. De aceea, am să-ți dau ți – țigări... de... Hav...

— Haide, clocește-ți aurul, milionarule.

— Tu, clocește-ți tu articolele. Bună scara. Hai, spune-i bună seara lui Nabucodonosor!... Iubire! Să ne aducă de băut! Franța... glorie și bogă... boga...

Peste puțin, ambii prieteni își împletiră sforăiturile cu sunetele muzicii din saloane. Concert de prisos! Lumânările se stinseră una câte una prin câte o plesnitură a discurilor de cristal ale sfeșnicelor. Noaptea înfășură cu lințoliul ei lunga orgie în care povestirea lui Raphaël fusese ca o orgie de vorbe, de fraze fără idei și de idei ce n-au apucat încă să fie exprimate.

A doua zi, pe la amiază, frumoasa Aquilina se sculă, căscând obosită, cu obrajii brăzdați de dungile taburetului de catifea pictată pe care își odihnisese capul. Euphrasie, trezită din somn de mișcările tovarășei sale, sări deodată în sus scoțând un strigăt răgușit; frumoasa ei figură albă, atât de proaspătă în ajun, era acum galbenă și palidă ca a unei femei de stradă când se duce la spital. Unul câte unul, oaspeții se răsuceau cu gemete sinistre; își simțeau brațele și picioarele țepene și mii de oboseli de tot felul îi răspundeau de cum se deșteptau din somn. Un valet veni și deschise obloanele și ferestrele saloanelor. Adunarea se trezi de-a binelea, chemată la viață de razele calde ale soarelui ce se revărsau peste capetele somnoroșilor. Din pricina dormitului, stricându-și elegantele edificii ale pieptănăturilor și ștergându-și sulimanul, femeile, surprinse de strălucirea zilei, prezentau un spectacol hidos: părul le atârna fără nicio grație, fizionomiile își schimbaseră expresia, ochii, atât de sclipitori ieri, le erau acum tulburi de istovire! Tenurile spălăcite, care străluceau atât de mult la lumina lămpilor, te îngrozeau; figurile limfatice atât de albe, atât de catifelate când sunt odihnite, deveniseră verzi; gurile, mai înainte roșii și ispititoare, acum învinețite și uscate, purtau rușinoasele stigmat ale beției. Bărbații își renegau

amantele de peste noapte văzându-le în halul acesta, decolorate, cadaverice, ca niște flori strivite pe stradă după trecerea unei procesiuni. Dar bărbații aceștia disprețuitori erau și mai respingători. Te-ai fi înfiorat văzând fetele acelea omenești cu ochii înfundați în orbite și cu cearcăne, ce păreau că nu văd nimic, fețe buhăite de vin, aiurite de un somn chinuit, mai degrabă obositor decât reconfortant. Fețele acelea scofâlcite, ce trădau poftele fizice lipsite de poezia cu care ni le împodobește sufletul, aveau în ele ceva feroce și respingător de bestial. Această apariție a viciului fără veșminte și măști, acest schelet al păcatului zdrențuit, rece, gol și golit de sofismele spiritului sau de încântările luxului, îi înspăimântă pe vitejii lor atleți, oricât ar fi ei de obișnuiți să se lupte cu desfrâul. Artiști, și curtezane rămaseră cu toții tăcuți, cercetând cu priviri rătăcite dezordinea din casă, unde totul fusese răsturnat, răvășit de focul patimilor. Deodată răsună un râs satanic; era Taillefer, care, auzind horcăitul surd al oaspeților săi, încercă să-i salute cu o strâmbătură; chipul lui, asudat și roșu ca sângele, plutea deasupra acestei scene ca o imagine infernală a crimei fără remușcări. (Vezi *Hanul roșu.*)^[204] Tabloul părea desăvârșit. Era o viață de mocirlă în mijlocul luxului, un oribil amestec de strălucire și de mizerie umană, desfrâul trezit din somn, după ce storsese cu mâinile lui vânjoase toate fructele vieții, pentru a nu lăsa în juru-i decât niște hârburi ticăloase sau niște minciuni în care nici el însuși nu mai crede. Ai fi zis că ai în față Moartea rânjind în mijlocul unei familii atinse de ciumă: nu mai erau acolo nici parfumuri, nici lumini amețitoare; nici veselie, nici dorințe: ci dezgustul cu duhorile lui grețose și cu filosofia lui dureroasă, și soarele strălucind ca adevărul, și un aer curat ca virtutea, ce contrastau cu o atmosferă înăbușită, încărcată de miasme – miasmele orgiei! Cu toate că erau obișnuite cu

viața de viciu, multe dintre acele tinere fete se gândeau la deșteptarea lor din somn, de altădată, când, neprihănite și curate la suflet, dădeau cu ochii, prin ferestruicile țărănești năpădite de curpeni sau de bujori, de o priveliște limpede, fermecată de trilurile vesele ale ciocârliei, acoperită de rouă și strălucind în sclipirile cețoase ale răsăritului. Altele își aduceau aminte de prânzurile din familie, de masa în jurul căreia copiii și tatăl râdeau laolaltă, cu nevinovăție, unde totul avea o vrajă de nespus, iar bucatele erau simple ca și inimile. Un artist se gândea la liniștea din atelierul lui, la statuia castă și la modelul grațios care-l aștepta. Un tânăr, amintindu-și că are un proces de care atârna soarta unei familii, cugeta la tranzacția importantă ce reclama prezența lui. Savantul își regreta cabinetul unde îl chema o nobilă lucrare. Aproape toți erau nemulțumiți de ei înșiși. În momentul acela, Émile, vioi și îmbujorat ca cel mai drăguț dintre băieții de prăvălie ai unui magazin la modă, apăru râzând.

— Sunteți mai sluți ca niște vătășei! strigă el. Astăzi n-o să mai fiți în stare de nimic, ziua e pierdută. Sunt de părere să ne apucăm să dejunăm.

La aceste cuvinte, Taillefer ieși să dea ordine. Femeile se îndreptară alene către oglinzi spre a se aranja după dezordinea de peste noapte. Se sculă toată lumea. Cei mai vicioși îi dăscăleau pe cei mai cuminți. Curtezanele făceau glume pe socoteala acelor care păreau a nu fi în stare să continue acest chef de pomină. În câteva clipe, fantomele de acolo se însuflețiră, formară grupuri, își puneau întrebări și își zâmbeau. Valeții, îndemânatici și iuți, traseră repede mobilele la locul lor și puseră fiecare lucru la rostul lui. Un prânz strălucitor fu întins îndată. Oaspeții năvăliră atunci în sala de mâncare. Aici, deși totul purta pecetea neștearsă a orgiilor din ajun, mai dăinuia totuși o urmă de viață și gândire, ca în ultimele spasme ale unui muribund. Aidoma unui alai din marțea grasă^[205]

saturnala fusese înmormântată de măștile acelea obosite de dansuri, mahmure de beție și care încercau să arate că ispita n-are nicio putere asupra lor nevoind să recunoască de fapt propria lor moleșea! a.

În momentul când vajnica adunare înconjura masa capitalistului, Cardot, care, în ajun, dispăruse pe neobservate după cină, ca să-și sfârșească orgia în patul conjugal, își arată mutra slugarnică, pe care flutura un zâmbet voios. Ai fi zis că miroșise vreo moștenire ce trebuia gustată, împărțită, inventariată, parafată, vreo moștenire cu o groază fie acte de făcut, cu onorarii grase, și la fel de mustoasă ca și mușchiul fraged în care amfitrionul își împlânta chiar atunci cuțitul.

— O, o, vom prânzi în prezenta notarului! strigă de Cursy.

— Vii tocmai la timp ca să clasezi și să parafezi toate documentele astea, îi spuse bancherul, arătându-i oaspeții din jurul mesei.

— De fapt, nu-i niciun testament de făcut; cât despre contracte de căsătorie, poate! zise savantul, care pentru prima dată după un an avusese de-a face cu o femeie.

— O, o!

— A, a!

— O clipă, ți-pă Cardot, asurzit de un cor de glume proaste, vin aici pentru o afacere serioasă. Aduc șase milioane unuia dintre dumneavoastră. (Tăcere adâncă.) Domnule, zise el, adresându-se lui Raphaël, care în momentul acela era ocupat să-și șteargă fără ceremonie ochii cu un colt al șervetului, mama dumneavoastră nu era, ca domnișoară, din familia O'Flaharty?

— Da, răspunse imediat Raphaël; *Barbe-Marie*.

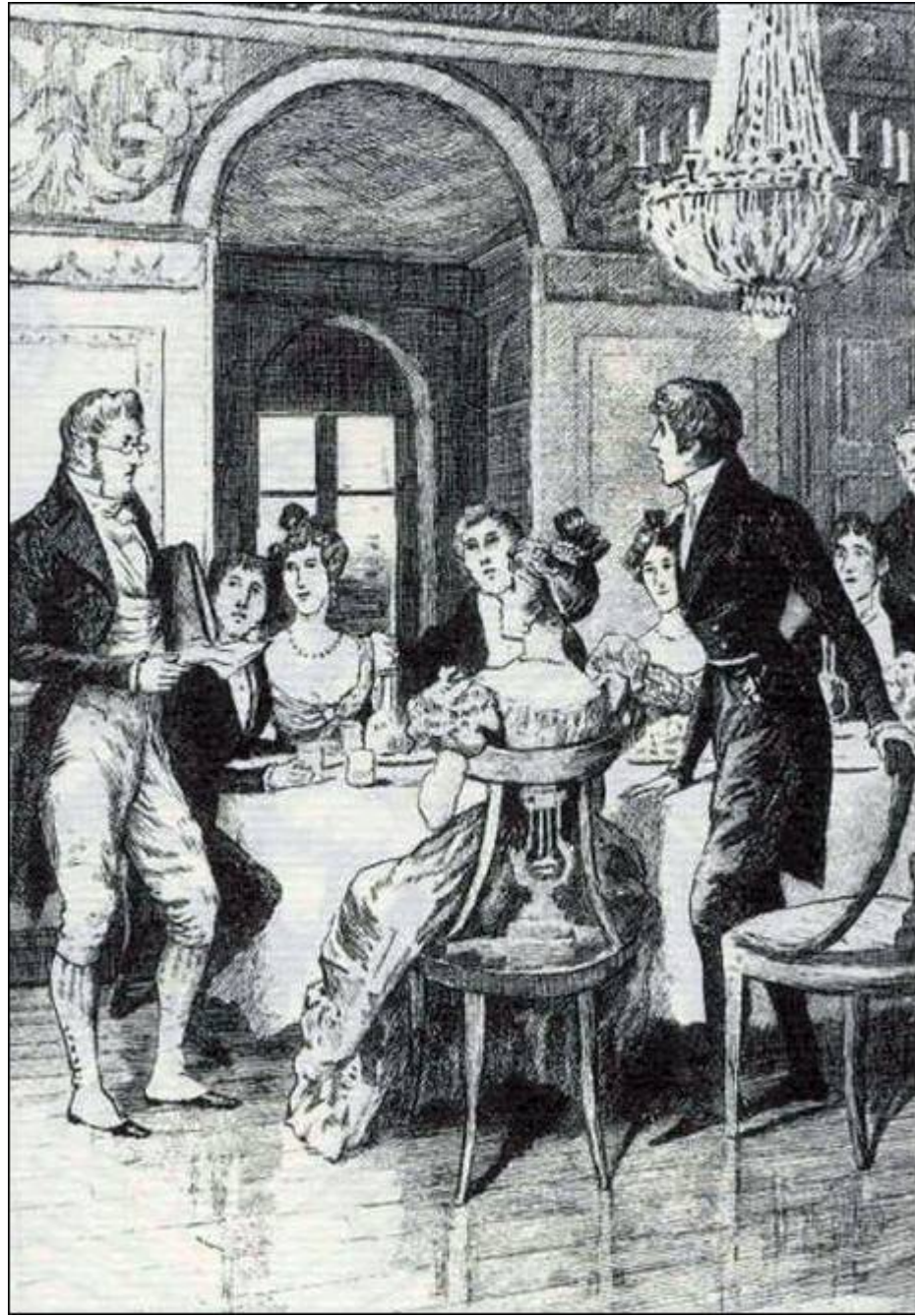
— Aveți, reluă Cardot, actul dumneavoastră de naștere și acela al doamnei de Valentin?

— Cred că da.

— Ei bine, domnule, sunteți singurul moștenitor al maiorului O'Flaharty, decedat în august 1828, la

Calcutta.

— Un noroc *incalcuttabil*^[206], strigă atotștiutorul.

— Fiindcă maiorul lăsase prin testament mai multe sume pentru câteva stabilimente publice, guvernul francez a cerut Companiei Indiilor să-i transmită această moștenire, continuă notarul. În momentul de față ea e transformată în bani gheață și se poate încasa. De cincisprezece zile căutăm fără succes pe urmașii legali ai domnișoarei Barbe-Marie O’Flaharty, când ieri, la masă...

În aceeași clipă Raphaël se ridică pe neașteptate cu gestul brusc al unui om care e lovit de ceva. Se produse un fel de aclamație tăcută; primul simțământ al oaspeților fu dictat de o invidie surdă, toți ochii se întoarseră spre el ca tot atâtea flăcări. Apoi, un murmur asemănător aceleuia al unei săli pline care se întărită, o larmă ca de revoluție se iscă ușor, se înteți, și fiecare salută, prin câte o scurtă cuvântare, imensa avere anunțată de notar. Recăpătându-și luciditatea prin această bruscă supunere a sortii, Raphaël întinse la repezeală pe masă șervetul cu care măsurase mai înainte pielea de sagri. Apoi, fără să asculte nimic din cele ce se spuneau în jurul lui, întinse talismanul deasupra și nu-și putu stăpâni un fior de groază văzând că între linia trasă pe pânză și marginea pielii se făcuse o dungă albă.

— Ei bine, ce mai vrea! exclamă Taillefer. A căpătat atâta avere fără nicio bătaie de cap!

— Ține-l, nu-l lăsa! strigă Bixiou către Émile. Să nu moară de bucurie.

O gălbeneală înspăimântătoare se așternu pe figura veștejită a moștenitorului, trăsăturile i se contractară, pomeții obrazilor i se albiră, adânciturile i se întunecară, căpătă o mască lividă, rămase cu privirile pironite în gol. Vedea MOARTEA, Banchetul acesta strălucitor, înconjurat de curtezane ofilite, fie chipuri sătule, această agonie a desfătărilor era o imagine vie a propriei sale vieți. Raphaël se uită de trei ori la talismanul care se lăfăia între nemiloasele linii trase pe șervet; încerca să se îndoiască, dar o

presimțire cât se poate de limpede îi spulbera neîncrederea. Stăpânea lumea, putea să facă orice, dar nu mai voia nimic. Ca unui călător în mijlocul deșertului, apa de băut i se împuținase și trebuia să-și măsoare viața după numărul înghițiturilor. Vedeă cum fiecare dorință îi scurtează zilele și începea să creadă în pielea de sagri, se simțea parcă bolnav, se întreba:

„Nu-s cumva atins la plămâni? Mama n-a murit oare de o boală de piept?”

— A, a, Raphaël, acumă știu că ai să te distrezi! Mie ce-ai să-mi dai? spunea Aquilina.

— Să bem pentru moartea unchiului, maiorul O’Flaharty! Asta da; om.

— O să ajungă pair al Franței.

— Vax! Ce mai înseamnă un pair al Franței după revoluția din iulie! zise atotștiutorul.

— O să aibă o lojă la „Bouffons”?

— Sper că o să ne blagoslovească pe toți cu câte ceva! spuse Bixaou.

— Un om ca el știe să facă lucrurile în mare, zise Émile.

Uralele acestei vesele adunări răsunau în urechile lui Valentin, fără ca el să poată pricepe înțelesul vreunui cuvânt. Se gândea, nici el nu știa de unde până unde, la traiul fără variație și fără dorințe al unui țăran din Bretania, împovărat de copii, muncindu-și ogorul, mâncând hrișcă, bând cidru dea dreptul dintr-un urcior, crezând în Fecioară și în rege, împărtășindu-se la Paști, jucând la horă duminica, pe o pajiște verde și ascultând predica popii fără s-o înțeleagă. Spectacolul ce i se înfățișa în acel moment înaintea ochilor, tapetele aurite, curtezanele, ospățul, luxul de acolo îl sugrumau parcă și-l făceau să tușească.

— Dorești niște sparanghel? îl întreba bancherul.

— Nu *doresc* nimic! îi răspunse Raphaël cu o voce tunătoare.

— Bravo! replică Taillefer. Dumneata știi că înțelegi averea, ea e un certificat de obrăznicie. Ești de-al nostru! Domnilor, să bem pentru atotputernicia aurului. Domnul de Valentin, devenit de șase ori milionar, a ajuns la putere. E rege, poate orice, e mai presus de orice, ca toți bogații. Pentru el de acum încolo, formula „*Francezii sunt egali în fața legii*” nu e decât o minciună înscrisă în fruntea constituției. Nu el va asculta de legi, ci legile vor asculta de el. Pentru milionari nu există eșafoduri și nici călăi!

— Într-adevăr, replică Raphaël la rândul lui, își sunt ei înșiși călăi!

— Încă o prejudecată! urlă bancherul.

— Să bem! zise Raphaël, băgând talismanul în buzunar.

— Stai, ce faci? sări Émile, apucându-l de mână. Domnilor, adăugă el adresându-se adunării destul ce nedumerită de purtarea lui Raphaël, aflați că prietenul nostru de Valentin – ce spun eu? – *domnul marchiz de Valentin*, deține secretul îmbogățirii. Dorințele lui se împlinesc chiar în clipa când le formulează. Afară doar dacă nu vrea să treacă în fața noastră drept un lacheu, drept un om fără inimi; ci are să ne îmbogățească pe toți.

— Ascultă, dragul meu Raphaël, eu vreau un șirag de perle, exclamă Euphrasie.

— Dacă e recunoscător, mie îmi va dăruia două trăsură și niște cai frumoși și iuți! zise Aquilina.

— Pentru mine vreau să dorești un venit de o sută de mii de livre!

— Eu vreau cașmiruri!

— Mie plătește-mi datoriile pe care le am!

— Lovește-l cu o apoplexie pe unchiul meu, slăbănogul ăla înalt!

— Raphaël, mă mulțumesc cu un venit de zece mii de livre!

— Astea zic și eu donațiuni! rosti notarul.

— Ar trebui să mă vindece de gută!

— Fă să scadă rentele! strigă bancherul.

Toate frazele astea izbucniră ca jerbele exploziei de la sfârșitul unui foc de artificii. Dar cine ar putea să spună că dorințele acestea însetate nu erau luate mai mult în serios decât în glumă?

— Scumpe prietene, zise Émile, cu un accent grav, eu mă mulțumesc cu un venit de două sute de mii de livre. Dă-mi-l din toată inima, haide!

— Émile, spuse Raphaël, dar tu nu știi care-i prețul?

— Frumoasă scuză! strigă poetul. Nu se cuvine oare să ne jertfim pentru prietenii noștri?

— Îmi vine aproape să vă doresc moartea la toți, răspunse Valentin, aruncând o privire sumbră și încruntată asupra oaspeților.

— Muribunzii sunt teribil de cruzi, glăsui Émile, râzând. Iată-te bogat, adăugă el, de data asta cu un aer serios; ei bine, nu-ți dau nici două luni, ca să te faci fîoros de egoist. Ai și devenit stupid, nu vrei să mai știi de glumă. Nu-ți mai lipsește decât să crezi în pielea aceea de sagri...

Raphaël, care începea să se înspăimânte de ironiile acelei adunări, rămase tăcut, bău fără măsura și se îmbătă, voind să uite o clipă de puterea lui blestemată.

III.

AGONIA

În primele zile ale lunii decembrie, cu toate că ploua tare, un bătrân septuagenar mergea pe strada Varenne, ridicând nasul la poarta fiecărei clădiri și căutând adresa domnului marchiz Raphaël de Valentin, cu naivitatea unui copil și cu aerul absorbit al filosofilor. Pecetea unei aprige mâhniri luptând cu un caracter despotic răbufnea pe chipul lui uscat ca un pergament răsucit în foc și încadrat da un păr în neorânduială lung și cărunt. Dacă vreun pictor ar fi întâlnit personajul acesta ciudat, slab și osos, îmbrăcat în negru, fără îndoială că, de îndată ce s-ar fi întors la atelier, l-ar fi reprodus în albumul său, înscriind dedesubtul portretului: *Poet clasic în căutarea unei rime*. După ce verifică numărul ce-i fusese indicat, această reîncarnare leită a lui Rollin^[207] bătu ușor la poarta unui palat măreț.

— Domnul Raphaël e acasă? se adresă moșneagul unui portar în livrea.

— Domnul marchiz nu primește pe nimeni, răspunse valetul, înghițind un dumatic enorm pe care-l muiase într-o ceașcă mare de cafea.

— Îi văd trăsura colo, răspunse bătrânelul, arătând spre un echipaj strălucitor tras sub cupola de lemn în formă de cort, care apăra de ploaie treptele peronului. O să iasă, am să-l aștept.

— Hei, tăticule, s-ar putea să stai aici până mâine dimineață, reluă portarul. Trăsura e totdeauna trasă acolo, pregătită pentru domnul. Dar, rogu-le, pleacă; e destul să las numai o dată pe cineva străin să intre în casă fără să am ordin, și mi s-a dus simbria de șase sule de franci!

În momentul acela, un bătrân înalt, al cărui costum semăna în totul cu al unui ușier ministerial, ieși din vestibul și coborî iute câteva trepte, uitându-se îndeaproape la moșneagul încremenit.

— Poftim, uite-l pe domnul Jonathas, zise portarul; vorbește cu el.

Cei doi bătrâni, atrași unul spre altul de o simpatie sau de o curiozitate reciprocă, se întâlniră în mijlocul vastei curți de onoare, la cotitura unei alei presărată cu fire de iarbă crescute printre pietrele pavajului. O tăcere încremenită înconjura întreaga clădire. Văzându-l pe Jonathas, ai fi dorit să pătrunzi taina ce plutea pe chipul său, taină despre care stăteau mărturie până și cele mai mici lucruri din casa aceea posomorâtă. Cea dintâi grijă a lui Raphaël, după ce primise imensa moștenire a unchiului său, fusese să afle unde trăia bătrânul servitor devotat, pe dragostea căruia putea să se bizuie. Jonathas izbucni în lacrimi de bucurie revăzând pe tânărul său stăpân, de care crezuse că se despărțise pentru totdeauna, dar nimic nu-i egală fericirea când marchizul îi încredință înaltele sarcini de intendent. Bătrânul Jonathas deveni o putere intermediară plasată între Raphaël și restul lumii. Mânuitor suprem al averii stăpânului său, executând orbește gânduri pe care nu le cunoștea, el era ca un al șaselea simț prin care tresăririle vieții puteau să ajungă la Raphaël.

— Domnule, aș dori să vorbesc cu domnul Raphaël, se adresă moșneagul către Jonathas, urcând câteva trepte ale peronului spre a se adăposti de ploaie.

— Să vorbiți cu domnul marchiz?... exclamă intendentul. Abia îmi adresează câte un cuvânt

mie, care sunt al doilea tată al său.

— Dar și eu îi sunt ca un al doilea tată, rosti moșneagul. Dacă soția dumatăle l-a alăptat odinioară, apoi eu i-am dat să sugă la sânul muzelor, E sugaciul meu, copilul meu, *carus alumnus!*^[208] Eu i-am șlefuit creierul, i-am transformat inteligența, i-am dezvoltat geniul, și, îndrăznesc s-o spun, spre onoarea și gloria mea. Nu-i el unul dintre bărbații cei mai de seamă ai epocii noastre? L-am avut sub ochii mei într-a șasea, într-a treia și la retorică^[209]. Sunt profesorul său.

— A, domnul este domnul Porriquet?

— Întocmai. Dar domnul?

— Sst! Sst! făcu Jonathas către doi rândași, al e căror glasuri tulburau tăcerea de pustnicie în care era învăluită casa.

— Dar, domnule, reluă profesorul, nu cumva domnul marchiz e cumva bolnav?

— Domnule dragă, răspunse. Jonathas, numai Dumnezeu știe ce-i cu stăpânul meu. Uită-te și dumneata, nu există în tot Parisul o casă ca a noastră. Mă auzi? măcar una la fel. Pe legea mea, nu. Domnul marchiz a cumpărat palatul ăsta, care era mai înainte al unui duce și pair. A cheltuit trei sute de mii de franci ca să-l mobileze. Îți dai seama, trei sute de mii de franci e o sumă! În schimb fiecare odaie din casa noastră e o adevărată minune, „Bun – mi-am zis eu văzând atâta măreție – e ca la răposatul bunicu-său; tânărul marchiz o să primească tot orașul, ba chiar și curtea!” Ți-ai găsit! Dumnealui n-a vrut să vadă pe nimeni. Duce o viață ciudată, domnule Porriquet, o viață al cărei tipic nu suferă *nicio abatere*, mă auzi? Domnul se scoală în toate zilele la aceeași oră. Numai eu – eu singur, pricepi? – am voie să intru în camera lui. Deschid ușa la ora șapte, atât vara cât și iarna. Asta e o lege. Gând intru, îi spun: „Domnule marchiz, e timpul să vă sculați și să vă îmbrăcați.” El se scoală și se îmbracă. Eu trebuie să-i dau halatul,

totdeauna făcut în același fel și din aceeași stofă. Sunt obligat să-l înlocuiesc când n-ar mai putea fi de folos, nu de alta, dar să-l scutesc pe el de osteneala de a cere un halat nou. Bagă de seamă ce imaginație!...

La urma urmei, are o mie de franci de păpat pe zi, poate să facă ce vrea, băiețașul ăsta. Și la drept vorbind, țin atât de mult la el că dacă mi-ar da o palmă pe obrazul drept, i l-aș întoarce și pe cel stâng! Chiar și dacă mi-ar cere să fac pentru el și lucruri mai grele, le-aș face, mă-nțelegi? De fapt, mi-a dat în grijă atâtea fleacuri, încât am cu ce să mă ocup toată ziua. Citește jurnalele, nu-i așa? Ordin să i le pun pe masă în același loc. De asemenea vin, totdeauna la aceeași oră, să-i rad eu însumi barba, și nu mă mai sperii de asta. Bucătarul ar pierde cele o mie de livre rentă viageră care-l așteaptă după moartea domnului, dacă prânzul n-ar fi servit stăpânului la ceasurile zece în toate diminețile, iar cina la ceasurile cinci precis, *fără nicio abatere*. Lista de bucate e făcută pentru un an întreg, zi cu zi. Domnul marchiz n-are nimic de râvnit. Are fragi când sunt fragi, și cea dintâi scrumbie sosită la Paris, el o mănâncă. Programul e tipărit, știe pe dinafară dimineața ce cină va avea seara. Apoi se îmbracă la aceeași oră, cu aceleași haine și cu aceleași cămăși puse totdeauna de mine – mă auzi? – pe același fotoliu.

Trebuie să mă mai îngrijesc să fie totdeauna la îndemână același postav; în caz de nevoie, de i se strică, să zicem redingota, trebuie s-o înlocuiesc cu alta, fără a-i spune niciun cuvânt. Dacă vremea e frumoasă, intru și-i zic stăpânului meu: „Domnul iese astăzi?” El îmi răspunde da sau nu. Dacă are poftă să se plimbe, nu așteaptă până se pun caii, fiindcă ei sunt în permanentă înhămați; vizitiul stă, *fără nicio abatere*, cu biciul în mână, așa cum îl vezi colo. Seara, după cină, domnul se duce într-o zi la „Operă”, într-alta la „Itali...”, ba nu, la Italiani^[210]“ nu s-a dus încă până acum, n-am putut

să capăt o lojă decât ieri. Apoi se întoarce la ceasurile unsprezece precis și se culcă.

În răstimpurile de peste zi, când nu face nimic, citește întruna, vezi dumneata, o patimă a lui. Am ordin să citesc înaintea dumnealui *Jurnalul librăriei*, să cumpăr cărțile noi, pentru ca dânsul să le găsească pe cămin chiar în ziua punerii lor în vânzare. Sunt însărcinat să intru din oră în oră la el, ca să văd de foc și de celelalte și să am grijă ca nimic să nu-i lipsească. Mi-a dat, domnule, o cărțuție ca s-o învăț pe dinafară, unde sunt scrise toate îndatoririle mele, un catehism în toată regula! Vara trebuie să mențin, cu grămezi de gheață, temperatura la același grad de răcoare și să pun în orice timp flori proaspete peste tot. E bogat, are o mie de franci de păpat pe zi, poate să-și facă toate gusturile. Bietul băiat, destul a fost lipsit de cele trebuitoare altădată!

Nu chinuiește pe nimeni, e bun ca pâinea caldă, niciodată nu scoate o vorbă, dimpotrivă – tăcere desăvârșită și în casă și în grădină! Într-un cuvânt, stăpânul meu n-are nevoie să aibă nicio dorință, toate merg ca pe roate și la țanc! Și are dreptate: dacă nu ții de scurt servitorii, totul iese alandala. Eu îi spun tot ce trebuie să facă, și el mă ascultă. Nici nu poți să-ți închipui până unde a împins lucrurile. Apartamentele sale sunt... cum să-ți spun... înșirate la rând. Ei bine, dacă el deschide, să zicem, ușa camerei lui sau a biroului de lucru, tronc! toate ușile se deschid de la sine, printr-o mașinărie specială. Drept urmare, poate să străbată casa de la un capăt la celălalt, fără să dea de o singură ușă închisă. E drăguț și comod, iar pentru noi, ăștia, cum nu se poate mai plăcut! E drept că toate astea ne-au costat cam mult!... Ce mai tura-vura, domnule Porriquet, ascultă ce mi-a spus: „Jonathas, să ai grijă de mine ca de un copil în scutece”. În scutece, da, domnule, în scutece, așa a spus. „Ai să te gândești tu la toate nevoile mele în locul meu...” Eu sunt stăpânul – înțelegi? – și el e

aproape ca și servitor. Pricina? A, zău, iată ceea ce nimeni pe lume nu știe, afară de el și de bunul Dumnezeu. Atâta știu, că nu îngăduie *nicio abatere!*

— Face un poem, rosti bătrânul profesor.

— Crezi, domnule, că face un poem? Asta te robește oare așa de mult? Oricum, mie nu-mi vine a crede. Dumnealui îmi repetă adesea că vrea să trăiască *vergetând* ca o *vergetație*. Nu mai departe decât ieri, domnule Porriquet, se uita la o lalea și spunea îmbrăcându-se: „Așa-i și viața mea... *Vergetez*, dragul meu Jonathas!” La ora asta, mulți spun că e *monoman*. Nu îngăduie *nicio abatere!*

— Totul îmi dovedește, Jonathas, reluă profesorul cu o gravitate doctorală care stârni un respect profund bătrânului valet, că stăpânul dumitale lucrează la o operă mare. E adâncit în vaste meditații și nu vrea să fie tulburat de grijile vieții de toate zilele. În toiul muncii sale intelectuale, un om de geniu uită de orice. Într-o zi, celebrul Newton^[211] ...

— A, Newton, am auzit de el... zise Jonathas. Dar nu-l cunosc.

— Newton, un mare geometru, continuă Porriquet, a stat douăzeci și patru de ore cu coatele sprijinite pe masă; când s-a trezit din visarea lui, a doua zi, credea că e tot în ajun, ca și cum ar fi dormit... Mă duc să-l văd, drăguțul de el, am să-i fiu de folos.

— Nu se poate! strigă Jonathas. De-ai fi și regele Franței – ăla vechi, se-nțelege! – și tot n-ai intra, afară numai dacă ai sparge ușile, și-ai trece peste trupul meu. Dar, domnule Porriquet, mă reped să-i spun că dumneata ești aici și am să-l întreb așa: „Să-l las să urce?” El îmi va răspunde cu da, sau nu. Niciodată nu-i spun: *Vă face plăcere? Voiți? Doriți?* Cuvinte ca astea sunt șterse din vorbirea noastră. O dată mi-a scăpat unul din gură. „Vrei să mă ucizi?” s-a răstit el la mine, foc de mânie.

Jonathas îl lăsa pe bătrânul profesor în vestibul, făcându-i semn să nu înainteze; dar se întoarse repede cu un răspuns favorabil și conduse pe vârstnicul învățat de-a lungul unor apartamente mărețe ale căror uși erau toate deschise.

Porriquet zări de departe pe elevul său stând la gura sobei. Înfășurat într-un halat cu flori mari și cufundat într-un fotoliu cu arcuri, Raphaël citea jurnalul. Adâncă melancolie în prada căreia părea a fi era exprimată de atitudinea bolnăvicioasă a trupului său cocârjat și întipărită pe fruntea și pe fața lui, palide ca o floare veștejită. Un fel de grație feminină și acele ciudățenii proprii bolnavilor bogați dădeau o anumită distincție persoanei sale. Măinile lui, semănând cu ale unei femei frumoase, erau de o albeață moale și delicată. Păru-i blond, acum rar, cădea în bucle în jurul tâmpelor, cu o cochetărie căutată. O căciuliță grecească, trasă de un ciucure prea greu pentru cașmirul ușor din care era făcută, îi atârna într-o parte i capului. Lăsase să-i cadă la picioare cuțitul de malachit încrustat cu aur de care se slujise ca să taie foile unei cărți. Pe genunchi se afla tubul de chihlimbar al unei enorme hukale indiene^[212], ale cărei spirale smălțuite se întindeau ca un șarpe în camera sa: uitase să mai soarbă parfumurile răcoroase din ea. Totuși extrema slăbire generală a trupului său tânăr era dezmințită de niște ochi albaștri în care părea că se retrăsese toată viața, în care sclipea o vioiciune de necrezut ce cuprindea totul dintr-o singură privire. Ochii aceștia îți făceau rău, văzându-i. Unii puteau citi în ei o crudă disperare; alții, puteau ghici o luptă lăuntrică, la fel de cumplită ca o remușcare. Era ca privirea adâncă a neputinciosului care-și înăbușă dorințele în fundul inimii, sau a avarului care se bucură în gând de toate plăcerile pe care i le-ar putea da banii, dar și le refuză pentru a nu-și micșora comoara; sau ca privirea lui Prometeu^[213] înlănțuit, ori a lui Napoleon înfrânt, vorbind la

Elysée^[214], în 1815, despre greșeala strategică făptuită de dușmanii lui, cerând comanda pentru douăzeci și patru de ore, fără a o obține. Adevărată privire de cuceritor și de blestemat! Mai mult încă, era privirea pe care, cu câteva luni mai înainte, Raphaël o aruncase asupra Senei, sau asupra ultimei sale piese de aur pusă la joc. El își lăsa voința, inteligenta, la cheremul bunului simț al unui țăran bătrân abia civilizat printr-o slugărire de cincizeci de ani. Aproape bucuros de a fi un fel de automat, el renunța la viață, ca să poată trăi, despuindu-și sufletul de toată poezia dorinței. Spre a lupta mai bine cu nemiloasa putere a cărei sfidare o primise, se făcuse cast în felul lui Origen^[215], păstrându-și imaginația. A doua zi după ce se pomeni pe neașteptate îmbogățit de un testament, văzând cum descrește pielea de sagri, el se afla la notarul său. Acolo, un doctor cu destulă faimă povestea cu toată seriozitatea, la desert, despre felul cum un elvețian atacat de o boală de plămâni se vindecase singur. Omul acela nu scosese o vorbă timp de zece ani și-și impusese să nu respire decât de șase ori pe minut în aerul greu al unui grajd, urmând un regim alimentar foarte cumpătat. „Voi face la fel!” își spuse în sinea lui Raphaël, care voia cu orice preț să trăiască. În mijlocul unui mare lux, el ducea viața unei mașini cu aburi. Când bătrânul profesor văzu cadavrul acesta tânăr, tresări; totul i se părea nefiresc în trupul acela gingaș și slăbit. Uitându-se la marchizul cu privirea învăpăiată, cu fruntea împovărată de gânduri, profesorul nu izbuti să recunoască în el pe elevul cu chipul fraged și îmbujorat, cu silueta tinerească, a cărei amintire o mai păstra încă. Dacă clasicul personaj, critic pătrunzător și păstrător al bunului gust, l-ar fi citit pe lordul Byron, ar fi fost încredințat că vede pe Manfred acolo unde ar fi vrut să vadă pe Childe Harold^[216].

— Bună ziua, dascăle Porriquet, zise Raphaël către profesorul său, strângând degetele înghețate ale bătrânului într-o mână fierbinte și umedă. Ce mai faci?

— Eu, bine, răspunse moșneagul îngrozit de atingerea acelei mâini arzătoare. Dar dumneata?

— O, trag nădejde să fiu sănătos.

— Lucrezi, nici vorbă, la vreo operă frumoasă?

— Nu, răspunse Raphaël. *Exegi monumenium!*^[217] dascăle Porriquet, am încheiat o pagină mare și am zis adio pentru totdeauna științei. Aproape că nici nu știu pe unde s-o mai fi aflând manuscrisul meu.

— Stilul e curat, nu-i așa? întrebă profesorul. Sper că dumneata n-ai adoptat limba barbară a noii școli care socoate că face minuni inventându-l din nou pe Ronsard^[218]!

— Lucrarea mea e o operă de strictă fiziologie.

— O, asta e altceva, reluă profesorul. În știință, gramatica trebuie să se supună cerințelor descoperirilor. Totuși, dragul meu, un stil limpede, armonios, limba lui Massillon^[219], a domnului Buffon^[220], a marelui Racine^[221], adică un stil clasic, nu strică niciodată nimic... Dar, prietene – reluă profesorul întrerupându-se – uitam scopul vizitei mele. E o vizită de interes.

Aducându-și prea târziu aminte de verbozitatea pretențioasă și de perifrazele retorice cu care un lung profesorat îl obișnuise pe dascălul său, Raphaël se căi aproape că-l primise; dar în clipa când era cât pe-acți să dorească a-l vedea afară, își înăbuși repede dorința aruncând o privire furișă spre pielea de sagri, atârnată în fața lui și întinsă pe fondul alb al unei sofale pe care contururile ei fatidice erau însemnate cu îngrijire printr-o linie roșie ce-o mărginea cu exactitate. De la orgia aceea fatală, Raphaël își sugruma și cel mai nevinovat capriciu și trăia în așa fel încât să nu pricinuiască nici cea mai mică tresărire cumplitului

talisman. Pielea de sagri era ca un tigru cu care el era silit să trăiască, ferindu-se de a-i stârni ferocitatea. Ascultă, deci, cu toată răbdarea, vorbăria bătrânului profesor. Moș Porriquet avu nevoie de un ceas întreg ca să-i povestească persecuțiile a căror țintă devenise după revoluția din iulie. Unchiașul fiind pentru un guvernământ tare, își exprimase patriotica dorință ca băcanii să fie lăsați la tejghelele lor, oamenii de stat la mâniarea treburilor publice, avocații la palatul de justiție, și pairii Franței la palatul Luxembourg^[222]; dar unul dintre miniștrii poporului din guvernul regelui-cetățean îl alungase de la catedră, învinuindu-l de carlism. Bătrânul se trezi fără post, fără pensie și fără pâine. Fiind sprijinul unui nepot sărac, a cărui întreținere la seminarul Saint-Sulpice o suporta, venise mai puțin pentru ei însuși, cât pentru copilul său adoptiv, să-l roage pe fostul lui elev să ceară noului ministru, nu reintegrarea sa, ci slujba de director la vreun liceu din provincie. Raphaël era în prada unei somnolențe de neînvins, când glasul monoton al unchiașului încetă de a-i mai răsună în urechi. Silit de politețe să privească în ochii albicioși și aproape nemișcați ai bătrânului cu vorba înceată și greoaie, rămase ca năucit, ca magnetizat de o inexplicabilă forță a inerției.

— Îmi pare rău, prea bunul meu dascăl Porriquet, replică el, fără să știe precis cărei întrebări îi răspundea, dar în chestiunea asta nu pot să fac nimic, absolut nimic. *Doresc din toată inima să reușești...*

În aceeași clipă, fără să ia în seamă efectul pe care vorbele acestea banale, pline de egoism și nepăsare, îl produsese pe fruntea galbenă și încrețită a bătrânului, Raphaël sări deodată din fotoliu, ca o căprioară speriată. Văzu o dungă albă, subțire, între marginea pielii negre și linia roșie, și scoase un țipăt atât de cumplit, că bietul profesor se îngrozi.

— Ei bine, dobitoc bătrân! strigă el, vei fi numit director de liceu! Mai bine îmi cereai o rentă viageră de o mie de livre, în locul unei dorințe omucide! Vizita dumitale nu m-ar fi costat atunci nimic. În Franța sunt mii de slujbe, dar eu n-am decât o singură viață! Și o viață de om face mai mult decât toate slujbele din lume... Jonathas!

Jonathas apăru.

— Iată ce isprăvi îmi faci, nătărăule! Pentru ce mi-ai propus să-l primesc pe domnul? spuse el arătând spre moșneagul înmărmurit. Mi-am încredințat sufletul în mâinile tale ca să mi-l sfâșii? În clipa de față îmi smulgi zece ani de viață! Încă o greșeală ca asta și o să mă conduci la lăcașul unde l-am condus eu pe tata. Crezi că nu mi-ar fi plăcut s-o posed mai degrabă pe frumoasa Fedora, decât să îndatorez scheletul ăsta bătrân, zdreanța asta omenească? Pentru el am bani... La urma urmei, chiar dacă toți Porriqueții din lume ar muri de foame, ce mă interesează pe mine asta?

Mânia albise fața lui Raphaël; o ușoară dâră de spumă i se prelingea de pe buzele tremurătoare, iar expresia ochilor îi era năprasnică. La această priveliște cei doi bătrâni fură cuprinși de un fior spasmodic, ca doi copii în fața unui șarpe. Tânărul căzu din nou în fotoliu; în sufletul lui se produse un fel de reacție, din ochii lui arzători curseră șiroaie de lacrimi.

— Ah! viața mea! frumoasa mea viață!... se tângui el. S-a terminat cu toate, nici gânduri mângâietoare, nici dragoste, nimic!

Se întoarse către profesor.

— Răul s-a produs, vechiul meu prieten, reluă el cu o voce blândă. Sper că te-am răsplătit din plin pentru îngrijirile ce mi-ai dat altădată; dar știu cel puțin că nenorocirea mea va fi spre binele unui om vrednic și cumsecade.

Era atâta duioșie în accentul ce înfășură vorbele acestea aproape neînțelese, încât cei doi bătrâni

plângeau, așa cum plângi atunci când auzi o melodie tânguitoare cântată într-o limbă străină;

— E epileptic! rosti Porriquet cu voce joasă.

— Recunosc bunătatea dumatăle, prietene – zise încet Raphaël – vrei să mă scuzi. Boala-i un accident, lipsa de omenie ar fi un viciu. Acum lasă-mă, adăugă el. Măine sau poimăine, poate chiar astă-seară, vei primi numirea dumatăle, căci *rezistența* a fost învinsă de *mișcare*... Adio.

Bătrânul se retrase, pătruns de oroare și în prada unei adânci îngrijorări cu privire la sănătatea morală a lui Valentin. Scena aceasta avusese pentru el ceva supranatural. Se îndoia până și de sine însuși, și se pomeni pipăindu-se, ca și cum s-ar fi trezit dintr-un vis urât.

— Ascultă, Jonathas, spuse tânărul adresându-se bătrânului său servitor. Încearcă să înțelegi misiunea ce ți-am încredințat.

— Da, domnule marchiz.

— Trebuie să știi că eu sunt ca un om scos din rândul celorlalți.

— Da, domnule marchiz.

— Toate bucuriile vieții roiesc în jurul patului meu de moarte și dansează în fața mea ca niște femei frumoase; dacă le chem, mor. Mereu moartea! Tu trebuie să fii ca o stavilă între mine și restul lumii.

— Da, domnule marchiz, zise bătrânul valet, ștergându-și broboanele de sudoare ce-i podidiră fruntea zbârcită. Dar, dacă nu voiți să vedeți femei frumoase, ce-o să faceți diseară la „Italieni”? O familie engleză care se întoarce la Londra mi-a cedat restul abonamentului ei, și aveți o lojă frumoasă... o, o lojă superbă, la rangul întâi.

Căzut într-o visare adâncă, Raphaël nu mai asculta.

Vedeți trăsura aceea fastuoasă, cupeul acela simplu pe dinafară, de culoare cenușie, dar pe tăbliile căruia sclipește blazonul unei vechi și nobile familii? Când cupeul acesta trece în grabă

pe stradă, grizetele îl admiră. Îi râvnesc mătasea galbenă, covorul de la Savonnerie^[223], ciucurii subțiri ca paiul de orez, pernele moi și oglinzile multe. Doi lachei în livrea stau la spatele acestei trăsurii aristocrate; dar în fund, pe mătase, se sprijină un cap înfrigurat, cu cearcăne la ochi, capul lui Raphaël, trist și gânditor. Nefericită imagine a bogăției! Străbate Parisul ca o săgeată, ajunge la peristilul teatrului „Favart”, portiera se deschide, cei doi valeți îl susțin, o lume întreagă îl privește invidioasă.

— Dar ce-a făcut ăla ca să fie așa de bogat? zise un biet student în drept, care din lipsă de un taler, nu putea să asculte acordurile pline de vrajă ale lui Rossini.

Raphaël mergea încet prin culoarele teatrului, nu-și îngăduia nicio desfătare din plăcerile atât de jinduie altădată. Așteptând actul al doilea al *Semiramidei*^[224], se plimba prin foaier, rătăcea prin culoare, uitând de loja sa, în care nu intrase încă. În adâncul inimii sale nu mai exista sentimentul de proprietate. Asemeni tuturor bolnavilor, nu se gândea decât la boala lui.

Rezemat de marginea căminului, în jurul căruia foiau prin mijlocul foaierului tineri și bătrâni eleganți, foști și actuali miniștri, pairi fără demnități și demnități fără pairi, așa cum au rămas după revoluția din iulie, precum și o lume întreagă de speculatori și jurnaliști, Raphaël văzu la câțiva pași de el, printre capetele de acolo, o figură stranie și ireală. Clipind din ochi cu multă îndrăzneală, se apropie de această ființă bizară, spre a o privi mai de aproape. „Ce pictură desăvârșită!” își zise el. Sprâncenele, părul, barbișonul à la Mazarin pe care necunoscutul și-l arăta cu mândrie, erau cănite cu negru; dar, aplicat pe un păr probabil prea alb, cosmeticul produsese o culoare liliachie și nefirească, ale cărei nuanțe se schimbau după răsfrângerile mai tari sau mai slabe ale luminilor. Fața lui, îngustă și turtită, ale cărei

zbârcituri erau umplute cu straturi groase de roșu și alb, exprima în același timp viclenie și îngrijorare. Câteva colțuri ale feței rămăseseră neboite, trădând într-un chip ciudat bătrânețea și tenul vânat, astfel că era cu neputință să nu te apuce râsul văzând capul acela cu bărbuța ascuțită, cu fruntea teșită, semănând atât de mult cu acele caraghioase figuri de lemn pe care le sculptează ciobanii din Germania în timpul lor liber. Examinând rând pe rând pe bătrânul Adonis și pe Raphaël, un observator s-ar fi putut înșela, recunoscând în marchiz privirea unui tânăr sub masca unui bătrân, iar în necunoscut privirea obosită a unui bătrân sub masca unui tânăr. Valentin încerca să-și amintească în ce împrejurare l-a mai văzut el pe moșneagul acela stafidit, spilcuit, care făcea pe berbantul, bătând din călcâie și încrucișându-și mereu brațele, ca și cum ar fi avut de cheltuit cine știe ce energie a unei tinereți zglobii. Mersul lui nu părea nici greoi, nici silit. Redingota elegantă, încheiată cu grijă, ascundea un schelet îmbătrânit, dar viguros, dându-i înfățișarea unui moșneag înfumurat ce se ține încă în pas cu moda. Acest soi de păpușă plină de viață avea pentru Raphaël farmecul unei arătări, și el o privea ca pe un vechi tablou de Rembrandt, înnegrit de timp, dar restaurat de curând, vernisat și pus într-o ramă nouă. Comparația aceasta îl ajută să pornească pe urma cea bună în amintirile lui tulburi: el recunoscuse pe negustorul de curiozități, pe omul căruia îi datora nefericirea sa. În momentul acela, fantasticul personaj schiță un râs mut ce i se întipări pe buzele reci, întinse pe o dantură falsă. Odată cu acest râs, imaginația bogată a lui Raphaël îi arătă în omul din fața lui asemănări izbitoare cu chipul acela deosebit prin care pictorii l-au înfățișat totdeauna pe Mefistofel al lui Goethe. Mii de superstiții puseră atunci stăpânire pe sufletul îndârjit al lui Raphaël, crezu în puterea demonului, în toate vrăjile transmise de

legende de evului mediu și prelucrate apoi de poeți. Respingând cu groază o soartă ca a lui Faust, invocă deodată cerul, simțindu-se ca toți muribunzii, de o credință fierbinte în Dumnezeu, în Fecioara Maria: O lumină senină și curată îl făcu să întrezărească cerul lui Michelangelo și al lui Sanzio din Urbino: nori, un bătrân cu barba albă, capete înaripate, o femeie frumoasă stând jos înconjurată de o aureolă. În clipa aceea înțelegea, accepta aceste minunate creații ale căror plăsmuiri, aproape vii, îi lămureau aventura sa și-i îngăduiau o ultimă nădejde. Dar, când își întoarse iarăși ochii spre foaierul teatrului, în locul Fecioarei văzu o fată încântătoare, pe detestabila Euphrasie, dansatoarea cu trupul mlădios și ușor, îmbrăcată într-o rochie strălucitoare, acoperită cu perle orientale, care apărură ațățătoare lângă al ei bătrân nerăbdător, ca să se arate, trufașă, cu fruntea semeată, cu ochii scilipitori în fața acestei lumi invidioase și hrăpărețe, vorbind parcă despre bogăția fără margini a negustorului ale cărei comori ea le toca acum. Raphaël își aduse aminte de dorința pe care și-o exprimase, mai mult în glumă. În ziua când primise darul fatal bătrânului, și gustă toate plăcerile răzbunării privind adâncă umilire a acelei înțelepciuni sublime, a cărei cădere i se păruse atunci cu neputință. Centenarul o înfășură pe Euphrasie cu un zâmbet funebru, iar ea răspunse cu un cuvânt de dragoste; apoi ei îi dădu brațul uscat, făcu de două sau de trei ori înconjurul foaierului, culegând cu nespusă plăcere privirile pătimașe și complimentele aruncate de mulțime amantei sale, fără să observe râsetele disprețuitoare, fără să audă batjocurile mușcătoare a căror țintă era.

— Din ce cimitir o fi dezgropat stricata asta tânără cadavrul acela? rosti cel mai fercheș dintre romanticii de acolo.

Euphrasie prinse a zâmbi. Glumețul era un tânăr cu părul blond, cu mustață, cu ochi albaștri și

strălucitori, zvelt, purtând un frac scurt, o pălărie pe o ureche și gata să răstălmăcească orice într-un limbaj fără perdea.

„Câți bătrâni, își spuse Raphaël în sinea lui, nu-și sfârșesc o viață de cinste, da muncă, de virtute, printr-o nebunie? Asta e cu un picior în groapă și-i arde de dragoste...”

— Ei bine, domnule, spuse Valentin tare, oprind pe negustor și aruncând o otheadă Euphrasiei, nu vă mai amintiți de preceptele severe ale filosofici dumneavoastră?

— A, răspunse negustorul cu o voce spartă, acum sunt fericit ca un tânăr. Eu am privit existența de-a-ndoaselea. Un singur ceas de dragoste face cât o viață întreagă.

În momentul acela spectatorii auziră clopoțelul sunând sfârșitul pauzei și părăsiră foaierul spre a-și relua locurile. Bătrânul și Raphaël se despărțiră. Când intră în loja lui, marchizul zări pe Fedora, așezată de partea cealaltă a sălii, chiar în fața lui. Sosită fără îndoială abia atunci, contesa își dădea eșarfa pe spate își descoperea gâtul, schița toate acele mici mișcări indescritibile ale unei cochete preocupate să-și găsească o poză; toate privirile erau ațintite asupra ei. Un tânăr pair ai Franței o însoțea; ea îi ceru lornieta pe care i-o dăduse să o ție. După gest, după felul cum privea pe noul ei partener. Raphaël ghici tirania la care era supus urmașul său. Fermecat desigur, așa cum fusese și el odată, păcălit ca și el, luptând cu toată puterea unei iubiri adevărate împotriva calculelor reci ale acestei femei, tânărul acela trebuie că suferă chinurile la care Valentin din fericire renunțase. O bucurie de nedescris învioră figura Fedorei când, după ce-și îndreptase binoclul asupra tuturor lojilor și examinase în fugă toaletele, căpătă siguranța că întrecea prin găteala și splendoarea ei pe cele mai frumoase, pe cele mai elegante femei ale Parisului; începu să râdă, ca să-și arate dinții albi, și își clătină capul împodobit cu flori ca să se facă

admirată; privirea-i rătăcea din lojă în lojă, făcând haz de o beretă prinsă cu stângăcie pe fruntea unei prințese ruse, sau de o pălărie fără gust care-i venea oribil fiicei cutărui bancher. Deodată păli, întâlnind ochii ficși ai lui Raphaël; disprețuitul ei iubit o fulgera cu o intolerabilă privire plină de dispreț. Știut fiind că niciunul dintre curtezanii ei alungați nu-i nesocotea puterea, Valentin, singurul din lume, era la adăpost de farmecele ei. Un despotism înfruntat fără teamă de pedeapsă e ca și cum s-ar afla pe marginea prăbușirii. Această maximă e săpată mai adânc în inima unei femei decât în capul regilor. De aceea, Fedora vedea în Raphaël sfârșitul prestigiului și al cochetăriei sale. O vorbă de duh aruncată în ajun de el la „Operă” străbătuse toate saloanele. Tăișul acelei teribile epigrame făcuse contesei o rană de nelecuit. În Franța, putem cauteriza o plagă, dar nu cunoaștem încă leacul de a vindeca răul produs de o frază. În clipa când toate femeile se uitau, rând pe rând, la marchiz și la contesă, Fedora ar fi vrut să-l știe înfundat în beciurile unei Bastilii, deoarece, cu tot talentul ei de a se preface, rivalele îi ghiciseră durerea. Pe deasupra, ea vedea că-și pierde și ultima consolare. Aceste cuvinte foarte plăcute: „Eu sunt cea mai frumoasă!” această frază eternă, care potolea toate suferințele vanității ei, deveni o minciună.

La începutul celui de al doilea act, o femeie veni și se așeză lângă Raphaël, într-o lojă care până atunci stătuse goală. Toată lumea din sală scoase un murmur de admirație. Marea aceea de fețe omenеști își răscoli undele-i înțelegătoare și toate privirile se îndreptară spre necunoscută. Tineri și bătrâni stărniră un zgomot care se prelungi atât de mult, încât, în timp ce cortina se ridica, muzicanții din orchestră se întoarseră ca să ceară tăcere; dar se alăturară și ei aplauzelor, sporind larma neînțeleasă. În loje se iscară șușoteli însuflețite. Femeile se înarmară cu lornioanele lor, bătrânii

întineriți ștergeau cu pielea mănușilor sticlele binocurilor. Entuziasmul se potoli încetul cu încetul, cântecele răsunară pe scenă, totul intră în ordine. Lumea bună, rușinată de a fi cedat unei porniri firești, recăpătă răceala aristocratică a manierelor ei alese. Bogătașii țin să nu se mire de nimic, de la prima aruncătură de ochi asupra unei opere frumoase, ei trebuie să observe cusurul care îi va scuti de admirație, pe care o socotesc un sentiment vulgar. Totuși, câțiva bărbați rămaseră nemișcați, fără să asculte muzica, pierduți într-o vrajă prostească, continuând să contemple pe vecina lui Raphaël. Valentin zări într-un benoar, alături de Aquilina, fața mârșavă și roșie ca ardeul a lui Taillefer; acesta îi adresează o strâmbătură de aprobare. Apoi văzu pe Émile care, dintr-un fotoliu de orchestră, părea a-i spune: „Ei, dar privește o dată frumoasa făptură de lângă tine!” în sfârșit, Rastignac, așezat lângă doamna de Nucingen și fiica sa, își răsucea mănușile ca un om desperat că e silit să stea ținut locului, fără a se putea duce alături de divina necunoscută. Viața lui Raphaël atârna de un pact încheiat cu sine însuși, pe care nu-l călcase încă; el se legase să nu se uite niciodată cu atenție la nicio femeie, și pentru a se pune la adăpost de orice ispită, purta un ochean ale cărui sticle microscopice, așezate într-un anumit fel, distrugea armonia celor mai frumoase trăsături, dându-le o înfățișare hidoasă. Pradă încă terorii cel cuprinsese în cursul dimineții când, pentru o simplă urare făcută din politețe, talismanul se îngustase atât de repede, Raphaël se hotărî cu toată îndârjirea să nu-și întoarcă deloc fața spre vecina lui. Așezat pe scaun ca o ducesă, stătea cu spatele spre colțul lojii sale și acoperea cu nesinchisire jumătate din perspectiva spre scenă a necunoscutei, având aerul de a o disprețui, de a nici nu voi să știe că o femeie frumoasă se află în spatele lui. Vecina imita întru totul poziția lui Valentin: își rezemase cotul de marginea lojii și își

întoarse capul pe trei sferturi, ca să poată vedea cântăreții stând ca și cum ar fi pozat unui pictor. Cele două persoane păreau doi îndrăgostiți certați, care își iac mutre, își întorc spatele și-s gata să se sărute la cel dintâi cuvânt de dragoste. Din când în când, penele de marabu sau părul necunoscutei atingeau capul lui Raphaël și-i producea o senzație plăcută, împotriva căreia el lupta cu mult curaj; curând, el simți dulcele contact al broderiei care împodobeia marginea rochiei, apoi rochia însăși lăsă să i se audă foșnetul subțire al faldurilor, ca un tremur plin de moleșitoare vrăji; în fine, mișcarea aceea imperceptibilă pe care răsuflarea o imprima spatelui, pieptului, veșmintelor acestei femei frumoase, întreaga ei viață suavă se revărsă deodată în Raphaël ca o scânteie electrică; tulul și dantela transmiseră întocmai umărului său înfiorat căldura delicioasă a aceluia spate alb și gol. Printr-un capriciu al naturii, cele două ființe, separate de etichetă, despărțite de abisurile morții, respirau acum în același tempo și se gândeau poate una la alta. Pătrunzătorul parfum de aloe sfârși prin a-l ameți pe Raphaël. Imaginația lui, întărită de un obstacol, pe care piedicile o aprindeau și mai tare, îi schiță repede, în linii de foc, o femeie. Se întoarse brusc. Contrariată desigur de a fi fost lovită de un străin, necunoscuta făcu și ea o mișcare asemănătoare cu a lui; chipurile lor, însuflețite de același gând, se treziră față în față.

— Pauline!

— Domnul Raphaël!

Înmărmuriți și unul și altul, se priviră o clipă în tăcere. Raphaël văzu că Pauline e îmbrăcată într-o rochie simplă și de bun gust. Prin mătasea care-i acoperea cu castitate bustul, niște ochi pricepuți puteau întrezări o albeață de crin și puteau ghici forme pe care și o femeie ar fi fost în stare să le admire. Apoi, era înzestrată cu aceeași feciorelnică modestie de totdeauna, cu aceeași candoare cerească, cu aceeași atitudine plină de gingășie.

Stofa mânecii arăta înfiorarea care făcea să-i palpite corpul, cum îi palpita și inima.

— O, vino mâine la hotelul Saint-Quentin, zise ea, ca să-ți iei hârtiile. Voi fi acolo la amiază. Fii punctual.

Se ridică în grabă și dispăru. Raphaël voi să plece în urma Paulinei, dar se temu să n-o compromită, rămase pe loc, se uită la Fedora, o găsi urâtă; apoi, nemaiputând să priceapă nicio frază din toată muzica, simțind că se înăbușă în sala aceea cu sufletul încărcat de fericire, ieși și se întoarse acasă.

— Jonathas, îi spuse bătrânului servitor după ce se întinse în pat ca să se culce, dă-mi o picătură de laudanum pe o bucățică de zahăr, și mâine să nu mă scoli decât la douăsprezece fără douăzeci de minute...

— Vreau să fiu iubit de Pauline! zise el a doua zi, privind talismanul cu o profundă neliniște.

Dar pielea nu făcu nicio mișcare, părea a-și fi pierdut forța de contractare; nu putea, desigur, să înfăptuiască o dorință deja împlinită.

— Aha! exclamă Raphaël, simțindu-se descătușat ca dintr-o cuirasă de plumb pe care ar fi purtat-o din ziua în care primise talismanul, așadar minți, nu mă mai ascuți, pactul e rupt! Sunt liber deci, voi trăi! Totul n-a fost, oare, decât o glumă proastă?...

Pe când rostea aceste cuvinte, nu îndrăznea să creadă în cele ce gândea. Se îmbracă tot atât de simplu ca odinioară și se hotărî să meargă pe jos la fosta-i locuință, încercând să se regăsească, în închipuire, așa cum era în fericitele zile când se lăsa pradă fără nicio primejdie furiei dorințelor lui, când nu știa să prețuiască desfătările omenești. Mergea pe drum, în gând nu cu Pauline de la hotelul Saint-Quentin, ci cu Pauline din ajun, cu acea iubită desăvârșită, visată atât de des, cu acea fată spirituală, iubitoare, artistă, înțelegând pe poeți. Înțelegând poezia și trăind în lux; într-un

cuvânt, o Fedoră înzestrată cu un suflet frumos, sau o Pauline contesă și de două ori milionară, cum era Fedora. Când se trezi pe pragul tocit, pe lespede crăpată din fața ușii unde de atâtea ori fusese năpădit de gânduri de desperare, o femeie bătrână ieși din sală și-i spuse:

— Nu cumva dumneavoastră sunteți domnul Raphaël de Valentin?

— Da, măicuță, răspunse el.

— Știți unde-i vechea dumneavoastră locuință, reluă ea, sunteți așteptat acolo.

— Hotelul acesta îl ține tot doamna Gaudin? întrebă Raphaël.

— O, nu, domnule, Doamna Gaudin e acum baroană. Stă într-o casă frumoasă, aici, de cealaltă parte a fluviului. Știți, bărbatul ei s-a întors. Doamne! a adus grămezi de bănet... Se zice că ar putea cumpăra tot cartierul Saint-Jacques, dacă ar voi. Mi-a dat *gratis* hotelul, dimpreună cu chiria ce-o mai avea de încasat. A, e o femeie bună, orice s-ar spune! Și nu s-a făcut mai mândră, a rămas tot cum era.

Raphaël se urcă iute la mansardă, și când atinse ultimele trepte ale scării, auzi sunetul pianului. Pauline era acolo, îmbrăcată modest, cu o rochie de percalină^[225]; dar croiala rochiei, mănușile, pălăria, aruncate în neorânduială pe pat, arătau o avere întreagă.

— Ah, iată-te dar! exclamă Pauline întorcând capul și ridicându-se cu o mișcare naivă de bucurie.

Raphaël se așeză alături de ea, roșind, rușinat, fericit; o privea cu nesaț, fără să rostească niciun cuvânt.

— Ia spune, pentru ce ne-ai părăsit atunci? reluă ea, lăsându-și ochii în jos, în timp ce fața i se făcea tot mai purpurie. Ce s-a întâmplat cu dumneata?

— Ah, Pauline, am fost și sunt încă foarte nenorocit!

— Eh! exclamă ea înduioșată. Ți-am bănuț soarta încă de ieri când te-am văzut bine îmbrăcat, în aparență bogat, dar în realitate... au un cumva domnul Raphaël e la fel ca mai înainte?

Valentin nu-și putu stăpâni câteva lacrimi ce-i podidiră ochii, și zise:

— Pauline!... eu...

Dar nu sfârși, ochii îi scânteiară de iubire, inima îi năvăli toată în priviri.

— O, mă iubește! Mă iubește! exclamă Pauline.

Raphaël făcu un semn din cap, nu se mai simțea în stare să rostească nicio vorbă. La gestul acesta, fata îi apucă mâna, i-o strânse cu putere și-i spuse, aci râzând, aci zguduită de suspine:

— Bogați, bogați! Fericiți! Bogați! Pauline a ta e bogată... Dar s-ar cuveni să fii astăzi săracă de tot. De mii de ori mi-am spus că aș plăti cuvintele: *Mă iubește!* cu toate comorile de pe pământ. O, dragul meu Raphaël, am milioane! Iubești luxul, ei bine, vei fi mulțumit; dar trebuie să iubești și inima mea, e atât de multă dragoste pentru tine în inima asta! Nu știi? tata s-a întors acasă. Sunt o moștenitoare bogată. Și mama și el mă lasă să-mi hotărâsc singură soarta; sunt liberă, înțelegi?

În prada unui fel de delir, Raphaël strângea mâinile Paulinei și i le săruta cu atâta ardoare, cu atâta nesăț, încât sărutarea lui părea mai degrabă un spasm. Pauline își desprinsese mâinile, le puse pe umerii lui Raphaël, îl cuprinse de gât: amândoi se înțeleseseră, se îmbrățișară și se sărutară cu acel sfânt și fermecător elan, străin de orice gând ascuns, ce înnobilează numai un singur sărut, sărutul cel dintâi prin care două suflete se contopesc unul cu altul.

— Ah! exclamă Pauline căzând iarăși pe scaun, nu vreau să te mai părăsesc niciodată... Nici nu știu de unde îmi vine atâta îndrăzneală! adăugă ea apoi roșindu-se.

— Îndrăzneală; Pauline? O, nu-ți fie teamă, nu-ți fie teamă de nimic, e iubire, iubire adevărată,

profundă, eternă ca și a mea, mă auzi?

— O, vorbește, vorbește, vorbește! zise ea. Gura ta a fost atâta timp mută pentru mine...

— Așadar, mă iubeai?

— O, Doamne, dacă te iubeam! De câte ori n-am plâns, uite, aici, dereticând prin odaie, deplângând sărăcia ta și a mea. Mi-aș fi vândut sufletul și diavolului, numai ca să te scutesc pe tine de o supărare! Astăzi, Raphaël *al meu*, căci ești cu adevărat al meu: al meu capul acesta frumos, a mea inimă ta! o, da, mai ales inima ta, comoară nepieritoare!... Ei, dar unde am rămas? reluă ea după o clipă. A, da; suntem stăpânii a trei, patru, cinci milioane, cred. Dacă aș fi săracă, aș vrea poate să-ți port numele, să fiu soția ta: acum însă aș vrea să renunț pentru tine la lumea întreagă, aș vrea să fiu încă, să fiu mereu, servitoarea ta. Ascultă, Raphaël, dându-ți inima, ființa, averea mea, nu-ți voi de nimic mai mult astăzi decât ți-am dat în ziua când am pus, uite colo – zise ea arătând sertarul mesei – o simplă piesă de cinci franci. Ah, cât de mult m-a durut atunci bucuria ta!

— De ce, oare, ești bogată? rosti Raphaël. De ce, oare nu ai vanitate? Eu nu pot să-ți dau nimic în schimb!

Își frângea mâinile de fericire, de desperare, de dragoste.

— Când vei fi doamna marchiză de Valentin – te cunosc bine, suflet ceresc – titlul acesta și averea mea n-ar face cât...

— Un singur fir din părul tău! îl întrerupse ea.

— Și eu, și eu am milioane; dar la ce folosesc acum bogățiile acestea pentru noi?... A, am însă viața mea, pot să ți-o dau, ia-o.

— O, iubirea ta, Raphaël, iubirea ta face cât lumea toată. Cum gândurile tale sunt și ale mele? Dar asta înseamnă că sunt cea mai fericită dintre fericite.

— Să nu ne audă cineva, zise Raphaël.

— Aș, nu-i nimeni, răspunse ea cu un gest sprintar.

— Atunci, vino! rosti Valentin întinzând brațele spre ea.

Îi sări pe genunchi și-și împreună mâinile în jurul gâtului lui Raphaël.

— Sărută-mă, spuse ea, pentru toate supărările pe care mi le-ai produs, pentru a șterge suferința pe care mi-au pricinuit-o bucuriile tale, pentru toate nopțile pe care le-am petrecut pictând paravane...

— Paravane?

— Fiindcă suntem bogați, comoara mea, acum pot să-ți spun tot. Sărman copil! Cât e de ușor să-i înșeli pe oamenii deștepți! Crezi că puteai să ai jiletci albe și cămăși curate de două ori pe săptămână, pentru trei franci de spălat pe lună? Dar beai de două ori mai mult lapte decât ți se cuvenea pentru banii ce-i dădeai! Te păcăleam la toate: la lemne, la gaz, și la bani deci! O, dragul meu Raphaël, zise ea râzând, nu mă lua de nevastă, sunt o ființă prea vicleană.

— Dar cum făceai?

— Lucram până la două noaptea, și dădeam mamei jumătate din prețul paravanelor mele, iar cealaltă jumătate era pentru tine.

Se priviră un moment în tăcere, amândoi uluiți de bucurie și iubire.

— Oh! exclamă Raphaël, într-o zi vom plăti, fără îndoială, fericirea asta prin cine știe ce suferință îngrozitoare.

— Oi fi însurat?! făcu Pauline. Ah, nu vreau să te las nici unei alte femei.

— Sunt liber, scumpa mea.

— Liber, repetă ea. Liber, și al meu!

Se lăsă să alunece de pe genunchii lui, își împreună mâinile și-l privi pe Raphaël cu o înflăcărare cucernică.

— Mi-e teamă că am să înnebunesc. Cât de draguț ești tu! reluă ea trecându-și o mână prin părul blond al iubitului ei. Contesa ta, Fedora, e o

proastă! Ce plăcere am simțit ieri văzându-mă salutată de toți oamenii aceia! Ea, niciodată n-a fost aplaudată! Ce zici, iubitele, când spatele meu ți-a atins brațul, am auzit în mine nu știu ce glas care-mi striga: „El e alături!” M-am întors și te-am văzut. Oh! am fugit, simțeam că mă cuprinde o poftă nebună de a-ți sări de gât în fața întregii lumi.

— Ce fericită ești că poți vorbi! zise Raphaël. Mie, mi-e inima încleștată. Aș vrea să plâng, nu pot. Nu-ți retrage mâna. Mi se pare că aș sta toată viața să te privesc așa, fericit, mulțumit.

— O, mai spune o dată, scumpul meu!

— Ah, ce pot să spună vorbele? rosti Valentin lăsând să cadă o lacrimă Fierbinte pe mâinile Paulinei. Mai târziu, voi încerca să-ți spun prin cuvinte iubirea mea; acum nu pot decât să o simt...

— Ah, strigă ea, sufletul ăsta frumos, geniul asta minunat, inima asta pe care o cunosc atât de bine, oare toate-s ale mele, după cum eu sunt a ta?

— Pentru totdeauna, dulcea mea făptură, zise Raphaël cu o voce mișcată. Vei fi soția mea, geniul meu bun. Prezența ta mi-a spulberat totdeauna necazurile și mi-a răcorit inima; în clipa asta, zâmbetul tău îngeresc m-a purificat, aș zice. Am impresia că încep o viață nouă. Trecutul crud și tristețile mele nebunii mi se par a nu mai fi decât niște visuri urâte. Alături de tine sunt curat, respir aerul fericirii. Oh, fii totdeauna aici, adăugă el strângând-o cu venerație la inima lui.

— Vie moartea când va vrea, exclamă Pauline în extaz. Am trăit.

Fericit cel ce va ghici desfătările lor, înseamnă că le-a cunoscut!

— O, scumpul meu Raphaël, zise Pauline după două ceasuri de tăcere, aș vrea ca pe viitor nimeni să nu pășească în mansarda asta a noastră.

— Ar trebui să zidim ușa, să zăbrelim lucarna și să cumpărăm casa, răspunse marchizul.

— Așa să facem, încuviință ea.
 Apoi, după o clipă:
 — Am cam uitat să căutăm manuscrisele tale!
 Izbucniră într-un râs neprihănit.
 — Nu-i nimic, îmi bat joc de toate științele!
 rosti Raphaël.
 — A, domnule, dar gloria?
 — Tu ești singura mea glorie.
 — Erai așa de amărât când făceai mângăliturile
 astea, zise ea răsfoind hârtiile.
 — Draga mea Pauline...
 — O, da, sunt Pauline a ta... Spune...
 — Unde locuiești?
 — În strada Saint-Lazare. Dar tu?
 — În strada Varenne.
 — Ce departe o să fim unul de altul, până la...
 Se întrerupse, uitându-se la iubitul ei cu un aer
 șiret și cochet.
 — Dar n-o să mai stăm decât cel mult
 cincisprezece zile despărțiți, răspunse Raphaël.
 — Adevărat, peste cincisprezece zile vom fi
 căsătoriți!
 Sări în sus ca un copii.
 — O, sunt o fată denaturată, reluă ea, nu mă mai
 gândesc nici la tata, nici la mama, nici la nimic pe
 lume! Știi, scumpul meu, că tata e foarte bolnav. S-
 a întors din Indii cu sănătatea zdruncinată. Puțin a
 lipsit ca să moară la Havre, unde ne dusesem să-l
 întâmpinăm. Ah, Dumnezeu! exclamă apoi,
 privindu-și ceasornicul, s-a și făcut ora trei! La
 patru, când se trezește, trebuie să fiu lângă el. Știi,
 acasă eu sunt stăpâna: mama îi îndeplinește toate
 dorințele, tata mă adoră; dar nu vreau să abuzez de
 bunătatea lor, n-ar fi frumos! Bietul tata, el m-a
 trimis ieri la „Italieni”... O să vii să-l vezi mâine,
 nu-i așa?
 — Doamna marchiză de Valentin vrea să-mi
 facă cinstea de a-mi lua brațul?
 — Stai, vreau să iau cheia acestei camere, spuse
 ea. Nu e oare un palat, nu e comoara noastră?

— Pauline, încă o sărutare!

— O mie! Dumnezeu, zise ea privindu-l pe Raphaël, oare totdeauna o să fie așa? Mi se pare că visez.

Coborâra încet scara; apoi, strâns uniți, mergând în același pas, tresărind împreună sub povara aceleiași fericiri, gângurind ca doi porumbei, ajunseră în piața Sorbonei, unde aștepta trăsura Paulinei.

— Vreau să merg la tine acasă, spuse ea. Vreau să-ți văd camera, cabinetul unde lucrezi, și să mă așez la masa la care scrii. Va fi ca odinioară, adăugă roșindu-se.

— Joseph, se adresă ea apoi unui valet, merg în strada Varenne, înainte de a mă întoarce acasă. Acum e trei și un sfert, la patru trebuie să fiu acasă. Georges să mâne caii repede.

Și în câteva clipe cei doi îndrăgostiți fură duși la palatul lui Valentin.

— O, ce fericită sunt că am văzut toate astea, exclamă Pauline mototolind mătasea perdelelor ce împodobeau patul lui Raphaël. Când m-oi culca, o să fiu cu gândul aici. O să-mi închipui cum stă căpșorul tău iubii pe perna asta. Ia spune, Raphaël, n-ai luat sfatul nimănui ca să-ți mobilezi casa?

— Al nimănui.

— Adevărat? Nu o femeie a...?

— Pauline!

— Ah, simt că sunt de o gelozie cumplită! Ai gust bun. Măine vreau să am și eu un pat la fel cu al tău.

Raphaël, beat de fericire, cuprinse în brațe pe Pauline.

— Stai, tata... tata?... făcu ea.

— Acum am să te conduc eu, căci vreau să te părăsesc cât mai puțin cu putință, spuse Valentin.

— Cât de drăguț ești! Nu îndrăzneam să-ți propun...

— Nu ești tu, oare, viața mea?

Ar fi poate de prisos să însemnăm cu de-amănuntul toate acele adorabile flecăreli ale dragostei cărora numai accentul, privirea sau un gest ce nu poate fi tradus în cuvinte le dau valoare. Valentin conduse pe Pauline până acasă la ea, apoi se întoarse cu inima plină de toată plăcerea pe care poate s-o simtă și s-o ducă un om aici, pe pământ. După ce se așeză în fotoliul său, lângă foc, gândindu-se la neașteptata și desăvârșita îndeplinire a tuturor speranțelor sale, un fior rece îi străbătu deodată sufletul, așa cum lama de oțel a unui pumnal se înfige în pieptul unui om: se uită la pielea de sagri, văzu că se micșorase puțin. Rosti o strașnică înjurătură franțuzească de zei și dumnezei, fără ocoluri ipocrite, apoi își lăsă capul pe fotoliu și rămase așa, nemișcat, cu ochii ațintiți asupra unui cârlig, fără să-l vadă însă.

— Dumnezeule mare! se tângui el, cum, adică toate dorințele mele, toate! Biata Pauline!...

Luă un compas și măsură să constate câtă viață îl costase dimineața aceea.

— Dacă mai am pentru vreo două luni de zile! zise el.

O sudoare de gheață îl năpădi prin toți porii; deodată, lăsându-se cuprins de o nemaipomenită pornire de furie, înșfăca pielea de sagri, strigând:

— Sunt un dobitoc!

Ieși, alergă cât putu, străbătu grădina și aruncă talismanul în fundul unui puț.

„Fie ce-o fi!...” își zise el. La dracul cu toate prostiile astea!

Raphaël se lăsă, deci, în mrejele fericirii de a iubi și trăi inimă lângă inimă cu Pauline. Căsătoria lor, întârziată de unele piedici asupra cărora nu merită să ne oprim, trebuia să se celebreze în primele zile ale lui martie. Se încercaseră unul pe altul, nu se îndoiu de ei, fericirea le dezvăluise toată puterea dragostei lor, încât niciodată două suflete, două caractere, n-au fost mai perfect unite

decât cum erau ei prin iubire, Studiindu-se laolaltă, se iubeau și mai mult: de o parte și de alta, aceeași gingășie, aceeași pudoare, aceeași voluptate, cea mai dulce dintre voluptăți, a îngerilor; niciun nor nu le umbrea cerul; rând pe rând dorințele unuia se impuneau ca o lege pentru celălalt. Bogați amândoi, nu cunoșteau capricii pe care nu le-ar fi putut satisface și, în consecință, nu aveau capricii. Un gust ales, un simțământ al frumosului, o adevărată poezie stăpânea sufletul soției, care disprețuia fleacurile femeiești; un zâmbet al iubitului ei făcea mai mult decât toate perlele de Ormuz, iar muselina sau florile erau podoabele ei cele mai scumpe. Pauline și Raphaël fugeau, de altfel, de lume; singurătatea le era așa de frumoasă, așa de bogată în plăceri! Oamenii de lume vedeau absolut în fiecare seară această drăgălașă căsnicie de contrabandă, fie la „Italieni”^[226], fie la „Operă”. Dacă la început câteva bârfeli înveseliră saloanele, curând torentul de evenimente ce se abătu asupra Parisului făcu să fie uitați doi îndrăgostiți atât de inofensivi; în fine, ca o armă de apărare împotriva clevetirilor, căsătoria lor fu anunțată și, din întâmplare, servitorii lor erau discreți, așa că nicio răutate prea mare nu le putu întina fericirea.

Spre sfârșitul lunii februarie, epocă în care multe zile frumoase te fac să crezi că au sosit bucuriile primăverii, într-o dimineață, Pauline și Raphaël dejunau împreună într-o mică seră, un fel de salon încărcat de flori și situat la același nivel cu grădina. Soarele dulce și palid de iarnă, ale cărui raze se răsfrângeau printre arbuștii rari, încălzea ușor temperatura. Ochii ți se înveseleau de contrastele puternice ale diferitelor frunzișuri, de coloritul tufelor înflorite și de toate fanteziile luminii și ale umbrei. În timp ce tot Parisul se încălzea încă în fața mohorâtelor căminuri, cei doi soți tineri râdeau în voie sub o boltă de camelii, de liliac și de verdeață. Caietele lor vesele răsăreau

deasupra narciselor, lăcrămioarelor și trandafirilor de Bengal. În sera voluptuoasă și bogată, picioarele călcau pe o rogojină africană colorată ca un covor. Pereții, acoperiți cu o pânză verde de dril, nu arătau nici cea mai mică urmă de umiditate. Mobila era făcută dintr-un lemn în aparență de rând, dar a cărui coajă lustruită sticlea de curățenie. Un piseu ghemuit pe masa unde-l atrăsese mirosul laptelui se lăsa să fie mânjit cu cafea pe bot de către Pauline; ea se juca cu el, amăgindu-l cu smântâna, pe care i-o dădea numai s-o miroasă, ca să-i pună la încercare răbdarea și să-l ațâțe la luptă; izbucnea în râs ori de câte ori el își arăta ghearele, și făcea mii de glume anume ca să-l împiedice pe Raphaël să citească gazeta, care de zece ori până atunci îi căzuse din mâini. În această scenă matinală se revărsa o fericire greu de exprimat în cuvinte, ca tot ceea ce e firesc și adevărat. Raphaël se prefăcea mereu că-și citește jurnalul și privea pe furiș spre Pauline în luptă cu piseul, spre Pauline a lui înfășurată într-un capot lung care nu i-o ascundea însă cu totul, spre Pauline a lui cu părul în neorânduială și arătând un picioruș alb cu vinișoare albastre într-un pantof de catifea neagră. Era fermecătoare s-o vezi pe jumătate dezbrăcată; încântătoare ca și chipurile plăsmuite de Westhall, părea în același timp și fecioară și femeie; poate mai mult fată decât femeie, ea se bucura de o fericire deplină și nu cunoștea din iubire decât primele ei desfătări. În clipa când, cu totul absorbit de dulcea lui visare, Raphaël uitase de ziar, Pauline i-l smulse din mână, îl mototoli și făcu din el un cocoloș, îl aruncă în grădină, iar piseul se repezi să prindă politica ce se învârtea, ca totdeauna, ca o sfârlează, în jurul ei însăși. Când Raphaël, distras de această scenă copilărească, dădu să-și continue lectura și făcu gestul de a ridica foaia pe care n-o mai avea în mână, auzi izbucnind niște hohote vesele,

sincere, ce se dezlănțuiau unele dintr-altele ca trilurile unei păsărele.

— Sunt geloasă pe ziar, zise ea ștergându-și lacrimile pe care le făcuse să curgă râsul ei de copil. Nu-i o trădare, spune, continuă ea, devenind iarăși femeie, să citești proclamații rusești când ești cu mine și să preferi proza țarului Nicolae, cuvintelor și privirilor de dragoste?

— Nu citeam, îngerul meu iubit, te priveam.

În acel moment, pașii greoi ai grădinarului, ai cărui saboți cu țințe pe talpă făceau să scrâșnească nisipul aleilor, răsunară lângă seră.

— Iertați, domnule marchiz și dumneavoastră, doamnă, dacă vă tulbur, dar vă aduc o ciudățenie cum n-am mai văzut niciodată. Am scos adineauri, cu îngăduința dumneavoastră, o găleată de apă, și am dat de buruiana asta curioasă! Uitați-vă la ea! Se vede treaba că-i obișnuită cu apa, căci nu era udă deloc, ba nici măcar umedă. Era uscată ca lemnul și câtuși de puțin unsuroasă. Fiindcă domnul marchiz este, nici vorbă, mai învățat ca mine, m-am gândit că trebuie să i-o aduc, fiindcă l-ar putea interesa.

Și grădinarul arată lui Raphaël nemiloasa piele de sagri, a cărei suprafață abia dacă era cel mult de un lat de palmă.

— Mulțumesc, Vanière, zise Raphaël. E un lucru foarte ciudat.

— Ce ai, îngerul meu? Te îngălbenești! exclamă Pauline.

— Du-te, Vanière.

— Vocea ta mă sperie, continuă fata, e atât de schimbată... Ce ai? spune! Ce simți? Te doare ceva? Ți-e rău! Un doctor, strigă ea. Jonathas, ajutor!

— Scumpa mea Pauline, taci, răspunse Raphaël, recăpătându-și sângele rece. Să ieșim. E lângă mine o floare a cărei parfum îmi face rău. Să fie oare verbina aceea?

Pauline se repezi asupra nevinovatei plante, o smulse din rădăcina și o aruncă în grădină.

— O, îngerul meu! exclamă ea, strângându-l pe Raphaël într-o îmbrățișare fierbinte ca iubirea lor și oferindu-i cu o cochetărie galeșă buzele rumene ca să i le sărute, văzându-te pâlind, am simțit că nu-ți voi putea supraviețui: viața ta e și viața mea. Raphaël dragă, ia pune mâna să vezi! Simt încă fiorul morții în spate, mi-i frig. Buzele tale ard. Dar mâna? E rece ca gheața, adăugă ea.

— Nebuna mea! exclamă Raphaël.

— De unde vine lacrima asta? Lasă-mă s-o sorb.

— O, Pauline, Pauline, mă iubești prea mult!

— Cu tine se petrece ceva neobișnuit, Raphaël! Nu te ascunde, am să-ți aflu în curând taina. Dă asta încoace, zise ea luând pielea de sagri.

— Tu ești călăul meu! răcni tânărul aruncând o privire de groază spre talisman.

— Ce voce schimbată! făcu Pauline, lăsând să-i cadă din mână fatalul simbol al destinului.

— Mă iubești? întrebă el.

— Dacă te iubesc ce întrebare-i asta?

— Atunci, lasă-mă, du-te!

Sărmana fată ieși.

— Cum! izbucni Raphaël după ce rămase singur, în secolul luminilor în care am aflat că diamantele nu sunt decât cristale de carbon, într-o epocă în care totul se explică, în care politia ar târî pe un nou Messia în fața tribunalelor și ar supune miracolele lui, Academiei de Științe, într-o vreme când nu mai credem decât în parafele notarilor, eu să cred – tocmai eu! – într-un fel de *Mane, Tekel, Fares?*^[227]... Nu, pe Dumnezeuul meu, nu pot concepe că Ființa supremă ar putea găsi plăcere în chinuirea unei făpturi cinstite... Mă duc să văd ce spun savanții!

Peste puțin ajunse, între Hala de vinuri, imensă îngrămădeală de butoaie, și Salpêtrière^[228], imens seminar de beție, în fața unei băltoace în care

zburătăceau câteva rațe ce se deosebeau prin varietatea speciilor lor și ale căror culori plăcute, asemănătoare vitraliilor unei catedrale, sclipeau în razele soarelui. Toate rațele din lume se strânseseră parcă acolo, măcăind, dând din aripi, bălăcindu-se, și formând un fel de parlament rățesc întrunit contra voinței lui, dar din fericire fără chartă și fără principii politice, și trăind, fără teamă de vânători, sub ochiul naturaliștilor care se mulțumeau să le privească din când în când.

— Pe domnul Lavrille uite-l colo, îi răspunse un păzitor lui Raphaël, care întrebase de marele pontif al zoologiei.

Marchizul văzu un omuleț cu totul adâncit în niște meditații foarte grave în fața a două rațe. Savantul acesta între două vârste, avea o înfățișare blândă, pe care un aer îndatoritor o făcea și mai blajină; dar în toată persoana lui se oglindea o mare preocupare științifică: peruca, neconținut scărpinată și răsucită pe cap în toate felurile posibile și imposibile, lăsa să se vadă un smoc de păr alb și trăda furia descoperirilor care, asemenea tuturor pasiunilor, ne smulge cu atâta putere dintre lucrurile lumești, încât pierdem până și conștiința *eului* nostru. Raphaël, om de știință și de studiu, admiră pe naturalistul ale cărui cugetări erau consacrate dezvoltării cunoștințelor omenești, ale cărui erori chiar slujeau gloria Franței; numai că o femeiușcă ar fi răs fără îndoială de felul cum era soluționată continuitatea dintre pantalonii și jiletca vărgată a savantului, crăpătură acoperită de altfel în mod decent de o cămașă pe care, tot aplecându-se și ridicându-se întruna, cufundat în observațiile sale zoogenezeice, o boțise de nu se mai cunoștea.

După câteva fraze introductive de politețe, Raphaël socoti de cuviință să adreseze domnului Lavrille un compliment banal asupra rațelor sale.

— A, suntem bogați în rațe, răspunse naturalistul. Genul acesta e de altminteri, după cum de bună seamă știți, cel mai fecund din

ordinul palmipedelor. Începe cu lebăda și sfârșește cu rața *zinzin*, cuprinzând o sută treizeci și șapte de varietăți bine distincte, fie care cu numele lor, cu obiceiurile, cu patria, cu fizionomia lor, și care nu seamănă între ele mai mult decât seamănă un alb cu un negru. Într-adevăr, domnule, când mâncăm o rață nu ne dăm seama de întinderea...

Se întrerupse, văzând o rățușcă ce urca malul băltoacei.

— Vedeți, aceea de colo e lebăda cu cravată, sărmană fiică a Canadei, venită de la o depărtare atât de mare ca să ne arate penajul ei cenușiu și arămiu, și cravata neagră! Uite, se ciugulește...

Iată faimoasa gâscă-pufoasă, zisă și rața *eider*, cu puful căreia se învelesc ibovnicele noastre; drăguța de ea! cine nu i-ar admira pieptul de un alb roșiatic, ciocul acela verde?

Adineauri, domnule, continuă el după o pauză, am fost martorul unei împerecheri care era aproape să mă deznădăjduiască. Căsătoria s-a făcut însă destul de ușor și aștept cu nerăbdare rezultatul. Mă mândresc că voi obține a o sută treizeci și opta specie, căreia poate îi va fi dat să poarte numele meu! Iată pe noii soți, zise el arătând o pereche de rațe. De o parte e o gâscă răzătoare (*anas albifrons*), de cealaltă rățoiul șuierător (*anas ruffina* al lui Buffon). Am șovăit mult între rățoiul șuierător, rățoiul cu sprâncene albe și rățoiul căprișor (*anas clypeata*): iacă, uite-l pe căprișor, ticălosul ăla arămiu de colo, cu gâtul verzui și atât de fudul irizat. Dar, domnule, rățoiul șuierător, fiind moțat, vei înțelege ușor că n-am stat în cumpănă. Nu ne lipsește aici decât rața cu tichie neagră. Colegii mei pretind cu toții că această rață e totuna cu lișița cu ciocul încovoiat; în ceea ce mă privește însă...

Aci făcu gestul acela admirabil ce ilustrează în același timp modestia și orgoliul savanților, orgoliu plin de încăpățănare, modestie plină de încredere în sine.

— ...Eu nu cred așa ceva, continuă el. După cum vezi, dragă domnule, nu ne distrăm aici. În momentul de față, lucrez la monografia neamului rațelor. Dar vă stau la dispoziție.

În timp ce se îndreptau spre o casă destul de arătoasă de pe strada Buffon, Raphaël supuse pielea de sagri investigațiilor domnului Lavrille.

— Cunoscut produsul acesta, spuse savantul în cele din urmă, după ce măsurase talismanul cu lupa; a servit de căptușeală la capacul vreunei cutii. Sagriul e cunoscut încă din antichitate! Astăzi pielarii preferă să-l înlocuiască însă cu un fel de piele de calcan, care, după cum poate știți, nu-i altceva decât jupuiala lui *raja sephen*, un pește din Marea Roșie.

— Dar aceasta, domnule, fiindcă aveți atâta bunăvoință...

— Aceasta, reluă savantul, întrerupându-l e cu totul altceva. Între așa-zisa piele de calcan și sagri, este domnul meu, aceeași deosebire ca între ocean și pământ, ca între pește și patruped. Cu toate astea, pielea de pește e mai scorțoasă decât aceea de animat terestru. Aceasta, zise el arătând talismanul, este, după cum cred că știți, unul dintre produsele cele mai curioase ale zoologiei.

— Ca să vezi! exclamă Raphaël.

— Domnul meu, pronunță savantul așezându-se în fotoliu, aceasta este o piele de măgar.

— Asta știu, zise tânărul.

— Există în Persia, continuă, naturalistul, un măgar extrem de rar, colunul celor vechi, *equus asinus*, sau *kulanul* tătarilor; Pallas^[229] s-a dus să-l studieze și l-a redat științei. În adevăr, multă vreme animalul acesta trecuse drept fantastic. Este, după cum știți, celebru în Sfânta Scriptură; Moise a interzis de a fi împerecheat cu congenerii săi. Dar coionul e și mai celebru prin prostituțiunile al căror obiect a fost și de care pomenesc adesea profeții Bibliei. Pallas, după cum probabil știți, declară în ale sale *Act. Petrop.*, tomul II, că aceste

excese bizare sunt încă și astăzi privite cu religiozitate de către persani și nogai, fiind socotite un leac suveran contra durerilor de rinichi și a gutei sciatică. Dar, firește, noi, ca niște bieți parizieni ce suntem, nici nu bănuiam așa ceva! Muzeul nu posedă niciun exemplar de colun. Și ce animal superb! urmă savantul. Când te gândești că-i plin de mistere; ochiul său e înzestrat cu un fel de covor în care se reflectă totul și căruia orientalii îi atribuie o mare putere de fascinație; pielea lui e mai elegantă și mai lucioasă decât a celor mai frumoși cai ai noștri: e brăzdată cu dungi mai mult sau mai puțin roșcate și seamănă bine cu pielea de zebură. Părul lui are ceva moale, unduios, unsuros la pipăit; vederea lui egalează în exactitate și precizie pe aceea a omului; ceva mai înalt decât cei mai frumoși măgari domestici ai noștri, e înzestrat cu un curaj extraordinar. Dacă, din întâmplare, e atacat, se apără cu o superioritate remarcabilă împotriva celor mai feroce jivine; cât despre iuțeala mersului său, ea nu se poate asemui decât cu zborul păsărilor; un colun, domnul meu, ar învinge la curse pe cei mai buni cai arabi sau persani, după cum susține tatăl conștiinciosului doctor Niebuhr^[230] – a cărui moarte recentă o deplângem, după cum știți, cu toții – media mersului obișnuit al acestor admirabile viețuitoare este de șapte mii de pași geometrice pe oră.

Măgarii noștri degenerați nu ne-ar putea ajuta să ne facem o idee despre acest măgar liber și semeț. Are o atitudine vioaie, sprintenă, un aer inteligent, fin, o fizionomie grațioasă și mișcări pline de cochetărie! Este regele zoologic al Orientului. Superstițiile turcești și persane îi presupun chiar o origine misterioasă, și numele lui Solomon se întâlnește adesea în legende pe care povestitorii din Tibet și Tartaria le spun despre însușirile atribuite acestor nobile animale. În sfârșit, un colun domesticit valorează sume imense; e aproape imposibil să fie prins în munți, unde sare

ca o căprioară și parcă zboară ca o pasăre. Fabula despre caii înaripați, Pegasul^[231] nostru, a luat fără îndoială naștere în țările acestea, unde păstorii au putut să vadă adesea un colun sărind de pe o stâncă pe alta. Măgarii de călărie obținuți în Persia din împerecherea unei măgărițe cu un colun domesticit sunt vopsiți cu roșu, după o datină străveche. Obiceiul acesta stă probabil la originea proverbului nostru: „Rău ca un măgar roșu”. Într-un timp când științele naturale erau foarte neglijate în Franța, cine știe ce călător va fi adus, cred eu, vreun exemplar din animalele acestea ciudate care îndură tare anevoie sclavia. De aici dictonul!

Pielea pe care mi-o prezentați dumneavoastră – zise mai departe savantul – este pielea unui colun. Părerile asupra originii numelui sunt împărțite. Unii susțin că *sagri* e un cuvânt turcesc, alții vor ca *Sagri* să fie orașul sau centrul unde acest produs zoologic e supus unei preparații chimice, descrisă destul de bine de Pallas, ce-i dă aspectul zgrunțuros pe care-l admirăm noi; Martellens mi-a scris că *Sâagri* e un râu...

— Domnule, vă mulțumesc pentru lămuririle date, ele ar putea constitui o pagină prețioasă pentru un oarecare don Calmet^[232], dacă ar mai exista benedictini; dar am avut onoarea de a vă aminti că bucata aceasta era la început de o mărime egală cu... harta aceea geografică, spuse Raphaël arătând lui Lavrille un atlas deschis; ori, în decurs de trei luni, ea s-a îngustat văzând cu ochii...

— Bine, relua savantul, înțeleg. Domnul meu, toate pieile viețuitoarelor cu o structură primitivă sunt expuse unei degradări naturale, ușor de înțeles, și ale cărei proporții depind de influențele atmosferice. Metalele înseși se dilată sau se strâng în chip vizibil, căci inginerii au observat spații destul de considerabile între blocurile de piatră legate la început între ele prin bare de fier. Știința e

vastă, viața omenească e scurtă. De aceea n-avem pretenția de a cunoaște toate fenomenele naturii.

— Domnule, stăruie Raphaël cu sufletul la gură, aproape uluit, iertați întrebarea pe care vă voi face. Sunteți sigur că această piele e supusă legilor comune ale zoologiei, că poate să se întindă?

— O, nici vorbă!... Ei, drăcie! făcu domnul Lavrille încercând să întindă talismanul. Dar, domnule, adăugă el, dacă vreți să vă duceți la domnul Planchette, celebrul profesor de mecanică, el va găsi fără îndoială un mijloc de a acționa asupra acestei piei, de a o înmuia, de a o întinde.

— Ah, domnule, îmi salvați viața!

Raphaël salută pe savantul naturalist și alergă la Planchette, lăsând pe bunul Lavrille în mijlocul cabinetului său plin de bocale și plante uscate. Din această vizită se alesese, fără să știe, cu toată știința omenească: o nomenclatură! Preacumsecadele Lavrille semăna cu Sancho Panza povestind lui Don Quijote istoria cu caprele, făcându-i mare plăcere să numere animalele și să le numeroteze. Ajuns aproape de sfârșitul vieții, el cunoștea abia o părticică din nemăsuratul număr al imensei cirezi azvârlită de Dumnezeu de-a lungul oceanului lumilor, într-un scop neștiut de nimeni. Raphaël se declară mulțumit.

„Am să-mi țin măgarul în frâu”, își spuse el.

Sterne spusese înaintea lui: „Să ne cruțăm măgarul, dacă vrem să trăim mult”. Dar animalul e așa de năzdrăvan!

Planchette era un bărbat înalt, uscățiv, un adevărat poet pierdut într-o nesfârșită contemplare, ocupat să privească mereu o genune fără fund, MIȘCAREA. Muritorii de rând testează de nebunie mințile acestea sublime, pe acești oameni neînțeleși, care trăiesc într-o admirabilă nepăsare față de lume și de lux, stând zile întregi ca să fumeze o țigară stinsă, ori apărând într-un salon fără a-și fi împerecheat totdeauna cum trebuie

fiecare nasture de la haină cu cheotoarea lui. Într-o bună zi, după ce au măsurat îndelung vidul, sau au îngrămădit la X-uri sub Aa—gG, au săvârșit analiza cutărei legi naturale și au descompus elementul cel mai redus; la un moment dat mulțimea admiră o nouă mașină sau vreun vehicul a cărei alcătuire simplă ne miră și ne uimește! Savantul zâmbește modest, spunând admiratorilor săi: „Dar ce-am creat oare? Nimic. Omul nu inventează forța, ci o călăuzește doar, iar știința consta în imitarea naturii.”

Raphaël îl surprinse pe mecanician proptit pe cele două picioare ale sale, ca un spânzurat căzut țepăn sub ștreang. Planchette urmărea o bilă de agată care se învârtea pe un cadran în formă de soare, așteptând să se oprească. Bietul om nu era nici decorat, nici plătit de stat, deoarece nu știa să-și pună în valoare calculele. Fericit să pândească toată viața o descoperire, nu se gândea nici la glorie, nici la lume, nici la el însuși, ci trăia în știință pentru știință.

— Imposibil de definit strigă el. A, bună ziua, domnule, rosti apoi văzându-l pe Raphaël; a dumneavoastră prea plecată slugă. Ce mai face mămica?... Du-te de vezi pe nevastă-mea.

— Și când te gândești că aș fi putut să trăiesc și cu așa! își spuse Raphaël, smulgând pe savant din visarea sa, cerându-i mijlocul de a acționa asupra talismanului pe care i-l prezentă.

— Chiar de ar fi să râdeți de naivitatea mea, domnule, zise marchizul în încheiere, nu vă voi ascunde nimic. Pielea asta îmi pare a poseda o putere de rezistență pe care nimic nu o poate birui.

— Domnul meu, începu Planchette, oamenii de lume iau totdeauna știința cam peste picior, toți ne spun cam același lucru pe care un filfizon îl spusese lui Lalande^[233] la sfârșitul unei eclipse, venind la el cu câteva dame: „Aveți bunătatea să reîncepeți.” Ce efect voiți să produceți? Scopul mecanicii este să aplice legile mișcării sau să le

neutralizeze. Cât despre mișcarea în sine, v-o declar cu toată umilința, nu suntem în stare să o definim.

Acestea spuse, am observat anumite fenomene constante, care guvernează acțiunea solidelor și a fluidelor. Reproducând cauzele generatoare ale acestor fenomene, noi putem pune corpurile în mișcare, putem să le transmitem o forță locomotivă în raporturi de viteză determinată, să le aruncăm în sus, să le divizăm simplu sau la infinit, chit că le-am sparge sau le-am pulveriza; apoi să le îndoim, să le imprimăm o rotație, să le modificăm, să le comprimăm, să le dilatăm sau să le întindem. Toată știința asta, domnul meu, se sprijină, pe un singur fapt. Vedeți bila aceasta? adăugă el. Ea e aci, pe piatra asta. Iat-o acum dincolo. Ce nume să dăm actului acesta fizicește atât de firesc, dar pentru spirit atât de extraordinar? Mișcare, locomoție, schimbare deloc? Câtă vanitate ascunsă sub niște cuvinte! Un nume este oare o soluție? Totuși, asta e știința.

Mașinile noastre folosesc sau descompun acest act, acest fapt. Un fenomen atât de neînsemnat, adaptat unor mase, ar putea arunca Parisul în aer. Avem puțința de a mări viteza în dauna forței, și forța în dauna vitezei. Ce este forța, ce este viteza? Știința noastră nu-i în stare să o spună, după cum nu-i în stare să creeze o mișcare. O mișcare, oricare ar fi ea, este o putere imensă, și omul nu inventează puteri. Puterea este una, ca și mișcarea, esența însăși a puterii. Totul este mișcare. Cugetarea e o mișcare. Natura e bazată pe mișcare. Moartea e o mișcare ale cărei scopuri ne sunt prea puțin cunoscute. Dacă Dumnezeu este etern, fiți siguri că el e totdeauna în mișcare. Dumnezeu este, poate, mișcarea însăși! Iată de ce mișcarea nu se poate explica, întocmai ca și Dumnezeu; ca și el e adâncă, fără margini, de neînțeles, de neatins. Cine a pipăit, a cuprins, a măsurat vreodată mișcarea? Îi simțim efectele fără a le vedea. Putem chiar să le

negăm, cum negăm pe Dumnezeu. Unde se află și unde nu se află ea? De unde pornește? Care îi este cauza? Care e sfârșitul? Ea ne învăluie, ne apasă și ne scapă. Este evidentă ca un fapt, obscură ca o abstracție, este în același timp și cauză și efect. Are nevoie, ca și noi, de spațiu, dar ce este spațiul? El e dovedit numai de mișcare; fără mișcare, nu-i decât o vorbă goală. Problemă de nedelegat, asemenea vidului, asemenea creațiunii și infinitului, mișcarea năucește cugetarea omenească, și tot ce-i e îngăduit omului să înțeleagă, este că n-o va înțelege niciodată.

Între fiecare din punctele ocupate rând pe rând în spațiu de această bilă, continuă savantul, se află o prăpastie pentru judecata omenească, prăpastia în care s-a prăbușit Pascal^[234]. Pentru a acționa asupra substanței necunoscute pe care voiți să o supuneți unei forțe necunoscute, trebuie să studiem mai întâi această substanță; după structura sa, ea sau se va sfărâma sub o lovitură, sau va rezista; dacă se rupe în bucăți și dacă intenția dumneavoastră nu este de a o împărți astfel, înseamnă că nu ne-am atins ținta propusă. Dacă voiți să o comprimați, trebuie să transmitem o mișcare egală tuturor părților substanței, în așa fel încât să micșorăm în mod uniform intervalul care le separă. Iar dacă doriți să o întindeți, trebuie să încercăm a imprima fiecărei molecule o forță excentrică egală; căci, fără observarea exactă a acestei legi, n-am face decât să batem pasul pe loc. În mișcare există, așadar, domnul meu, moduri infinite, combinații nesfârșite. Asupra cărui efect vă hotărâți?

— Domnule, se grăbi să răspundă Raphaël, doresc indiferent ce presiune, oricât de puternică, pentru a întinde cât mai mult pielea aceasta...

— Substanța din fața noastră fiind finită, preciză matematicianul, n-ar putea fi destinsă la nesfârșit – dar apăsarea va mări neapărat întinderea suprafeței

sale în dauna grosimii; ea se va subția până când nu va mai avea substanță...

— Obțineți rezultatul acesta, domnule, exclamă Raphaël, și veți câștiga milioane.

— V-aș fura banii, credeți-mă, răspunse profesorul cu tonul flegmatic al unui olandez. Am să vă demonstrez cât ați bate din palme existența unei mașini sub care însuși Dumnezeu ar putea fi strivit ca o muscă. Ea ar reduce pe un om la starea de hârtie sugătoare, pe un om încălțat, îmbrăcat, cu cravată, cu pălărie, cu aur, cu giuvaeruri, cu tot...

— Oribilă mașina!

— În loc de a-și zvârli copiii în apă, chinezii ar face mai bine să-i bage în ea, adăugă savantul, fără să se gândească la respectul omului față de progenitura sa.

Stăpânit cu totul de ideea lui, Planchette luă o oală de flori, goală, găurită la fund și o depuse pe lespede cadranului solar; apoi se duse să aducă puțină humă dintr-un colț al grădinii. Raphaël rămase fermecat ca un copil căruia doica îi povestește un basm minunat. După ce lăsă huma pe lespede, Planchette scoase din buzunar un cosoraș, tăie două ramuri de soc și începu să le scoată miezul, suflând în ele cât putea, ca și cum Raphaël nici n-ar fi fost acolo.

— Iată elementele mașinii, zise el.

Lipi cu o mână de lut unul dintre tuburile de lemn pe fundul oalei, în așa fel ca țeava socului să corespundă cu gaura vasului. Totul semăna cu o pipă enormă. Întinse un strat de humă în formă de lopată pe lespede, așeză oala de flori pe partea cea mai largă și fixă ramura de soc pe porțiunea ce reprezenta coada lopeții. În sfârșit aruncă puțină humă la celălalt capăt al tubului de soc, implântă drept în sus cealaltă ramură scobită, o lipi și pe ea cu lut, ca să stea prinsă de cea orizontală, în așa fel ca aerul, sau un anume fluid la îndemână, să poată circula în mașina asta improvizată și să ajungă de

la gura tubului vertical, prin canalul intermediar, până în oala cea mare de flori care era goală.

— Acest aparat, domnul meu, zise el cu seriozitatea unui academician ce-și pronunță discursul de recepție, este unul dintre cele mai frumoase titluri de glorie de care se bucură marele Pascal în admirația noastră.

— Nu înțeleg...

Savantul prinse a zâmbi. Se duse și luă dintr-un pom fructifer o sticlă în care farmacistul îi trimisese o soluție pentru stârpit furnicile; îi sparse fundul, își făcu o pâlnie, o vârî cu grijă în gaura ramurii scobite pe care o fixase vertical în argilă, și care era paralelă cu marele rezervor închipuit de oala de flori; apoi cu ajutorul unei stropitori, turnă cantitatea de apă necesară pentru ca lichidul să se ridice până la același nivel și în vasul cel mare și în mica țevă rotundă de soc... Raphaël nu se gândea decât la pielea lui de sagri.

— Apa, domnul meu, zise mecanicianul, este socotită încă și astăzi drept un corp incompresibil, nu uitați acest principiu fundamental; cu toate acestea ea se comprimă, dar atât de puțin, încât trebuie să socotim coeficientul ei de contractare egal cu zero. Vedeți suprafața pe care o prezintă apa ajunsă la gura vasului de flori?

— Da, domnule.

— Ei bine, presupuneți că această suprafață este de o mie de ori mai mare decât orificiul tubului de sec prin care am turnat lichidul. Iată, scot pâlnia...

— De acord.

— Ei bine, domnul meu, dacă prin vreun mijloc oarecare măresc volumul acestei mase, introducând încă apă prin orificiul micului tub, Fluidul, silit să coboare aici se va ridica în rezervorul închipuit de vasul de flori, până când lichidul va ajunge la același nivel și în unul și în celălalt...

— Țsta se-nțelege! zise Raphaël.

— Dar cu deosebirea, reluă savantul, că dacă subțirea coloană de apă adăugată în micul tub vertical prezintă o forță egală, să zicem, cu greutatea unei livre, și știind că acțiunea ei se va transmite fidel masei lichide și va reacționa asupra tuturor punctelor suprafeței pe care o capătă în vasul de flori, înseamnă că vor forma în acesta o mie de coloane de apă, care – tinzând toate să se ridice, ca și cum ar fi împinse de o forță egală cu aceea ce face lichidul să coboare în bățul de soc vertical – vor produce în mod necesar aici – zise Planchette arătând lui Raphaël suprafața vasului de flori – o forță de o mie de ori mai mare decât forța introdusă pe acolo.

Și savantul indică marchizului, cu degetul, ramura de soc înfiptă vertical în humă.

— E foarte simplu, rosti Raphaël.

Planchette zâmbi iar.

— Folosind alți termeni, reluă el cu acea logică dârză proprie matematicienilor, vom spune că pentru a împiedica irupția apei va trebui să desfășurăm asupra fiecărui punct al mării suprafețe o forță egală cu forța ce acționează în conductul vertical; dar numai cu deosebirea că dacă coloana lichidă e înaltă de un picior, cele o mie de coloane mici suprafeței mari nu vor înregistra decât o urcare foarte mică.

— Acum, zise Planchette, dând un bobârnac bețișoarelor sale, să înlocuim aparatul acesta mititel și caraghios cu tuburi metalice de o forță și de o dimensiune corespunzătoare; dacă acoperiți cu o platină groasă, mobilă, suprafața fluidă a marelui rezervor, și dacă acestei platine îi opuneți o alta a cărei rezistență și soliditate să fie mai presus de orice încercare, iar, în plus, dacă îmi acordați posibilitatea de a adăuga fără încetare prin micul tub vertical apă la masa lichidă, obiectul prins între cele două planuri solide este în mod necesar silit să cedeze în fața imensei forțe ce-l comprimă la nesfârșit. Mijlocul de a introduce în chip constant

apă prin tubul cel mic este un fleac în mecanică, întocmai ca și modul de a transmite puterea masei lichide unei platine. Două pistoane și câteva supape sunt de ajuns pentru asta. Admiteți atunci, scumpul meu domn, zise el luând de braț pe Valentin, că nu există nicio materie care, pusă între aceste două rezistențe nelimitate, să nu fie constrânsă de a se lăți?

— Cum! Autorul *Scrisorilor provinciale* a inventat...? se miră Raphaël.

— El singur, domnule. Mecanica nu cunoaște nimic mai simplu și mai frumos. Principiul opus, expansibilitatea apei, a creat mașina cu aburi. Dar apa nu-i expansibilă decât într-o anumită măsură, în timp ce incompresibilitatea ei, fiind o forță oarecum negativă, este nelimitată.

— Dacă pielea asta se întinde, spuse Raphaël, vă făgăduiesc să ridic o statuie colosală lui Blaise Pascal, să înființez un premiu de o sută de mii de franci pentru cea mai frumoasă problemă de mecanică rezolvată în fiecare perioadă de zece ani, să le dau zestre verișoarelor și mătușilor dumneavoastră, în sfârșit, să clădesc un azil pentru matematicienii săraci sau loviți de nebunie.

— Ar fi de mare folos, răspunse Planchette. Domnul meu – reluă el cu calmul unui om trăind numai în sfera lui intelectuală – vom merge mâine la Spieghalter. Acest distins mecanician a construit, după planurile mele, o mașină perfecționată, cu care un copil ar putea să țină o mie de stoguri de fân în pălăria lui.

— Pe mâine, domnule.

— Pe mâine.

— Trăiască mecanica! exclamă Raphaël. E cea mai frumoasă dintre toate științele! Celălalt, cu măgarii lui, cu clasificările, cu rațele, cu speciile și cu bocalele lui pline de monștri, e bun cel mult să noteze punctele într-un biliard public.

A doua zi, Raphaël veni foarte vesel să-l ia pe Planchette și se duseră împreună în strada Sănătății, nume de bun augur. La Spieghalter, tânărul se pomeni într-o hală imensă, privirile îi căzură asupra unei mulțimi de cuptoare roșii și duduitoare. Era o ploaie de foc, un potop de cute, un ocean de pistoane, de șuruburi, de pârgii, de grinzi, de pile, de piulițe, o mare de tuciuri, de lemne, de supape și de vergele de oțel. Praful de pilitură te îneca. Mai era acolo fier înroșit în foc, oamenii erau îmbrăcați în fier, totul mirosea a fier, fierul căpăta viață, era organizat, se topea, curgea, gândea, luând toate formele, supunându-se tuturor capriciilor. Prin vâjâitul foalelor, prin *crescendo*-urile ciocanelor, prin șuierăturile strungurilor care făceau fierul să mârâie, Raphaël ajunsese într-o încăpere mare, curată și bine aerisită, unde putu să privească în voie presa imensă de care îi vorbise Planchette. Admiră un fel de dulap de fontă prevăzut cu niște tălpici de fier legate între ele printr-o bară solidă.

— Dacă veți învârti cu iuțeală manivela asta de șapte ori, îi spuse Spieghalter arătându-i un vălătuc de fier lucios, veți putea face ca o planșă de oțel să se zdrobească în mii de bucăți, ca niște ace ascuțite ce v-ar intra în carne.

— Drace! exclamă Raphaël.

Planchette vârî el însuși pielea de sagri între cele două plăci ale atotputernicei prese și, plin de acea siguranță pe care o dau convingerile științifice, învârti cu iuțeală vălătucul.

— Trântiți-vă la pământ, suntem pierduți! strigă Spieghalter cu o voce tunătoare, aruncându-se cel dintâi cu fața la pământ.

O șuierătură înfiorătoare răsună în toate atelierele. Apa ce se afla în mașină sparse fonta, țâșni cu o putere nemaipomenită și se îndreptă, din fericire, spre un cuptor vechi pe care-l răsturnă, îl rostogoli și-l răsuci așa cum furia unui râu învălătucește o casă și o ia cu sine.

— O, zise cu mult calm Planchette, sagriul e tot atât de teafăr cum te văd și mă vezi! Meștere Spieghalter, pesemne că a fost vreun pai în fonta dumitale, sau tubul cel mare era crăpat...

— Nu, nu, îmi cunosc bine fonta. Domnul n-are decât să-și ia buclucul ăsta de aici, căci trebuie să aibă pe dracul într-însul.

Neamțul apucă un ciocan de fierărie, zvârli pielea pe o nicovală și, cu toată forța pe care o dă mânia, descărcă asupra talismanului cea mai teribilă lovitură ce hăuise vreodată în atelierele sale.

— Se pare că nici nu-i pasă! strigă Planchette pipăind sagriul cel îndărătnic.

Lucrătorii alergară la fața locului. Contramaistrul luă pielea și o împinse în mangalul aprins dintr-un cuptor. Toți, strânși în cerc în jurul focului, așteptau cu nerăbdare mișcarea unei foaie imense. Raphaël, Spieghalter și profesorul Planchette se aflau în mijlocul oamenilor mânjiți de fum și atenți. Văzând ochii aceia albi, capetele colbăite de fier, hainele negre și lucioase, piepturile acelea păroase, Raphaël se crezu transportat în lumea nocturnă și fantastică a baladelor germane. Contramaistrul înhăță pielea cu cleștele, după ce o lăsase în foc timp de vreo zece minute.

— Dă-mi-o înapoi, zise Raphaël.

Contramaistrul o prezentă cu o plecăciune disprețuitoare lui Raphaël. Marchizul răsuci cu ușurință pielea, care în mâinile sale se făcu rece și mlădioasă. Un țipăt de groază se auzi deodată, toți lucrătorii fugiră de acolo. Valentin rămase singur cu Planchette în atelierul pustiu.

— Este sigur ceva diabolic într-însa! rosti Raphaël cu desperare. Nicio forjă omenească să nu-mi poată acorda așadar o zi de viață în plus?

— Domnul meu, am greșit, zise matematicianul cu un aer mâhnit, trebuia să supunem această piele

ciudată acțiunii unui laminor. Unde mi-a fost oare capul când v-am propus o presiune?

— Eu am cerut-o, replică Raphaël.

Savantul răsuflă ușurat, ca un vinovat achitat de către doisprezece jurați. Totuși, intrigat de problema stranie pe care i-o puneă această piele, el se gândi o clipă, apoi zise:

— Substanța asta necunoscută trebuie tratată prin reactivi. Să mergem la Japhet, poate că chimia va fi mai norocoasă decât mecanica.

Valentin porni calul la galop, în speranța de a-l prinde pe faimosul chimist Japhet în laboratorul său.

— Ei, vechiul meu prieten, zise Planchette zăbind pe Japhet stând într-un fotoliu și contemplând un precipitat, ce face chimia?

— Doarme. Nimic nou. Cu toate astea, Academia a recunoscut existența salicinei, dar salicina, asparigină, vaiiquelina, digitalina^[235], nu-s descoperiri...

— Neputând inventa lucruri pozitive, zise Raphaël, se pare că sunteți nevoit să inventați denumiri.

— Din păcate, ai dreptate, tinere!

— Uite, se adresă profesorul Planchette către chimist, încearcă să ne descompui substanța asta; dacă extragi din ea vreun element oarecare, îl botez dinainte *diabolină*, deoarece voind s-o comprimăm, ne-a distrus o piesă hidraulică.

— Ia să vedem, ia să vedem despre ce-i vorba! strigă vioi chimistul. Poate că am dat de vreun nou corp simplu.

— Domnule, zise Raphaël, e nici mai mult nici mai puțin decât o piele de măgar.

— Domnule... făcu grav celebrul chimist.

— Nu glumesc deloc, replică marchizul dându-i pielea de sagri.

Baronul Japhet atinse pielea cu vârful sensibil al limbii sale atât de obișnuită să guste sărurile,

acizii, alcalinele, gazele, apoi spuse, după câteva încercări:

— Niciun gust! Da, ia să-i dăm să bea puțin acid fluoric.

Supusă acțiunii acestui element, care dizolvă pe loc orice țesut animal, pielea nu suferi nicio alterare.

— Nu-i sagri! declară chimistul. Să tratăm necunoscutul acesta misterios ca pe un mineral și să-i dăm peste nas punându-l într-un creuzet infuzibil unde tocmai am niște oxid de potasiu roșu.

Japhet ieși, apoi se întoarse numaidecât.

— Domnule, îi spuse el lui Raphaël, dați-mi voie să iau numai o bucățică din substanța aceasta ciudată, pare atât de extraordinară...

— O bucățică? se sperie Raphaël. Nici cât un fir de păr... Dar, la urma urmei, încercați! adăugă el cu un aer în același timp și trist și glumeț.

Savantul rupse un brici voind să taie pielea, încercă să o sfâșie printr-o puternică descărcare de electricitate, apoi o supuse acțiunii pilei voltaice^[236], dar toate forțele științei eșuară în fața teribilului talisman. Se făcuse ora șapte seara. Planchette, Japhet și Raphaël, nebăgând de seamă goana timpului așteptau rezultatul unei ultime experiențe. Sagriul ieși victorios din cea mai grozavă încercare la care fusese supus grație unei cantități respectabile de clorură de azot

— Sunt pierdut! se tângui Raphaël. Aici e voința lui Dumnezeu. Nu-mi rămâne decât să mor...

Lăsă pe cei doi savanți înmărmuriți.

— Să ne ferim de a povesti întâmplarea asta la Academie, colegii și-ar râde de noi, îi spuse Planchette chimistului după o lungă pauză în care se priviră unul pe altul fără a îndrăzni să-și împărtășească gândurile.

Cei doi savanți erau ca niște creștini ieșind din mormintele lor fără a se fi întâlnit cu Dumnezeu în ceruri. Știința? neputincioasă! Acizii? apă chioară!

Potasiul roșu? descalificat! Pila voltaică și explozia? două jucării!

— O presă hidraulică zdrumicată ca un miez de pâine! adăugă Planchette.

— Eu cred în diavol, spuse baronul Japhet după o clipă de tăcere.

— Iar eu în Dumnezeu, răspunse Planchette.

Amândoi erau în rolurile lor. Pentru un mecanician universul e o mașină care are nevoie de un lucrător; pentru chimie – această creație a unui demon care descompune totul – lumea e un gaz înzestrat cu mișcare.

— Nu putem nega faptul, reluă chimistul.

— Iaca na! ca să ne consoleze, domnii doctrinari au ticluit nebuloasa axiomă: Neghiob ca un fapt.

— Axioma ta, replică chimistul, mie mi se pare faptul unui neghiob.

Începură să râdă și luară masa împreună, ca doi oameni ce nu mai văd într-o minune decât un simplu fenomen întors acasă, Valentin căzu pradă unei furii reci; nu mai credea în nimic, ideile i se înțețosau, i se învălmășeau în creier, și i se ciocneau ca ale unui om pus în fața unui fapt imposibil. Îi plăcuse să creadă că mașina lui Spieghalter avusese o meteahnă neștiută, iar neputința științei sau a focului nu-l mira; dar suplețea pielii când o răsucea în mână, și asprimea ei când mijloacele de distrugere puse la îndemâna omului erau aplicate asupra ei, îl înspăimântau. Acest fapt incontestabil îl făcea să-și piardă mințile.

„Sunt nebun, își zise el. Cu toate că de azi dimineată n-am pus nimic în gură, nici nu mi-e foame, nici nu mi-e sete, și simt în piept un foc care mă arde...”

Puse din nou pielea de sagri în rama în care fusese închisă mai înainte, apoi, după ce descrie

cu o linie de cerneală roșie marginea talismanului, se așeză în fotoliul său.

— S-a făcut ceasul opt! se miră el. Ziua de azi a trecut repede ca un vis.

Își lăasă coatele pe brațele fotoliului, își sprijini capul în mâna stângă, și rămase așa, pierdut într-una dintre acele meditații funebre, într-unul dintre acele gânduri mistuitoare a căror taină o duc cu ei în mormânt condamnării la moarte.

— Ah, Pauline, exclamă el, sărmana copilă! Sunt prăpăstii pe care dragostea nu le poate trece cu toată forța aripilor ei!

În acel moment auzi foarte deslușit un suspin înăbușit și, printr-unul dintre acele fine instincte ale iubirii, recunosc suflul Paulinei.

„O, își spuse el, iată-mi sentința! Dacă ea ar fi aici, aș vrea să mor în brațele ei.”

Un hohot de râs limpede, vesel, îl făcu să-și întoarcă fata spre pat și văzu printre perdelele diafane chipul Paulinei zâmbind ca un copil fericit de o ștrengărie ce i s-a prins; părul ei frumos i se răsfrângea în mii de șuvițe pe umeri, semăna cu un trandafir de Bengal rătăcit într-un buchet de trandafiri albi.

— L-am sedus pe Jonathas, zise ea. Patul acesta nu-i oare și al meu, al meu care sunt soția ta? Nu mă certa, iubitule, nu voiam decât să dorm în preajma ta, să-ți fac o surpriză. Iartă-mi această nebunie.

Sări din pat cu o mișcare de pisică, apărui radioasă în muselinurile ei și se așeză pe genunchii lui Raphaël.

— Despre ce fel de prăpăstii vorbeai tu, iubitul meu? zise ea lăsând să i se vadă pe frunte o expresie de îngrijorare.

— Ale morții.

— Mă faci să sufăr, răspunse ea. Sunt unele idei cu care noi, bietele femei, nu ne putem obișnui, ele ne răpun. Să fie oare din pricina dragostei prea mari, sau a lipsei de curaj? nu știu. Moartea nu mă

însăimântă, reluă ea râzând. Să mor cu tine, mâine dimineață, împreună într-o ultimă sărutare, ar fi o fericire. Mi s-ar părea că aş fi trăit mai mult de o sută de ani. Ce importantă are numărul zilelor, dacă într-o noapte, într-un ceas, am trăit o viață întreagă de pace și de dragoste?

— Ai dreptate, prin gura ta frumoasă vorbite cerul. Dă-o s-o sărut, și apoi să murim, spuse Raphaël.

— Să murim dar, răspunse ea râzând.

Pe la nouă ceasuri dimineața, lumina zilei răzbătea printre crăpăturile obloanelor; estompată de muselina perdelelor, lăsa totuși să se vadă culorile bogate ale covorului și mobilele mătăsoase ale camerei unde se odihneau cei doi îndrăgostiți. Câteva aurituri sclipeau în lumină. O rază de soare se stingea pe plapuma moale pe care jocurile dragostei o aruncaseră la pământ. Atârnată de o oglindă înaltă, rochia Paulinei se profila ca o apariție vapoasă. Pantofiorii ei fuseseră uitați departe de pat. O privighetoare se așeză pe pervazul ferestrei, și trilurile ei repetate, zgomotul aripilor ei când și le desfăcu dintr-odată ca să-și ia zborul, deșteptară pe Raphaël.

— Ca să mor, zise el sfârșind o idee începută în vis, trebuie ca organismul meu, mecanismul acesta de carne și oase, însuflețit de voința mea, și care face din mine un individ *om*, să prezinte o leziune pe care eu să o simt. Doctorii trebuie să cunoască simptomele vitalității atacate și să-mi poată spune dacă sunt sănătos sau dacă sunt bolnav.

Își contemplă soția care dormea ținându-i capul în mâini, exprimând astfel și în somn duioasele mângâieri ale dragostei. Întinsă grațios ca un copil și cu fața întoarsă spre el, Pauline părea că-l privește încă, întinzându-i o gură frumoasă, întredeschisă de o râsuflare egală și curată. Dinții ei mici de porțelan scoteau în relief roșeața buzelor, pe care rătăcea un surâs; rumeneala fetei

era mai vie și albeața-i era, s-ar putea spune, mai albă acum decât în orele cele mai drăgăstoase de peste zi. Dezgolirea grațioasă și gingașă, atât de plină de încredere, îmbina vraja dragostei cu adorabilul farmec al unui copil adormit. Femeile, chiar cele mai naturale, se supun în timpul zilei unor anumite convențiuni sociale care înlănțuiesc nevinovatele expansiuni ale sufletului lor; somnul însă pare că le redă spontaneității vieții ce caracterizează anii copilăriei: Pauline nu roșea de nimic, ca una dintre acele făpturi scumpe și cerești cărora rațiunea nu le-a pus încă nici gânduri în gesturi, nici taine în priviri. Profilul i se desena pe pânza fină a pernelor, volanele mari de dantelă, amestecate prin părul ei zbârlit, îi dădeau un aer ștregăresc; dar ea adormise legănată de plăcere, genele-i lungi erau alipite pe obraji ca pentru a-i apăra vederea de o lumină prea tare sau pentru a ajuta acea reculegere a sufletului când încearcă să păstreze o voluptate desăvârșită, însă fugară; urechea ei mică, albă și trandafirie, încadrată de cărlionți de păr și îngropată într-o cochilie de broderii, ar fi înnebunit de dragoste pe un artist, pe un pictor, pe un bătrân, sau ar fi făcut dintr-un smintit un om cu judecata întreagă.

A-ți vedea iubita adormită, râzând într-un vis liniștit sub protecția ta, iubindu-te chiar și în somn, în acele clipe când ființa pare că încetează de a mai fi, și oferindu-ți chiar și atunci o gură mută ce-ți vorbește despre ultima sărutare! A vedea o femeie ce ți se dă cu totul, pe jumătate goală, dar învăluită în dragostea ei ca într-o mantie, și castă în mijlocul dezordinii, a-i admira veșmintele împrăștiate, un ciorap de mătase scos în ajun pentru plăcerea ta, o cingătoare desfăcută ce-ți dovedește o încredere nemărginită, nu-i aceasta o desfătare fără seamăn? Cingătoarea aceea cuprinde un întreg poem; femeia pe care o apără nu mai există, ea îți aparține, a devenit *tu*; a o trăda de acum înainte, înseamnă a te jigni pe tine însuși. Raphaël

contemplă înduioșat odaia încărcată de dragoste, plină de amintiri, unde lumina zilei căpăta nuanțe voluptuoase, apoi își întoarse privirile la femeia cu forme desăvârșite și tinere, drăgăstoasă încă, ale cărei simțăminte mai ales erau ale lui și numai ale lui. Dorea să trăiască o veșnicie. Când privirea îi căzu asupra Paulinei, ea deschise numaidecât ochii, ca și cum ar fi fost atinsă de o rază de soare.

— Bună dimineața, iubitule, zise ea zâmbind. Ești frumos, răule!

Cele două capete, învăluite în grația dragostei, a tinereții, a penumbrei și a tăcerii, formau unul dintre acele tablouri divine a căror vrajă trecătoare nu e hărăzită decât primelor zile ale pasiunii, așa cum naivitatea, candoarea sunt atributele copilăriei. Vai! primăvăraticele bucurii ale dragostei, întocmai ca și râsetele copilăriei, sunt sortite să se spulbere și să nu mai dăinuie decât în amintirea noastră pentru a ne sfâșia de deznădejde sau pentru a ne înfășură cu un parfum consolator, după meandrele meditațiilor noastre ascunse.

— De ce te-ai deșteptat? întrebă Raphaël. Îmi făcea atâta plăcere să te văd adormită, că plângeam de...

— Și eu la fel, răspunse ea, am plâns astă noapte privindu-te cum dormeai, dar nu de bucurie. Ascultă, Raphaël, dragul meu, ascultă-mă. Tu, când dormi, n-ai respirația prea limpede, în pieptul tău e ceva care răsună tare și care m-a speriat. Ai în somn o tuse seacă, tocmai ca a tatii, pe care-l răpune ftizia. În hârâitul plămânilor tăi am recunoscut câteva din efectele ciudate ale acestei boli, apoi, aveai febră, sunt sigură, mâna ți-era umedă și fierbinte... Iubitule! ești tânăr, adăugă ea tremurând, ai putea încă să te vindeci, dacă, din nenorocire... Dar nu, strigă ea cu un accent vesel, nu-i nicio nenorocire, boala se ia, așa zic doctorii.

Înlănțui pe Raphaël cu amândouă brațele și-i sorbi răsuflarea într-una dintre acele sărutări în care sufletul se revarsă tot pe buze:

— Nu vreau să fiu bătrână, zise ea. Să murim tineri amândoi și să ne urcăm la cer cu brațele pline de flori.

— Luăm astfel de hotărâri numai atunci când suntem pe deplin sănătoși, răspunse Raphaël plimbându-și degetele prin părul Paulinei.

Dar deodată îl apucă un acces groaznic de tuse, o tuse adâncă și răsunătoare, ce părea a veni din mormânt, tușea aceea ce face să pălească frunțile bolnavilor și-i lasă tremurând, scăldați în sudoare, după ce le-a zguduit nervii, le-a zdrobit coastele, le-a secat măduva spinării și le-a turnat în vine ceva greu ca plumbul topit. Obosit, galben, Raphaël se culcă din nou, secătuit ca un om a cărui întreagă vlagă s-a irosit într-o ultimă strădanie. Pauline îl privi cu ochii ficși, măriți parcă de spaimă, și rămase nemișcată, albă și îngândurată.

— Să nu mai facem nebunii, îngerul meu, zise ea voind să ascundă față de Raphaël îngrozitoarele presentimente ce-o răscoleau.

Apoi își acoperi fața cu mâinile, căci i se părea că vede scheletul hidos al MORȚII. Capul lui Raphaël se făcuse livid și se scofâlcise ca un craniu smuls din adâncurile unui cimitir spre a servi studiului unui savant Pauline își amintea de exclamația din ajun a lui Valentin și își zise în sinea sa:

— Da, sunt prăpăstii pe care iubirea nu le poate trece, și e silită să se îngroape în ele.

Câteva zile după această scenă plină de tristețe, într-o dimineață de martie, Raphaël se afla așezat într-un fotoliu, înconjurat de patru doctori care îl trăsese la lumină în fața ferestrei camerei sale și rând pe rând îi luau pulsul, îl palpau, îi puneau diferite întrebări, având aerul că-și dau tot interesul. Bolnavul le iscodea gândurile, interpretându-le fiecare gest, precum și cele mai mici cute de pe frunțile lor. Consultul acesta era ultima lui nădejde. Judecătorii aceștia supremi

aveau să pronunțe sentința lui de viață sau de moarte. De aceea, pentru a smulge științei omenești ultimul ei cuvânt, Valentin convocase oracolele medicinei moderne. Grație averii și numelui său, se aflau acolo, dinaintea lui, cele trei sisteme între care plutesc cunoștințele omenești. Trei dintre doctorii aceia aduceau cu ei toată filosofia medicală, reprezentând lupta pe care și-au declarat-o reciproc, Spiritualitatea, Analiza și nu știu ce Eclectism batjocoritor. Al patrulea doctor era Horace Bianchon, bărbat plin de viitor și de știință, cel mai distins poate dintre noii medici, înțelept și modest reprezentant al tinerimii studioase ce se pregătește să primească moștenirea comorilor îngrămădite de cincizeci de ani la Facultatea din Paris, și care va înălța poate monumentul în vederea căruia secolele precedente au dat la iveală atâtea diverse materiale. Amic al marchizului și al lui Rastignac, el îl îngrijea de câteva zile și acum îl ajuta să răspundă întrebărilor puse de cei trei profesori, cărora ie explica din timp în timp, cu oarecare stăruință, diagnosticele care păreau a-i dovedi o ftizie pulmonară.

— Ați făcut probabil multe excese, ați dus desigur o viață ușuratică? Ați lucrat prea mult cu spiritul, nu-i așa? îl întreabă pe Raphaël unul dintre cei trei doctori celebri al cărui cap pătrat, a cărui față lată și fire energică păreau a trăda un geniu superior celui al preopinenților săi.

— Am voit să mă omor prin desfrâu, după ce lucrasem trei ani la o operă vastă, despre care vă veți ocupa poate într-o zi și dumneavoastră, îi răspunse Raphaël.

Marele doctor dădu din cap în semn de mulțumire, ca și cum și-ar fi spus: „Eram siguri” Doctorul acesta era ilustrul Brisset, șeful organizațiilor, urmașul lui Cabanis^[237] și Bichat, medicul celor cu vederi pozitive și materialiste, care socot că omul e o ființă desăvârșită, supusă numai legilor propriului ei organism și a cărei stare

normală sau anomalii vătămătoare se explică prin cauze precise.

La acest răspuns, Brisset se uită în tăcere la un bărbat de statură mijlocie, a cărui față îmbujorată și privire arzătoare păreau că aparțin unui satir antic și care, cu spatele sprijinit de pervazul ferestrei, îl studia cu atenție pe Raphaël, fără să spună niciun cuvânt. Exaltat, dar cu credință în Dumnezeu, doctorul Caméristus, șeful vitaliștilor^[238], lăric apărător al doctrinelor abstracte ale lui Van Helmont^[239], vedea în viața omenească un principiu înalt, tainic, un fenomen inexplicabil, ce-și bate joc de bisturiu, face feste chirurgiei, nu se supune leacurilor farmaceutice, nici X-urilor algebrice, nici demonstrațiilor anatomiei și își râde de toate strădaniile noastre; un fel de flacăra intangibilă și invizibilă, ascultând de nu se știe ce lege divină, și care stăruie adesea înăuntrul unui corp condamnat de sentințele noastre, sau, dimpotrivă, se stinge tocmai în organisme cele mai robuste.

Un zâmbet sardonice flutura pe buzele celui de al treilea; doctorul Maugredie, spirit ales, dar pyronian și sarcastic, care nu credea decât în scalpel, admitea, ca și Brisset, moartea unui om sănătos tun și recunoștea, dimpreună cu Caméristus, că un om poate trăi și după moartea sa. Găsea câte ceva bun în toate teoriile, nu adopta niciuna, susținea că cel mai bun sistem era de a nu avea niciunul și de a se mărgini la fapte. Panurge al Facultății^[240], rege al observației, acest mare explorator, acest neîntrecut zeflemist, omul încercărilor deznădăjduite, luă pielea de sagri și o examinează.

— Aș vrea să fiu martorul coincidenței care există între dorințele dumneavoastră și mișcarea pielii, îi spuse el marchizului.

— La ce bun? făcu Brisset.

— La ce bun? repetă Caméristus.

— A, văd că sunteți de acord! răspunse Maugredie.

— Contractarea asta e ceva foarte simplu, adăuga Brisset.

— E supranaturală, zise Caméristus.

— Într-adevăr, replică Maugredie, luând un aer grav și înapoind pielea de sagri lui Raphaël, zbârcirea oricărei piei e un fapt inexplicabil și totuși natural, care de când e lumea, constituie disperarea medicinei și a femeilor frumoase.

Examinând întruna pe cei trei doctori, Valentin nu descoperi la ei nicio simpatie pentru suferințele lui. Toți trei rămâneau tăcuți după fiecare răspuns, măsurându-l din ochi cu indiferență, sau punându-i noi întrebări fără să-l compătimească. O urmă de nepăsare străbătea prin politețea lor rece. Fie că n-aveau nicio îndoială, fie că stăteau pe gânduri, cuvintele lor erau atât de rare, atât de molatice, că uneori Raphaël îi crezu foarte distrați. Numai Brisset răspundea din când în când: „Bun! bine!” la toate simptomele dezesperante a căror existență o demonstra Bianchon. Caméristus stătea cufundat într-o adâncă visare; Maugredie semăna cu un autor comic studiind doi tipuri originali pentru a-i transpune întocmai pe scenă. Pe fața lui Horace se citea o suferință adâncă, o înduioșare plină de tristețe. Era doctor de prea puțin timp ca să rămână nesimțitor în fața durerii și nepăsător lângă palul unui muribund; nu putea să-și stăpânească lacrimile prietenești, care împiedica pe un om să vadă limpede și să prindă, ca un general de armată, momentul prielnic al victoriei, fără să nu asculte vaietele muribunzilor. După ce stătuseră cam vreo jumătate de ceas luând, ca să zicem așa, măsura bolii și a bolnavului, cum un croitor ia măsura unui tânăr pentru fracul său de nuntă, doctorii rostiră câteva banalități, vorbiră chiar despre treburile publice, apoi se pregătiră să treacă în biroul lui Raphaël pentru a-și împărtăși părerile și a așterne pe hârtie sentința.

— Domnilor, îi întrebă Valentin, nu pot să asist și eu la dezbateri?

La întrebarea sa, Brisset și Maugredie protestară cu energie și, cu toate stăruințele bolnavului, refuzară să delibereze în prezența lui. Raphaël se supuse regulii, hotărându-se să se furișeze într-un coridor de unde va asculta în voie discuțiile medicale dintre cei trei profesori.

— Domnilor, începu Brisset, permiteți-mi să vă spun repede părerea mea. Nu vreau nici să v-o impun, nici s-o lungim prin controversări: mai întâi, fiindcă e limpede, precisă și rezultă dintr-o asemănare deplină între unul dintre bolnavii mei și *cazul* pe care am fost chemați să-l examinăm; și apoi, fiindcă sunt așteptat la spital. Importanta faptului care reclamă prezenta mea acolo mă va scuza că iau cu dinții cuvântul. *Cazul* de care ne ocupăm este, de bună seamă, extenuat de lucrări intelectuale... Ce spunea că a făcut, Horace? zise el adresându-se doctorului cel tânăr.

— O *Teorie asupra voinței*.

— A, drace! dar ăsta-i un subiect foarte vast... E extenuat, zic, din pricina exceselor de gândire, a lipsei de nutriție, a folosirii repetate de stimulente prea tari. Acțiunea violentă a corpului și a creierului a viciat deci funcționarea întregului organism. E lesne, domnilor, să recunoaștem, în simptomele feței și ale corpului, o iritație neobișnuită la stomac, o nevroză a marelui simpatic, o sensibilitate prea vie a epigastrului și o închircire a mușchilor pântecelui. Ați remarcat cu toții grosimea și deplasarea ficatului. În fine, doctorul Bianchon a observat îndeaproape digestiile bolnavului său și ne-a spus că sunt greoaie, anevoioase. La drept vorbind, stomacul nu mai există; omul a dispărut. Intelectul e atrofiat, deoarece omul nu mai digeră. Alterarea progresivă a epigastrului, centrul vieții, a viciat întreg sistemul. De aici pornesc toate iradiațiile constante și vădite; dezordinea a trecut la creier prin plexusul

nervos, de unde iritarea excesivă a acestui organ. Avem de-a face cu un caz de monomanie. Bolnavul e pradă unei idei fixe. Pentru el, aceea piele de sagri se micșorează într-adevăr, deși se prea poate ca ea să fi fost totdeauna așa cum am văzut-o noi; dar, fie că se contractă, fie că nu, sagriul acesta este pentru el musca pe care un mare vizir o avea pe nas. Puneți numaidecât lipitori la epigastru, calmați iritarea acestui organ în care rezidă toată existența omenească, țineți bolnavul la regim și monomania va înceta.

Nu voi spune mai mult doctorului Bianchon, el trebuie să hotărască ansamblul și amănuntele tratamentului. Poate e o complicație a bolii, poate că și căile respiratorii sunt iritate; dar eu cred că tratamentul aparatului intestinal este mult mai important, mai necesar și mai urgent decât acela al plămânilor. Studiul încordat în domeniile abstracte și anumite pasiuni violente au produs perturbări grave în acest mecanism vital; totuși e încă timp să-i reglăm resorturile, nimic nu-l ireparabil. Așa că vă puteți salva prietenul destul de ușor, îi spuse el lui Bianchon.

— Savantul nostru coleg, ia efectul drept cauză, răspunse Caméristus. E drept, schimbările atât de bine sesizate de dânsul există la bolnav, dar stomacul n-a produs iradiații gradate în organism și spre creier, ca o spărtura ce-și răspândește razele în toate părțile în jurul ei de-a lungul geamului. Pentru aceasta e nevoie mai întâi de o lovitură care să găurească sticla; ei bine, lovitura asta, cine a produs-o? Putem noi spune că știm? Am observai îndeajuns pe bolnav? Cunoaștem oare toate accidentele din viața lui? Domnilor, elementul vital, *jarul* de care vorbește Van Helmont, este atins, vitalitatea însăși este atacată în miezul ei; scânteia divină, inteligența tranzitorie ce pune în mișcare mașina și produce voința – izvorul vieții – a încetat de a mai coordona fenomenele zilnice ale mecanismului și funcțiunile fiecărui organ: de aici

derivă dezordinile atât de just semnalate de emeritul meu coleg. Motorul vieții n-a pornit de la epigastru spre creier, ci de la creier spre epigastru. Nu, zise el lovindu-se cu putere în piept, nu, eu nu sunt un stomac devenit om! Nu, nu la asta se reduce totul! N-am curajul să spun că-i destul să am un epigastru bun, restul e numai de formă...

Nu putem, continuă el mai potolit, să supunem aceleași cauze fizice și unui tratament uniform, tulburările grave survenite la pacienți diferiți, unii atacați într-o măsură mai mică, a iții într-una mai mare. Niciun om nu seamănă cu altul. Fiecare dintre noi avem organe deosebite, cu felurite rosturi, altfel hrănite, proprii să îndeplinească misiuni diferite și să ducă la capăt sarcinile necesare săvârșirii unei orânduiri a lucrurilor oare rămâne necunoscută pentru noi. Părticica aceasta din marele tot care, printr-o voință înaltă, produce și întreține în noi fenomenul însuflețirii, se formulează în chip deosebit pentru fiecare om și face din el o ființă, în aparență mărginită, dar care printr-un anume punct coexistă cu o cauză nemărginită. De aceea trebuie să studiem fiecare bolnav în parte, să-l analizăm bine, să aflăm în ce constă viața lui, care îi este puterea. De la moliciunea unui burete ud până la tăria unei pietre tocite, există o infinitate de nuanțe. Acesta e omul. Între organisme spongioase ale limfaticilor și vigoarea metalică a mușchilor unor oameni destinat să aibă o viață lungă, câte greșeli n-ar făptui sistemul acesta unic, necruțător, al vindecării prin doborârea, prin atrofierea forțelor omenești pe care le socotiți totdeauna iritate! În cazul de față, deci, aș propune un tratament numai moral, un examen amănunțit al ființei lăuntrice. Să căutăm cauza răului în adâncurile sufletului, nu în măruntaiele corpului! Un modic e o ființă Inspirată, înzestrată cu un geniu particular, căruia Dumnezeu îi dăruiește puterea de a citi în vitalitate, așa cum profetului îi dă ochi ca să vadă

viitorul, poetului însușirea de a evoca natura, muzicantului pe aceea de a îmbina sunetele Într-o ordine armonioasă, al cărei model se află poale sus, în ceruri!...

— Veșnic cu medicina lui absolutistă, monarhică și religioasă! murmură Brisset.

— Domnilor, întrerupse Maugredie acoperind iute exclamația lui Brisset, să nu pierdem din vedere bolnavul...

„Iată dar unde a ajuns știința! își zise cu tristețe Raphaël. Vindecarea mea plutește între un șir de mătănii și un șir de lipitori, între bisturiul lui Dupuytren^[241] și rugăciunea prințului Hohenlohe!^[242] Maugredie stă la îndoială pe linia care desparte faptul de cuvânt, materia de spirit. Omenescul *da* și *nu* mă urmărește pretutindeni! Veșnicul *Carymary*, *Carymara* al lui Rablais; sunt bolnav sufletește, *carymary*! sunt bolnav trupește, *carymara*! Voi mai trăi? dumnealor habar n-au. Planchette era cel puțin mai sincer, spunându-mi: «Nu știi»“.

În acel moment Valentin auzi glasul doctorului Maugredie:

— Bolnavul e monoman, prea bine, sunt de acord! zise el tare. Dar are un venit de două sute de mii de livre; asemenea monomani sunt foarte rari și le datorăm măcar o părere. Cât despre faptul dacă epigastul a influențat asupra creierului, sau creierul asupra epigastului, am putea la urma urmei verifica, după moartea lui. Să rezumăm, deci. E bolnav, asta-i precis. Are nevoie de un tratament oarecare. Să lăsăm la o parte doctrinele. Să-i punem lipitori ca să-i calmăm iritația intestinală și nevroza asupra existenței cărora suntem cu toții de acord, apoi să-l trimitem la băi: vom proceda în același timp după amândouă sistemele. Dacă e ofticos, nu mai avem ce-i face; prin urmare...

Raphaël părăsi repede coridorul și se duse să se așeze din nou în fotoliul său. Numaidecât cei patru

doctori ieșiră și ei din cabinet; Horace luă cuvântul și-i zise:

— Domniile lor au recunoscut în unanimitate necesitatea aplicării imediate a lipitorilor la stomac și urgența unui tratament în același timp fizic și moral. Mai întâi un regim dietetic, pentru calmarea iritației organismului dumneavoastră...

Aici Brisset făcu un semn de încuviințare.

— Apoi un regim igienic, spre a vă schimba moralul. Prin urmare, vă sfătuim cu toții să vă duceți la băile de la Aix, în Savoia, sau, dacă preferați, la acelea de la Mont-Dor, în Auvergne; aerul și priveliștile din Savoia sunt mai plăcute decât cele din Cantal, dar puteți alege.

Aci, doctorul Caméristus schiță un gest de învoire.

— Domniile lor, reluă Bianchon, constatând ușoare alterări în aparatul respirator, au căzut de acord asupra utilității prescripțiilor mele anterioare. Părerea dumnealor e că vindecarea dumneavoastră e ușoară și va depinde de folosirea cu înțelepciune variată a acestor mijloace diferite... Și...

— De-aia n-are ursul coadă! îl întrerupse Raphaël zâmbind și trăgând pe Horace în cabinetul său, ca să-i înmâneze costul unui consult inutil.

— Sunt logici, îi răspunse tânărul doctor. Caméristus simte, Brisset examinează, Maugredie se îndoiește. Oare omul n-are un suflet, un trup și o rațiune? Una dintre aceste trei cauze prime acționează în noi într-un chip mai mult sau mai puțin viguros, așa că va fi totdeauna ceva al omului în știința omenească. Crede-mă, Raphaël, noi nu vindecăm, noi ajutăm vindecarea.

Între medicina lui Brisset și a lui Caméristus se află medicina de așteptare, care se bizuie pe concursul naturii, dar pentru a o practica pe aceasta cu succes, trebuie să-ți studiezi bolnavul timp de zece ani. Există, în fond, și o medicină care procedează prin negații, ca în toate științele.

Silește-te, deci, să duci o viață înțeleaptă, încearcă o călătorie în Savoia: lucrul cel mai bun este și va fi întotdeauna să te lași în seama naturii.

O lună mai târziu, întorcându-se de la plimbare, într-o frumoasă seară de vară, câteva din persoanele venite la băile din Aix se aflau întrunite în saloanele Cercului. Așezat lângă o fereastră, cu spatele la lume, Raphaël stătu mult timp singur, cufundat într-una dintre acele repezi visări în cursul cărora gândurile noastre se nasc, se înlănțuiesc, se sting înainte de a căpăta forme și trec prin noi ca niște nourași ușori, abia colorați. Tristețea e atunci dulce, bucuria vaporosă și sufletul aproape adormit. Lăsându-se în voia acestei vieți senzoriale, Valentin se scălda în atmosfera călduță a serii, sorbind aerul curat și înmiresmat al munților, fericit că nu mai simțea nicio durere și că, în sfârșit, redusese la tăcere amenințătoarea sa piele de sagri. În clipa când razele roșii ale apusului se stingeau peste vârfuri și temperatura se răcorea, el părăsi locul său, închizând fereastra.

— Domnule, îi zise o cucoană bătrână, fii atât de bun și nu închide fereastra. Ne înăbușim aici...

Fraza aceasta lovi timpanul lui Raphaël cu disonanțe de o asprime neobișnuită; fu ca o vorbă zvârlită cu nesocotință de un om în a cărui prietenie ne plăcea să credem, și care distruge iluzia unei călduri sufletești, dând la iveală un egoism nemărginit. Marchizul aruncă asupra bătrânei privirea rece a unui diplomat stăpân pe sine, chemă un valet și-i zise scurt: „Deschide fereastra aceea!”

O vie mirare izbucni pe toate fețele la auzul acestor cuvinte. Adunarea prinse a şușoti, privind pe bolnav ca un aer plin de subînțelese, ca și cum ar fi săvârșit o necuviință gravă. Raphaël, care nu se dezvărase cu totul de vechea lui timiditate de adolescent, avu o tresărire de rușine; dar se trezi

din amorțeală, își recapătă energia și-și ceru socoteală sieși de scena aceasta ciudată. Deodată, o lumină îi străbătu creierul, trecutul îi apărură într-o viziune clară în care cauzele simțământului ce-l stăpânea ieșiră în relief ca venele unui cadavru căruia, printr-o injecție savantă, naturaliștii îi colorează chiar și cele mai mici fibre; în tabloul acesta fugar, se recunosc pe sine, își urmări existența zi cu zi, gând cu gând; se văzu, nu fără mirare, posomorât și abătut în mijlocul unei lumi vesele, gândindu-se mereu la destinul lui, preocupat de boala sa, părând a disprețui conversația cea mai neînsemnată, fugind de intimitățile acelea momentane ce se stabilesc repede între călători, poate tocmai fiindcă socotesc că nu se vor mai întâlni niciodată; în sfârșit; nu se sinchisea câtuși de puțin de ceilalți, și era asemenea stâncilor nepăsătoare și la mângâierile și la furia valurilor. Apoi, prin darul deosebit al intuiției sale, citi în toate sufletele din jurul lui: descoperind sub lumina unui policandru țeasta galbenă, profilul sardonice al unui bătrân, își aminti că-i câștigase banii la joc fără a-i fi propus să-și ia revanșa; ceva mai încolo, zări o femeie frumoasă ale cărei cochetării îl lăsaseră rece: fiecare chip îl învinuia de câte o jignire, inexplicabilă în aparență, dar a cărei crimă se află totdeauna într-o rănire a amorului propriu. Jignise, fără să vrea, toate micile vanități ce roiau în jurul lui. Cei pe care îi invitase la petrecerile sale, sau cei cărora le oferise caii, îi pizmuiseră luxul; mirat de nerecunoștința lor, îi scuti de acest gen de umilire: de atunci ei se crezură disprețuiți și-l învinuiau de aristocratism. Sondând astfel inimile, putu să descifreze gândurile cele mai tainice; avu groază de societate, de politețe, de spoiala ei. Bogat și cu inteligență superioară, era invidiat, pizmuit; tăcerea sa înșela curiozitatea, modestia sa părea înfumurare pentru oamenii aceia înguști la minte și superficiali. Ghici crima latentă, de neiertat, de

oare era vinovat față de ei: scăpa de sub putința de judecată a mediocrității lor. Împotrivindu-se despotismului lor inchiizitorial, putea să se lipsească de ei; spre a se răzbuna de această regalitate clandestină, toți se aliaseră pe tăcute pentru a-l face să le simtă puterea, pentru a-l supune unui anumit surghiun și pentru a-i da a înțelege că și ei se puteau lipsi de el. Cuprins mai întâi de milă în fața acestor constatări privitoare la oameni, curând se înfioră gândindu-se la subtila sa facultate ce înlătura astfel învelișul de carne sub care e îngropată ființa morala, și închise ochii ca și cum ar fi vrut să nu mai vadă nimic. Deodată o perdeă neagră se lăsă deasupra acestei sinistre fantasmagorii a adevărului, dar ei se pomeni în acea groaznică izolare ce procedează puterea și dominarea.

În aceeași clipă îl apucă un acces violent de tuse. Departe de a percepe vreunul dintre acele cuvinte indiferente și banale, prin care persoanele din lumea bună simulează cel puțin un fel de compătimire politicoasă atunci când se întâmplă să fie adunate laolaltă, el auzi exclamări dușmănoase și cântări rostite în șoaptă. Societatea nu catadicsea nici măcar să se prefacă în fața lui, deoarece simțea pesemne că el îi ghicește toate gândurile. „Are o boală molipsitoare... Președintele Cercului ar trebui să interzică intrarea sa în salon.” – „Conform regulamentului, e oprit, într-adevăr, să tușești în halul acesta!” – „Când cineva e așa de bolnav, n-ar trebui să vie la băi...” – „O să mă facă să plec de aici!”

Raphaël se ridică, spre a se sustrage acuzării generale și se plimbă prin încăpere. Voia să găsească un refugiu și se îndreptă spre o femeie tânără ce stătea mai deoparte și căreia se gândea să-i adreseze câteva cuvinte măgulitoare; dar, la apropierea lui, ea îi întoarse spatele și se prefăcu a admira dansatorii, Raphaël se temea să nu fi făcut cumva uz de talismanul său în cursul acestei seri;

nu simți nici destulă voință, nici destul curaj pentru a înfiripa o conversație, părăsi salonul și trecu în sala de biliard. Acolo, nimeni nu-i vorbi, nimeni nu-l salută și nu-i aruncă nici cea mai ușoară privire de bunăvoință. Mentea lui, meditativă din fire, îl făcu să înțeleagă, cu ajutorul intuiției, cauza generală și rațională a dușmăniei ce-o stârnise. Lumea aceea lipsită de orizont se supunea, poate fără să știe, marii legi ce guvernează societatea înaltă, a cărei morală neînduplecată se desfășoară în întregimea ei sub ochii lui Raphaël. O privire în trecut îi arătă expresia desăvârșită a acestei lumi întruchipate în Fedora. Nu-i era dat să întâlnească mai multă simpatie pentru boala lui la lumea de aici, decât întâlnise pentru suferințele inimii la cealaltă. Lumea bună îi alungă pe nenorociți din sinul ei, după cum un om cu o sănătate robustă aruncă din corpul său cauzele ce l-ar putea îmbolnăvi. Lumea are oroare de dureri și nenorociri, se teme de ele ca de niște molime, nu șovăie niciodată când e vorba să aleagă între acestea și vicii! viciul e un lux.

Oricâtă măreție ar avea o nenorocire, societatea știe să o micșoreze, să o ridiculizeze printr-o epigramă; ea desenează caricaturi pentru a arunca în capul regilor detronați umilirile pe care crede că le-a primit de la ei; asemenea tinerelor femei romane din circ, ea nu iartă niciodată pe gladiatorul care cade; trăiește din aur și batjocură... *Moarte celor slabi!* este lozinca acestui soi de ordin ecvestru instituit la toate națiunile de pe pământ, căci pretutindeni se află bogați, iar această sentință e scrisă în fundul inimilor împietrite de belșug și hrănite de aristocratism. Strângeți câțiva copii într-un colegiu: iată o imagine a societății, redată în mic, dar cu atât mai reală cu cât e mai naivă și mai sinceră. Imagine care vă a înfățișa totdeauna niște bieți robi, făpturi ale suferinței și durerii, aflate neconținut între milă și dispreț, cărora Evanghelia

le făgăduiește cerul. Coborâți mai jos pe scara ființelor organizate: dacă printre păsările dintr-un coteț e una bolnavă, celelalte se reped cu ciocul la ea, o ciufulesc și o ucid. Credincioasă acestei charte a egoismului, lumea își aruncă din plin sfidarea împotriva mizeriilor ce îndrăznesc să-i tulbure petrecerile, să-i adumbrească plăcerile.

Oricine suferă trupește sau sufletește, oricui îi lipsesc banii sau puterea, e un paria^[243]. Mai bine să rămână în pustiul său! Dacă trece dincolo de granițele lui, nu va găsi decât iarnă peste tot: răceală în priviri, răceală în purtări, în cuvinte, în inimi; să fie fericit dacă nu culege insulte acolo unde ar trebui să înflorească pentru el o mângâiere! – Muribunzi, zaceți pe paturile voastre părăsite. Bătrâni, rămâneți singuri în căminele voastre reci. Sărmane fete fără zestre, vă mistuiți și înghețați în mansardele voastre solitare. Dacă lumea îngăduie o nenorocire, n-o face oare numai pentru a o modela spre folosul ei, pentru a profila de pe urma ei, pentru a-i pune samarul, o za, o chingă, pentru a o încăleca și a face din ea o desfătare? Țâfnoaselor domnișoare de companie, compuneți-vă chipuri vesele; îndurați nevricalele pretinselor voastre binefăcătoare; plimbați-le câinii, disputându-vă demnitatea cu acești lățoși englezești; distrați-le când vor, citiți-le în suflet, dar nu deschideți gura în fața lor! iar tu, rege al valeților fără livrea, parazit nerușinat, lasă-ți caracterul acasă; digerează cum digerează amfitrionul tău, plângi când plânge el, râzi când râde, arată-i că-ți place când te ia peste picior, iar dacă ai chef să crâcnești, așteaptă-te să fii zvârlit pe ușă. Astfel cinstește lumea nenorocirea: o ucide sau o alungă, o pedepsește sau își bate joc de ea.

Reflecțiile acestea țâșniră în inima lui Raphaël cu repeziciunea unei inspirații poetice; privi în jurul lui și, simți răceala neîndurată pe care societatea o emană picătură cu picătură ca să îndepărteze mizeriile din sânul ei, și care îngheață

sufletul mai avan decât viscolul de decembrie corpul. Își încrucișă brațele pe piept, se sprijini cu spatele de perete și căzu într-o melancolie adâncă. Se gândea la fărâma de fericire pe care această reglementare îngrozitoare o procură lumii. La ce se reduce ea? La distracții fără plăcere, la veselie fără chef, la petreceri fără bucurii, la desfătări fără voluptate, în sfârșit un cămin plin de lemne sau de cenușă, dar fără o scânteie de foc. Când ridică fața, se văzu singur, jucătorii fugiseră de acolo.

„Ca să-i fac să-mi îndrăgească tusea, ar fi destul să le arăt puterea mea!” își zise el. La gândul acesta se înfășură în disprețul lui ca într-o mantie, întorcând spatele lumii.

A doua zi, doctorul stațiunii veni să-l vadă cu un aer prietenos și se interesă de sănătatea lui. Raphaël avu o tresărire de bucurie auzind cuvintele amicale ce-i fură adresate. Găsi fizionomia doctorului plină de blândețe și de bunătate, buclele perucii sale blonde respirau filantropie, croiala hainei sale pătrate, cutele pantalonilor, ghetetele sale largi ca ale unui quaker^[244], totul, până la pudra împrăștiată în semicerc de codița sa pe spatele-i puțin încovoiat, trăda im caracter apostolic, exprima mila creștină și devotamentul unui om care, din zel pentru bolnavii săi, se silea să joace cât mai bine whist și table, numai ca să le câștige totdeauna banii.

— Domnule marchiz, zise el după ce vorbise câțva timp cu Raphaël, eu am să vă lecuiesc fără doar și poate de această tristețe. Acum cunosc destul de bine constituția dumneavoastră, pentru a afirma că doctorii din Paris, ale căror mari merite îmi sunt cunoscute, s-au înșelat asupra naturii bolii dumneavoastră. Afară de cazul că ați suferi vreun accident, veți trăi, domnule marchiz, cât Matusalem^[245]. Plămânii vă sunt puternici ca foalele de fierărie, iar stomacul dumneavoastră ar da de rușine pe cel al unui struț: dar de veți continua să

rămâneți într-o climă călduroasă, riscați să ajungeți fără discuție și fără zăbavă în lumea celor dreți. Domnul marchiz o să mă înțeleagă din două fraze. Chimia a demonstrat că respirația constituie la om o adevărată ardere, a cărei intensitate mai mică sau mai mare depinde de abundența sau de raritatea elementelor flogistice^[246] adunate de organismul diferit al fiecărui individ. La dumneavoastră flogisticul abundă; sunteți, dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel, supraoxigenat de firea aprinsă a oamenilor sortiți pasiunilor mari. Respirând aerul proaspăt și curat care accelerează viața la oamenii cu sângele mai potolit, dumneavoastră nu faceți decât să grăbiți și mai mult o combustie și așa destul de rapidă. Una dintre condițiile vieții dumneavoastră este, prin urmare, atmosfera greoaie a staulelor, a văilor. Da. aerul vital recomandat pentru un om mistuit de geniu se găsește numai în ierburile cu iarba grasă din Germania, la Baden-Baden, la Toeplitz. Dacă nu vă e groază de Anglia, văzduhul ei cețos vă va potoli incandescența; oricum, stațiunea noastră, situată la o mie de picioare deasupra nivelului Mediteranei, vă este funestă. Aceasta e părerea mea, zise el schițând un gest de modestie; o spun împotriva intereselor noastre, deoarece, dacă o veți urma, vom avea nefericirea de a vă pierde de client.

Fără cuvintele din urmă, Raphaël ar fi fost sedus de falsa bunăvoință a micosului doctor; dar el era un observator prea subtil ca să nu ghicească în accentul, în gestul și în privirea ce însoțiră fraza aceasta ușor batjocoritoare, misiunea cu care omulețul fusese de bună seamă însărcinat de conclavul veselilor săi bolnavi. Trândavii aceia cu fețele îmbujorate, babele acelea plictisite, englezii aceia rătăcitori, femeiuștile acelea scăpate de sub supravegherea soților și aduse la băi de amantii lor. puseră deci la cale să alunge pe un biet muribund slab, plâpând, ce nu părea în stare să reziste unei

persecuții zilnice! Raphaël primi lupta, văzând în acest conflict un prilej de a se amuza.

— Deoarece ați fi dezolat de plecarea mea, îi răspunse el doctorului, am să încerc să mă folosesc de prețiosul dumneavoastră sfat, rămânând totuși aici. Începând de mâine, voi pune să fie construită o casă unde vom transforma aerul după indicațiile dumneavoastră.

Pricepând zâmbetul de-o amară ironie ce rătăci pe buzele lui Raphaël, doctorul se mulțumi să-l salute, fără a-i mai spune o vorbă.

Lacul Bourget e o vastă căldare scobită în munți la o înălțime de șapte sau opt sute picioare deasupra Mediteranei, unde sclipește o picătură de apă albastră cum nu e nicio altă apă din lume Văzut de sus, de pe piscul Dintele Pisicii, lacul pare o peruzea rătăcită tocmai acolo. Marginile acestei frumoase picături de apă se întind pe o lungime de nouă leghe, și în unele locuri are o adâncime de aproape cinci sute de picioare. Să fii acolo, într-o barcă, în mijlocul acestei întinderi de apă, pe un cer frumos, să nu auzi decât fâșâitul vâslelor, să nu vezi la orizont decât munții neguroși, să admiri zăpezile sclipitoare de pe piscurile îndepărtate; să treci, rând pe rând, de la stâncile de granit îmbrăcate parcă în catifea de ferigile sau de arbuștii pitici, la colinele surâzătoare, având de o parte deșertul, de alta o natură bogată, aidoma unui calic privind ospățul unui bogătaș – iată atâtea armonii și discordanțe ce formează un spectacol în care totul e măreț, în care totul pare mic. Priveliștea munților schimbă legile opticii și ale perspectivei; un brad de o sută de picioare vi se pare o trestie, văile largi apar înguste ca niște cărări. Acest lac este singurul unde poți să te destăinuiești cuiva de la inimă la inimă. Aici poți gândi, aici poți iubi. În niciun alt loc nu veți întâlni o îmbinare mai frumoasă între cer, munți, apă și pământ. Aici se găsesc balsamuri pentru

toate suferințele vieții. Locul acesta stăpânește taina durerilor, le mângâie, le alină, iar în iubire presară ceva grav, recules, care face pasiunea mai adâncă, mai curată. Aici o sărutare e mult mai dulce. Dar acesta este mai ales lacul amintirilor; el le favorizează dându-le culoarea undelor sale, oglindă în care se reflectă totul. Raphaël nu-și putea suporta povara decât în mijlocul acestui minunat peisaj; numai aici putea el să stea tolănit alene, visător și fără nicio dorință. După vizita doctorului, se duse să se plimbe, și se opri la capătul dezgolit al unei coline frumoase pe care e așezat satul Saint-Innocent. Din acest soi de promontoriu, vederea îmbrățișează munții Bugey, la poalele cărora curge Ronul, precum și partea din fund a lacului; dar lui Raphaël îi plăcea să contemple de aici, pe malul celălalt, melancolica mănăstire de la Haut-Combe, lăcașul de veci al regilor Sardiniei, prosternați la poalele munților ca niște pelerini ajunși la capătul călătoriei lor. Un fâșâit de vâsle egal și cadențat tulbură liniștea peisajului, răspândind un zvon monoton, asemenea psalmodierilor unor călugări. Mirat de a întâlni vizitatori în acea parte de obicei singuratică a lacului, marchizul cercetă, fără să-și întrerupă visarea, persoanele așezate în barcă și recunosc în partea dinapoi pe bătrâna care i se adresase cu atâta asprime în ajun. Când barca trecu prin fața lui Raphaël, nu fu salutat decât de domnișoara de companie a bătrânei, o sărmană fată cu inima nobilă, pe care i se părea că o vede pentru prima dată. Peste câteva minute, ei dăduse cu totul uitării vizitatorii dispăruți repede în dosul promontoriului, când auzi lângă el foșnetul unei rochii și fâșâitul unor pași ușori, întorcându-se, o zări pe domnișoara de companie; după aerul ei stânjenit, ghici că voia să-i vorbească și înaintă spre dânsa. În vârstă de vreo treizeci și șase de ani, înaltă și subțirică, slabă și glacială, era, ca toate fetele bătrâne, cam fâstăcită de privirea ei care nu

se mai potrivea cu mersu-i nesigur, aproape stângaci și fără sprinteneală. În același timp și tânără și bătrână, arăta, printr-o anumită demnitate a ținutei, înalta prețuire ce-o puneă pe comorile și perfecțiunile ei trupești. Avea, de altminteri, gesturile discrete și monahale ale femeilor obișnuite să se îndrăgească pe ele însele, desigur spre a nu-și văduvi cu totul destinul amoros.

— Domnule, viața dumneavoastră e în pericol, nu mai veniți la Cerc! îi spuse ea lui Raphaël dându-se câțiva pași înapoi, ca și cum și-ar fi compromis virtutea.

— Dar, domnișoară, răspunse Valentin zâmbind, vă rog, vorbiți mai limpede, de vreme ce ați binevoit a veni până aici...

— Ah! reluă ea, fără motivul puternic care mă aduce, n-aș fi riscat să atrag asupra-mi hula doamnei contese, căci dacă ar ști că v-am înștiințat...

— Și cine i-ar putea spune, domnișoară? zise Raphaël.

— Aveți dreptate! răspunse fata bătrână, aruncându-i o privire tremurătoare ca o bufniță scoasă la soare. Dar gândiți-vă la dumneavoastră, adăugă ea; mai mulți tineri care vor să vă alunge din stațiune și-au pus în gând să vă provoace, să vă silească să vă bateți în duel.

Vocea cucoanei bătrâne răsună în depărtare.

— Domnișoară, rosti marchizul, recunoștința mea...

Dar protectoarea lui fugise, auzind vocea stăpânei sale, care chelălăia din nou printre stânci.

„Biata fată! Nenorocirile se înțeleg și se ajută totdeauna între ele”, gândi Raphaël așezându-se. a poalele unui copac.

Cheia tuturor științelor este, fără discuție, semnul de întrebare; datorăm cele mai multe dintre marile descoperiri lui *Cum?* iar înțelepciunea în viață constă poate în a te întreba cu orice prilej: *De ce?* Dar în același timp această amăgitoare

preștiință ne distruge și iluziile. Valentin luând, fără intenția de a filosofa, gestul bun al felei bătrâne drept obiect al gândurilor sale hoinare, găsi în el o mulțime de venin.

„Ca să fiu iubit de o domnișoară de companie, își zise el, nu-i nimic extraordinar în asta: am douăzeci și șapte de ani, un titlu și două sute de mii de livre venit! Dar ca stăpâna ei, care ar putea rivaliza cu pisicile în ceea ce privește hidrofobia, să o aducă într-o barcă, până lângă mine, iată un lucru straniu și extraordinari Femeile astea două, venite aici, în Savoia, ca să nu facă altceva decât să doarmă și care se trezise de obicei la amiază pentru a întreba dacă s-a făcut ziuă, să se fi sculat oare astăzi înainte de opt spre a se ține după mine, numai așa de florile mărului?”

Îndată fata bătrână și cvadragenara ei nevinovăție fură pentru el dovada unei noi uneltiri a acelei lumi false și sâcâitoare, o nouă viclenie grosolană, un nou complot stângaci, o dăscăleală de popă sau de nevastă. Duelul să fie oare o născocire, sau voiau doar să-l înspăimânte? Obraznice și enervante ca niște muște, sufletele acestea meschine izbutiseră să-i înțepe vanitatea, să-i trezească mândria, să-i ațâțe curiozitatea. Nevrând nici să se lase păcălit, nici să treacă drept un laș, ba poate chiar încântat de această mică dramă, se duse în aceeași seară la Cerc. Stătea în picioare, rezemat de marmura căminului și rămase liniștit în mijlocul salonului principal, silindu-se să nu iște niciun prilej de ceartă, însă măsurând din ochi toate chipurile și sfidând oarecum adunarea cu aerul că e pregătit să înfrunte orice. Aștepta lupta ca un dulău sigur de puterea lui, dar fără să latre în zadar. Spre sfârșitul serii, se plimbă prin salonul de joc, pășind rar între ușa de la intrare și aceea a biliardului, unde arunca din când în când câte o privire asupra tinerilor angajați la o partidă. După câteva rotiri, își auzi numele rostit de ei. Deși vorbeau încet, Raphaël ghici lesne că

devenise obiectul unei dezbateri și sfârși prin a prinde câteva fraze spuse cu glas ceva mai tare: „Tu?” – „Da, eu!” – „Nu te cred!” – „Facem răvășag?” – „O, va pleca.

În momentul când Valentin, curios de a cunoaște subiectul răvășagului, se apropie să asculte cu atenție convorbirea, un tânăr înalt și zdravăn, plăcut la chip, dar cu privirea fixă și îndrăzneată a oamenilor care se bizuie pe o putere materială oarecare, ieși de la biliard.

— Domnule, zise el pe un ton liniștit, adresându-se lui Raphaël, mi-am luat sarcina să vă aduc la cunoștință un lucru pe care păreți a nu-l ști: figura și persoana dumneavoastră nu sunt pe placul celor de aici, și îndeosebi al meu... Sunteți prea politicos ca să nu vă sacrificați binelui obștesc, așa că vă rog să nu vă mai prezentați la Cerc.

— Domnule, gluma asta, ce se făcea sub Imperiu prin diferite garnizoane, a devenit astăzi de foarte prost gust, răspunse Raphaël cu răceală.

— Nu glumesc, reluă tânărul. Vă repet: sănătatea dumneavoastră ar suferi mult, rămânând aici; căldura, luminile, aerul și lumea din salon vă sunt vătămătoare.

— Unde ați studiat medicina? întrebă Raphaël.

— Domnule, mi-am luat bacalaureatul la sala de tir Lepage din Paris, și diploma de doctor la Cérissier, regele floretei.

— Mai aveți de cucerit încă un titlu, replică Valentin. Studiați codul politeții, veți fi un gentilom perfect.

În momentul acela, ceilalți tineri, unii zâmbind, alții tăcuți, ieșiră de la biliard. Jucătorii de la celelalte mese își întrerupseră jocul, îndreptându-și atenția spre ei, pentru a asculta o ceartă care le mergea la inimă. Singur în mijlocul acestei lumi vrăjmașe.

Raphaël încercă să-și păstreze sângele rece și să nu se facă vinovat cu nimic; dar, întrucât adversarul său își permise un sarcasm în care

insulta era învăluită într-o formă cu totul înțepătoare și spirituală, se văzu silit să-i răspundă cât se poate de grav:

— Domnule, astăzi nu mai e îngăduit să pălmuiești un om, dar nu știu cu ce cuvânt aş putea veșteji o purtare atât de lașă ca a dumneavoastră.

— Destul! Destul! O să vă explicați mâine, ziseră câțiva tineri, sărind între cei doi luptători.

Raphaël ieși din salon, trecând drept cel care ofensase, după ce primise o întâlnire lângă castelul Boroëau, într-o mică pajiște în povârniș, nu departe de drumul deschis de curând prin care învingătorul putea să se îndrepte spre Lion. Raphaël trebuia să aleagă: ori să stea la pat, ori să părăsească băile Aix. Lumea triumfa.

A doua zi, pe la opt dimineața, adversarul lui Raphaël, urmat de doi martori și un chirurg, își făcu primul apariția pe teren.

— Ne vom simți foarte bine aici, e un timp minunat pentru duel! exclama el vesel, privind bolta albastră a cerului, apele lacului și stâncile, fără să pară abătut nici de cel mai mic gând de îndoială sau de moarte. Dacă-l nimeresc la umăr, spuse el în continuare, îl ținutiesc la pat pentru o lună, ce zici, doctore?

— Pe puțin, răspunse chirurgul. Dar lasă salcia aia în pace; altfel o să-ți obosești mâna și n-o sa mai fi stăpân pe ea. Ai putea să-l omori, în loc să-l rănești.

Se auzi hurelul unei trăsurii.

— Uite-l, ziseră martorii, care zăriră îndată pe drum o caleașcă de călătorie înhămată cu patru cai și mânată de doi surugii.

— Ce tip ciudați zise adversarul lui Valentin, vine la moarte cu diligența...

La duel, ca și la jocul de cărți, cele mai mici incidente înrăuresc imaginația actorilor foarte interesați în succesul unei lovituri; astfel, tânărul aștepta cu un fel de neliniște sosirea trăsurii, care

se opri în mijlocul drumului. Bătrânul Jonathas coborî eu anevoie cel dintâi spre a-l ajuta pe Raphaël sa coboare; îl susținu cu brațele sale slabe, purtându-se cu el într-un chip delicat, ca un îndrăgostit cu iubita lui. Amândoi se pierdură pe cărăruia ce despărțea șoseaua de locul ales pentru luptă și nu reapărură decât mult mai târziu; mergeau foarte încet. Cei patru spectatori ai acestei scene neobișnuite încercară o emoție adâncă la vederea lui Valentin sprijinit de brațul servitorului său: palid și prăpădit, mergea ca un gutos, cu capul în jos, și nu spunea nimic. Ai îi zis că sunt doi bătrâni la fel de distruși, unul de vreme, celălalt de cugetare; primul își avea vârsta scrisă pe părul lui alb, tânărul nu avea nicio vârstă.

— Domnule, n-am dormit deloc astă-noapte! zise Raphaël către adversarul său.

Această frază glacială și privirea cumplită care o însoți făcu pe adevăratul provocator să tresară, își dădu seama de greșeala făptuită și se rușină în sinea sa de purtarea lui. În atitudinea lui Raphaël, în timbrul vocii și în gesturile lui, era ceva straniu. Marchizul făcu o pauză, și toți ceilalți îi imitară tăcerea. Neliniștea și încordarea atinseră punctul culminant.

— Este încă timp, reluă el, să-mi dați o satisfacție cât de ușoară; dar dați-mi-o, domnule, altfel vă veți pierde viața. În clipa asta vă bizuiți încă pe iscusința dumneavoastră, fără a vă teme de ideea unei lupte în care sunteți încredințat că veți fi cel mai tare. Ei bine, domnule, sunt generos, vă previn despre superioritatea mea. Posed o putere teribilă. Pentru a vă spulbera îndemânarea, pentru a face să vi se împăienjenească ochii, să vă tremure mâna și să vă bată inima, pentru a vă omorî chiar, mi-e dă ajuns numai să doresc aceasta. Nu vreau să fiu nevoit a-mi exercita puterea, mă costă prea mult folosirea ei. Nu veți fi singurul care veți muri. Dacă, așadar, vă împotriviți să-mi cereți scuze, glonțul

dumneavoastră va nimeri în apa acelei cascade, cu toată îndemânarea dumneavoastră de a asasina, iar al meu drept în inima dumneavoastră, fără a o ținti măcar.

În clipa aceea un murmur de voci nedeslușite îl întrerupse pe Raphaël. Pronunțând aceste cuvinte, marchizul îl înfășurase fără întrerupere pe adversarul său în limpezimea de nesuportat a privirii sale fixe, apoi se îndreptase din spate arătând o față împietrită, la fel ca a unui nebun furios.

— Spune-i să tacă, se adresă tânărul către un martor, vocea lui îmi sfâșie pieptul!

— Domnule, conțeniți... Discursurile dumneavoastră sunt zadarnice, strigară către Raphaël chirurgul și martorii.

— Domnilor, îmi îndeplinesc datoria. Tânărul acesta are de lăsat vreo vorbă cuiva?

— Destul! Destul!

Marchizul rămase în picioare, nemișcat, fără a-l slăbi din ochi pe Charles, adversarul său, care, stăpânit de o putere aproape vrăjitoarească, se simțea ca o pasăre în fața unui șarpe: era nevoit să îndure privirea aceea ucigătoare, se ferea de ea, dar o întâlnea mereu.

— Dă-mi apă, mi-e sete, se adresă el aceluiași martor.

— Ți-e frică?

— Da, răspunse el. Privirea omului ăsta mă arde și mă orbește.

— Vrei să-i ceri scuze?

— Nu mai e timp.

Cei doi rivali fură așezați la cincisprezece pași unul de altul. Fiecare avea lângă sine câte două pistoale și, urmând programul acestei ceremonii, trebuiau să tragă de două ori, încotro voiau, dar numai după semnalul dat de către martori.

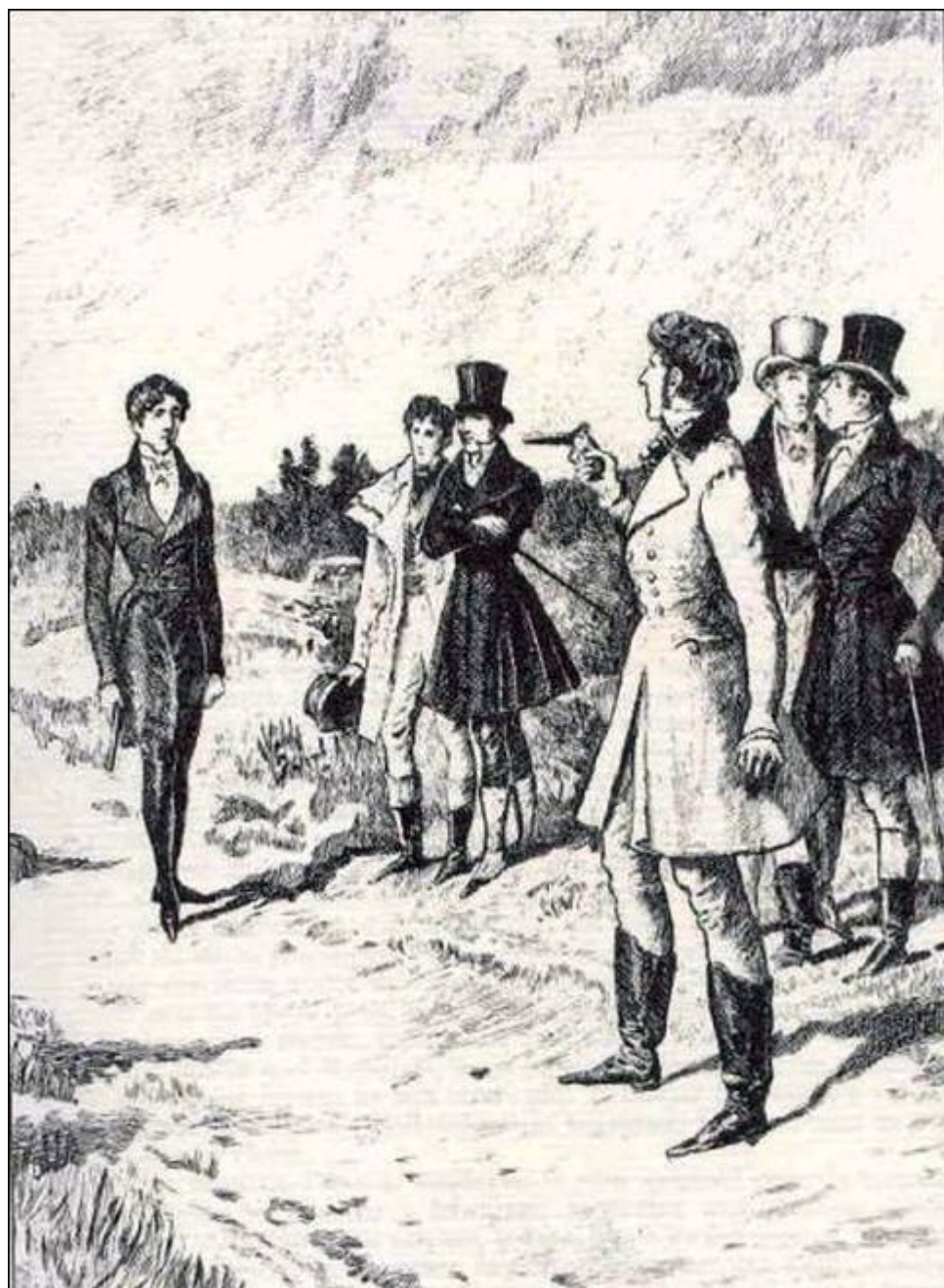
— Ce faci, Charles? strigă tânărul care-l însoțea pe adversarul lui Raphaël, bagi glonțul înainte de-a pune pulberea?

— Sunt mort! răspunse el printre dinți, m-ați pus cu fața în soare...

— Soarele e în spatele dumitale, îi spuse Valentin cu o voce gravă și solemnă încercându-și pistolul încet, fără să-i pese nici de semnalul dat, nici de atenția cu care îl ochea adversarul său.

Siguranța aceasta nefirească avea ceva cumplit, care uimi chiar și pe cei doi surugii, atrași acolo de o curiozitate crudă. Jucându-se cu puterea lui, sau voind să o încerce, Raphaël vorbea cu Jonathas și se uita la el în momentul când primi focul rivalului său. Glonțul lui Charles străpunse o ramură de salcie și ricoșă în apă. Trăgând la întâmplare, Raphaël atinse pe adversarul său în inimă, și fără să țină seama de prăbușirea tânărului cercetă repede pielea de sagri ca să vadă cât îl costa o viață de om. Talismanul nu era mai mare decât o frunză mică de stejar.

— Ei, ce vreți să vedeți aici, surugiilor? La drum! zise marchizul.

Ajuns în aceeași seară în Franța, apucă numaidecât drumul spre Auvergne și se duse la băile din Mont-Dor. În timpul călătoriei inima îi fu străbătută de una dintre acele idei neașteptate ce răzbat în sufletul nostru cum răzbate o rază de soare printre niște nori groși, deasupra unei văi întunecate. Triste licăriri, neîndurătoare înțelepciuni! Ele își aruncă lumina asupra întâmplărilor trecute, ne dezvăluie greșelile și ne lasă într-un chip nemilos în fața noastră înșine. Îi trecu deodată prin gând că posesiunea puterii, fie ea cât de mare, nu dă știința de a ne servi de ea. Sceptra nu-i decât o jucărie în mâna unui copil, dar o secure pentru Richelieu^[247], iar pentru Napoleon o pârgie de care atâră lumea. Puterea ne lasă așa cum suntem, ea nu întărește decât pe cei tari. Raphaël putuse să facă totul, el nu făcuse nimic.

La băile Mont-Dor, dădu peste aceeași lume care îl ocolea mereu cu pașii tiptili ai animalelor ce fug de stârvul unui semen al lor, după ce l-au mirosit de departe. Ura aceasta era reciprocă. Ultima lui pățanie îi stârnise un dezgust adânc față de lume. De aceea prima lui grijă fu să caute un refugiu cât mai depărtat de împrejurimile stațiunii. Simțea în chip instinctiv nevoia de a se apropia de natură, de adevăratele emoții și de viața aceea vegetativă în voia căreia ne lăsăm cu atâta plăcere când ne aflăm în mijlocul plaiurilor câmpenești. A doua zi după sosirea sa, urcă, nu fără greutate, piscul Sancy și colindă văile de sus, priveliștile aeriene, lacurile necunoscute, colibele rustice din munții Dor, al căror farmec aspru și sălbatic începe a ispiti penelurile pictorilor noștri. Uneori, întâlnești aici admirabile peisaje pline de grație și prospețime, ce contrastează puternic cu înfățișarea înfiorătoare a acestor munți pustii. La vreo jumătate de leghe de sat, Raphaël se pomeni într-un loc unde, atrăgătoare și veselă ca un copil, natura părea a găsi o plăcere deosebită în a-și

ascunde comorile; văzând această sihăstrie pitorească și primitivă el se hotărî să trăiască aici. Aici viața trebuie să fie liniștită și spontană, plină de sevă ca a unei plante închipuiți-vă un con răsturnat, dar un con de granit larg la gură, un fel de lighean cu marginile formate din spărturi ciudate: ici platouri drepte fără vegetale, netede, albastrii, pe care razele solare se răsfrâng ca într-o oglindă; colo, stânci sfârtecate de rupturi, brăzdate de râpe, de care atârnă paie de lavă a căror prăvălire e pregătită cu migală de apele ploilor, și adesea încoronate de niște arbori piperniciți pe care îi chinuie vânturile; apoi, din loc în loc, văgăuni întunecate și răcoroase din care se înalță pâlcuri de castani falnici ca niște cedri, sau grote gălbui căscând câte o gură neagră și adâncă, înfășurată în măceși, în flori și așternută cu o limbă de verdeață. În mijlocul acestei căldări, poate fostul crater al vulcanului, se află un iaz a cărui apă limpede are strălucirea diamantului. În jurul bazinului adânc, înconjurat de granit, sălcii, stânjenei, frasini și mii de plante aromatice, acum înflorite toate, se întinde o livadă verde ca o pajiște englezească; iarba-i subțire și frumoasă e udată ele izvoarele ce șiroiesc prin crăpăturile stâncilor și e îngrășată de vreascuri și frunzele uscate pe care furtunile le strâng fără încetare de pe vârfurile culmilor și le îngrămădesc în fundul văii. Arătându-și dinții neregulați de lup, ca poalele unei rochii, iazul poate să aibă o întindere de vreo trei pogoane: după cum stâncile sunt mai apropiate sau mai depărtate de apă, livada are o lărgime de un pogon, sau cel mult două pogoane; în unele locuri abia au pe unde să treacă vitele. La o anumită înălțime, vegetația încetează. Granitul ia în văzduh formele cele mai bizare, și capătă contururi indistincte ce din munților înalți ușoare asemănări cu norii cerului. Aspectului blând al vâlceleii, stâncile goale și pleșuve îi opun o priveliște sălbatică și stearpă de dezolare, tot felul

de surpături ce te înfioară, de forme atât de curioase încât una dintre stânci e chiar denumită *Capucinul*, într-atât de mult seamănă cu un călugăr. Uneori aceste sulite ascuțite, aceste ascuțișuri cutezătoare, acele caverne aeriene se luminează una după alta, după mersul soarelui sau după fanteziile văzduhului și îmbracă nuanțele aurului, se colorează ca purpura, se fac roze, plumburii ori negricioase. Înălțimile acestea oferă o priveliște care se prelungește schimbându-se în fiecare clipă ca răsfrângerile irizate de la gâtul porumbeilor. Adesea, la răsăritul sau la apusul soarelui, o rază plăcută de lumină pătrunde printre două blocuri de lavă despre care ai zice că sunt despicate de o lovitură de bardă, până în fundul acestei cupe vesele unde zburdă apoi în apele bazinului, semănând cu dunga de aur ce se furișează prin crăpătura unui oblon și străbate o cameră spaniolă închisă cu grijă pentru odihna de după-masă. Când soarele planează deasupra vechiului crater, umplut cu apă de cine știe ce revoluție antediluviană, coastele pietroase se înfierbântă, fostul vulcan se aprinde, și căldura lui pripită face să încolțească semințele, fecundează vegetația, colorează florile și pârguiește fructele acestui colțișor de pământ neștiut de nimeni.

La sosirea lui acolo, Raphaël zări mai multe vaci care pășteau pe pajiște; după ce făcu vreo câțiva pași spre iaz văzu, în partea unde limba de pământ era mai largă, o casă modestă cu ziduri de piatră și cu acoperișurile lemn. Învelișul acestui soi de coliba, ce se armoniza cu peisajul, era împodobit cu mușchi, iederă și flori ce arătau că locuința era destul de veche. O dâră de fum subțire, de care păsărelele nu se mai speriau, se înălța din ogeacul dărăpănat. La intrare, se afla o lavița mare, așezată între doi curpeni enormi cu flori roșii pline ele miresme. Zidurile abia se zăreau sub corzile vitelor și sub ghirlandele de trandafiri și iasomie te creșteau la întâmplare,

nestingherite de nimic. Fără să dea nicio atenție acestei găтели câmpenești, cei ce locuiau acolo n-o tulburau deloc și lăsau naturii întreaga ei grație feciorelnică și sprintară. Niște scutece întinse pe o tufă de coacăz se zvântau la soare. O mătă dormea pe o meliță de tocat cânepa, iar dedesubt, un ceaun galben, spoit de curând, zăcea în mijlocul unor coji ce cartofi. De cealaltă parte a casei, Raphaël zări un gard de măracini uscați, al cărui rost nu putea fi altul decât să împiedice găinile de a strica fructele și zarzavaturile. Lumea părea că se sfârșește acolo. Această locuință semăna cu acele cuiburi de păsări împletite cu iscusință în scorbura unei stânci, pline de măiestrie și de neîngrijire totodată.

Era o natură naivă și bună, o rusticitate adevărată, însă poetică, pentru că înflorea la mii de leghe de poeziile noastre pieptănate, pentru că m-avea legătură cu nicio idee, pentru că trăi: a prin sine însăși, un adevărat triumf al întâmplării.

În momentul când apăru Raphaël, soarele își arunca razele de la dreapta spre stânga și înzestra cu și mai multă strălucire culorile vegetației și scotea în relief sau împodobește prin prestigiul luminii, prin contrastele umbrelor fondul gălbui sau cenușiu al stâncilor, diferitele feluri de verde al frunzișului, pilcurile albastre, roșii sau albe de flori, plantele agățătoare dimpreună cu clopoței lor, catifeaua sclipitoare a mușchilor, ciorchinii purpurii ai bălăriilor, dar mai ales suprafața apei limpezi în care se oglindeau aidoma culmile stâncoase, copacii, casa și cerul, în tabloul acesta minunat, totul își avea lustrul său, ele la bucata de mică strălucitoare, până la tufele de ierburi albicioase ascunse în colțurile ușor adumbrite; totul era plăcut pentru ochi: și vaca bălțată cu părul lucios, și gingașele plante acvatice întinse ca niște ciucuri ce pluteau deasupra apei într-o fundătură unde bâzâiau insecte azurii sau verzi ca smaraldul, și rădăcinile copacilor, ca niște chici de păr nisipoase ce încununau o figură informă de pietriș.

Miresmele căldicele ale apei, florilor și grotelor, ce îmbălsămau coclaurile acesta, îi produsera lui Raphaël o senzație aproape voluptuoasă. Tăcerea măreață ce domnea peste această dumbravă, neînregistrată poate în rolurile. receptorului, fu curmată deodată de lătrăturile a doi câini. Vacile își întoarseră capetele spre intrarea vâlcei, arătând lui Raphaël boturile lor umede, apoi începură să pască din nou, după ce-l contemplă o clipă cu un aer nătâng. Cățarate ca printr-o minune pe stânci, o capră și iada ei săriră sprintene și se așezară pe o lespede de granit, în apropiere de Raphaël, părând că-l întreabă ceva.

Hămăitul câinilor scoase din casă pe un copil dolofan care rămase cu gura căscată, apoi apărură și un moșneag cu părul alb, potrivit ca înălțime. Aceste două ființe omenești se contopeau în cadrul peisajului, al văzduhului, al florilor și al casei. Sănătatea se revărsa din plin în această natură îmbelșugată, aici bătrânețea și copilăria erau deopotrivă de frumoase; în fine, în toate formele de viață de aici era o tihnă netulburată, o înfrățire cu fericirea ce răsturna toate flecărele noastre filosofice și izbăvea inima de patimile ei umflate și goale. Moșneagul părea unul dintre modelele preferate de penelul bărbătesc al lui Schnetz: avea o față oacheșă brăzdată de zbârcituri ce păreau aspre la pipăit, un nas drept, umerii obrajilor ieșiți în afară și străbătuți de vinișoare roșii ca o frunză de viță îmbătrânită, linii colțuroase, toate semnele vigoriei, chiar acolo unde vigoarea nu se mai arată; mâinile-i bătătorite, deși nu mai puteau munci, erau acoperite cu un păr alb și rar; atitudinea lui de om cu adevărat liber te făcea să presupui că în Italia ar fi ajuns poate haiduc, din dragoste pentru scumpa lui libertate. Copilul, veritabil fiu al munților, avea niște ochi negri cu care se putea uita în soare fără să clipească, o față de catran, un păr ca funinginea, ciufulit. Era sprinten și hotărât, cu mișcări firești

ca o pasăre; cu o îmbrăcămintă ca vai de lume, lăsa să i se vadă o piele albă și fragedă printre zdrențele de pe el. Amândoi rămaseră tăcuți, în picioare, unul lângă altul; stăpâniți de același simțământ, arătând pe chipurile lor o potrivire desăvârșită a traiului lor la [el de nepăsător. Moșneagul își însușise zburdălnicia copilului, iar copilul voioșia moșneagului, printr-un fel de pact încheiat între două ființe deopotrivă de slabe, între o forță gata să se sfârșească și una gata să înceapă.

Îndată după ei, o femeie ca de treizeci de ani se ivi în pragul ușii. Mergea torcând. Era o țărăncă din Auvergne, rumenă, veselă, cu o față deschisă, cu dinții albi, tipul caracteristic al femeii din Auvergne, cu statura, pieptănătura, portul din Auvergne, cu pieptul plin și cu vorba din Auvergne; o ilustrare completă a ținutului: hărnicie, ignoranță, chiverniseală, bunăvoință, toate se citeau în înfățișarea ei.

Femeia îl salută pe Raphaël și intrară în vorbă. Căinii se domoliră, moșneagul se așeză pe o ulucă la soare, iar copilul se ținea peste tot de poala mamei fără să i se audă gura, dar ascultând, fără a slăbi din ochi pe străin.

— Nu vă e frică aici, femeie dragă?

— D-apoi de ce să ne fie frică, domnișorule? Când zăvorâm ușa, cine ar mai putea să intre în casă? O, nici nu știm ce-i aia frică! Și-apoi, zise ea poftind pe marchiz în odaia cea mare a casei, la ce-
ar veni hoții la noi? Să ne ia ce?

Arată pereții înnegriți de fum, pe care, în loc de orice podoabe, se aflau poze din acelea colorate cu albastru, roșu și verde ce înfățișau *Patimile lui Iisus Cristos* sau *Grenadierii gărzii imperiale*; apoi, ici și colo, în odaie, un pat vechi de nuc, cu tăblii, o masă cu picioarele strâmbe, niște scăunașe, covata cu pâine, o bucată de slănină atârnată de tavan, o ulcică cu sare, o sobă, iar deasupra ei câteva figuri mici de ipsos îngălbenite și mâzgălite. Când ieși din casă, Raphaël zări, cam

pe la jumătatea înălțimii stâncilor, un bărbat cu o sapă în mână, stând aplecat, nedumerit și uitându-se spre casă.

— E omul meu, domnișorule, zise guvernata zâmbind cu surâsul aceia al țărancelor; sapă pământul, acolo, sus.

— Și bătrânul e tatăl dumitale?

— Ba să iertați dumneavoastră, domnișorule, îi bunicu' lu' bărbatu-miu. Așa cum îl vedeți, a împlinit suta. Ce să vă spui, mai deunăzi s-a dus cu plodul ista pe jos pân' la Clermont! A fost verde ca stejarul pe vremea lui; acum nu mai poate decât să doarmă, să bea apă și să mănânce. Se joacă toată ziua cu băietul. Uneori țâncul îl trage spre creste, dar ce gândiți că șovăie?

Fără să mai stea pe gânduri, Valentin se hotărî să trăiască alături de bătrânul și copilul aceia, să respire același aer, să mănânce din aceeași pâine, să bea aceeași apă, să doarmă somnul lor, să-și simtă în vene sângele lor. Capriciu de muribund! A deveni un fel de melc al acelor stânci, a-și salva învelișul pentru câteva zile încă, amăgind moartea, era pentru el supremul sens al moralei individuale, veritabila formula a existenței omenești, întregul ideal al vieții, singura și adevărata viață. Inima îi fu năpădită de o adâncă pornire de egoism în care se scufundă tot universul. În ochii lui, nu mai exista univers, universul era el însuși. Pentru bolnavi, lumea începe la căpătâiul și se termină la picioarele patului lor de suferință. Peisajul acesta era patul de suferință al lui Raphaël.

Cine n-a studiat măcar o dată în viață pașii și mersul unei furnici, n-a înfipt un pai în unicul orificiu prin care respiră un melc, n-a urmărit zborul unei libelule grațioase, n-a admirat miile de nervuri, colorate ca un vitraliu de catedrală gotică, ce se desprind pe fondul roșcat al frunzelor de stejar? Cine nu s-a desfătat privind îndelung jocurile ploii și ale soarelui pe un acoperiș de olane mucezite, sau n-a contemplat picăturile de

rouă, petalele florilor, creștăturile variate ale caliciului lor? Cine nu s-a cufundat în asemenea visări materiale, trândave și totuși active, fără țință și duci..! totuși la o cugetare? În sfârșit, cine n-a re trăit viața copilăriei, sau o viață de lenevie, ori una de sălbatic, dar fără trudi rii ei? Astfel trăi Raphael mai multe zile, fără îngrijiri, fără dorințe, simțind o îmbunătățire simțitoare, o tihnă nesp us de plăcută, care-i potoli neliniștile, îi ostoi durerile. Se cățăra pe stânci și se oprea pe câte un pisc de unde îmbrățișa cu ochii priveliștea nesfârșită din jurul său. Acolo își petrecea zile întregi, ca o plantă la soare, ca un iepure în culcușul lui. Sau, familiarizându-se cu fenomenele vegetației, cu schimbările cerului, iscodea toate progresele firii de pe pământ, din apă și din aer.

Încercă să se contopească în marele mers al naturii, să se identifice cât mai deplin cu supunerea ei pasivă, pentru a cădea sub legea despotică și conservatoare ce stăpânește întreaga viață instinctivă. Voia să scape de sub povara *eului* său. Asemenea criminalilor de altădată, care, urmăriți de justiție, scăpau de pedeapsă dacă se refugiau în umbra unui altar, și el voia să se strecoare în mijlocul sanctuarului vieții. Izbuti să devină o părticică din această vastă și puternică plămădire: se împrietenise cu vânturile, se adăpostise în toate scorburile stâncilor, învățase năravurile și obiceiurile tuturor plantelor, studiasc structura apelor, izvoarele lor, făcuse cunoștința cu animalele; în sfârșit, se contopi atât de mult cu această tină însuflețită, încât îi simți oarecum sufletul și-i pătrunse toate tainele. Pentru el, formele nesfârșite ale tuturor regnurilor nu erau decât dezvoltări ale aceleiași substanțe, combina ri ale aceleiași mișcări, respirația vastă a unei ființe imense care acționa, gândea, mergea, creștea și cu care voia să crească, să meargă, să gândească, să acționeze și el. Își contopise cu totul viața lui proprie cu viața acestor stânci, se înrădăcinase în

ele. Grație acestui misterios iluminism – convalescență amăgitoare – asemănător cu acele deliruri alinătoare pe care natura ti Ic dăruiește ca tot atâtea popasuri pe drumul durerii, Valentin gustă bucuriile unei a doua copilării îți timpul primelor clipe ale șederii sale în mijlocul acestui surâzător peisaj.

Își petrecea vremea descoperind nimicuri, punând la cale mii de planuri, fără să ducă niciunul până la capăt, uitând a doua zi tot ce gândise în ajun; fără să-i mai pese de ceva, se simți fericit, crezu că e salvat.

Într-o dimineață, se întâmplă să rămână în pat până la amiază, legănat de acea visare născută din amestecul veghii cu somnul, care împrumută realității haina închipuirilor și dă himerelor relieful existentei, când, deodată, fără să-și dea seama dacă visa ori nu, auzi, pentru prima oară, raportul asupra sănătății sale, pe care gazda îl dădea lui Jonathas, venit, ca în fiecare zi, să i-l ceară. Auvergnata socotea desigur pe Valentin încă adormit, astfel că nu-și coborâse deloc timbrul vocii ei de munteancă.

— Nu-i e nici mai bine, nici mai rău, spunea el. A tușit iar, toată noaptea, să-și dea sufletul, nu alta. Tușește, scuipă, bietul domnișor, de ți-e mai mare mila. Că ne și întrebăm, io și omul meu, de unde o fi având atâta putere să tușească întruna. Mi se rupe inima în mine când îl auz. Afurisită boală, zău așa! Tare mi-e teamă că n-o să mai scape! Mi-e să nu-l găsim țeapăn în pat, într-o bună dimineață. E galben ca un sfânt de ceară! Doamne, mă uit la el când se scoală, și ce să-ți spui, are un trup așa de slab de parc-ai zice că-s niște cuie legate între ele. Unde mai pui, că și miroase! Dar lui nici că-i pasă, toată ziua umblă încoace și încolo, de-ai crede că are sănătate să dea și la alții. Orice s-ar zice, are mult curaj de nu se plânge! Nu-ș' ce să mai cred, da' parcă i-ar fi mai bine în groapă, decât s-o ducă

aşa. că prea se chinuieşte, săracul de el! Ferească sfântul, domnule, noi nu-i dorim una ca asta, că n-avem niciun interes. De nu ne-ar da atâta cât ne dă, şi tot am ţinea la el, aşa că nu ne gândim la interes. Ah, Doamne, reluă ea, numai parizienii poate fi loviţi de boli atât de-ale dracului! De unde le-o fi luând oare? Bietul băiat! nici vorbă că nu mai scapă. Frigurile alea, pricepi dumneata, alea îl mistuie, îl roade şi-l dă gata! El habar n-are, nu ştie nimic. Nu-şi dă seama... Ei, nu trebuie să plângi pentru asta, dom'le Jonathas! Mai bine gândeşte-te c-ar fi mai fericit să scape. Ar trebui să dai un acatist pentru el. Am văzut mulţi oare s-au tămăduit cu acatiste şi aş plăti şi eu cu drag o lumânare, ca să scăpăm o făptură aşa de blândă şi de bună, ca un mieluşel, zău aşa...

Vocea lui Raphaël devenise prea slabă pentru a se putea face auzită, fu deci nevoit să suporte toată vorbăria asta îngrozitoare. Totuşi, nerăbdarea îl goni din pat şi se arătă în pragul uşii:

— Ticălos bătrân, strigă el lui Jonathas, vrei dar să fii călăul meu?

Țărancei i se păru că vede o stafie şi o rupse la fugă.

— Îţi interzic, spuse Raphaël în continuare, de a avea cea mai mică nelinişte în privinţa sănătăţii mele.

— Da, domnule marchiz, răspunse bătrânul servitor, ştergându-şi lacrimile.

— Şi ai face bine ca, de azi înainte, să nu mai vii aici fără să te chem.

Jonathas voi să se supună şi să plece; dar înainte de a se retrage, aruncă asupra marchizului o privire plină de dragoste şi compătimire, în care Raphaël citi sentinţa sa de moarte. Descurajat, cuprins dintr-odată de sentimentul adevărat al situaţiei lui, Valentin se așeză pe pragul uşii, îşi încrucișă brațele la piept şi lăsă capul în jos. Jonathas, speriat, se apropie de stăpânul său:

— Domnule...

— Pleacă, pleacă! îi strigă bolnavul.

În dimineața zilei următoare, Raphaël se cățăra din nou pe stânci și se așeză într-o scobitură, plină de mușchi, de unde putea să vadă drumeagul ce venea dinspre stațiune până la locuința lui. La poalele piscului, zări pe Jonathas stând iarăși de vorbă cu țărancă. Un duh răutăcios îi tălmăci clătinările din cap, gesturile deznădăjduite, naivitatea sinistră a femeii, ba îi aduse chiar până la ureche, cu ajutorul vântului și al tăcerii din jur, fatalele ei cuvinte. Plin de groază, se refugie pe cea mai înaltă creastă a munților și stătu acolo până seara, fără a fi putut alunga groaznicele gânduri trezite în sufletul fii într-un mod atât de nenorocit de crudul interes al cărui obiect devenise. Deodată, în fața sa apărură pe neașteptate țărancă însăși, ca o umbră în umbra serii; printr-o bizară fantezie de poet, el încercă să vadă în rochia ei cu dungi albe și negre o vagă asemănare cu coastele descarnate ale unei fantome.

— Iacă, se lasă noaptea, domnișorule dragă, îi spuse ea. Dacă stați aici, o să vă faceți ca un măr murat. Trebuie să veniți acasă. Nu-i sănătos să trageți aer rece în piept, mai cu seamă că de azi dimineață n-ați luat nimic în gură.

— Trasni-te-ar Dumnezeu, vrăjitoare bătrână! strigă el, îți poruncesc să mă lași să trăiesc cum vreau eu, sau dacă nu, o șterg de aici! E destul că-mi săpați groapa în toate diminețile, cel puțin nu mi-o scormoniți și seara...

— Groapa dumneavoastră, domnișorule! Săpăm groapa dumneavoastră!... Aracan de mine, unde vedeți groapă? Aș vrea să trăiți cât moșu' nostru, nu să vorbiți de groapă! Auzi colo, groapă! Și-așa, ne ducem prea devreme cu toții-n groapă...

— Hai, termină! zise Raphaël.

— Apucați-mi de braț, domnișorule.

— Nu-i nevoie.

Sentimentul pe care omul îl suportă cel mai greu este mila, mai ales atunci când o merită. Ura e un

întăritor, ea dă viață, inspiră răzbunare; pe când mila ucide, ne face și mai slabi. Mila este răul care lingușește, este disprețul în duioșie, sau duioșia în jignire. Raphaël vedea la moșneagul de o sută de ani o milă triumfătoare, la copil o milă plină de curiozitate, la femeie o milă cicălitoare, la bărbat o milă interesată; dar sub orice formă s-ar fi arătat acest sentiment, el era totdeauna prevestitor de moarte. Un poet creează o poemă, cumplită sau veselă, din imaginile care îl lovesc; sufletul lui înaripat aruncă la o parte nuanțele dulcele și alege numai tonurile vii și izbitoare.

Mila aceea produse în inima lui Raphaël o poema oribilă de doliu și melancolie. Nu se gândise, de buna seamă, la sinceritatea simțămintelor naturale atunci când dorise să se apropie de natură. De câte ori se credea singur sub un copac, luptându-se cu o tusa îndărătnică, pe care nu o biruia decât ieșind istovit din teribila luptă, el vedea ochii strălucitori și jucăuși ai copilului, stând la pândă, ca un sălbatic, în dosul unei tufe de ierburi, și cercetându-l cu acea curiozitate copilărească plină nu numai de batjocură și de plăcere, dar și un Fel de interes amestecat cu nepăsare. Cumplita frază a trapiștilor^[248]: „Frate, trebuie să mori” părea că stătea neconținut înscrisă în ochii țăranilor cu care trăia Raphaël: el nu știa de ce anume se temea mai mult, de vorbele lor naive, sau de tăcerea lor; totul în ei îl enerva. Într-o dimineață văzu doi oameni îmbrăcați în negru care îi dădeau târcoale. Îl miroseau, îl cercetau pe furiș; apoi, prefăcându-se că au venit acolo să se plimbe. Îi adresară câteva întrebări banale, la care el răspunse cât se poate de scurt. Recunoscu în ei pe doctorul și preotul stațiunii, fără îndoială trimiși de Jonathas. chemați de gazdele lui, sau atrași de duhoarea unei morți apropiate. Întrevăzu atunci propriul lui cortegiu mortuar, auzi litaniile preoților, numără lumânările, iar frumusețile acestei bogate naturi la

sânul căreia crezuse că avea să întâlnească viața nu le mai văzu decât ca printr-un crep de doliu.

Tot ceea ce mai înainte îi vestea o viață lungă, acum îi prezicea un sfârșit apropiat. A doua zi, porni spre Paris, nu fără a fi fost copleșit de urările melancolice și sincer tânguitoare pe care i le adresară gazdele lui.

După ce călătorise toată noaptea, se trezi într-una dintre cele mai surâzătoare văi din Bourbonnais^[249], ale cărei priveliști și perspective goneau pe dinaintea lui, apărând și dispărând repede ca imaginile nedesluite ale unui vis. Natura se răsfața în ochii săi cu o cochetărie crudă, Iată râul Allier, desfășurându-și pe o vale largă panglica-i lichidă și strălucitoare, apoi cătune modeste ascunse la poalele stâncilor gălbui, arătându-și vârfurile clopotnițelor; iată morile înșirate pe o vâlcea ivindu-se deodată după niște podgorii nesfârșite, și castele vesele apărând din loc în loc, și sate cățarate pe creste, sau drumuri străjuite de șiruri de plop maiestuoși; în sfârșit, iată Loara cu brațele ei largi de diamant sclipind în mijlocul prundișurilor aurii. Neconținute vrăji! Natura cea zburdalnică, plină de viață ca un copil, abia stăpânindu-și zvâcniturile de dragoste și seva lunii lui iunie, atrăgea în chip fatal privirile stinse ale bolnavului, care trase storiurile cupeului și se lăsă din nou furat de somn Spre seară, după ce trecuse de Cosne, fu deșteptat de sunetele unei muzici zglobii și se pomeni în fața unei serbări țărănești. Stația de oprire era chiar lângă piață. În timp ce surugiii schimbă caii, el privi jocurile acelei mulțimi vesele, fetele gătite cu flori, drăguțe, atrăgătoare, flăcăii plini de neastâmpăr, apoi fețele țăranilor bătrâni, șugubețe și înroșite de vinul băut. Copiii se zbuguiău primprejur, băbuțele vorbeau și râdeau între ele; totul de acolo avea glas. iar bucuria înfrumuseța parcă și mai mult veșmintele și mesele întinse. Piața și biserica

păreau că sursa de fericire; acoperișurile, ferestrele, chiar și porțile caselor păreau în plină sărbătoare. Asemenea muribunzilor cărora cel mai mic zgomot le face rău, Raphaël nu se putu opri să nu scoată un strigăt îngrozitor, nu-și putu stăpâni dorința de a impune tăcere viorilor, de a curma mișcarea, de a înăbuși glasurile, de a împrăstia petrecerea aceea ce nu se sinchisea de el. Se urcă plin de obidă în trăsură. Când își întoarse din nou privirea spre piață, nu mai văzu decât o veselie speriată, țărance fugind în toate părțile, bănci părăsite. Pe platforma tarafului un lăutar orb continua să cânt din clarinet o horă răgușită. Muzica aceea fără jucători, moșneagul acela singur, cu profilul posac. În zdrențe, cu părul răvășit de vânt și ascuns în umbra unui tei, erau ca o imagine fantastică a dorinței lui Raphaël. Începu să cadă cu găleata, una dintre acele ploi repezi pe care norii încărcăți de trăsnete din iunie le stârnesc din senin și le potolesc lot așa de brusc. Totul era atât de firesc, încât Raphaël, după ce privise câțiva nori alburii purtați de vânt prin văzduh, nu socoti să se mai uita la pielea de sagri. Se lăsă în colțul trăsurii, care porni numaidecât la drum.

A doua zi, era acasă, în odaia sa, în fața căminului. Pusese să i se facă un foc zdravăn, îi era frig. Jonathas îi aduse un teanc de scrisori; toate erau de la Pauline. Deschise pe cea dintâi fără grabă și o desfăcu de parcă ar fi fost hârtia cenușie a unei somații trimise de perceptor. Citi prima frază:

„Plecat! dar asta e o fugă, dragul meu Raphaël... Cum! nimeni să nu-mi poată spune unde ești? De fapt, dacă nu știu eu, cine altcineva ar ști?”

Nevoind să afle mai mult, luă cu răceală scrisorile și le aruncă în foc, privind cu indiferență și fără strângere de inimă flăcările, jucăușe care

mistuiiau hârtia parfumată, o încrețeau, o răsuceau și o fărâmițau.

Câteva frânturi se rostogoliră deasupra cenușii, îngăduindu-i să vadă începuturi de fraze, cuvinte, gânduri pe jumătate arse și pe care el le urmări mașinal printre flăcări, mai mult jucându-se:

„... Stând ta ușa ta... așteptat... Capriciu... mă supun... Rivale... eu, nu!... Pauline a ta... iubește... nu mai vrei dar pe Pauline?... Dacă ai fi vrut să te desparți de mine, nu m-ai fi părăsit așa... Iubire veșnică... A muri..”

Cuvintele acestea îi stârniră un fel de remușcare: întinse cleștele și salvă din gura flăcărilor o ultimă fâșie de scrisoare:

„... Am murmurat – scria Pauline – dar nu m-am plâns, Raphaël! Lăsându-mă departe de tine, ai voit, desigur, să mă scutești de unele necazuri. Într-o zi mă vei ucide, poate, dar tu ești prea bun ca să mă faci să sufăr. Ei bine, nu mai pleca așa. Crede-mă, pot să înfrunt cele mai mari torturi, dar alături de tine. Mâhnirea pe care mi-ai impune-o tu n-ar mai fi o mâhnire: port în inimă mult mai multă iubire decât ți-am arătat. Pot să îndur totul, afară doar de a plânge pentru tine, și de a nu ști ceea ce tu...”

Raphaël puse pe cămin frântura de scrisoare înnegrită de fum, apoi deodată o aruncă din nou în foc. Această hârtie era o imagine prea vie a iubirii sale și a fatalei sale vieți.

— Du-te de cheamă pe domnul Bianchon, zise el lui Jonathas.

Horace veni și găsi pe Raphaël în pat.

— Dragul meu, poți să-mi prepari o băutură care să aducă puțin cu opiul și care să mă mențină într-o somnolență neîntreruptă, fără ca întrebuintarea ei continuă să-mi facă rău?

— Nimic mai ușor, răspunse tânărul doctor: numai că va trebui să rămâi treaz câteva ceasuri pe zi, ca să te hrănești.

— Câteva ceasuri? zise Raphaël întrerupându-l; nu, nu! nu vreau să stau sculat decât cel mult o oră.

— Dar ce-ai de gând să faci? întrebă Bianchon.

— A dormi înseamnă a trăi încă! răspunse bolnavul. Nu lăsa pe nimeni să intre aici, nici chiar pe domnișoara Pauline de Vitschnau! zise Valentin ului Jonathas în timp ce doctorul îi scria rețeta.

— Ei bine, domnule Horace, este vreo scăpare? întrebă bătrânul servitor pe tânărul doctor, conducându-l până la scară.

— Poate s-o mai ducă mult așa, sau poate să moară chiar astă-seară. La el șansele de viață și de moarte sunt egale. Nu mai înțeleg nimic, răspunse medicul, schițând un gest de îndoială. Trebuie distrat.

— Distrat! Domnule, dar dumneavoastră nu-l cunoașteți. A ucis deunăzi un om fără să zică uf!... Nimic nu-l distrează.

Raphaël rămase câteva zile adâncit în neantul somnului său artificial. Grație puterii materiale exercitate de opium asupra sufletului nostru imaterial, omul acesta cu o imaginație atât de puternică și de activă se coborî până la nivelul animalelor acelea leneșe, ce stau încolăcite în mijlocul pădurilor, ca niște putregaiuri vegetale, fără să facă măcar un pas pentru a prinde o pradă cât de ușoară. Alungase până și lumina cerului, ziua nu mai pătrundea în odaia lui. Pe la orele opt seara, se scula din pat și, fără să aibă o conștiință lucidă a existenței sale, își potolea foamea, apoi se culca numaidecât din nou. Ceasurile, friguroase și închircite, nu-i aduceau decât imagini învălmășite, vedenii tulburi, umbre negre jucând pe un fond întunecat. Se înmormântase într-o tăcere adâncă, într-o negare a mișcării și a percepției.

Într-o seară se trezi mult mai târziu ca de obicei și nu găsi masa servită. Sună pe Jonathas.

— Poți să pleci din casa mea, îi zise el. Te-am făcut om bogat, îți vei trăi bătrânețile fericit; dar

nu vreau să te las să te mai joci cu viața mea... Ascultă, nenorocitele, mor de foame! Unde mi-e cina? Răspunde!

Jonathas schiță un zâmbet de mulțumire, luă un sfeșnic a cărui lumină pâlpâia în întunecimea adâncă a imenselor apartamente și conduse pe stăpânul său, care se supunea ca o mașină, până la o vastă galerie, a cărei ușă o deschise brusc. Dintr-odată, Raphaël, cotropit de lumină, fu orbit, uluit de un spectacol de necrezut. Candelabrele erau pline de lumânări aprinse, florile cele mai rare din sera lui erau aranjate cu mult gust și în fața lui se întindea o masă sclipitoare de argintării, de aur, de sedef și porțelanuri; era o cină regească, din care ieșeau aburi și ale cărei bucate gustoase făceau să-ți lase gura apă. Văzu pe prietenii săi adunați acolo, alături de femei gătite și fermecătoare, cu sânii aproape goi, cu umerii dezgoliți, cu părul plin de flori, cu ochi strălucitori, fiecare reprezentând o frumusețe aparte, ispititoare sub deghizările voluptuoase, una cu forme atrăgătoare strânse într-o jachetă irlandeză, alta cu rochia provocatoare a andaluzelor; asta de ici pe jumătate goală în Diana, zeița vânătorii, cea de colo, drăgăstoasă și sfioasă în costumul domnișoarei de la Vallière^[250], toate erau deopotrivă hărăzite petrecerii. În privirile tuturor oaspeților străluceau veselie, amorul, plăcerea. În clipa când chipul ca de mort al lui Raphaël se ivi în deschizătura ușii, o aclamație izbucni deodată, puternică, scânteietoare ca înseși razele acestei serbări improvizate. Glasurile, parfumurile, luminile, femeile de o frumusețe cuceritoare îi zgândăriră simțurile, îi deșteptară dorințe. O muzică foarte plăcută, ascunsă într-un salon vecin, acoperi cu o cascadă de melodii larva îmbătătoare și desăvârși această stranie viziune. Raphaël își simți mâna cuprinsă de o mână mângâietoare, o mână de femeie ale cărei brațe albe și reci se ridicau să-i cuprindă gâtul, mâna Aquilinei. Înțelese că tabloul acela nu era o părere

înșelătoare ca imaginile fugare din visele lui serbede, scoase un țipăt îngrozitor, trânti brusc ușa și plesni peste obraz pe bătrânul lui servitor, prăvălindu-l la pământ.

— Monstrule, te-ai jurat oare să mă ucizi? strigă el.

Apoi, tremurând tot, din pricina primejdiei prin care trecuse, găsi puterea de a fugi în odaia sa, bău o doză mare de somnifer și se culcă.

— Ce dracu-nseamnă asta! zise Jonathas, ridicându-se. Domnul Bianchon îmi poruncise parcă să-l distrez...

Era aproape de miezul nopții. Moment când Raphaël, printr-una dintre acele ciudățenii fiziologice, spre uimirea și desperarea științei medicale, strălucea de frumusețe în timpul somnului. O roșeață vie îi îmbujora obrajii albi. Fruntea-i, grațioasă ca a unei fecioare, exprima geniu. Viața se oglindea în toată înflorirea ei pe chipul acesta liniștit și odihnit. Ai fi zis că e un prunc adormit în legănările mamei sale. Somnul îi era dulce; din gura-i roșie se ridica o răsuflare egală și curată, și zâmbea, transportat desigur de vreun vis frumos într-o viață minunată. Poate că se vedea de o sută de ani, poate că nepoțzii îi urau zile îndelungate; poate că de pe banca-i rustică, prin frunzișul copacului, zărea în soare, ca profetul, deasupra muntelui, pământul făgăduit, într-o binefăcătoare depărtare!...

— Iată-te, dar!

Cuvintele acestea, rostite de o voce argintie, risipiră imaginile înnegurate din somnul lui. La lumina lămpii, văzu stând pe patul său pe Pauline, dar o Pauline pe care despărțirea și durerea o făcuseră mai frumoasă. Raphaël rămase înmărmurit la vederea chipului ei alb ca petalele unei flori de apă, și care, încadrat de buclele părului negru, părea și mai alb în umbră. Lacrimile își croiseră un drum lucios pe obrajii ei și stăteau atârinate acolo, gata să cadă la cea mai mică

mișcare. Îmbrăcată în alb, cu capul plecat și abia atingând patul, era ca un înger coborât din ceruri, ca o viziune pe care o suflare ar putea s-o spulbere cu ușurință.

— Ah, am dat uitării totul! exclamă ea în clipa când Raphaël deschise ochii. N-am glas decât pentru a-ți spune: Sunt a ta! Da, inima mea e numai iubire. Ah, niciodată, înger al vieții mele, n-ai fost atât de frumos. Ochii tăi mă fulgeră... Dar ghicesc totul, lasă! Te-ai dus să-ți îngrijești sănătatea fără mine, te temei ca eu să nu... Ei bine!...

— Fugi! fugi! Lasă-mă, răspunse în cele din urmă Raphaël cu o voce înăbușită. Dar pleacă o dată! Dacă rămâi aici, am să mor. Vrei să mă vezi cum mor?

— Cum mori! repetă ea. Dar poți tu să mori fără mine? Să mori? Dar ești tânăr! Să mori? Dar eu te iubesc! Să mori? adăugă ea cu o voce adâncă și guturală, apucându-i mâinile cu o expresie de nebulie... Reci! exclamă ea. Să mi se pară oare?

Raphaël trase de sub căpătâiul său fâșia de piele de sagri, mică și subțire ca frunza de brebenel, și arătându-i-o:

— Pauline, frumoasa imagine a frumoasei mele vieți, să ne spunem adio! zise el.

— Adio? repetă ea cu un gest de uimire.

— Da. Acesta e un talisman care îmi îndeplinește dorințele și îmi măsoară viața. Iată ce mi-a mai rămas din ea. Dacă mă mai privești puțin, am să mor...

Tânăra fată crezu pe Valentin nebun, luă talismanul și căută o lampă. Luminată de flăcări tremurătoare ce se răsfrângea în același timp asupra lui Raphaël și asupra talismanului, ea cercetă cu mare atenție și fața iubitului ei și ultima bucatică din pielea vrăjită. Văzând pe Pauline atât de înfrumusețată de groază și iubire, el nu mai fu stăpân pe cugetul său: amintirea scenelor mângâietoare și a desfătărilor amețitoare ale

pasiunii lui triumfă în sufletul său de mult timp adormit și acestea se trezără din nou în el ca un foc ce nu fusese stins pe deplin.

— Pauline, vino!... Pauline!...

Un țipăt înspăimântător izbucni din pieptul fetei, ochii i se făcură mari, sprâncenele, încordate de o durere nespusă, se îndepărtară cu groază: în ochii lui Raphaël ea citi acea dorință nestăvilită, de care se mândrea odinioară; dar, pe măsură ce dorința lui creștea, pielea se micșora în mâna ei, gâdilându-i palma. Fără să cugete ce face, fugi în salonul alăturat, încuind ușa cu cheia.

— Pauline! Pauline! strigă muribundul alergând după ea, te iubesc, le ador, te vreau!... Te blestem dacă nu-mi deschizi! Vreau să mor în brațele tale

Cu o forță neașteptată, ultimă izbucnire de viață, trânti ușa de pământ și-și văzu iubita pe jumătate goală rostogolindu-se pe o canapea. După ce încercase în zadar să-și sfâșie pieptul, Pauline voia acum să se sugrume cu șalul, spre a-și pricinui o moarte grabnică.

— Dacă mor eu, va trăi el! își spunea ea trudindu-se să strângă nodul pe care și-l făcuse.

Părul i se răvășise, umerii îi erau dezgoliți, veșmintele i se desfăcuseră și, în această luptă cu moartea, cu ochii plini de lacrimi, cu fata umflată, zbatându-se într-o groaznică desperare, arăta lui Raphaël, orbit de patimă, mii de frumuseți care îi sporiră delirul; el se aruncă asupra ei cu sprinteneala unei păsări de pradă, sfâșie șalul și voi să o ia în brațe.

Muribundul căuta cuvinte care să exprime dorința ce mistuia ultimele sale puteri; dar nu găsi decât sunete sugrumate de un horcăit ce-i venea din piept unde fiecare respirație, săpată tot mai adânc, părea că pornește din măruntaie. În cele din urmă, nemaiputând să scoată niciun sunet, mușcă de sân pe Pauline. Jonathas, îngrozit de țipetele ce auzi. veni în grabă și încercă să smulgă din brațele

fetei cadavrul deasupra căruia ea se prăbuşise într-un colţ al odăii.

— Ce doreşti? zise ea. Este al meu, eu l-am ucis. N-am prevestit oare că aşa o să se întâmple?

EPILOG

— Și ce s-a mai întâmplat cu Pauline?

— Ah, da, Pauline. Ai stat vreodată într-o seară blândă de iarnă, în fața căminului casnic, furat de voluptatea amintirilor de dragoste sau tinerețe, contemplând dungile descrise de foc de-a lungul unui buștean de stejar? Ici, flăcările desenează căsuțe roșii, ca ale unei table de șah; dincolo, strălucesc ca niște fâșii de catifea; câteva vâlvătai mici, albastre, aleargă, sar și dansează pe fondul arzător al jeraticului. Apare un pictor necunoscut care se servește de această flacără; printr-un procedeu miraculos, el plăsmuiește în inima acestor pălălăi purpurii sau liliachii o figură supranaturală și de o gingășie nespusă, fenomen cu totul trecător pe care întâmplarea nu-l va mai produce a doua oară: e o femeie cu părul răsfirat în vânt, și al cărei profil exprimă o pasiune deosebit de dulce: un foc într-un alt foc! Ea zâmbește, dispare, n-o vei mai vedea apoi niciodată. Adio, floare de flăcări! Adio, element neîmplinit, neașteptat, sosit prea devreme sau prea târziu pentru a te preface într-un minunat diamant!

— Dar, Pauline?

— N-ai înțeles? Să-ți mai spun o data. La o parte! La o parte! Sosește, iat-o, regina iluziilor, femeia care trece ca o sărutare, femeia vie ca un fulger, și tot ca el țâșnind fierbinte din cer, făptură nezămislită, numai spirit, numai iubire! Ai zice că s-a întrupat într-un fel de flacără, sau că flacăra s-a însuflețit o clipă pentru ea! Liniile formelor ei sunt de o puritate ce-ți dovedește că vine din cer. Nu strălucește oare ca un înger? Nu auzi oare fâșâitul aerian al aripilor ei? Mai ușoară ca o pasăre, se lasă din zbor lângă tine și ochii ei teribili te fascinează; răsuflarea-i dulce dar puternică îți

cheamă buzele cu o forță magică; apoi se înalță iar și te ia cu sine, le desprinzi de pământ. Încerci să-ți treci numai o dată mâna-ți înfiorată, mâna-ți fanatizată peste trupul acesta de omăt, vrei să-i mângâi părul de aur, să-i săruți ochii scânteietori. O boare te amețește, o muzică fermecătoare te vrăjește. Te cutremuri din toate fibrele, ești numai dor, numai suferință. Ah, fericire negrăită! ai atins buzele acestei femei! Dar o durere cumplită te dezmeticește deodată. Vai! Vai! Te-ai lovit cu capul de colțul patului, ai îmbrățișat scândura de mahon, sau auriturile reci, vreo statuie, ori poate vreun Amor de bronz.

— Domnule, dar Pauline?

— Tot nu înțelegi? Ascultă! Într-o minunată dimineată, plecând din Tours, un tânăr imbarcat pe vapor ținea în mână lui mâna unei femei frumoase. Uniți astfel, admirară amândoi îndelung deasupra largilor brațele Loarei, o făptură albă, părelnic înfiripată în ceață, ca un rod al apelor și al soarelui, sau ca un rod al norilor și al aerului. Când una, când alta, silfidă sau undină, arătarea aceea fluidă zbura prin văzduh ca un cuvânt căutat în van care cutreieră memoria fără a se lăsa prins; se plimba printre insule, își înclina capul printre plopii înalți; apoi, căpătând proporții uriașe, făcea să strălucească miile de cute ale rochiei sale, sau să scânteieze aurore! a descrisă de soare în jurul frunții ei; plutea pe deasupra cătunelor, pe deasupra colinelor și părea că se aține în calea vaporului ca să nu treacă prin fața castelului d'Ussé. Ai fi zis că e fantoma unei zâne care voia să-și apere țara împotriva năvălirilor moderne.

— Bine, înțeleg asta în ce privește Pauline. Dar Fedora?

— O, Fedora, cu ea ai să te întâlnești mereu... Ieri era la teatrul „Bouffons”, astă-seară se duce la „Operă”, o găsești pretutindeni. Este, dacă vrei, lumea.

Sfârșit.

[1] De fapt, după cum reiese din cursul povestirii, episodul se petrece cu un an mai târziu, și anume după revoluția din iulie 1830.

[2] *Palais-Royal* – în vremea lui Balzac, grupul de clădiri numit Palais-Royal, pentru că adăpostise la un moment dat vlăstare regale, era închiriat, în parte, unor tripouri.

[3] *Darcet (Pierre-Jean-Joseph)* – chimist renumit din vremea lui Balzac (1777—1844). Preluase, desigur, experiențele tatălui său, Jean Darcet (1725—1801) dintre care unele se refereau la extragerea gelatinei din oase. Amândoi sunt cunoscuți pentru felul cum aplicau în industrie și în practică descoperirile lor.

[4] *Cerber* – nume dat unui paznic sau portar de neînduplecat, după numele câinelui cu trei capete Cerber, despre care, în mitologia greacă, se credea că e păzitorul infernului.

[5] *Trente-et-quarante* – joc de cărți, așa numit pentru că câștigătorul este cel care totalizează un număr de puncte între treizeci și patruzeci.

[6] *Gladiatori* – în antichitate luptători de circ, uneori împotriva fiarelor sălbatice; erau recrutați dintre sclavi sau prizonieri și de cele mai multe ori mureau în arenă.

[7] *Place de la Grève* – piața așternută cu pietriș de lângă Sena, unde aveau loc execuțiile capitale; aici se adunau mai târziu muncitorii care nu aveau de lucru sau care-l lăsaseră, pentru a-și apăra drepturile.

[8] *Tantali moderni* – în mitologia romanii, Tantal, rege al Lydiei, a fost pedepsit de Jupiter să sufere de sete în mijlocul apei și de foame sub crengile încărcate de fructe la care nu putea ajunge.

[9] *Di tanti palpiti* – arie din opera *Tancred* a compozitorului italian Rossini.

[10] Anul 1793 – momentul culminant al revoluției burgheze din Franța (1789—1794), când masele populare, învingând grupul

conservator al girondinilor, au trecut la măsuri radicale împotriva contrarevoluționarilor.

[11] *Sterne (Laurence)* – scriitor englez (1713—1768). Mănuia o ironie ușoară și fină. Devine cunoscut prin lucrarea sa *Viața și opiniile lui Tristram Shandy* publicată în 1760.

[12] *Lordul Castlereagh* – Henry-Robert Castlereagh (1769—1822) om de stat englez, care a jucat un rol de prim plan în coalițiile europene îndreptate împotriva lui Napoleon I, s-a sinucis într-un acces de nebunie.

[13] *Auger (Louis-Simon)* – critic literar, secretar perpetuu al Academiei franceze (1772—1829).

[14] *La carita! la carita!* – în limba italiană: milostenie!

[15] *micul savoiard* – micii coșari din Paris erau, cei mai mulți, veniți din Savoia, de unde plecau împinși de mizerie.

[16] *Luvru* – fostă reședință la Paris a regilor Franței; palatul Luvru a fost început în 1204 și declarat în mod oficial terminat în 1848. Încă din vremea lui Napoleon I, în sălile Luvrului se prezentau expoziții. Astăzi Luvrul este cel mai bogat muzeu al Franței.

[17] *Institutul* – organizat în urma revoluției burgheze în 1795. Institutul Franței reunește cele cinci academii, înființate în diverse epoci: aici, e vorba de palatul Institutului, construit nu departe de Luvru, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pentru a servi de colegiu.

[18] *Caliban* – personaj fantastic din piesa lui Shakespeare *Furtuna*. Caliban e înfățișat ca un pitic cocoșat, revoltat împotriva forței superioare de care trebuie să asculte.

[19] *Palissy (Bernard)* – artist ceramist din vremea Renașterii franceze, născut prin 1510. Vasele și plăcile lui de argilă smălțuită sunt adevărate opere de artă.

[20] *Abanosuri – renaissance* – statui sau mobile de lemn de abanos, sculptate în stilul din vremea Renașterii (*renaissance*).

[21] *Cicerone* – ghid, călăuză.

[22] *Sesostris* – nume purtat de mai mulți faraoni (regi vechi ai Egiptului) din dinastia a XII-a.

- [23] *Sèvres* – localitate în apropierea Parisului, în care se află o veche și celebră manufactură de porțelanuri.
- [24] *Doamna du Burry* – favorita regelui Ludovic al XV-lea.
- [25] *Latour (Maurice Quentin de)* – celebru artist francez din secolul al XVIII-lea, autor de portrete realiste în pastel (1704—1788).
- [26] *Farfurii de Saxa* – ținutul Saxoniei (Saxa) din Germania de nord e cunoscut prin industria sa de porțelanuri.
- [27] *Artoforul preotului* – vas bisericesc în care se conservă anafora.
- [28] *Tibul* – poet latin, autor de versuri sentimentale, grațioase și duioase, a trăit cam între anii 54 și 19.
- [29] *Cicero* – celebru orator și om politic din secolul I î.e. n. (106—78); a căutat să împiedice transformarea republicii în imperiu, dar poziția lui politică n-a fost prea consecventă.
- [30] *Tit-Liviu* – istoric latin (59 î.e.n. – 19 al e.n.).
- [31] *Senatus populusque romanus* – formulă prin care se înțelegea totalitatea cetățenilor romani (*populus*) și reprezentanții lor (*senatus*).
- [32] *Lictorii* – ofițerii purtători de fascii care mergeau înaintea marilor dregători ai Romei antice.
- [33] *Luptele din Forum* – în Forum – piață la Roma – se adunau cetățenii romani pentru a discuta chestiunile de interes public; între vorbitori se dădeau, de multe ori, adevărate lupte oratorice
- [34] *Familia Borgia* – familie aristocrată italiană, din secolele al XV și al XVI-lea, ai cărei membri, printre care și un papă, au rămas de pomină pentru corupția și crimele lor.
- [35] *Abruzzi* – ținut muntos din centrul Italiei.
- [36] *Santal* – esență parfumată, extrasă din lemnul copacilor cu același nume, care cresc în Asia și Africa.
- [37] *Cellini (Benvenuto)* – gravor, sculptor și giuvaergiu italian (1500—1571).
- [38] *Masacrele lui Pizaro într-o archebuză cu fitil* – o archebuză – un fel de pușcă veche din secolul al XVI-lea îi amintește eroului de

Pizaro, aventurier spaniol care a cucerit Peru (1475—1541).

[39] *Paladin* – cavaler feudal din suita regelui.

[40] *Ruysch (Frederic)* – anatomist olandez (1638—1731). cunoscut pentru arta de a pregăti piese anatomice, care se mențineau conservate mulți ani.

[41] *Lara* – poem de Byron, scris în 1814; eroul poemului, Lara, este întruchiparea pasiunii aprige.

[42] *Madrepori* – ordin de celenterate cu schelet calcaros, care trăiesc în colonii în mările tropicale, formând recife sau atoli.

[43] *Vareci* – Numele unor alge brune marine azvârlite de valuri pe țărm, care servesc ca îngrășământ pentru pământurile nisipoase, ca materie primă pentru fabricarea sodei, iodului etc.

[44] *Teniers (David)* (1582—1649) – și fiul său, Teniers cel tânăr (1610—1684), pictori flamanzi, au lăsat tablouri reprezentând scene populare, interioare de cârciumi.

[45] *Mieris (Franz von)* – pictor olandez (1635—1681), autor de pânze reprezentând peisaje realiste.

[46] *Tomahawk* – secure de luptă a pieilor roșii.

[47] *Tabernacole* – dulăpioare sculptate, în fundul altarului, pentru păstrarea vaselor sfinte ale bisericii.

[48] *Jean Goujon* – sculptor și arhitect francez din vremea Renașterii; a trăit cam între 1510 și 1567, contribuind la împodobirea artistică a Luvrului.

[49] *Michelangelo* – artist italian (1475—1564), celebru pentru diversitatea și forța geniului său; a fost sculptor, pictor, arhitect și poet – creator de opere grandioase: cupola catedralei Sfântul Petru din Roma, frescele capelei Sixtine, sculpturile alegorice de pe mormintele familiei Medicis, la Florența etc. Maniera lui simplă și expresivă apare în figuri ca cea a lui *David*, *Moise*, *Sclavii în lanțuri*, *Gânditorul*, *Noaptea*.

[50] *Byron* – celebru poet englez (1788—1824), autor de versuri avântate și satirice; a murit la Missolonghi, alături de patrioții greci care luptau pentru eliberarea patriei lor.

[51] *Rafael* – celebru pictor italian – practicând atât sculptura cât și arhitectura, Rafael Sanzio (1483—1502) a rămas cunoscut prin

puritatea desenului și prin delicatețea coloritului pânzelor sale.

[52] *Deliciul vreunei Corine* – Corina, eroină a romanului cu același nume al Doamnei de Staël (apărut în 1807).

[53] *Cuvier (Georges)* – naturalist francez (1769—1832) – creator al anatomiei comparate și al paleontologiei. Bazându-se pe principiul subordonării și pe cel al corelației formelor, a reușit să reconstituie, pe baza câtorva resturi de oase găsite, specii dispărute de animale. Cuvier și descoperirile lui apăreau ca noutăți foarte curioase pe vremea lui Balzac.

[54] *Cadmus* – întemeietorul legendar al Tebei; legenda spune că, după ce a omorât balaurul care-i sfâșiasse prietenii, a semănat dinții acestuia și din ei au răsărit oameni înarmați.

[55] *Speța omenească, rezultatul degenerat al unui exemplar grandios* – concepție idealistă, mistică, după care omul, creat după modelul viu, ajunge să nu-i mai semene; îndoiala autorului se exprimă prin ceea ce urmează: „cinstită poate de însuși Creatorul”.

[56] *Sabat misterios demn de vedeniile doctorului Faust pe muntele Brocken* – denumirea așa-zisei adunări a vrăjitoarelor, prezidată ele Satan, adunare care, conform superstițiilor, are loc sâmbătă la miezul nopții; relațiile doctorului Faust cu Mefisto și cu spiritele infernului explică această apropiere. Faust de Goethe fusese tocmai tradus de Gerard de Nerval (la 1828) și Balzac îl citise desigur.

[57] *Descartes (René)* – fizician și filosof francez (1596—1650), autor al celebrului *Discurs asupra metodei*, lucrare raționalistă care a dat o lovitură dintre cele mai puternice dogmatismului medieval.

[58] *Zeul ateismului francez* – Voltaire, care și-a manifestat în opera sa ura pentru intoleranța și obscurantismul bisericii catolice. Voltaire (François-Marie Arouet) una dintre figurile cele mai strălucitoare ale secolului al XVIII-lea, francez prin ascuțimea și suplețea spiritului său, nu a fost ateu, ci deist. Mai mult decât el merită epitetul de „zeu al ateismului francez”, contemporanul său Diderot, gânditor materialist.

[59] *Gay-Lussac (Joseph Louis)* – fizician și chimist francez (1778—1850), descoperitor, printre altele, al legii dilatării gazelor.

[60] *Arago (Dominique-François)* – savant francez (1786— 1853), cunoscut pentru cercetările sale în domeniul electro- magnetismului

ca și în alte domenii ale fizicii și matematicii; a făcut parte din guvernul revoluționar burghez de la 1848.

[61] *Sesterții sau obol din lumea veche* – sesterța era o monedă romană, iar obolul una greacă.

[62] *Pielea de sagri* – piele zgrunțuroasă, tăbăcită din piele de cal, capră, catâr sau de măgar sălbatic; în turcește *sagri*.

[63] *Granat* – piatră prețioasă de culoare roșie ca rodia.

[64] *Curtea destrăbălată a regentului* – în timpul cât Ludovic al XV-lea a fost minor, Franța a avut un regent (1715—1721) în persoana lui Filip de Orléans, care era un exemplu de imoralitate.

[65] *Swedenborg (Emmanuel)* – teozof suedez (1688—1772), ale cărui teorii mistice au avut mulți adepți la începutul secolului al XIX-lea. Balzac însuși s-a lăsat înșelat de ele la un moment dat.

[66] *Bacanală* – petrecere destrăbălată (sens rămas de la originea cuvântului: *bacanale* – sărbători din antichitate în cinstea lui Bacchus, zeu al vinului).

[67] *Brahman* – preot hindus.

[68] *Rastignac* – personaj balzacian; tânăr care apare în foarte multe dintre romanele și nuvelele sale. În romanul *Moș Goriot* este unul dintre personajele principale.

[69] „*Bouffons*” – teatru de operetă la Paris, în vremea lui Balzac.

[70] *Champs-Élysées* – alee de plimbare în Paris, al cărei nume evocă paradisul din mitologia greco-latină (câmpiile elizee); astăzi arteră largă între Piața Concordiei și Arcul de Triumf Etoile.

[71] *Sainte-Pelagie, Force* – închisori din vechiul Paris. În Sainte-Pelagie erau închiși scriitorii și deținuții politici, între 1792 și 1899.

[72] *Erou din iulie* – participant la revoluția din Paris, de la sfârșitul lui iulie 1830.

[73] *Nucșoara constituțională ascunsă sub paharul regal* – scamatorii știu să facă să dispară o bilă de mărimea unei nucșoare de sub pahar; tot astfel, regii Restaurației au încercat să înșele poporul printr-o constituție pe hârtie.

[74] *Tuileries* – palat al regilor Franței; a fost început în 1564 de arhitectul Philibert Delorme. Clădirea nu mai există astăzi.

- [75] *Saint-Germain* – cartier de lux din Paris, locuit de familiile nobile.
- [76] *Chaussée d'Antin* – cartier al familiilor parvenite de bancheri.
- [77] „*Orășencele*” – trăsuri de piață pariziene; ele purtau la început numele de „*citadines*”.
- [78] *In petto* – expresie italiană însemnând: „în sine”. Aici cu sensul de: pe ascuns, pe furiș
- [79] *Panurge* – erou din romanul lui Rabelais: *Gargantua și Pantagruel*, întruchipând pe studentul aventurier, isteț și vesel, din secolul al XVI-lea.
- [80] *More orientali* – (în limba latină) după obiceiul oriental.
- [81] *Imperiu macaronic și burlesc* – imperiu de farsă, caraghios, (în limba latină) *burla* – farsă; „macaronic” se spune de un poem comic, în care se dau terminații latinești cuvintelor obișnuite.
- [82] *Mirabeau (Honoré-Gabriel)* – om politic și orator din vremea revoluției burgheze de la 1789.
- [83] *Talleyrand (Charles Maurice de)* – diplomat și om politic fără scrupule (1754—1838).
- [84] *Pitt (William)* – om de stat englez, adversar neîmpăcat al revoluției din Franța și al lui Napoleon (1759—1805); tatăl său, purtând același nume, condusese politica engleză în timpul războiului de șapte ani.
- [85] *Metternich (Clement-Wenceslas)* – om de stat austriac (1773—1859) inspiratorul Sfintei Alianțe; după căderea lui Napoleon I, a jucat un rol de prim plan în politica europeană, sprijinind absolutismul.
- [86] *Crispini dibaci și îndrăzneți* – Crispin fiind numele unui valet de comedie, dibaci și fără scrupule – epitetul se potrivește și celor patru oameni politici citați: Mirabeau, Talleyrand, Pitt, Metternich.
- [87] *Saturnalii* – sărbători romane în cinstea lui Saturn, în timpul cărora se îngăduiau diverse excese; de aici sensul general de petreceri destrăbălate.
- [88] *Lucullus* – general roman cunoscut nu atât prin victoriile sale, cât prin importanța pe care o dădea luxului și ospetelor bogate.

- [89] *Corsarul roșu* – roman de aventuri al scriitorului american Fenimore Cooper (1789—1851). *Corsarul roșu* a apărut în 1828.
- [90] *Botany-Bay* – golf în Australia, pe care guvernul englez l-a folosit încă din 1787 ca loc de deportare.
- [91] *De viris illustribus* – operă a lui Plutarh, istoric și moralist grec (cea. 50—125 e.n.), care a trăit și la Roma; biografiile oamenilor iluștri (*De viris illustribus*), scrise de el, erau foarte cunoscute în școlile franceze.
- [92] *Alcofribas* – o parte din numele, prin anagramă, al lui Rabelais, care a semnat, la început, romanul său satiric plin de săgeți la adresa feudalității și a bisericii cu numele de Alcofribas Nosier = François Rabelais.
- [93] *Saint-simonist* – adept al socialistului utopic Saint-Simon (1760—1825).
- [94] *Vodeviliști* – autori de vodeviluri – de piese de teatru vesele în care sunt și cântece.
- [95] *Faimoasa minciună a lui Ludovic al XVIII-lea: „Unire și uitare”* – revenind la tron cu ajutorul armatelor străine, Ludovic al XVIII-lea a pretins că dorește să uite de anii revoluției și ai domniei lui Napoleon I și că vrea să unească în jurul său toate păturile populației prin Charta acordată burgheziei înstărite; în curând însă, măsuri care tindeau la restabilirea regimului feudal au început a fi luate de regii „restaurați” și; în special de urmașul lui Ludovic al XVIII-lea, Carol al X-lea.
- [96] *Taleri* – monede vechi – termen prin care s-a încercat transpunerea în limba română a cuvântului francez monedă veche valorând cam trei franci.
- [97] *Catehismul* – cartea în care e cuprinsă instrucția religioasă a credincioșilor catolici.
- [98] *Cambacérès (Jean-Jacques, duce de)* – consul și apoi cancelar-prim al lui Napoleon I.
- [99] *Brillat-Savarin (Anthelme)* – autor al unui tratat de gastronomie (*Fiziologia gustului*) – de la el ne-a rămas prăjitura numită „savarină”; celebru în Franța pentru priceperea sa în ale bucătăriei (1755—1826).

- [100] *Rossini* – celebru compozitor italian (1792—1868).
- [101] *Copii ai revoluției* – tocmai avusese loc revoluția din iulie.
- [102] *Gargantua* – fiul lui Grandgousier; Gargantua și Grandgousier sunt doi uriași ale căror isprăvi cu tâlc le povestește Rabelais în romanul său apărut în 1532—1534 (primele părți).
- [103] *Un vultur de aur pe un câmp...* cu deviza: „*Non cecidit animus*” – descrierea unei steme nobiliare; deviza. În latinește, înseamnă: „Sufletul nu se lasă înfrânt”.
- [104] *Bossuet (Jacques Bénigne)* – prelat francez, cunoscut ca orator religios (1627—1704); a servit regalitatea din timpul său scriind și un tratat politic în care susținea „dreptul divin” al regilor.
- [105] *Ballansist* – adept al lui Ballanche (Pierre-Simon) scriitor mistic (1776—1847).
- [106] *Canalis, fabricantul de balade* – personaj care apare și în alte romane ale lui Balzac (în special în *Modeste Mignon*) întruchipând pe poetul profesionist, cu multe dintre trăsăturile lui Lamartine.
- [107] *Ludovic al XIV-lea* – rege absolut al Franței între 1643—1715; înconjurat de o curte somptuoasă, care-l numea „*regele soare*”, Ludovic al XIV-lea își afirmă absolutismul prin expresii ca: „*Statul sunt eu*”; doamna de Maintenon a fost ultima lui favorită – pe moșiile ei au fost construite apeductele de care vorbește Balzac.
- [108] *Convențiunea* – adunarea revoluționară care a guvernat Franța între 20 septembrie 1792 și 26 octombrie 1795. Ea a proclamat republica, a reprimat cu hotărâre mișcările regaliste din interior și reacțiunea europeană coalizată împotriva Franței; a luat, de asemenea, o serie de măsuri administrative la care face aluzie Balzac.
- [109] *O silabă înaintea numelui* – e vorba de particula *de*, care precede numele nobiliare franceze.
- [110] *Alba (ducele de)* – general spaniol (1508—1582) din vremea lui Carol Quintul și Filip al II-lea; a înăbușit sângeros revoltele maselor populare din Țările de Jos și din Portugalia, care voiau să scuture jugul spaniol; a servit, în acest fel regimul feudal.
- [111] *Brutus* – e vorba, desigur, de primul Brutus (Lucius Iunius) căruia i s-a datorit expulzarea Tarquinilor și instituirea republicii (a

murit în 508 î.e.n.). Un „*Brutus îndopat cu trufe*” este un revoluționar care a uitat de austeritățile luptei.

[112] *Trufe* – ciuperci subterane, costisitoare, foarte apreciate în bucătăria franceză.

[113] *Perrault (Charles)* renumit scriitor francez (1628—1703), autor al unei culegeri de basme (*Cenușăreasa*, *Scufița Roșie*, *Motanul încălțat* etc.) prelucrate după povești populare.

[114] *Charlet (Nicolas)* – desenator francez. (1792—1845), excelând în scene militare, îndeosebi din vremea lui Napoleon.

[115] *Carol al X-lea, părintele libertății* – expresia este ironică, Carol al X-lea fiind tocmai reprezentantul cel mai reacționar al monarhiei restaurate.

[116] *Malibran* – cântăreață celebră în vremea lui Balzac. Numele ei apare în multe dintre povestirile și poemele epocii. A murit foarte tânără (1808—1836).

[117] *Carlist* – partizan al lui Carol al X-lea.

[118] *Dezvoltarea agregatilor* – dezvoltarea grupărilor omenești.

[119] *Achile fără călcâi* – cel mai de seamă erou al Iliadei, legendarul Achile, viteaz fără pereche, avea un singur loc vulnerabil: călcâiul; legenda spune că în acest loc a și fost rănit mortal de o săgeată otrăvită a lui Paris. Un *Achile fără călcâi* este deci ceva inatacabil.

[120] *Asasinarea lui Henric al IV-lea și judecarea lui Ludovic al XVI-lea* – Balzac face aici aluzie la „riscurile” regalității: Henric al IV-lea a fost asasinat de Ravaiillac în 1610, iar Ludovic al XVI-lea a fost judecat de Convențiune pentru complotul lui antirevoluționar cu reacțiunea europeană și executat în 1793.

[121] *Liberalismul devine La Fayette* – liberalismul lui La Fayette (1757—1834) era un liberalism regalist.

[122] *Istoria regelui Boemiei și a celor șapte castele ale sale* – Povestire fantastică a scriitorului romantic Charles Nodier (1780—1844); ea exprimă dezamăgirile generației din jurul lui 1830 și are un caracter satiric: dinastia Bourbonilor e reprezentată printr-o iapă bătrână pe care stăpânii nu mai vor s-o vadă.

[123] *Revue des Deux Mondes* – revistă înființată în 1820: directorul ei, Fr. Buloz, îl nemulțumise pe Balzac.

[124] *Setubal* – oraș portughez pe coasta Atlanticului.

[125] *Peisajele lui Poussin, copiate la Sèvres* – e vorba de farfurii de porțelan, lucrate în atelierele de la Sèvres și pe care erau reproduse peisaje de pictorul *Poussin* (1594-1655), cel mai de seamă dintre pictorii din vremea clasicismului francez.

[126] *Bichat (Marie-François-Xavier)* – anatomist francez (1771–1802), autor al unui tratat de anatomie.

[127] *Trinc... încheiere la Pantagruel* – este cuvântul rostit de oracolul Sfântului Clondir pe care s-au dus să-l consulte Pantagruel cu Panurge și cu prietenii lor în ultima parte a romanului lui Rabelais; prin acest însemn (*Trinc* – bea!), Rabelais înțelegea, desigur, satisfacerea setei de viață și de cultură caracteristice Renașterii.

[128] *Pater noster – Tatăl nostru*, rugăciune de duminică, la catolici.

[129] *Diis ignotis!* – Zeilor necunoscuți! (în limba latină) omagiu adus de credincioșii din antichitate oricăror zei, pentru a fi siguri că nu supără vreunul...

[130] *Ossian* – poet scoțian legendar din secolul al III-lea. Sub acest nume, poetul Macpherson a publicat în 1760 un volum de poeme care au avut un mare răsunet la vremea lor. *Văzduhurile lui Ossian* – în poemele atribuite lui Ossian, atmosfera este sumbră și mărească.

[131] *Carraccio* – pictori italieni, și anume: Ludovic (1555—1619) și cei doi veri ai lui, Augustin (1557—1602) și Anibal (1560-1609). Ultimul dintre ei a fost cel mai fecund și mai cunoscut.

[132] *Veneția salvată* – tragedie a dramaturgului englez Otway (1682).

[133] *La Rochelle* – port cetate la Oceanul Atlantic, fortăreață a hughenotilor francezi din secolul al XVI-lea: la începutul secolului al XIX-lea a avut loc aici conspirația celor „patru sergenți”, militari francezi afiliați carbonarilor italieni care luptau pentru unificarea Italiei; cei patru sergenți au fost decapitați în 1822.

[134] *Clamart* – numele unui vechi cimitir parizian.

[135] *Pandemoniul lui Milton* — în opera poetului englez Milton (1608—1674), autorul poemului *Paradisul pierdut* apare un „pandemoniu”, adică o capitală imaginară a infernului.

[136] *Carymary, Carymara* — înjurătură comică inventată de Rabelais.

[137] *Montaigne (Michel de)* — celebru scriitor și filosof francez din vremea Renașterii, autorul celebrelor *Esseuri* a fost un umanist epicurian antidogmatic; scepticismul său, inspirat din cel antic, are o semnificație pozitivă, fiind îndreptat împotriva ideologiei medievale; a trăit între 1533 și 1502.

[138] *Pyron* (sau *Pyrrhon*) — filosof grec (360—270 î.e.n.), întemeietor al curentului sceptic; scepticii din antichitate considerau că lucrurile nu pot fi cunoscute și că, deci, omul trebuie să fie indiferent la tot ce se întâmplă; scepticismul antic reprezintă degenerarea gândirii filosofice antice.

[139] *Buridan* — doctor scolastic francez care a trăit în secolul al XIV-lea. Profesorul Jean Bouridan avea obiceiul să dea ca ilustrare a situației unui om care nu se poate hotărî între două solicitări exemplul unui măgar, care, pus între o găleată cu apă și un coș cu ovăz, își prelungește foamea și setea de care e cuprins fiindcă nu știe cu ce să înceapă.

[140] *Damiens (Robert-François)* — a fost torturat, apoi legat de coada a doi cai și sfâșiat, din ordinul lui Ludovic al XV-lea, pe care îl lovisse cu un briceag.

[141] *Punci* — amestec alcoolic din lichioruri tari și suc de fructe sau ceai cu zahăr.

[142] *Very* (cafeneua) — veche cafenea din Paris, datând din 1805; faima ei a durat până la mijlocul secolului al XIX-lea; instalată mai întâi în grădina Tuileries, s-a mutat în 1808 în corpul de clădiri numit Palais-Royal.

[143] *Macbeth* — dramă de Shakespeare (1606) în care trei vrăjitoare îi prezic lui Macbeth că va fi rege.

[144] *Auvergne* — regiune muntoasă din Franța.

[145] *Imperiul* — e vorba de primul Imperiu (al lui Napoleon I) care a urmat republicii instaurate de revoluția din 1789—1794 și care a durat de la 1804 până la 1814.

[146] *Restaurația* – epoca dintre 1814 și 1830, timp în care, cu ajutorul armatelor străine, a avut loc în Franța restaurarea dinastiei Bourbonilor.

[147] *Guvernul Villele* – cel mai reacționar guvern al Restaurației. Conte de Joseph de Villele era șeful ultraregaliști: or. Lui i se datorează legi ca aceea care acorda un miliard emigranților nobili sau ca aceea care pedepsea cu moartea pe cei care glumeau pe socoteala bisericii catolice.

[148] *Rococo* (mobila) – stil încărcat, la modă pe vremea lui Ludovic al XV-lea și Ludovic al XVI-lea.

[149] *O nobilă și curajoasă Marcelină* – aluzia se referă desigur la poeta Marceline Desbordes-Valmore (1785—1859) care a avut mult de suferit în viața ei; versurile sale (elegii, romane) vădesc o mare noblețe sufletească.

[150] *Chénier (André)* – poet francez (1762—1794) autor de idile și elegii; în urma unor manifestări contrarevoluționare a fost judecat și executat; Balzac face aici aluzie la anecdota după care A. Chénier, în căruța care-l ducea la eșafod, ar fi exclamat bătându-și fruntea cu palma: „Aveam totuși ceva aici!”

[151] *Să fii cumpărat vreodată apă* – pe vremea lui Balzac, apa se cumpăra de la sacagii, care o purtau pe străzi în butoaie; istoria unui asemenea sacagiu o povestește Balzac în nuvela *Liturghia ateului*.

[152] *Plumburile din Veneția* – veche închisoare venețiană, așa numită fiindcă era situată în podul palatului ducal, acoperit cu plăci de plumb.

[153] *Teoria voinței* – problema „forțelor vii ale voinței” l-a preocupat pe Balzac încă din adolescență; pe când se afla la colegiul preoțesc de la Vendôme, el a compus un „Tratat al voinței”, care i-a fost confiscat de preoți; Balzac n-a uitat niciodată acest act arbitrar.

[154] *Mesmer, Lavater, Gali, Bichat* – fiziologi cu renume pe vremea lui Balzac; *Mesmer*, medic german (1733—1815) autorul teoriei *magnetismului animal* (*mesmerismul*); *Lavater* (1741—1801) a lansat *fiziognomonía*, teoria cunoașterii caracterului după trăsăturile feței; *Gali*, născut în Germania (1758—1828), e inventatorul *frenologiei*, a studierii caracterului după forma

craniului; iar *Bichat* a fost un anatomist francez de valoare (1771—1802).

[155] *Un călugăr din Ordinul Sfântului Benedict* – benedictinii, călugări din ordinul creat de sfântul Benoît în anul 529, erau cunoscuți pentru viața lor modestă și laborioasă; în evul mediu, bucurându-se de o cultură pe care n-o împărțeau cu poporul, ei au transcris multe dintre capodoperele literaturii greco-romane.

[156] *Diogenizam* – cuvânt inventat de Balzac („*diogéniser*”) în legătură cu Diogene filosof, grec. (413—323 î.e.n.), care disprețuia orice confort și trăia, ostentativ, în cele mai simple condiții.

[157] Ariel – personaj fantastic din piesa „*Furtuna*” a lui Shakespeare, geniu bun, aerian.

[158] *Retragerea de la Moscova, trecerea Berezinei* – înfrângere celebră a lui Napoleon, care, încercând să cucerească Rusia, a înaintat în 1812 până la Moscova, pentru ca apoi să fie nevoit să se retragă în plină iarnă, cu nenumărate pierderi; trecerea Berezinei, afluent al Niprului, a însemnat un adevărat dezastru pentru armatele franceze.

[159] *Campania din 1814* – război dus de Napoleon I pentru a ține piept armatelor coalizate (ruso-anglo-prusiene) care intraseră în Franța; înfrânt, Napoleon a abdicat.

[160] *Borghese (prințesa)* – era una dintre surorile lui Napoleon, Paulina Bonaparte, căsătorită cu prințul italian Camillo Borghese.

[161] *Dotația de la Wistchnau* – Napoleon I avea obiceiul să distribuie teritorii, în regiunile cucerite, celor mai buni comandanți din armata sa.

[162] *Crescută la Saint-Denis* – la Saint-Denis, lângă Paris, se află institutul în care erau educate fiicele celor decorați cu „*Legiunea de onoare*”.

[163] *Pygmalion* – după legendă, Pygmalion, sculptor din antichitate, s-a îndrăgostit de statura Galateei, făcută de el, și a obținut de la zeița Venus să dea viață acestei statui.

[164] *Frumoasa Elena* – figură din antichitatea legendară, Elena, soția regelui a fost răpită de Paris, unul dintre prinții Troiei, ceea ce a dus la războiul dintre greci și troieni.

[165] Galatea – după legendă, nimfa Galatea, iubită de ciclopul Polifem, i-a preferat acestuia pe ciobanul Acis; uriașul și-a omorât rivalul strivindu-l sub o stâncă.

[166] *Styxul* – în mitologia. fluviu din infern; în apa lui, care avea proprietăți magice, și-a muiat Thetis pe fiul ei Achille pentru a-l face invulnerabil; ea îl ținea de călcâi numai în acest loc – spune legenda – a putut fi rănit Achille.

[167] *Doici (Carlo)* – pictor italian (1616—1686) portretist, a creat tablouri reprezentând figuri nobile și grațioase.

[168] *Chrisostom* – sfântul Ion, patriarh al Constantinopolului, în secolul al IV-lea numit Gură de aur pentru elocința lui; Balzac face un joc de cuvinte între „gură de aur” și cei care „vorbesc de aur”.

[169] *Pair al Franței* – membru al Camerei superioare, în timpul Restaurației.

[170] *Stil gotic* – stilul dominant în secolele XII—XVI în care elementele decorative preponderente erau ogiva, arcul frânt.

[171] *Gustul secolului lui Ludovic al XIV-lea* – stilul respectiv e caracterizat printr-o mare bogăție de ornamentație; pereții, mobilele erau aurite.

[172] *Venus din Milo* – statuie antică de o frumusețe maiestuoasă, aflată acum în muzeul Luvru din Paris.

[173] *Lauzim (Antonin Nompar de Caumont, duce de)* – curtean aventurier din camarila lui Ludovic al XIV-lea.

[174] *O pasiune care locuiește la etajul întâi* – o femeie din înalta societate. În casele de raport construite pe vremea lui Balzac, cu cât locatarii stăteau mai aproape de mansardă, cu atât erau situați mai jos pe scara socială.

[175] *Tineri... înarmați cu cabriolete* – semnul bunăstării sociale, a eleganței, era, pe vremea lui Balzac, caleașca lăcuită, iar pentru tinerii neînșurați, cel puțin o cabrioletă.

[176] *Concepțiile reci ale celor două secole literare ale noastre* – Personajul lui Balzac numește astfel secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, care, cu concepțiile lor raționaliste și cu literatura lor îngrădită în canoanele clasicismului, puteau părea „reci” unui contemporan al romantismului.

[177] *Brienne* (lacul) – e vorba, desigur, de lacul Brienz din Elveția (cantonul Berna) care are niște maluri prăpăstioase foarte pitorești. Brienne este și o localitate în Franța (regiunea Champagne).

[178] *Lovelace, Clarisse Harlowe* – Lovelace, tipul seducătorului destrăbălat și fără scrupule, e un personaj din romanul *Clarisse Harlowe* al scriitorului englez Samuel Richardson (1689-1761).

[179] *Arsinoe, Araminta* – tipuri de cochete răutăcioase din piesele lui Molière și Marivaux; Arsinoe apare în *Mizantropul*, iar Araminta în *Mărturisirile mincinoase*.

[180] *Erard* (Sebastien) – fabricant de pian de bună calitate (1752—1831).

[181] *Dandy* – bărbat îmbrăcat elegant, după ultima modă (din englezește).

[182] *Afacerea Colierului* – pentru a face plăcere reginei Marie-Antoinette, cardinalul de Rohan, îndemnat de o contesă intrigantă, a cumpărat un colier extrem de scump; colierul a dispărut. Însă înainte de a ajunge la regină; scandalul stârnit a fost foarte mare și a contribuit la compromiterea soției lui Ludovic al XVI-lea și a cercurilor de la curte.

[183] *Diderot (Denis)* – ilustru filosof materialist și scriitor realist din secolul iluminismului francez, pe care-l reprezintă în modul cel mai desăvârșit (1713—1781); multe dintre operele lui cele mai îndrăznețe, ca *Plimbarea scepticului* sau *Nepotul lui Rameau* au văzut lumina tiparului abia în vremea lui Balzac (între 1820 și 1830). *Diderot a scris șase predici tot pentru o sută de taleri*. – Acest amănunt a fost desigur găsit de Balzac în „Viața lui Diderot” povestită de fiica lui, doamna Vendeul, scriere care tocmai apăruse în 1830; în; amintirile fiicei lui Diderot, e vorba de anii de tinerețe ai marelui seriilor, când acesta, în luptă cu mizeria, a consimțit să scrie șase predici cerute de un misionar portughez; suma primită nu corespunde însă întocmai celei indicate de Balzac.

[184] *Bois de Boulogne* – pădurice la marginea Parisului, loc de plimbare.

[185] *Kant, Schiller, Jean-Paul, precum și o groază de cărți hidraulice* – prin epitetul de „hidraulice”, care revine în romanele lui, aplicat la scrieri literare, Balzac înțelege cărți care te emoționează, te fac să verși lacrimi, având un caracter romantic.

[186] *Teatrul Funambulilor* – teatru de varieteu cu numere de circ; funambuli erau dansatori pe funie (din limba latină: *funis* – funie și *ambulare* – a merge).

[187] *Umbra lui Banquo din Macbeth* – în drama lui Shakespeare *Macbeth*, umbra lui Banquo apare în mijlocul unui ospăț dat de *Macbeth*, care devenise rege prin uciderea regelui Scoției și a guvernatorului Banquo; spectrul nu e vizibil decât pentru ucigaș; el personifică remușcarea.

[188] *Othello* – personajul principal din drama cu același nume a lui Shakespeare; frământat de gelozie în urma intrigilor lui Iago, el își ucide soția.

[189] *Butoiul ducelui de Clarence* – condamnat la moarte pentru că își trădase fratele, regele Eduard al IV-lea al Angliei, ducele de Clarence (1449—1478), a cerut să moară înecat într-un butoi de vin grecesc.

[190] *Lazanoni* – oameni sărmani din sudul Italiei.

[191] *Écarté* – joc de cărți.

[192] „*Viveur*” – termen apărut în limba franceză în vremea lui Balzac; are sensul de om care nu trăiește decât pentru plăceri, om desfrânat.

[193] *Ruffec* – localitate din vestul Franței (în departamentul Charente).

[194] *Sfânta Elena îl chema pe Napoleon* – la Sfânta Elena, insulă africană stăpânită de englezi, și-a petrecut Napoleon în captivitate ultimii ani ai vieții (1815—1821).

[195] *Sardanapal* – rege asirian legendar; a dus o viață desfrânată, iar, când în urma unei răscoale populare, s-a văzut învins, a pus să i se construiască un rug pe care s-a aruncat și a pierit împreună cu haremul și comorile sale. În vremea lui Balzac, figura lui Sardanapal a fost evocată în tragedia lui Byron (1821) și în tabloul lui Delacroix (*Moartea lui Sardanapal*, 1828).

[196] *Salverte (Eusèbe)* – avocat și om politic francez (1771—1839); a publicat broșuri anticlericale și era deputat de stânga în 1828.

- [197] *Umbra unui german* – aluzie la *Omul care și-a pierdut umbra*, roman al scriitorului german Chamisso (1781—1838).
- [198] *Sainte-Pelagie*, – închisoare din vechiul Paris; în Saint-Pelagie erau închiși scriitorii și deținuții politici, între 1792 și 1899.
- [199] *Greuze (Jean Baptiste)* – pictor francez din secolul al XVII-lea, excelând în reprezentarea scenelor de familie (1725—1805).
- [200] *Scorpiile de la Châtelet* – magistrații care decretau închiderea pentru datorii; Châtelet-ul, veche fortăreață pariziană, servea de închisoare.
- [201] *Nerone* – împărat roman (54—68), faimos pentru cruzimile și crimele sale.
- [202] *Nabucodonosor* – rege caldeean, purtător de războaie de distrugere; armatele lui au nimicit Ierusalimul (587 î.e.n.).
- [203] *Petreea* – platou pietros centrul Arabiei.
- [204] *Hanul roșu* – nuvelă de Balzac (apărută în același an cu *Pielea de sagri*) în care se povestește originea averii bancherului Taillefer; acesta asasinează un călător bogat și îl jefuiește.
- [205] *Marșea grasă* – ultima zi a carnavalului, zi de petrecere, la catolici, înainte de intrarea în post.
- [206] *Incalculabil* – Joc de cuvinte, incalculabila moștenire provenindu-i de la Calcutta (n. r.).
- [207] *Rollin (Charles)* – profesor de istorie și umanist, rector al Universității din Paris (1661 —1741).
- [208] *Carus alumnus* – iubit elev (din limba latină).
- [209] *În clasa de retorică* – penultima clasă în liceul francez; ultima este clasa de filosofie.
- [210] *Des Italiens* – teatru în Paris
- [211] *Newton (Isaac)* – celebru matematician și fizician englez (1642—1727); a descoperit legile gravitației universale și ale descompunerii luminii.
- [212] *Hukală indiană* – un fel de narghilea: pipă specială care trece fumul printr-o sticlă de apă parfumată.
- [213] *Prometeu* – personaj mitologic; pentru că a răpit focul din cer, a fost înălțuit, din porunca lui Jupiter, pe muntele Caucaz, unde un

vultur îi sfâșia ficatul: a fost eliberat de Hercule.

[214] *Palatul Elysée* – palat parizian din secolul al XVIII-lea care a servit de reședință lui Napoleon I; din 1848 a devenit reședința președinților Republicii Franceze.

[215] *Origen* – teolog din secolul al III-lea.

[216] *Manfred, Childe Harold* – personaje din operele lui Byron: primul din drama cu elemente stranie și sumbre *Manfred* (1817), al doilea din poemul *Pelerinajul lui Childe Harold* (1812—1818).

[217] *Exegi monumentum* – începutul unui vers din Horațiu (ultima odă din cartea a II-a de Ode); versul complet este: „*Exegi monumentum aere perennius*” – „Am durat un monument mai trainic decât bronzul.”

[218] *Limba barbară a noii școli se socoate că face minuni inventându-l din nou pe Ronsard* – vorbește un profesor bătrân, partizan al stilului clasic, împotriva căruia lupta noua școală romantică.

[219] *Massillon (Jean Baptiste)* – predicator catolic francez din vremea clasicismului (1663—1742).

[220] *Buffon* – naturalist francez din secolul iluminismului: a trăit între 1707 și 1788 și a scris o istorie a naturii, într-un stil cam pompos.

[221] *Racine (Jean)* – ilustru reprezentant al clasicismului francez, autor de tragedii în versuri, pătrunse de umanism (1639—1699).

[222] *Palatul Luxembourg* – palat parizian construit în secolul al XVII-lea, pe vremea lui Balzac, sediu al adunării *pair*-ilor, iar azi al Senatului.

[223] *Savonnerie* – veche manufactură pariziană de covoare; datează din 1627 și a fost reunită cu cea numită Gobelins în 1826.

[224] *Semiramida* – opera în două acte de Rossini (1825), având ca figură centrală pe Semiramida, regină legendară a Asiriei și Babilonului.

[225] *Percalină* – pânza de bumbac subțire și lucioasă.

[226] „*Italiani*” – teatru din Paris, așa numit pentru că încă din secolul al XVII-lea prezenta trupe de actori și cântăreți italieni; a fost închis în 1878.

[227] *Mane, Tekel, Fares* – cuvinte cu caracter amenințător și profetic despre care legenda spune că ar fi apărut pe zidurile palatului din Babilon în timp ce Baltazar se afla în plină orgie și armatele lui Cirus intrau în oraș; cuvintele se pot traduce: „s-a socotit, s-a cântărit, s-a împărțit”.

[228] *Salpêtrière* – azil pentru femei bătrâne la Paris; este în același timp și ospiciu de nebuni; își trage numele de la fabrica de praf de pușcă instalată mai întâi acolo.

[229] *Pallas (Peter)* – naturalist german, care a explorat Iranul, regiunea Mării Caspice, munții Altai și China (1741—1811).

[230] *Niebuhr (Karsten)* – explorator german (1733—1815); fiul său, Berthold Niebuhr, a cărui moarte e deplânsă, era istoric (1766-1831).

[231] *Pegas* – cal înaripat din mitologia antică, simbol al inspirației poetice; călărind pe Pegas, Perseu o salvă pe Andromeda iar Belerofon înfruntă Himera; zvârlind din copite Pegas făcu să țâșnească din stâncă fântâna Hipocrenului, la care se adăpau, după cum spune legenda, poeții.

[232] *Calmet (Saint-Augustin)* – călugăr francez din ordinul benedictinilor, cercetător minuțios de documente istorice (1672—1757).

[233] *Lalande (Joseph-Jerôme de)* – astronom francez, observator al planetelor și al cometelor (1732—1807); a lăsat un tratat de astronomie.

[234] *Pascal (Blaise)* – savant și scriitor francez din secolul al XVII-lea, a făcut, în tinerețe, o serie de descoperiri în domeniul geometriei, matematicii și fizicii; mai târziu s-a lăsat însă atras de misticismul religios, suferind influența janseniștilor; în această prăpastie – cum spune savantul Planchette din *Pielea de sagri* – s-a prăbușit judecata lui Pascal. După o tradiție cu care Voltaire era de acord, Pascal rămăsese, în urma unui accident, cu crize halucinante, în timpul cărora i se părea că se deschide lângă el o prăpastie amenințătoare. Pascal este și autorul celebrelor *Scrisori provinciale* (1656—1657), a căror forță satirică lovește în iezuiți. E un mare prozator prin stilul său simplu și viguros (1623—1662).

[235] *Salicina, asparigina, vaiiquelina, digitalina* – substanțe chimice extrase din plante; primele trei sunt reale – *salicina* e

extrasă din scoarța de salcie, *asparagina* din sparanghel, *digitalina* din digitală; a patra pare a fi imaginară; ea amintește numele chimistului *Vauquelin*, personaj al lui Balzac, care apare în romanul *Cesar Birotteau*.

[236] *Pilă voltaică* – aparat inventat de fizicianul italian Volta (1745—1827) – care transformă în curent electric energia dezvoltată printr-o reacție chimică.

[237] *Cabanis (Georges)* – medic francez, discipol al filozofului senzualist Condillac; lucrarea lui *Tratat despre fizicul și moralul omului* a avut mare răsunet (1757—1808.).

[238] *Vitaliștii* – adepți ai vitalismului, doctrină biologică idealistă după care există un principiu vital nelegat de materie, căruia i se datorează toate funcțiile organice.

[239] *Van Helmont (Jean Baptiste)* – medic belgian (1577—1644), despre care se spune că ar fi descoperit suc gastric.

[240] *Panurge al facultății* – doctorul Maugredie e declarat de Balzac un Panurge al facultății, deoarece, ca și eroul lui Rabelais, are multe cunoștințe dar glumește asupra lor.

[241] *Dupuytren Guillaume*) – celebru chirurg francez (1777—1835).

[242] *Hohenlohe* (prințul) – la începutul secolului al XIX-lea, exista un prinț Hohenlohe, care intrase la iezuiți prin 1815 și apoi pretinsese că face minuni; la un moment dat avusese chiar de-a face cu poliția.

[243] *Paria* – om disprețuit, respins de societate, de la numele dat în India de către casta aristocratică a brahmanilor celor lipsiți de drepturi sociale și religioase.

[244] *Quaker* – membru al sectei religioase a quakerilor întemeiată în Anglia în secolul al XVII-lea.

[245] *Matusalem* – patriarh biblic, despre care legenda spune că ar fi trăit 969 de ani și că ar fi fost bunicul lui Noe.

[246] *Elemente flogistice* – chimiștii de altădată explicau arderea prin existența unui fluid cu proprietăți speciale „flogisticul” (din limba greacă *phlogistikos* – care arde).

[247] *Sceptrul e o secure pentru Richelieu* – aluzie la politica dusă de cardinalul de Richelieu (1585—1642) care, ca ministru al lui Ludovic al XIII-lea, s-a servit de monarhie pentru a pune frâu intrigilor și pretențiilor marilor seniori.

[248] *Trapiști* – călugări din ordinul Trappe, înființat în 1140; acești călugări trebuiau să respecte reguli foarte severe.

[249] *Bourbonnais* – provincie din centrul Franței, la nord de provincia Auvergne.

[250] *La Vallière (domnișoara de)* – una dintre favoritele lui Ludovic al XIV-lea; s-a făcut călugăriță când a fost părăsită de rege.

Cuprins

I. TALISMANUL

II. FEMEIA FĂRĂ INIMĂ

III. AGONIA

EPILOG

Table of Contents

I. TALISMANUL	5
II. FEMEIA FĂRĂ INIMĂ	83
III. AGONIA	202
EPILOG	303